

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Філологічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 4

Заснований в 2015 році

Хмельницький – 2016

УДК 81/82(063)
ББК 81/83, 215.1
Ф 54

Засновники: *Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України; Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №21166-10966 Р від 28.01.2015 р.

ISSN 2411-4146 (друкована версія)

Збірник наукових праць «Філологічний дискурс» включено до Переліку наукових фахових видань України в галузі «Філологічні науки» (наказ Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015 р.).

Філологічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Віталій Мацько. – Хмельницький, 2016. – Вип. 4. – 306 с.

Збірник наукових праць «Філологічний дискурс» містить статті з актуальних проблем літературознавства (українська література, російська література, література слов'янських народів, література зарубіжних країн, порівняльне літературознавство, теорія літератури, фольклористика, журналістика, літературне джерелознавство і текстологія) та мовознавства (українська мова, російська мова, слов'янські мови, германські мови, романські мови, класичні мови, індоєвропейські мови, загальне мовознавство, перекладознавство, порівняльно-історичне і типологічне мовознавство) тощо.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: *Мацько Віталій*, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Заступник головного редактора: *Тарнашинська Людмила*, доктор філологічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України.

Відповідальний секретар: *Кришук Валентина*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Літературознавчий напрям:

Баботова Любидя, доктор філософії, доцент (Пряшів, Словачька Республіка);

Бернадська Ніна, доктор філологічних наук, професор;

Гуляк Анатолій, доктор філологічних наук, професор;

Дорош Галина, кандидат філологічних наук, доцент;

Жулинський Микола, дійсний член НАН України, доктор філологічних наук, професор;

Кіраль Сидір, доктор філологічних наук, професор;

Кредаусова Ярміла, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри україністики Пряшівського університету (Пряшів, Словачька Республіка);

Маховська Світлана, кандидат філологічних наук, доцент;

Мейзерська Тетяна, доктор філологічних наук, професор;

Мушинка Микола, доктор філологічних наук, професор, дійсний член НАН України (Пряшів, Словачька Республіка);

Пелешенко Юрій, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник;

Пірошенко Світлана, кандидат філологічних наук, доцент;

Поплавська Наталя, доктор філологічних наук, професор;

Руснак Ірина, доктор філологічних наук, професор;

Слоневська Ірина, кандидат філософських наук, доцент;

Ткачук Микола, доктор філологічних наук, професор

Мовознавчий напрям:

Бойко Надія, доктор філологічних наук, професор;

Бялик Василь, доктор філологічних наук, професор;

Вільницька Тетяна, доктор філологічних наук, професор;

Галус Олександр, доктор педагогічних наук, професор;

Кушнерик Володимир, доктор філологічних наук, професор;

Марчук Людмила, доктор філологічних наук, професор;

Мельник Руслана, кандидат філологічних наук, доцент;

Переломова Олена, доктор філологічних наук, професор;

Руснак Іван, доктор педагогічних наук, професор;

Ткачук Галина, кандидат педагогічних наук, доцент;

Торчинський Михайло, доктор філологічних наук, професор;

Філінок Валентина, кандидат філологічних наук, доцент;

Христіанінова Раїса, доктор філологічних наук, професор;

Чижмарова Марія, доктор філософії, професор, директор Інституту україністики й середньоевропейських студій Пряшівського університету (Пряшів, Словачька Республіка);

Шоробура Інна, доктор педагогічних наук, професор.

Збірник індексується міжнародною наукометричною базою «Index Copernicus» ICV 2015: 46,34

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 11 від 29 листопада 2016 року)

© Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, 2016

© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2016

© Ільїнський С.В. (обкладинка), 2016

Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Philological Discourse

Collection of Scientific Works

Issue 4

Founded in 2015

Khmelnyskyi – 2016

Collection of scientific works «Philological Discourse» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine in the sphere «Philological sciences» (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 21.12.2015 №1328).

Philological Discourse : Collection of scientific works / editor in chief Vitalii Matsko. Khmelnytskyi, 2016, Issue 4, 306 p.

Collection of scientific works «Philological Discourse» contains the articles on the topical problems of literary criticism (Ukrainian literature, Russian literature, literature of Slavic nations, literature of foreign countries, comparative literary criticism, theory of literature, study of folklore, journalism, literary source studies and text studies) and linguistics (Ukrainian language, Russian language, Slavic languages, Germanic languages, Romanic languages, classical languages, Indo-European languages, general linguistics, translation studies, comparative-historical and typological linguistics) etc.

EDITORIAL BOARD:

Editor in chief: Matsko Vitalii, doctor of philology, professor, head of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy.

Deputy editor in chief: Tarnashynska Liudmyla, doctor of philology, professor, senior research associate of the department of Ukrainian literature of the XX century of Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Executive editor: Kryshchuk Valentyna, candidate of philology, assistant professor of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy.

MEMBERS OF EDITORIAL COUNCIL:

Field of literary criticism:

Babotova Liubytsia, doctor of philosophy, assistant professor (Prešov, Slovak Republic);

Bernadskva Nina, doctor of philology, professor;

Huliak Anatolii, doctor of philology, professor;

Dorosh Halyna, candidate of philology, assistant professor;

Zhulynskyi Mykola, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, doctor of philology, professor;

Kiral Sydir, doctor of philology, professor;

Kredausova Yarmila, candidate of philological sciences, assistant professor, head of the department of Ukrainian studies of University of Prešov (Prešov, Slovak Republic);

Makhovska Svitlana, candidate of philology, assistant professor;

Meizerska Tetiana, doctor of philology, professor;

Mushynka Mykola, doctor of philology, professor, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine (Prešov, Slovak Republic);

Peleshenko Yurii, doctor of philology, senior research associate;

Piroshenko Svitlana, candidate of philology, assistant professor;

Poplavska Nataliya, doctor of philology, professor;

Rusnak Iryna, doctor of philology, professor;

Slonievska Iryna, candidate of philosophy, assistant professor;

Tkachuk Mykola, doctor of philology, professor.

Field of linguistics:

Boiko Nadiya, doctor of philology, professor;

Bialyk Vasyi, doctor of philology, professor;

Vilchynska Tetiana, doctor of philology, professor;

Halus Oleksandr, doctor of pedagogics, professor;

Kushneryk Volodymyr, doctor of philology, professor;

Marchuk Liudmyla, doctor of philology, professor;

Melynk Ruslana, candidate of philology, assistant professor;

Perelomova Olena, doctor of philology, professor;

Rusnak Ivan, doctor of pedagogics, professor;

Tkachuk Halyna, candidate of pedagogical sciences, assistant professor;

Torchynskyi Mykhailo, doctor of philology, professor;

Filiniuk Valentyna, candidate of philology, assistant professor;

Khrystianinova Raisa, doctor of philology, professor;

Chizhmarova Mariia, doctor of philosophy, professor, director of Institute of Ukrainian and East-European studies of University of Prešov (Prešov, Slovak Republic);

Shorobura Inna, doctor of pedagogics, professor.

The collection carries out indexing of international scientometric base

«Index Copernicus» ICV 2015: 46,34

Recommended for publication by the decision of the Scientific Board of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (protocol № 11 of November 29, 2016)

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Марина Бабенко-Жирнова <i>Рецепція перехідної доби у творчості сучасних українських поетів Словаччини</i>	9
Степан Бобинець <i>Художній світ зарубіжного письменства у контексті українознавчих студій Миколи Неврлого</i>	14
Марина Василик <i>Проблематика художніх творів Івана Боднарчука для дітей</i>	23
Юлія Вільчанська <i>Онтологічний акцент парадигми «вигнанства» у поезіях Є. Маланюка</i>	30
Тадей Карабович <i>Великі міфічні надії та очікування Нью-Йоркської групи виражені у змісті журналу «Світо-вид» (1990–1999)</i>	38
Сидір Кіраль <i>«Прагнув жити для блага своєї України»: Трохим Зінківський у колі сучасників (джерелознавчий аспект)</i>	49
Віктор Крупка <i>Проблеми національної ідентичності головних персонажів в новелах Леоніда Мосендза</i>	70
Світлана Кутова <i>Творчість Т. Шевченка та І. Франка в науковій інтерпретації Миколи Неврлого</i>	78
Мирослав Лаюк <i>«Земля» як базовий концепт «карпатського тексту» Василя Герасим'юка</i>	87
Віталій Мацько <i>Франкознавчий дискурс у наукових зацікавленнях Микулаша Неврлого</i>	99
Ігор Набитович <i>Літературна рецепція філософії історії в романі Миколи Лазорського «Степова квітка»</i>	112
Ірина Накашидзе <i>Особливості художнього розкриття теми голодомору в україномовній поезії Канади</i>	125
Світлана Пірошenko <i>Відтворення моделюючого принципу інтермедіальності у структурі художнього образу роману Г. Гессе «Степовий вовк»</i>	130
Ніна Поляруш <i>Творчість Агатангела Кримського в інтерпретації Івана Франка</i>	140
Ірина Слоневська <i>Рецепція України в поетичній творчості Р. М. Рільке: філософський аспект</i>	147
Валентина Сребнюк <i>«Апокрисис» Христофора Філалета: наративно-риторичний аспект</i>	156
Тетяна Ткаченко <i>Мілітарний зріз малої прози Юліяна Мовчана</i>	165
Валентина Філінюк <i>Поетика сонетів Емми Андієвської: філософський образ світу</i>	173
Ірина Хоцянівська <i>«Нечитальник» Леся Мартовича в оцінці Івана Франка</i>	183
Неля Шевченко <i>«Музей покинутих секретів» Оксани Забужко: жанрова своєрідність та авторська номінація</i>	191
Надія Янець <i>Жанр художньої біографії у драматургії І. Кочерги</i>	204

МОВОЗНАВСТВО

Майя Карпушина, Ольга Чистякова <i>Сучасна комунікація: особливості мовлення в мережі інтернет.....</i>	212
Аліна Кикилик <i>Функціонування слів іншомовного походження у газетах Хмельниччини.....</i>	222
Валентина Кришук <i>Функціонування прецедентних феноменів в історичному дискурсі кінця XX – початку XXI ст.....</i>	233
Ірина Міщинська <i>Особливості перекладу соціально-маркованої лексики в медіа-дискурсі.....</i>	243
Тетяна Пешкова <i>Комунікативні особливості креалізованого тексту (на матеріалі німецькомовних музичних кліпів).....</i>	250
Галина Стукан, Галина Циц, Людмила Глушок <i>Роль узуальних і трансформованих фразеологічних одиниць у романі «Катарсис» Віталія Мацька.....</i>	257
Іванна Шумило, Тетяна Сніца <i>Особливості перекладу юридичних текстів.....</i>	266

РЕЦЕНЗІЇ

Петро Іванишин <i>Шевченкові «Гайдамаки» у тенденційному дешифруванні: метааналітична репліка [Грабович Г. Шевченкові «Гайдамаки»: поема і критика / Г. Грабович ; наук. ред. Олесь Федорук. – К. : Критика, 2013. – 356 с.].....</i>	273
Віталій Мацько <i>Творчість Віри Вовк в ореолі сакрального і літературознавчого штибу [Григорчук Ю. М. Проза Віри Вовк: виміри сакрального / Ю. М. Григорчук. – Брустурів : Дискурсус, 2016. – 364 с.].....</i>	284
Марія Сенета <i>Ad fontes: до джерел національної ідентичності [Іванишин М. В. Дискурс національної ідентичності в українському постколоніальному літературознавстві : [моногр.] / М. В. Іванишин. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – 208 с.].....</i>	288

CONTENT

LITERARY CRITICISM

Maryna Babenko-Zhyrnova <i>Reception of the Turning Age in Contemporary Ukrainian Writers' Works of Slovakia</i>	9
Stepan Bobynets <i>Artistic World of Foreign Literature within the Framework of Ukrainian Studies of Mikulaš Nevrlý</i>	14
Maryna Vasylyk <i>Problems of the Artistic Works of Ivan Bodnarchuk for Children</i>	23
Yuliia Vilchanska <i>Ontological Accent of the Paradigm «Exile» in Yevhen Malaniuk's Poetry</i>	30
Tadei Karabovych <i>The New York Group Great Mythical Hopes and Expectations Conveyed in the Contests of Magazine «Svito-Vyd» (1990–1999)</i> ...	38
Sydir Kiral <i>He «Sought to Live for the Good of Ukraine»: Trokhym Zinkivskyyi in the Circle of His Contemporaries (Source Data Analysis)</i>	49
Viktor Krupka <i>The Problems of National Identity of the Main Characters in the Short Stories of Leonid Mosendz</i>	70
Svitlana Kutova <i>Creative Work of T. Shevchenko and I. Franko in the Scientific Interpretation of Mykola Nevrlý</i>	78
Myroslav Laiuk <i>«Land» as a Base Concept of «Carpathian Text» of Vasyl Herasymyuk</i>	87
Vitalii Matsko <i>Franko Studying Discourse in Scientific Researches of Mikulaš Nevrlý</i>	99
Ihor Nabytovych <i>Literary Reception of Philosophy of History in the Novel by Mykola Lazorskyi «Steppe Flower»</i>	112
Iryna Nakashydz <i>Peculiarities of Artistic Revealing of the Topic of Holodomor In Ukrainian-Speaking Poetry of Canada</i>	125
Svitlana Piroshenko <i>Reproduction of the Modelling Principle of Intermediaries in the Structure of the Artistic Image of the Novel by Hermann Hesse «Steppenwolf»</i>	130
Nina Poliarush <i>Agatangel Krymsky's Works in I. Franko's Interpretations</i>	140
Iryna Slonevska <i>The Reception of Ukraine in Poetic Works by Rilke: Philosophical Aspect</i>	147
Valentyna Srebnik <i>«Apokrysys» by Khrystofor Filalet: Narrative and Rhetorical Aspect</i>	156
Tetiana Tkachenko <i>The Military Face of Small Prose of Yuliyian Movchan</i>	165
Valentyna Filiniuk <i>Poetics of Emma Andrievska's Sonnets: Philosophical Image of the World</i>	173
Iryna Khotsianivska <i>«Nechyталnyk» of Les Martovych in Ivan Franko's Appraisal</i>	183
Nelia Shevchenko <i>«The Museum of Abandoned Secrets» by Oksana Zabuzko: Genre and Author's Nomination</i>	191
Nadiia Yanets <i>Genre of Fiction Biography in I. Kocherha's Dramaturgy</i>	204

LINGUISTICS

Maiia Karpushyna, Olha Chystiakova <i>Modern Communication: Peculiarities of Internet Language</i>	212
Alina Kykylyk <i>Functioning of Words of Foreign Origin in the Newspapers of Khmelnytskyi Region</i>	222
Valentyna Kryshchuk <i>Functioning of Precedent Phenomena in Historical Discourse at the End of XX – Beginning of XXI Century</i>	233
Iryna Mishchynska <i>Peculiarities of Translating Socially-Marked Vocabulary in Media-Discourse</i>	243
Tetiana Pieshkova <i>Communicative Features of Krealized Text (On Material of German Musical Clips)</i>	250
Halyna Stukan, Halyna Tsyts, Liudmyla Hlushok <i>The Role of the Usual and Transformed Phraseological Units in the Novel «Katarsys» by Vitalii Matsko</i>	257
Ivanna Shumylo, Tetiana Snitsa <i>Peculiarities of Legal Texts Translation</i>	266

REVIEWS

Petro Ivanyshyn <i>T. Shevchenko's «Haidamaky» in Tendentious Decoding: Metacritical Remark</i>	273
Vitalii Matsko <i>Creative Work of Vira Vouk in the Nimbus of Sacral and Literary Studying Field</i>	284
Mariia Seneta <i>Ad fontes: to the Sources of National Identity</i>	288

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2 – 82-1

МАРИНА БАБЕНКО-ЖИРНОВА,

кандидат філологічних наук

(м. Київ)

**Рецепція перехідної доби
у творчості сучасних українських поетів Словаччини**

Стаття присвячена аналізу основних тематико-стилістичних тенденцій у сучасній українській поезії Словаччини. Художнє сприйняття митцями перехідної доби (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) позначене активізацією аксіологічних мотивів, пошуками нових форм творчості. Основними темами цієї поезії є тема гармонійного співіснування людини і природи у сучасному світі, філософські рефлексії надплинністю часу, пошуки свого родового коріння тощо.

Ключові слова: *перехідна доба, українська поезія Словаччини, мотив, образ-символ, тематика, ритмомелодика*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Для глибокого розуміння словацько-українських літературних зв'язків необхідно визнати той факт, що русини-українці східної Словаччини (зокрема, найбільша концентрація їхнього розселення у Пряшівському краї) проживають на цих землях давно, мають сформовану культурну традицію та свою історію. І за низкою наукових доказів, і за самовизначенням митців можемо стверджувати, що ця література не є еміграційною, адже русини-українці є корінним народом цих земель.

Починаючи з ХІХ ст. українська література Словаччини усе більше входить в загальнолітературний контекст країни. Зокрема, вищезазначений період дав світу таких видатних митців як О. Духнович та О. Павлович, які водночас і розвивали свою літературу, і займалися перекладами словацьких поетів. Саме у ХІХ ст. засновується «Пряшівське літературне товариство» та активно розвивається книгодрукування [2, с. 15]. Однак, наступне, ХХ століття було нелегким для розвитку національних літератур, лише у його другій половині відбуваються суттєві зміни, зокрема, після 1956 р., як зазначає український поет і дослідник Юрій Бача, в літературі на перший план виходять митецькі критерії художності. Саме тоді заговорили про потребу вивчення української літератури в контексті літератури Чехословаччини. У 50-ті роки відбулося заснування гуртка

українських письменників та відомого журналу «Дукля», який згодом видавався упродовж всього століття і видається й нині. Двадцяте століття характеризується появою численної кількості нових імен в літературі: Ф. Лазорик, М. Прокіпчак, Ю. Бача, М. Шмайда, Ю. Боролич, В. Гренджа-Донський, Й. Збіглей, С. Макара, Й. Шелепець, І. Мацінський, В. Дацей, Г. Коцур, Є. Бісс, І. Галайда, М. Бобак, Л. Ярмак, М. Няхай, Т. Мурашко, П. Колісник та ін. Сучасну українську літературу Словаччини представляють ті ж імена, важливим і позитивним є той факт, що письменники, чий творчий шлях розпочався у далекі роки ХХ століття, активно працюють і зараз, щоразу видають нові збірки. Будучи на порозі третього тисячоліття, митці воліють творити за покликанням серця, а не під диктовку соціальних обставин. Поезія перехідних епох завжди вбирає у себе тривожну енергетику зламу, у ній наявні посилені філософічність та естетика. Сучасна поетична творчість українських письменників Словаччини є різносторонньою у плані тематики та поетики, вона потребує глибинного літературознавчого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій... Дослідженню теми української літератури Словаччини та українсько-словацьких літературних зв'язків присвячені праці таких вчених: Ю. Бача, М. Роман, М. Мольнар, Л. Бабота, М. Неврлий, О. Мишанич, А. Червеняк, Ф. Ковач, О. Зілінський, В. Жідліцький та ін., активним дослідником сучасного літературного процесу є Я. Джоґаник.

Формулювання цілей статті... Метою даної розвідки є аналіз основних тематико-стилістичних тенденцій сучасної української поезії Словаччини, розкриття впливу перехідної доби на формування нової літератури.

Виклад основного матеріалу... Сучасні українські поети Словаччини – це покоління митців, чий творчий шлях розпочався у двадцятому столітті і триває зараз, у новій, кардинально іншій епосі. Об'єктом дослідження даної статті є їхня поезія кінця ХХ – початку ХХІ століть. Будь-яка перехідна доба позначена культурно-історичним переворотом, зміною цінностей, кардинальною переорієнтацією думок та настроїв людства відповідно до нових запитів часу. Аналізуючи загальні особливості художнього мислення перехідного часу, В.Силантьєва виділяє такі його фази в мистецтві, як: узагальнення минулого; осміяння і пародіювання віджилого; багатоваріантний синтез; кристалізація моделі перехідного мислення [8, с. 6]. Відповідно до наведеної стадіальності перехідної доби можна визначити вектор руху основних мистецьких тенденцій: **занепад і криза → хаос → синтез і становлення нового**. Загальна атмосфера розгубленості,

певний «дух апокаліпсису» є звичним явищем культурної ситуації перехідного періоду. За визначенням багатьох дослідників, саме у перехідні історичні часи особливо гостро відчувається самотність людини, її певна кволість, відчуженість, нездатність твердо бачити ціль перед собою. Відтак, на першому, деструктивному етапі перехідного часу спостерігається тенденція загального розчарування, зневіри, яка трансформується в іронічне ставлення до дійсності.

В сучасній українській поезії Словаччини вищевказані ознаки переломного періоду проявляються здебільшого у гострих сатиричних віршах. Зокрема, майстром соціально-філософської поетичної сатири є Степан Гостиняк. Для його ідіостилю характерні довгі верлібри, в яких митець висловлює свої погляди на реалії сьогодення. У збірці «Із полону кривих дзеркал» представлені вибрані поезії автора з останніх років. Ліричний герой цієї книги сатирично означає реалії сьогодення як епохи панування несправжнього: «Бігало по світі бідне псевдо..., / не знаходило собі у нім притулку, / скніло-скніло, ледве животіло. / Довго так було. Аж раз відчуло, / що настала тут разюча зміна, / що доба його шалено покохала, / що у нього наростають крила» [5, с. 10]. В поезії автора часто зустрічаються саркастичні роздуми над окупацією світу людини надмірним впливом новітніх технологій, які непомітно проникають у душі і стають своєрідним «телекраном Джорджа Оруелла» для сучасника: «Тепер дигітальна машинерія / наглядає за мною, / фіксує кожен мій крок, / виступає регульовщиком / моїх активностей, / моїх запасів часу, / моїх снів» [5, с. 12].

Слід зазначити, що загалом тема негативного впливу технізованого світу на людей досить часто звучить у сучасній українській поезії Словаччини. Можливо, деякі дослідники і читачі оцінять це як консерватизм, або ж бурчання старшого покоління, однак, не слід робити поспішних висновків. Важливим є той момент, що митці помітили іншу сторону медалі цього явища, а будь-що нове завжди має свої плюси і мінуси. Поети лише акцентують на певній технізації внутрішнього світу сучасної людини, яка стала менше відчувати, співпереживати, яку цілковито поглинув світ самозакоханих «селфі» і мережевого життя. Виразний саркастичний тон звучить у назвах поезій С. Гостиняка: «Спосіб множення законного беззаконня формою геометричної прогресії»; «Підвищення фахового росту спецслужб»; «Нагадування з нагоди коронації чергового придурка»; «Банановим республікам – довічна слава». Об'єктом правдивого і суворого викриття стають політики, судді, що набивають собі кишені, розбещені жінки, підлабузники, бездарні творці. Цікавим є цикл «Нотатки з Абсурдистану», у ньому створено образ прискороного світу, де люди

поспішають, не знаючи куди, а в жалюгідних методах боротьби за місце під сонцем проявляється їхнє справжнє обличчя: «Вся суть, / усі енергія паразитуючої маси / зводиться лише до того, / щоб якимось способом / добратись до чужого пирога / і взяти енергійну участь / в створюванні правил / для його перерозподілу» [5, с. 71].

Мотив марності надмірно швидкого темпу сучасного життя, в якому розчиняється, тане все вартісне, часто звучить у творчості українських поетів Словаччини. Ліричний герой Іллі Галайди усвідомлює зайвість та безглуздя своїх швидких рухів, цьому розумінню сприяє відверта розмова з мудрою природою: «Червона шипшина / На чорній межі / П'є сонце невинно і каже мені: / Присядь-но, людино / Нервового віку, / Та пий тут зі мною / Ковші золоті / До завтра...Бо завтра / Священний неспокій / Тебе поведе, / Мов старого пророка, / В дороги далекі... / А в небі пливуть чорнокрилі лелеки» [4, с. 64].

Цікавим є той факт, що поезія українських митців Словаччини відрізняється від творчості їхніх колег з України. На тлі новомодних тенденцій постмодернізму вона більше тяжіє до класичного стилю як у змістових акцентах, так і в ритмомелодиці. Тим не менш, сучасні літературні тенденції проявляються у її формі та змісті. Так, наприклад, лірика Марусі Няхай представляє цілком модерний художній погляд із зануренням в особистий світ поетичних фантазій, із присутністю образу-символу міста в творчості. Те саме можемо сказати і про поезію Йосифа Збіглей. Митець вдається до філософських рефлексій, надаючи перевагу верлібрам. Тематико-стилістичне коло його творчості становлять рефлексії надплинністю часу, над пошуками сутності речей, над нелегкою долею України [6].

Висновки... Сучасний український літературний процес у Словаччині представлений різноманітними тематико-стилістичними напрямками. Ключовими темами у творчості митців є пошуки гармонійного співіснування людини та природи у занадто технізованому світі, розкриття глибини особистих, інтимних переживань, роздуми над проблемами національної самосвідомості, над відчуттям родового коріння, філософські рефлексії над пришвидшеним темпом сучасного світу. Поезії митців представлені здебільшого класичною ритмомелодикою, але також даються взнаки численні експерименти з формою (верлібри Й. Збіглей та М. Няхай, поетичні мініатюри М. Бобака, поезії в прозі П. Колісника). Неоднозначність перехідної доби (помежів'я ХХ–ХХІ ст.) дарує митцям нове натхнення і формує нові сторінки в історії української літератури Словаччини.

Список використаних джерел і літератури:

1. Babotova, L'ubica. Vybrane kapitoly z ukrajinskej literatury = [Вибрані праці про українську літературу]. Literatura Rusinov-Ukrajincov od 19. storočia: monographia / L'. Babotova; Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis. - Prešov:[s.n.], 2009. 152 с. Текст словац. та укр. мовами.
2. Бача Ю. З історії української літератури Закарпаття та Чехо-Словаччини – Prešov: Filozoficka fakulta v Prešove Prešovska univerzita, 1998. – 277 с. / Acta facultatis philosophicae Universitatis Presoviensis).
3. Бобак М. Бути птахом: поезії. – Ужгород: Видавництво О. Гаркуші, 2013. – 60 с.
4. Галайда І. Спалахи. – Братіслава, 1974. – 83 с.
5. Гостиняк С. Визволення із полону кривих дзеркал. Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів, 2011. – 177 с.
6. Збіглей Йосиф. Дикі тури в украденій країні. Пряшів: видавництво ЦУПЕР, 2013. – 55 с.
7. Колісник Прокіп. Чисниця. Пряшів, grafotlač Prešov, 2001. – 168с.
8. Силантьева В. Художнє мислення перехідного часу (російська література і живопис кінця XIX – початку XX ст.): Автореф. дис. ... д-ра філол. н. / В. Силантьева. – К., 2002. – 36 с.

References:

1. Babotova, L'ubica. Vybrane kapitoly z ukrajinskej literatury = [Вибрані праці про українську літературу]. Literatura Rusinov-Ukrajincov od 19. storočia: monographia / L'. Babotova; Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis. – Prešov:[s.n.],2009. – 152 с.
2. Bacha Y. Z istorii ukrajinskoji literatury Zakarpattia ta Chekhoslovachchynu - Prešov: Filozoficka fakulta v Prešove Prešovska univerzita, 1998. - 277 s. / Acta facultatis philosophicae Universitatis Presoviensis).
3. Bobak M. Buty ptakhom: poezii. – Uzhhorod: Vydavnytstvo O. Harkushi, 2013. – 60 s.
4. Halaida I. Spalaky. – Bratislava, 1974. – 83 s.
5. Hostyniak S. Vyzvolennia z polonu kryvykh dzerkal. – Spilka ukrainskykh pysmennykiv Slovachchynu, Prešov, 2011. – 177 s.
6. Zbihlei J. Dyki tury v ukradenii kraini, Prešov, Vydavnyctvo CUPER, 2013. – 55 s.
7. Kolisnyk P. Chysnytsia. Prešov, grafotlač Prešov, 2001. – 168 s.
8. Sylantieva V. Khudozhnie myslennia perekhidnoho chasu (rosiiska literatura i zhyvopys kintsia XIX – pochatku XX st.): Avtoref...dys..d-ra filol. n. – K., 2002. – 36s.

Summary

Maryna Babenko-Zhyrnova

Reception of the Turning Age in Contemporary Ukrainian Writers' Works of Slovakia

The article is dedicated to the analysis of the main thematic and stylistic tendencies in contemporary Ukrainian poetry of Slovakia. The writers' artistic perception of the turning age (XX – XXI century) is denoted by activation of axiological motives and by searching of new creative forms. The main topics of this poetry are the harmonic coexistence of human and nature in the modern world, philosophical reflections on fleetingness of time, the search of the own tribal roots etc.

Key words: *turning age, Ukrainian poetry of Slovakia, motive, image-symbol, theme, rhythm and melody.*

Дата надходження статті: «31» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.09 Неврлий + 821.161.2;82.0

СТЕПАН БОБИНЕЦЬ,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Ужгород)*

**Художній світ зарубіжного письменства у контексті
українознавчих студій Миколи Неврлого**

У статті йдеться про типологічне зіставлення образів і мотивів у творах українських та зарубіжних письменників-класиків з компаративістичних позицій видатного словацького славіста Миколи Неврлого, подається періодизація його творчої діяльності.

Ключові слова: *Микола Неврлий, компаративістика, вічні образи, Мойсей, Іван Мазепа, тема «продажної жінки», європейський неоромантизм.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Представляючи вітчизняному читачеві Миколу Ярославовича Неврлого як «давнього і доброго друга» України, «строного поціновувача» її красного письменства, академік Іван Дзюба у вступному слові до 956-ти сторінкової книги «Минуле й сучасне», куди увійшли лишень твори

його україномовних статей, розвідок, спогадів тощо, небезпідставно виокремлює літературознавчий мейнстрім патріарха чеської і словацької славістики – «<...> *ширший світовий контекст української класики (Шевченко, Франко, Леся Українка, Панас Мирний); тут він (М. Неврлий. – С. Б.) показав добру компетенцію у володінні сучасною компаративістською методологією*» [1, с. 5]. Бо й справді, осягаючи нині зі сторічної життєвої вершини бити путь ученого, можна з повним правом стверджувати: вчарований ще у дитинстві казкою і піснею «степової Еллади» та вільнолюбною поезією Шевченка, М. Неврлий-юнак, опинившись кінцем грудня 1933 року в культурно та мовно поліетнічному Закарпатті, дуже скоро визрів в активного, свідомого свого просвітянського обов'язку, збирача й дослідника місцевого народного мелосу, в розмаїтому багатстві якого прагнув засвідчити європейськість звучання українських пісенних мотивів [5].*

Формулювання цілей статті – розкрити художній світ зарубіжного письменства у контексті українознавчих студій Миколи Неврлого.

Виклад основного матеріалу... Закарпатський період діяльності майбутнього «барда словацької україністики» (М. Мушинка) минав у вчительських трудах і буднях. «*Закарпаття з його чудовою гірською природою, барвистим одягом і незіпсованою мовою свого населення вельми сильно вплинуло на мене, звиклого на розлогу степову Україну, – з теплотою в серці згадував згодом М. Неврлий. – <...> воно стало мені другою батьківщиною*» [5, с. 842–843].

Військове вторгнення фашистської Угорщини у Карпатську Україну, яка 15 березня 1939 року проголосила незалежність, призвело до масових убивств, розстрілів та арештів; не оминув трьохмісячного ув'язнення й безневинний учитель-чех Мікулаш Неврлі, якого згідно з так званим «домовим правом» мадярським властям довелося відпустити на волю. Для двадцятичотирьохрічного «блукальця» починався етап крутих віражів воєнного лихоліття, а відтак – «трудів і днів» повоєнного празько-брнського періоду (1939–1956). Саме тоді, в атмосфері «*жадань і задумів неспокою*», він, «*одержимий, – за власним зізнанням, – гарячим бажанням чимось Україні віддячити за роки – і радісні, і болючі, – у ній прожити...*» [5, с. 852], остаточно визначає свої світоглядні орієнтири, що закрують його подальшу планиду.

* На цьому етапі свого становлення як науковця, М. Неврлий тільки в одному селі Золотарево на Мараморощині (нині – Хустський район) записав, за власними підрахунками, «велику кількість коломийок і кілька легенд», надіславши їх до Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. За таку безкорисливу працю удостоївся подяки від самого академіка М. Возняка (1881–1954), що його «окрилила ще більше» [5, с. 844].

З *«інтелектуальною чесністю»* (вислів Є. Сверстюка) М. Неврлий докладає чимало зусиль, аби поживавити буття української діаспори на теренах Чехословаччини: організовує проведення літературно-мистецьких імпрез та вечірок на відзначення важливих дат з української історії та культури, згуртовує чеський «квартет» перекладачів української поезії (І. Моравец, З. Бемова, Р. Гулка, О. Ноуза), бере участь у похідних групах ОУН на Східну Україну з роз'яснювально-розвінчуючою метою намірів нацистської Німеччини поневолити її.

Та втім, чи не найприкметнішою ознакою суспільно-громадянської постави М. Неврлого у тодішньому вирі подій і небезпек була публікація на шпальтах періодичних і наукових видань його матеріалів на українську тематику. Йшлося у них передовсім про непересічні творчі індивідуальності, про гуманістичну наснаженість їхніх творінь, а ще про повагу до історичної правди, відображеної тут, і готовність вірно їй служити.

Допитливий літописець, ніби заново відкривав ще незамулені, але на радянській Україні призабуті, а то й проскрибовані джерела національної словесності, котрі упродовж останнього, починаючи з 1956 року, братиславського періоду творчості, під його пером забили ключем винятково свіжо і розкуто, з екстраполяцією на європейські обертони. Запорукою вправного аналізу мистецьких явищ і фактів стали його тривалі живі контакти з багатьма діячами науки і культури, вільне володіння десятком іноземних мов, і не в останню чергу – належна освіта (скінчив відділення україністики Українського Вільного та славістики Німецького Карлового університету в Празі). Тому-то й до снаги йому легко переступати межі епох, долати загати модерних течій і віянь, а крізь многоликий стрій імен та назв, якими він оперує, являти свою глибинну закоріненість в українську, міцно пов'язану зі світовою художньою практикою, духовність. Питому вагу в ній становить класична німецькомовна література; близько чотирьох десятків імен її чільних представників постає у працях ученого у багатогранності ідей, поглядів, критичних оцінок. Щоправда, не кожен із них удостоївся просторої характеристики, як-от, скажімо, Карл Гауптман (1858–1921), старший брат Нобелівського лауреата Гергарта Гауптмана (1862–1946), який через рік після появи поеми *«Мойсей»* (1905) Івана Франка випустив у світ однойменну драму, написану сілезьким діалектом. *«Про якісь впливи тут говорити не доводиться»* [6, с. 35], – констатує дослідник, і, «примірюючи» заразом величне Франкове творіння до цілої низки, об'єднаних образом Мойсея, зарубіжних артефактів, переконливо доводить розбіжність авторських

позицій у розробці легенди: *«Німецький письменник її опрацював послідовно за біблійним сюжетом. У Франка тема була породжена тогочасною українською дійсністю, хоч і була локалізована до біблійного сюжету. Не виключено, що Франко згодом з драмою К. Гауптмана ознайомився»* [6, с. 35].

Таке припущення М. Неврлого як одного з найавторитетніших у слов'янському світі дослідників творчості «українського Мойсея» сприймається начеб запрошення продовжити бесіду про ті стимули й ідеали, які проймають поему поета-мисленника, і *«відгукуються, – як він слушно зазначає, – у «Божественній комедії» Данте, в «Дон Кіхоті» Сервантеса, в Гетовому «Фаусті», в трагедіях Шекспіра, в поезії Пушкіна, Шевченка й Міцкевича, в романах Толстого і Достоевського та в творах інших геніальних письменників»* [6, с. 38].

Як учений-літературознавець М. Неврлий невпинно, як засвідчує бібліографія його праць (понад 1200 позицій; 9; 93, 94), виконує покладену на нього долею обітницю – прописує у світовий літературно-історичний контекст визначні полотна українського письменництва, передусім ті, що по лінії тематичних і сюжетних аналогій споріднені з творами зарубіжних майстрів слова, і в структурі яких важливу композиційну роль відіграють так звані «вічні образи» і «ратоборствують» «вічні мотиви». Вони ж бо, за переконанням метра, особливо надаються до компаративістичних досліджень.

«До вічних тем світової літератури належить, – словами знаного критика, – тема «продажної жінки». Виходячи із соціально-історичних обставин висвітлювалась вона в різних аспектах. Кожний письменник вирішував її по-своєму, трактував її з погляду класових смаків своєї суспільної верстви і – не меншою мірою – з поглядів моралі свого віку» [7, с. 57]. У доповіді, виголошеній 1963 року в Інституті світової літератури Словацької академії наук, де відтоді М. Неврлий працює офіційно як науковець, він згадує *«лишень найважливіші й найбільш типові твори цієї проблематики»* [7, с. 59], бо їм, починаючи ще з античної доби – епістолярію Алкіфрона «Гетери та їхній світ», несть числа: «Декамерон» (1350–1353) Дж. Боккаччо, «Манон Леско» (1773) А. Ф. Прево, «Мері Бартоу» (1848) та «Коханці Сільвії» (1863) Елізабет Гаскелл, «Нана» (1880) Е. Золя, «Професія місіс Уоррен» (1894) Дж. Б. Шоу...

Природу «найдавнішого ремесла світу» М. Неврлий осмислює під кутом зору типологічних збігів та відмінностей, що мають місце у порівняно менш відомих творах романного жанру: «Каська Каріатида» (1887) і «Моральність пані Дульської» (1906) Габрієли Запольської, «Мегі, дівча з вулиці» (1892) Стівена Грейна, «Магдалена» (1894)

Й. С. Махара чи «Історія гріха» (1908) Стефана Жеромського. Гідний подиву ерудит, він, звичайно, не міг оминати увагою й «декадентну» п'єсу «Дух землі» (1895) Франка Ведекінда (1864–1918), чия театральна спадщина, як наголошується у шеститомній «Ілюстрованій історії німецької літератури», «справила великий вплив на все наступне після нього покоління драматургів включно з Бертом Брехтом» [10, с. 24]. «Автор намагається, – пише М. Неврлий, – пояснити «найстарше ремесло» расистськими біологічними причинами. Значно інакше вирішує це питання Васко Пратоліні, який разом з Альбертом Моравія є представником сучасного італійського неореалізму. В своєму романі «Пригоди бідних коханців» (1946) Пратоліні <...> змальовує проституцію як типове явище капіталістичного суспільства» [7, с. 58]. Проте, як слушно зауважує дослідник, ще понад півстоліття до Пратоліні у подібному ракурсі тілесну продажність як суспільно-соціальне лихо осуджує Іван Франко у романі «Для домашнього вогнища» (1892).

Та втім, чи не вперше у світовій літературі проблему трудящої жінки, скривдженої її рабським становищем у класовому суспільстві, спромігся піднести на європейський рівень мімезису Панас Мирний (драма «Лимерівна» (1883), роман «Повія» (1883–1884 – перші дві частини, повна редакція твору – 1928). «У чому, однак, – запитує словацький українознавець, зосереджуючись найперш на з'ясуванні соціальної та психоцентричної заангажованості романіста, - специфіка і значення його «Повії» в історії слов'янської й світової літератури?» [7, с. 59].

Констеляція головної героїні твору красуні Христі та їй подібних персонажів з вище наведених художніх документів світової класики, дала підстави дійти вмотивованої відповіді-висновку: «Твір українського письменника є передовсім наймаркантнішим психологічним романом про сільську спролетаризовану проститутку, доля якої зображена з позицій критичного реалізму. Тему «продажної жінки» Мирний використав для показу всіх суспільних верств своєї епохи, для викриття зла й неправди, для гострої критики винуватців цього зла й неправди. <...>. Проститутка Христия морально перемогла тих, хто її спровадив на слизький шлях» [7, с. 59].

Що М. Неврлий – людина найрозлогіших культурологічних обривів, а його студії у царині філології – *par excellence* взірць чесності й об'єктивності, переконуюешся, зокрема, й на прикладі того, як чітко і точно відчитує він чи не найтрагічнішу евокацію української історії, «закроєну» в образі гетьмана Івана Степановича Мазепи (1639–1709). Знайшовши «вираження в численних образах літератури й

мистецтва, в широкому спектрі інтерпретації, нерідко протилежних на змістовому й художньому рівнях <...> Мазепа, – як запевняє академік Дмитро Наливайко, - *стає одним із відомих «в і ч н и х»* (розрядка наша. – С. Б.) *міфологічних за своєю семантикою та структурою, образів світового письменства, що мають літературне походження»* [3, с. 173].

Започатковану Вольтеровою «Історією Карла XII» (1731) мало не трьохсотлітню хроніку зарубіжної мазепіани М. Неврлий верифікує з притаманною йому схильністю до «літератури факту»; до силуету «Козацького генію Івана Мазепи» він звертається в однойменній публікації, розглядаючи його більш детально у низці розвідок, з-поміж яких новизною відкриття вабить «Віршована драма Й. В. Фріча «Мазепа», а відтак повертається до нього наостанок у багатоінформативній статті «Українська школа в чеській літературі» («Сучасність», 2000. – № 7–8).

У мультикультурному часопросторі ідейно-художніх резонансів, що гарячою хвилею прокотилися в Європі навколо феномену Мазепи упродовж майже всього XVIII століття, критик проводить чіткий вододіл у потрактуванні постаті українського гетьмана, виявляючи у ньому виразно окреслені різновекторні контури світоглядного дискурсу: естетично-міфологічного (поєми Дж. Байрона й В. Гюго), проімперсько-дифамуючого (роман Т. Булгаріна «Мазепа» і поема Пушкіна «Полтава»), романтично-патріотичного (поєми «Войнаровський» К. Рилєєва, «Дума Мазепи» Б. Залеського, п'єси Ю. Словацького, Й. В. Фріча, Р. К. Готтшала).

Із численної європейської когорти літераторів, які воліли правдиво змалювати словом своїм портрет «великого гетьмана України», *«оригінальніше і вірніше, – на думку чільного українського мислителя і публіциста ХХ ст. Д. Донцова (1883–1973), – зрозуміли Мазепу німці. Серед німецьких поетів, що писали про Мазепу, перше місце належить, безперечно, Рудольфові Готтшалеви, знаному у свій час драматургові»* [2, с. 44]. Саме його трагедією «Мазепа» (1859), відомою у перекладі Юрія Федьковича, й завершується, як зазначає Д. Наливайко, *«період популярності Мазепи в німецькій літературі»* [4, с. 192].

Симптоматичним, однак, видається те, що у п'єсі знову згідно з традицією А. Шаміссо та К. Рилєєва з громадянсько-політичних позицій, але вже у дусі демократичної ідеології «весни народів» 1848–1849 рр. осмислюється роль Мазепи в історичній долі України. Цим-то, ймовірно, й зумовлений факт: з-поміж тих, хто особливо прислужився німецькій художній мазепіані (А. фон Шаміссо, Й. Мауер, А. Май,

К. Штарк, Г. Штеблиц, А. Мюнцельбург), А. Неврлий найчастіше називає Рудольфа фон Готтшала (1823–1909).

Учитуючись у тексті українознавчих студій М. Неврлого, щоразу ловиш себе на думці про їх іманентну сутність – розглядати факти й явища красного письменства, його жанрове розмаїття, а разом і поетику, інтелектуальну насиченість тощо у вимірах компаративістичної науки, у діалектичній пов'язі з перебігом закономірностей розвитку світового літературного процесу. Наочним виявом такого підходу є, зокрема, стаття ученого «Характер і техніка драм Лесі Українки й Гофманстала» – багатоаспектний філологічний зріз-синтез жанрової структури діалогічних «драматичних поем» Лесі Українки (1871–1913) та переважно монологічних «Lesedramen» («драматичних етюдів для читання») Гуґо фон Гофманстала (1874–1929), котрого німецька критика й «нині зараховує до найвидатніших драматургів в історії літератури ХХ століття» [10, с. 77].

Доречно зауважити: своїм на міцній науковій основі збитим змістом, мовою доладно дібраних фактів, розвідка виходить далеко за межі заголовка: драматургічний спадок обох письменників виведений на орбіту вивчення європейського неоромантизму, *«репрезентованого, - за словами автора, – драмами Ібсена, Метерлінка, Врхліцького, Виспянського, Чехова, Винниченка та ін.»* [8, с. 45]. У них – жива стихія споріднених колізій і характерів, розмежувань і конвергенцій. Для їх вирозуміння М. Неврлий залучає й теоретичні праці митців, у часі видруковані паралельно, як-от: «Der Brief des Lord Chandos an Francis Bacon» (1902) Гофманстала і «Європейська суспільна драма кінця ХІХ ст.» (1901) Лесі Українки. Мистецько-пізнавальна вартість останньої – у характеристиці *«основних елементів класичної драми, починаючи від Шекспіра, Шіллера і Ґете й кінчаючи п'єсами Анценгрубера, Бара, Ібсена, Гауптмана й Мірбо»* [8, с. 49].

Висновки... Далєбі не закоренілим мастодонтом уявляється Микола Ярославович коли, вважаючи «Лісову пісню» Лесі Українки за її «Wahrheit und Dichtung», наголошує її провіденційну ідею *«гармонію людини з природою. Коли вона порушується – настає криза, руїна природи й людської душі. Прикладів для цього <...> чимало – Чорнобиль, нафтові вогнища в Перській затоці, стихійне лихо в Бангладеші тощо. Мистецька інтуїція, як бачимо, випереджає філософію й політику. Вершинні твори світової літератури <...> стають грізним попередженням для всього людства»* [8, с. 51]. І цій сентенції віриш, бо зродилась вона з-під пера Миколи Неврлого (Мікулаша Неврлі) – мудрого чоловіка, якому Доля вділила багато і

який, переживши чимало на столітньому шляху, щедро ділиться своїм багатим набутком з нами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дзюба Іван Добрий друг, строгий поціновувач // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 5-7.
2. Донцов Дмитро. Гетьман Мазепа в європейській літературі //Донцов Дмитро. Літературна есеїстика. – Дрогобич: Вид. фірма «Відродження», 2009. – 688 с. – (Серія «Вісниківська бібліотека»).
3. Наливайко Дмитро. Теорія літератури й компаративістика. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 347 с.
4. Наливайко Дмитро. Мазепа в європейській літературі XVIII – XIX ст. : історія та міф // Наливайко Дмитро. Теорія літератури й компаративістика. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 30-44.
5. Неврлий Микола. Дещо про себе. II. Закарпаття 1933-1939 рр. // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. - С. 833-855.
6. Неврлий Микола. «Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. С. 30-44.
7. Неврлий Микола. «Повія» Панаса Мирного в контексті світової літератури // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. С. 55-59.
8. Неврлий Микола. Характер і техніка драм Лесі Українки й Гофманстала // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 45-54.
9. Роман Михайло. Енциклопедія української літератури і культури // Дукля, 2015. - №3. – С. 93-96.
10. Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur: in sechs Bänden. – Köln: Zweiburgen Verlag, o. J., B. V: das 20. Jahrhundert. – 456 S.

References:

1. Dziuba Ivan Dobryi druh, strohyi potsinovuvach // Nevryly Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchych prats / Peredm. I. Dziuby. – К.: Smoloskyp, 2009. – S. 5-7.

2. Dontsov Dmytro. Hetman Mazepa v evropeiskii literaturi //Dontsov Dmytro. Literaturna eseistyka. – Drohobych: Vyd. firma «Vidrodzhennia», 2009. – 688 s. – (Serii «Visnykivska biblioteka»).
3. Nalyvaiko Dmytro. Teoriia literatury i komparatyvistyka. – K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. – 347 s.
4. Nalyvaiko Dmytro. Mazepa v yevropeyskii literaturi XVIII – XIX st. : istoriia ta mif // Nalyvaiko Dmytro. Teoriia literatury i komparatyvistyka. - K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. S. 30-44.
5. Nevrlý Mykola. Deshcho pro sebe. II. Zakarpattia 1933-1939 rr. // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. - S. 833-855.
6. Nevrlý Mykola. «Moisei» I. Franka v konteksti svitovoi literatury // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. S. 30-44.
7. Nevrlý Mykola. «Povii» Panasa Myrnoho v konteksti svitovoi literatury // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. S. 55-59.
8. Nevrlý Mykola. Kharakter i tekhnika dram Lesi Ukrainky i Hofmanstalia // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. – S. 45-54.
9. Roman Mykhailo. Entsyklopetsiia ukrainskoi literatury i kultury // Duklia, 2015. – № 3. – S. 93-96.
10. Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur: in sechs Bänden. – Köln: Zweiburgen Verlag, o. J., B. V: das 20. Jahrhundert. – 456 S.

Summary

Stepan Bobynets

Artistic World of Foreign Literature within the Framework of Ukrainian Studies of Mikulaš Nevrlý

The article considers the typological comparison of the images and motives in the works of Ukrainian and foreign classicists. From the comparative perspective of an outstanding Slovak slavacist M. Nevrlý, the periodicity of his creative work has been carried out.

Key words: *M. Nevrlý, comparative images, Moses, Ivan Mazepa, motive of a «scarlet woman», European neo-romanticism.*

Дата надходження статті: «17» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «27» жовтня 2016 р.

УДК 373.3.015.31.821

МАРИНА ВАСИЛИК,
кандидат педагогічних наук
(м. Івано-Франківськ)

Проблематика художніх творів Івана Боднарчука для дітей

У статті проаналізовано тематичне розмаїття творів українсько-канадського письменника Івана Боднарчука, в яких змальовано життя підростаючих поколінь українців на рідній землі та за її межами. Наголошено, що письменник утверджує в них ідеї добра, справедливості, щастя, тобто вічні загальнолюдські цінності, використовуючи художній потенціал різних літературних жанрів.

Ключові слова: *дитинство, дитяча література, виховання, Україна, Канада, оповідання, новела, українська мова, рідна земля, родина.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... У процесі розбудови незалежної України, відродження системи національної освіти й виховання перед українськими педагогами посало важливе і відповідальне завдання: сприяти вихованню національно свідомого громадянина України, гідного примножувати духовну культуру, утверджувати загальнолюдські морально-етичні цінності. У цьому процесі цікавими й цінними є вагомі надбання західної української діаспори, творцями яких були люди, тривалий час відчужені від духовного життя рідного народу; особистості, чиї імена повинні назавжди ввійти в історію нашого народу, а їх духовні скарби дістати справедливую оцінку фахівців. Саме тому вкрай важливо пізнати особливості розвитку української літератури за кордоном, проаналізувати проблеми, які порушували у своїх творах письменники української діаспори, використати їх освітньо-виховний потенціал у національному вихованні молодішої генерації українців

До письменників, які своєю творчою працею сприяли утвердженню цих ідеалів, належав Іван Боднарчук – заслужений педагогічний діяч, організатор українського шкільництва в Канаді, автор численних статей на педагогічні теми, а також дитячий письменник. З-під його пера вийшли збірки: «На перехресних шляхах» (1954), «Кладка» (1957), «Знайомі обличчя» (1968), «Замрячені ранки» (1978), «Заобрійні перегуки» (1984), «У дорозі життя» (1986) та ін. Вони, за незначними винятками, являють собою не оповідання, як слушно зазначено на титульних сторінках, а нариси. Цей літературний жанр у вужчому

розумінні дуже малорозвинений в українській літературі й вимагає окремого хисту: схопити щось дуже важливе з життя, загострити його контури, сягнути у глибіню, а для вимислу залишити місця стільки, скільки потрібно для надання творові правдоподібності. Літературний хист І. Боднарчука якраз цим вимогам і відповідає.

Аналіз досліджень і публікацій... У радянський період історії України творча спадщина І. Боднарчука не перебувала в колі наукових інтересів, оскільки його було віднесено до сонму українських націоналістичних діячів. Власне, організатором культурно-просвітницького життя українців у Галичині впродовж 20–30-х рр. ХХ ст. він був і цей досвід використав у Канаді як організатор українського шкільництва та культурно-просвітницького життя діаспори. Починаючи з проголошення незалежності України, окремі аспекти багатогранної діяльності І. Боднарчука у контексті своїх наукових інтересів висвітлювали А. Богданюк, Б. Гошовський, С. Романюк, І. Руснак, П. Сорока та ін.

Формулювання цілей статті... *Мета статті* – проаналізувати ідейно-тематичну спрямованість художніх творів І. Боднарчука для дітей.

Виклад основного матеріалу... Літературна спадщина І. Боднарчука, як уже зазначалось, розмаїта за жанровою і тематичною палітрою. Проте провідною тематикою його творів було життя українських дітей в складних реаліях воєнного і повоєнного часу, свідком і учасником яких він був. Так, злиденність воєнного життя І. Боднарчук змальовує у збірці **«Кладка»** [3], куди увійшло 10 новел. Новела **«В Братіславі»** показує тяжку долю голодуючих дітей, що тиняються по світу: Андрійко аж до Словаччини дійшов. Письменник переконаний, що милосердя не зникло й у тяжкі воєнні часи. Хоча наглядач у таборі вороже ставився до хлопця, ровесники не залишили в біді свого українського товариша, допомагали – хто чим міг. Милосердя – найблагодорніше діяння – така ідея новели.

Таку ж нелегку долю дітей змальовує автор у творі **«У новій Говерлі»**, коли двоє дітей, Степанко та Оленка, залишилися сиротами на чужині. Як виявилось, їх батько – партизан, мати померла Вони мріяли про синьооку Україну з матусиних розповідей. Крокуючи ліською дорогою, вони потрапили до українського табору «Говерла». У роки воєнного лихоліття, українці розсіялися по всьому світу. Вони створювали табори з українськими церквами, школами. Сюди пощастило потрапити й Степанкові та Оленці. «Тут для них була справжня Україна, тільки, що не на рідній землі, і вони ще мріяли про ту Україну, що знали її з матусиних оповідань» [3, с. 13].

У новелі **«Бесарабка»** змальовується типова для часів війни подія: підлітки знайшли дитинча, яке назвали Фіалкою, бо дуже голубі очі мало. Виявилось, що її маму розстріляли москалі. Дитину віддали старому мельникові на виховання. Вона підростала й з великою надією виглядала батька: «Він прийде. Він той, що принесе вільний прапор її батьківщини» [3, с. 29].

Новела **«Портрет»** відтворює цікаву історію з портретом Шевченка, який висів на стіні серед ікон. На запитання дітей, хто ж це «той лисий і з вусами», мати розповідає про злиденне життя поета-генія, «як то він кріпак, сирота, босоніж із торбою через плече ходив по Україні, шукаючи когось, хто б його добра навчив, ж він став великим співцем народним» [3, с. 19]. Дітям жилося дуже важко, але вони, порівнюючи своє становище з життям малого Тараса, думали: «Боже, таж він не стільки ж ж ми перетерпів!». І і ці думки давали їм «снаги злигодні витерплювати» [3, с. 20].

У новелі **«Коляда в діда Миколи»** автор відображає період Різдвяних свят на Україні, які в той час були забороненими. Незважаючи на це, маленькі колядники заколядували в діда Миколи, принесли радість його оселі. Це є доказом того, що колядки завжди жили в серцях людей, бо вони відзначалися справжньою духовністю, вселяли в людські серця віру в кращі часи.

Завершує збірку новела **«Сестрина наука»**, в якій зображено намагання дорослих прищепити дітям, що виростили на чужині, любов до рідної української мови. Новеліст, опираючись на багатовіковий народний досвід, стверджує, що діти, мов верба, де посадиш, там і приживеться. Старша сестра намагається пояснити молодшим братам і сестрам, що мати захворіла, бо вони стали розмовляти чужою мовою. Устами героїні автор запитує: «А що ж ми варті без мови? Утратимо рідну мову, та й забудемо свій рід. А від цього кривда батькам нашим та нашій Батьківщині, Матері-Україні» [3, с. 40].

У 1967 р. вийшла збірка новел **«Друзі моїх днів»** [2], що складається з 11 творів. Оповідання **«Ржаві ключики»**, **«Нічна бригада»** та **«їх двоє»** розповідають про горе-життя арештантів. Одне з найкращих оповідань – **«Ржаві ключики»** змальовує трагедію батька арештанта, засудженого на 10 років, який втратив дружину, двох синів. Залишилась одна надія – найменший Микола, з яким і повернувся в рідне село. Засудили його помилково, але ця помилка залишиться назавжди чорною плямою на їхньому обличчі.

Останнє ж оповідання **«їх двоє»** пройняте тужливим смутком арештанта за рідним краєм, сім'єю, що виливається у пісні. Така ж доля і дівчини, яку німці схопили під час облоги й вивезли на

примусові роботи. Хлопця її теж вивезли в далекі краї, тому голос його вчувався їй у пісні незнайомця-арештанта.

Новела **«Біля чужих причалів»** починається словами Івана Франка:

*Коли почуєш, ж в тиші нічній
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони...*

Ці рядки є епіграфом до збірки **«Друзі моїх днів»**. Це розповідь І. Франка про нестерпний біль, який відчуваєш, коли бачиш жахливі картини кидання рідної землі селянами. Вони мчали в далекі краї, ховаючи з сорому обличчя в долоні. Матері кидали немовлят у вікна вагонів, тому коли поїзд рушав, плач тих, хто від'їжджав, і тих, хто залишався, нагадував штурм прорваної греблі. Та ні цей плач, ні стукіт рейок не могли приглушити дум Франка: Тей, куди ж ви? Куди із своєї землі?! Хто доглядатиме ваші ниви? Куди везете свої пісні-голосіння?.. Кому вони потрібні? За вашими піснями полетять красні весни, без вас тут вічна туга-зима» [1, с. 33].

Наступна новела присвячена пам'яті Павла Степа, де розповідь ведеться від першої особи. Автор запросив до себе дітей зруйнованих осель з Німеччини. Не маючи можливості їх прийняти, повів їх «Через кладку до дядька Павла» – саме так називається твір. Дядько, весело зустрівши компанію, прочитав авторів рукопис, похитав головою й замовк. Через хвилину, зрозумівши, що в душі автора, крім цього, що на папері залишилося ще щось, «висотує з душі все до ниточки...» [1, с. 55]. Порадивши письменникові спостерігати за дітьми і писати, Павло Степанович попрощався і потону в зелені... Аж прийшов похмурий день, і на свіжий гріб посипалось свіже листя. «Шукати нам тепер його живого між рядками», – зробив висновок автор [1, с. 56].

Розповідь у новелі **«Її обрії»** ведеться від першої особи. Сім'я автора: найстарша на зорях розуміється, середуща людей лікує, найменша у музиці розбирається, Іван-мізинчик – всі кудись їдуть. Пізніше зберуться вдома астрономи, лікарі, музиканти - всі пропонують матері заморські краї. Іван теж приїхав маму забрати, бо діти його мови рідної не знають. Збирається мати в холодну морозяну ніч до онуків – «вселити у їхні уста рідне слівце, пристебнути ним їх до свого роду, щоб не скиталися по світу безбатченками» [1, с. 96].

1968 р. в м. Торонто вийшла книжечка І. Боднарчука **«Далекі обрії»** [1], яка поділена на дві частини:

перша – **«Ранні дзвіночки»** («Над збручем», «У новій школі», «Медальйон») – присвячена дітям старшого віку;

У новелі **«Мій земляк»** автор розмовляє зі своїм співвітчизником, якого схопила поліція і помістила в психіатричну лікарню. Чоловік розповідає, плаче, співає, стає навколішки і молиться: «Божевільний! Боже, вільний світе!..» [2, с. 26]. Пройшли роки. Земляки знову зустрілися. «Колишній хворий» показує своє господарство. На запитання, чи це вже його хата, чоловік відповів: «Та ніби наша й не наша. От якби взяти цю гору на плечі та перенести туди, під наше небо і сонце, бо якось і квіти ці не так пахнуть, як у нас, не наша тут весна якось і не по-нашому пташки тут співають» [2, с. 29].

Оповідання **«На золотих горбах»** та нарис **«П'ять хвилин із матір'ю»** розповідають про повернення матерів у сім'ї. Зокрема, **«На золотих горбах»** – розповідь про дівчаток, які відчували материнське тепло після довгих років розлуки. Так мати-каліка знову почула лагідні слова рідних їй людей, повернула собі сім'ю. **«П'ять хвилин із матір'ю»** – це ніби дійсно 5-хвилинна розмова сина з матір'ю по телефону, після довгих двадцяти років розлуки.

Трагічна історія повернення сина до батька – це оповідання **«Під плакучими березами»**, де йдеться про те, ж син з України, гостювавши у батька, завдав йому морального удару. Збагнувши свою помилку, він щиро покаявся.

1990 р. вийшла збірка **«У вікнах життя»** [4], що складається із 12-ти невеликих оповідань, перше з яких («Відвідини дочки») відображає життя сім'ї Завгороднього, який з дружиною вирішив відвідати дочку, що проти волі одружилася і переселилася на схід, за що батьки закликали не признавати її. Та, дізнавшись про онуків, їх серця розм'якли, і вони мали намір забрати онуків на Україну. Побачивши, що в хаті панує українська мова, культура, батьки з легкістю і радістю на душі повернулися додому.

Наприкінці 1986 р. вийшла повість **«У дорозі життя»** [5] – присвячена онукам автора Романові та Ларисі – романтична історія з сучасного життя української молоді в Канаді, що має велике виховне значення. Молодий хлопець Денис через брутальність вітчима кидає хату і йде в широкий світ шукати «місце під сонцем». Випадкова зустріч бездомного хлопця з приятелькою шкільних років Іванкою є початком зародження кохання між молодими людьми. Завдяки підтримці дівчини хлопець здобуває певне становище в суспільстві, втягується в життя української громади.

Висновки... Українська література Канади – самобутнє явище духовної культури, що розвивається в своєрідних умовах англомовного середовища і водночас не втрачає своїх національних рис, національних особливостей. Вона є виявом життя та почуттів людей,

що поселилися в новій країні і пристосувалися до умов, які часто викликали емоційне напруження – тугу за рідним краєм, інколи зневіру і розпач, але й радість від свободи та великих можливостей у цій країні. Незважаючи на складні обставини, українська література тут невинно розвивається, зазнаючи впливу культур інших етнічних груп і водночас впливаючи на них, не пориваючи у той же час зв'язків із рідною материнською культурою. Ці обставини, а також особливості історичного процесу вживання українців у політичне та соціально-економічне життя країни поселення і визначили магістральні шляхи розвитку українського письменства в Канаді

У цих обставинах дуже важко творити дитячу літературу, адже письменником для дітей не можливо стати – ним треба народитись. Саме таким – письменником «від природи» – і є Іван Боднарчук, який видав чимало збірок для дітей. У свої твори письменник вкладає всю душу. Він має особливий хист: схопити щось дуже характерне з життя, загострити увагу, сягнути у глибину, а для вимислу залишити стільки місця, скільки потрібно, щоб надати творові правдоподібності. Мова письменника ритмізована, лаконічна дуже близька до української народної пісні.

В історію вітчизняної педагогіки І. Боднарчук увійшов і як автор оригінальних підручників для рідномовних шкіл української діаспори, створених на засадах народної педагогіки, пройнятих духом патріотизму й гуманізму, любові до рідної землі, її духовних надбань. Це читанки для початкових класів під символічними назвами: «Ластівка» (1974 р.), «Ромашка» (1974 р.), «Соняшник» (1975 р.), написані цікаво й доступно, яскраво й образно. У них широко використовуються прислів'я, приказки, загадки, перекази, твори українських письменників про славу історію рідного народу, його видатних діячів. «Читанки Івана Боднарчука, – на думку письменника О. Гай-Головка, – це велике авторське досягнення й неабияка знахідка для дітей українських рідних шкіл у Канаді», адже вони активно сприяють національному й релігійному вихованню української молоді в діаспорі. А ми дійшли висновку, що ці підручники є повчальними і виховними, цікавими й корисними для використання і в школах України як посібники для розвитку мовлення школярів та позакласного читання, як методичний матеріал для уроків читання, мови та інших предметів, оскільки вони сприяють не тільки ознайомленню із надбаннями української діаспори в Канаді, а й духовному збагаченню молодого покоління українців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боднарчук І. Далекі обрії / Іван Боднарчук. – Торонто, 1968. – 54 с.
2. Боднарчук І. Друзі моїх днів / Іван Боднарчук. – Торонто, 1967. – 96 с.
3. Боднарчук І. Кладка / Іван Боднарчук. – Торонто, 1982. – 41 с.
4. Боднарчук І. У вікнах життя / Іван Боднарчук. – Торонто, 1990. – 89 с.
5. Боднарчук І. У дорозі життя / Іван Боднарчук. – Торонто, 1968. – 72 с.

References:

1. Bodnarchuk I. Daleki obrrii / Ivan Bodnarchuk. – Toronto, 1968. – 54 s.
2. Bodnarchuk I. Druzi moiikh dniv / Ivan Bodnarchuk. – Toronto, 1967. – 96 s.
3. Bodnarchuk I. Kladka / Ivan Bodnarchuk. – Toronto, 1982. – 41 s.
4. Bodnarchuk I. U viknakh zhyttia / Ivan Bodnarchuk. – Toronto, 1990. – 89 s.
5. Bodnarchuk I. U dorozhi zhyttia / Ivan Bodnarchuk. – Toronto, 1968. – 72 s.

Summary

Maryna Vasylyk

Problems of the Artistic Works of Ivan Bodnarchuk for Children

The article analyzes the thematic variety of works of Ukrainian-Canadian writer Ivan Bodnarchuk, which describe the life of the younger generations of Ukrainians in their native land and abroad. It is noted that the writer consolidates in them the ideas of goodness, justice, happiness, that is eternal human values, using the artistic potential of various literary genres.

Key words: *childhood, children's literature, education, Ukraine, Canada, short story, novel, Ukrainian language, native land, family.*

Дата надходження статті: «08» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «29» вересня 2016 р.

УДК 821.161.2.–1.09 Є.Маланюк

ЮЛІЯ ВІЛЬЧАНСЬКА,
здобувач
(м. Чернівці)

**Онтологічний акцент парадигми «вигнанства»
у поезіях Є. Маланюка**

Розглянуто акценти парадигми «вигнанство» в поезіях Євгена Маланюка. Проаналізовано такий важливий чинник біографії митця, як вплив на тематику поетичних текстів так зв. вигнанства. В параметрах компаративного дискурсу, вказується специфіка ситуації вигнанства (післяреволюційна еміграція) та її вплив на відповідний трагічний пафос поезій. Зіставляються досвід Є. Маланюка (українська діаспора) та В. Набокова (російська діаспора), що вказує не лише на онтологічну вагу проблеми, але й на її типологічну перспективність.

Ключові слова: «вигнанство», українська діаспора, російська діаспора, Є. Маланюк, В. Набоков.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Історія світової культури, наявна літературна спадщина окремих національних літератур своїми численними зразками переконують, що в аспекті еміграційної тематики йдеться саме про системне явище, яке впродовж багатьох століть постійно супроводжувало і супроводжує літературний (ширше – мистецький) рух. Воно впливає на динаміку літератури у функції певного онтологічного акценту. Зокрема, історичні події ХХ ст. зробили еміграцію тотальним і, як би це не звучало парадоксально, – креативним фактором у діяльності багатьох митців, які відтворили цей драматичний досвід у своїй творчості. Розпад імперій у ХХ ст. призводив не тільки до втрати історичного ґрунту, але й до краху культури, знищенню сакральних традицій, що сьогодні усвідомлюється як типове явище.

Аналіз досліджень і публікацій... Звичайно, доля не оминула емігрантським досвідом й колишніх мешканців Російської імперії: українців, білорусів, росіян, народів Кавказу та ін. Трагедії безґрунтянства Ю. Шевельов не випадково атестує найхарактернішою проблемою ХХ ст.: «Всі історичні процеси нашого часу ніби спеціально спрямовані на те, щоб позбавити людину ґрунту. Що таке більшовицька революція в Російській імперії, як не величезний досвід

викорчовування людей і цілих націй з їх звичного рідного ґрунту» [11, с. 500]. Виникнення терміну «безґрунтянство» завдячує назві роману В. Петрова-Домонтовича (1894–1969) «Без ґрунту» (1948). Тут головний герой зізнається в новому особливому стані світовідчуття: «Приголомшені бездомними мандрами, невикорінені й ніколи невикорінювані, тільки приспані, від початків людства властиві людині могутні інстинкти зв'язку з місцем, з землею, з ґрунтом раптом з новою силою опановують мене. <...> І все таки од цих інстинктів ніколи не можна звільнитися, при першій нагоді вони проривають штучні заборони, як річна повинь, коли приходять весна. І оце я стою біля вікна, й вітер дме в обличчя, і я дивлюсь на далеке місто, де я не був з дитинства, і у мене в серці з'являється біль, ніби голкою щось царапнуло серце, і глуха тривога охоплює мене. Я відчуваю, що щось немов назавжди загублено і натомість не знайдено нічого» [2].

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити онтологічний акцент парадигми «вигнанства» у поезіях Є. Маланюка.

Виклад основного матеріалу... Для країн, що у минулому столітті зазнали руйнації, виразним спільним знаменником постає розмежування кожної з окремих національних літератур на такі окремі русла, як: 1) література, ангажована новою ідеологією країни (так зв. *материкова*), 2) замкнена в собі література «*внутрішньої еміграції*» та 3) література, сформована за межами власного топосу, тобто література вигнанства (*екзилію*). Як акцентується сьогодні, «безґрунтянство обіймає широкі межі, засвідчуючи руйнування цілого світу збудованого на усталеності й визначеності. У межах національного виміру буття втрата Батьківщини неминуче призводить і до втрати самої основи людської екзистенції. Справжнє буття можна верифікувати лише до наявності державної нації» [8, с. 166].

Якщо тоталітарний досвід породжує літературну апологетику устрою, оспівування влади, демонструє повну залежність від неї, свідчить про несвободу митця, то вигнанець переходить у стан інакшої несвободи – він стає представником субкультури: того, що не є органічним для нової для нього культури. «Позаяк людина – це homo creator, емігрант зобов'язаний сам себе створювати, – відмічає польський антрополог Л. Суханек, – але ця задача у країні мешкання емігранта значно складніша, ніж у себе на Батьківщині. На Батьківщині отримані від суспільства форми духовного спадку разом із мовою та культурою існують природним чином, у своєму натуральному середовищі. В долі індивіду, незалежно від її причин, еміграція, процес переміщення з однієї реальності в іншу, стає травмою в індивідуальному, антропологічному і культурному аспектах» [9, с. 16].

Проблема екзилью в аспекті впливу екзистенційного стану вигнанства на творчість виразно розкривається в художніх текстах поета української діаспори «другої хвилі» Євгена Маланюка (1897–1968).

Еміграція породжує проблему критеріїв, пов'язану з сумісництвом двох «свідомостей» роз'єднаної цілісності, своєрідною точкою біфуркації якої стає певний історичний вибух. За таких умов власний біографічний досвід перетворюється на головний об'єкт творчого осмислення, фактично трансформуючись у троп (переважно, це символ) і визначаючи тематичні домінанти авторського письма. Як наголошував Ю. Боров, емігранти живуть «за однією з трьох моделей: 1) ностальгічною, що відтворює традиції покинутої Батьківщини, 2) космополітичною, яка вбирає в себе усі особливості цивілізації ХХ століття, 3) адаптуючись до нової дійсності нової Батьківщини» [1, с. 166].

У поезіях Є. Маланюка вигнанство закономірно породжує певні світоглядні девіації, відтворені у художньому зображенні досвіду чужини. Поет визначає свою схильність до трансформації власних спогадів минулого у парадигмі сновидіння: «Заховала перекупка-пам'ять всі сни глибоко» [5, с. 70]. Аналогічний тип саморефлексії чужинця відбито у зауваженні відомої «французької чужинки» Ю. Крістєвої: «Не належати жодному місцю, жодному часові, жодній любові. Втрачене походження, неможливе закорінення, знищена пам'ять, невизначене теперішнє. Простір чужинця – це поїзд у русі, літак у леті, це власне перетворення, що виключає зупинку» [4, с. 15]. Це зауваження органічно відлунується у рядках українського поета:

Несу отут страшний свій іспит
І знаю, що життя мине.
І мати, сидячи на призьбі,
Вже не вичікують мене,
Давно Євгена поминає
За упокій старенький піп,
За весною весна минає
Під запашне зітхання лип [5, с. 69].

Екзилью у випадку Є. Маланюка перетворюється на стан духовної травмованості, патології, яка значно ускладнює чи зовсім робить неможливою свідому ідентифікацію власної особистості, її творче перетворення в умовах пристосування до нових антропологічних і культурних умов. яке може призводити навіть до стану культурного шоку. як на це вказує Л. Суханек [9, с. 16]. Екзистенційна туга за Батьківщиною у поета Є. Маланюка втілюється в постійному відчутті

себе ніби у якомусь вражому топісі – тобто «під чужим небом» [5, с. 68]. Тут «чужий» ототожнюється з поняттям «ворожий»:

*Чужі: й земля, і небо тут, і люди,
І місяця золото-срібний ріг.
Життя давно, як божевільне, блудить
По манівцях заплутаних доріг» [5, с. 68].
Навколо все чуже. Чуже до божевілля.
Цей дощаний театр, злиняли лаштунки... [5, с. 68].*

Можливо прослідкувати, як відбувається трансформація біографічного досвіду в троп, здійснюючись під вагою адаптації/неадаптації письменника до нового середовища. У щоденникових записах Є. Маланюка за 26.03.64. зустрічаємо запис, який пояснює вищенаведені рядки: «Який страшний день! Вже нервова енергія на вичерпанні: я не можу тут залишатись – куди? – все одно. Але ніщо не зв'язує, ніщо не зріднилось, ні обридлий «пейзаж» N.Y. – кошерна клоака колонії Ізраелітів. <..,> Нікого. Жодного quasi[нрзб.] ?-спільного кавалка ґрунту. Я задихаюсь» [6, с. 190]».

Сьогодні акцентується, що досвід розпаду цілісної на перший погляд культури Російської імперії дає дуже показові приклади, пов'язані з феноменом так зв. *алотронії* (концепція О. Червінської), яка передбачає автентичне існування певної національної культури та збереження її ідеологічних домінант в умовах поза межами власної країни [10, с. 229–247]. Тобто в нашому разі йдеться про типологічно полярні трансформації біографічного досвіду в перспективі ідеології діаспор, які після Жовтневого перевороту в Російській імперії сфокусувалися в окремі національні культурні групи. Зокрема, аргументується як методологічно значущий рецептивний вектор екзилу сприйняття/не сприйняття культури нової (Іншої) країни свідомістю автора-вигнанця. Постає питання, яким тоді чином формується ретроспективна проєкція досвіду і реалізується поняття «простір пам'яті» в творчій манері поета. Чи маємо ми право сприймати проблему як типологічну? Поза сумнівом, адже Екзил породжує тематичні збіги, схожість у виборі образів, сюжетів і навіть має свій жанрологічний вектор (зокрема, активізується, приміром, жанр «спогади»).

Зразковим прикладом у цьому річизі є досвід російсько-американського письменника В. Набокова (1899–1977). Він ототожнює процес свого пригадування втраченої Батьківщини з образом «інших берегів», що постають своєрідною імагологічною парадигмою. В його автобіографії «Пам'ять, говори» (англ. версія «Speak, memory» (1951))

постає такий образ екзилу: «Оглядываясь на эти годы вольного зарубежья, я вижу себя и тысячи других русских людей ведущими несколько странную, но не лишённую приятности жизнь в вещественной нищете и духовной неге, среди не играющих ровно никакой роли призрачных иностранцев, в чьих городах нам, изгнанникам, доводилось физически существовать» [7, с. 199].

Воспоминанье, острый луч,
преобрази мое изгнанье,
пронзи меня, воспоминанье
о баржах петербургских туч
в небесных ветреных просторах,
о закоулочных заборах,
о добрых лицах фонарей...
Я помню, над Невой моей
Бывали сумерки, как шорох
тушующих карандашей [7, с. 278].

Підкреслюючи, що тема вигнанства набула у В. Набокова універсального змісту, В. Єрофеев слушно зауважує, що для письменника зображати героя-вигнанця є певною символізацією загального феномену еміграції, що сама «еміграція» виявляється передусім вимушеною метафорою глобального вигнанства людини, його втрати парадизу – «земного раю» [3, с. 32]. Ймовірно, що, у випадку В. Набокова, естетичний критерій до сприйняття власного екзилу зрештою сприяв адаптації письменника до щоразу нових життєвих умов у еміграції, адже у різні роки письменник проживав у Берліні, Празі, Парижі, тривалішим часом було перебування в Америці (де він, як загальновідомо, перейшов в англomовне письменство), а помер у Швейцарії. Все це генерувало органічне «двійництво» авторської свідомості:

Как звать тебя? Ты полу-Мнемозина,
полумерцанье в имени твоём,
и странно мне по сумраку Берлина
с полувиденьем странствовать вдвоём [7, с. 297].

В онтологічному значенні саме розпад імперій або різноманітні війни, що змушують людей тікати з рідних країв, породжують феномен маргінальності. На маргінала перетворюється той втікач, хто не зумів або принципово не прагнув адаптуватися до іншого соціуму. Існує принаймні дві причини, які викликають таку ситуацію: пам'ять минулого. а також, разом із цим, культурна і цивілізаційна чужість нового середовища до цієї пам'яті. Під визначенням «пам'ять минулого»

маються на увазі ті фактори, які сформували інтелект, психіку і емоції особистості ще на Батьківщині [9, с. 16]. Читацька рецепція Тексти Є. Маланюка, генеровані свідомістю автора-вигнанця, що зберіг непорушною власну, українську ідентичність (у онтологічній площині переважає «туга за Батьківщиною», абсолютне відторгнення «іншого топосу», усього «чужого») рецептуються читачем у строго відповідній інтерпретації означених парадигм:

Чому ж я тут? Куде ж іще заблудить
Безглузда путь, і хто остереже?
Чужа земля, чужі похмурі люди –
Й саме життя, здається, вже чуже [5, с. 68].

У випадку Є. Маланюка неможливість імпліцитуватися у сторонній, «чужий» для митця світ зосереджує авторську поезію переважно на особистих внутрішніх почуваннях:

І завше сниться: липень, сад, кущі
І стрічі під сусідським перелазом.
Було, либонь нам стільки років разом,
Скільки давно я маю сам. Мерщій,
Хай лиш батьки спочинуть по обіді,
Сліпий, без тху, біжу через город
Почути контральтовий спів «добридень»,
Побачить і вдихнути очі й рот [5, с. 113].

Висновки з описаного дослідження і перспективи подальших розвідок... Отож, травма, породжена екзилем, не є одиничним, випадковим фактом біографії вигнанця, вона являє собою тотальне динамічне явище, симптоми якого з часом лише наростають, загострюються, супроводжуючись психологічними й екзистенційними наслідками, що відбиваються у творчому досвіді митця. Результатом такої травми може стати спустошеність і відчуженість, маргіналізація індивіду, відчуття ним повної життєвої поразки, як це саме постає з досвіду Євгена Маланюка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боров Ю. Эмигрантология / Ю. Боров // Феномен Юрия Дружникова. – Варшава; Москва: Slavica Orientale, 2000. – 208 с.
2. Домонтович В. Без ґрунту. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/lib/petrov/gyo9f.html>
3. Ерофеев В. Русская проза Владимира Набокова // Вступ. Стаття Т.1. Собрание сочинений в 4-ох томах. Изд-тво «Правда», 1990. – С.3-34

4. Крістева Ю. Самі собі чужі / Ю. Крістева ; пер.з фр. З. Борисюк. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 262 с.
5. Маланюк Є. Вибрані твори / Євгеній Маланюк / Упоряд. текстів, передмова та примітки І.В. Немченко – Х. : Вид-во Ранок, 2009. – 288 с.
6. Маланюк Є. Нотатники (1936–1968): Документально-художнє видання / Євген Маланюк. – К. : Темпора, 2008. – 336 с.
7. Набоков В. Другие берега: Автобиография, рассказы, стихотворения. – СПб.: Азбука-классика, 2006. – 416 с.
8. Сінченко О. «Безгрунтність» як екзистенціальна проблема в повісті «Без ґрунту» В. Домонтовича й «Еней та життя інших» Юрія Косача / О.Д. Сінченко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. – 2015. Вип. 6. – С.159-167. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2015_6_23
9. Суханек Л. Место антропологии в эмигрантологических исследованиях // Русское зарубежье и славянский мир : сборник трудов / составитель Петр Буняк. – Београд : Славистичко друштво Србије, 2013 (Севојно : Графичар). – С. 12-21 (595 с.).
10. Червінська О. Аргументи форми: монографія / О.В.Червінська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 384 с.
11. Шевельов Ю. Зустріч з Заходом / Юрій Шевельов // У 2 кн. Кн. II. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. – К. : Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2008. – С. 500-537.

References:

1. Borev Yu. Emigrantologija // Fenomen Yurija Druzhnikova. – Varshava; Moskva: Slavica Orientale, 2000. – 208 s.
2. Domontovych V. Bez gruntu. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrlit.vn.ua/lib/petrov/gyo9f.html>
3. Erofeiev V. Russkaia proza Vladimira Nabokova // Vstup. Statia T.1. Sobraniye sochinenii v 4-okh tomakh. Izd-tvo «Pravda» S.3-34
4. Kristieva Yu. Sami sobi chuzhi / Yu. Kristieva ; per.z fr. Z. Borysiuk. – K. : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2004. – 262 s.
5. Malaniuk Ye. Vybrani tvory / Yevhenii Malaniuk / Uporiad. tekstiv, peredmovna ta prymitky I.V. Nemchenko – Kh. : Vyd-vo Ranok, 2009. – 288 s.
6. Malaniuk Ye. Notatnyky (1936–1968): Dokumentalno-khudozhnie vydannia / Yevhen Malaniuk. – K. : Tempora, 2008. – 336 s.
7. Nabokov V. Drugiye berega: Avtobiografiya, rassказы, stikhotvoreniya. – SPb.: Azbuka-klassika, 2006. – 416 s.

8. Sinchenko O. »Bezhruntianstvo» yak ekzystentsialna problema v povisti "Bez hruntu" V. Domontovycha i «Enei ta zhyttia inshykh» Yurii Kosacha / O.D. Sinchenko // Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. Ser.: Filolohichni nauky. – 2015. Vyp. 6. – S.159-167. – Rezhym dostupu :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2015_6_23

9. Sukhanek L. Mesto antropologii v emigrantologicheskikh issledovaniyakh // Russkoye zarubezhe i slavianskii mir : sbornik trudov / sostavitel Petr Buniak. – Beohrad : Slavyistichko drushtvo Srbyje, 2013 (Sevojno : Hrafichar). – S. 12-21 (595 s.).

10. Chervinska O. Arhumenty formy: monohrafiia / O.V.Chervinska. – Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 2015. – 384 s.

11. Shevelov Yu. Zustrich z Zakhodom / Yurii Shevelov // U 2 kn. Kn. II. Literaturoznavstvo / Uporiad. I. Dziuba. – K. : Vyd. dim Kyievo-Mohylianska akademiia, 2008. – S. 500-537.

Summary

Yuliia Vilchanska

Ontological Accent of the Paradigm «Exile» in Yevhen

Malaniuk's Poetry

The paradigm «exile» in Yevhen Malaniuk poetry is considered. Such important factors of artist's biography as the influence on the subject of poetical texts so called «exile» is analyzed. In options of comparative discourse specificity of «exile» situation (after revolutionary emigration) and it's influence on appropriate poetic tragic pathos is indicated. Y. Malaniuk's (ukrainian diaspora) and V. Nabokov's (russian diaspora) are compared? That points not only on ontological problem importance? But also on it's typological prospect.

Key words: *«exile», ukrainian diaspora, russian diaspora, Y. Malaniuk, V. Nabokov.*

Дата надходження статті: «28» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.2

ТАДЕЙ КАРАБОВИЧ,
доктор гуманітарних наук
(м. Люблін)

**Великі міфічні надії та очікування Нью-Йоркської групи
виражені у змісті журналу «Світо-вид» (1990–1999)**

У даній статті розглядається літературне питання про існування в українському видавничому просторі щоквартального журналу «Світо-вид» (1990–1999). Журнал був заснований членами Нью-Йоркської групи, які його очолили. Це був поет Богдан Бойчук і поетеса та літературознавець Марія Ревакович. Журнал «Світо-вид» відіграв важливу роль у становленні міфічного образу української літератури після здобуття Україною державної незалежності. Своїм змістом залишив незабутній вплив на твори молодих українських письменників та поетів. У вузькому розумінні, видання популяризувало творчість Нью-Йоркської групи. Поети групи, живучи в еміграції та творчо працюючи на вигнанні, радо друкували у ньому свої твори.

Ключові слова: «Світо-вид»; Нью-Йоркська група; Богдан Бойчук; Марія Ревакович; література; поезія; українська еміграція; журнал.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У статті розглядається історію виникнення та існування у Нью-Йорку і Києві щоквартального журналу «Світо-вид» (1990–1999). Цей літературний журнал своєю присутністю залишив незабутній вплив на літературну творчість молодих поетів та українських письменників старшої генерації. Редакція будучи відкритими на кращі твори періоду української трансформації, відіграла важливу роль у становленні образу української літератури перших років незалежності. Подекуди вважається журнал «Світо-вид», загальною цінністю літератури періоду 1990–1999 [3]. В літературознавчому розумінні це заслуга Нью-Йоркської групи, яка в особах поета Богдана Бойчука та поетеси Марії Ревакович організувала та вела протягом тривалого часу це цінне видання.

Аналіз досліджень і публікацій... Тема про існування в українському видавничому просторі щоквартального журналу «Світо-вид» (1990–1999) не вивчалася та залишається поза літературознавчою увагою. Завданням та метою пропонованого дослідження є наукове визначення парадигми вибраних досліджень українських

літературознавців: О. Астаф'єва [9], М. Жулинського [4], Т. Карабовича [11], Т. Пастуха [7], М. Ревакович [8] які досліджували феномен Нью-Йоркської групи. Слід додати також і самих співтворців журналу «Світо-вид», які займалися літературною критикою: Б. Бойчука [3] та співредактора журналу «Світо-вид», відомого поета Віктора Кордуна [5].

Формулювання цілей статті... **Метою статті** є визначити новизну та важливість запропонованої теми та переосмислити її у науковому ключі. **Завдання статті** полягає в тому, щоб показати у літературознавчому аспекті творче існування в українському літературному дискурсі щоквартального журналу «Світо-вид» (1990–1999).

Виклад основного матеріалу... У 1989 р., поет Богдан Бойчук вперше від виїзду з Бучача та Монастирицьк на примусові роботи до Німеччини під час Другої світової війни, спільно з поетесою Марією Ревакович відвідав Україну. Брав тоді участь у літературних зустрічах та обговорював важливі організаційні питання у Спілці письменників України в Києві. Богдан Бойчук приїхав до Києва вдруге у 1990 р., на поетичний захід «Золотий гомін» на запрошення СПУ, поетів Дмитра Павличка, Івана Драча, Павла Мовчана та Миколи Жулинського. Тоді він висунув ідею заснування спільного літературного журналу для поетів з української діаспори, головним стержнем яких була б Нью-Йоркська група та творців з України. Щоб уникнути ідеологічні звички до літературних щомісячників, які з'являлися в душі радянської епохи, Богдан Бойчук запропонував покликати щоквартальний журнал – невідому в Україні форму літературного видання. Його зміст, згідно з поетовою думкою, виявляв би спільні ознаки, а водночас показував іншій досвід української літератури, що розвивалася в Україні та в еміграції. Така форма журналу могла протиставлятися суттєвим матеріалам літературних щомісячників, які друкувалися у Києві: «Дніпра», «Поезії», «Києва» та «Вітчизни». Це стосувалося також львівського «Жовтня», який на порозі української незалежності перейменовано на «Дзвін» та харківського «Прапора». На думку Богдана Бойчука, щоквартальний журнал давав би можливість публікації творчості Нью-Йоркської групи та найновішої української поезії, і також творів недавніх дисидентів. [3, с. 168.]

Пропозиція Богдана Бойчука була прийнята, тим більше, що початок 90-х років. відзначався бурхливими політичними дискусіями, і Україна була охоплена ідеєю оголошення державної незалежності. Встановлено, що новий щоквартальний літературний журнал отримає назву «Світо-вид» та з'являтиметься в Києві і Нью-Йорку як спільний орган Київської організації Спілки письменників України та Нью-

Йоркської групи, фінансований з ресурсів приватного еміграційного спонсорства. На головного редактора «Світо-виду» покликано Богдана Бойчука, а на його заступника Марію Ревакович, співредактором з України став поет Ігор Римарук (1958–2008). Встановлено тоді редакцію – до якої увійшли письменники з України – Іван Драч, Іван Дзюба, Павло Мовчан, Соломія Павличко, Микола Рябчук, Валерій Шевчук та Микола Жулинський. Еміграційних письменників репрезентували: Вірко Балеї, Богдан Рубчак та Юрій Тарнавський. Покликано також членів редакції з поза України: Романа Бабовала з Бельгії, Віру Вовк з Бразилії, Тадея Карабовича з Польщі, Марка Павлишина з Австралії та Павла Романюка з Румунії. Подано адреси редакції: для України з місцеперебуванням в Спільці письменників України і для еміграції – приватну адресу Марії Ревакович та Богдана Бойчука у Нью-Йорку. Таким чином у складі редакції щоквартального журналу, знайшлося гроно всіх активних членів Нью-Йоркської групи, і поетів та осіб, які діяли у культурних та політичних організаціях України періоду її трансформації.

З літературної перспективи покликання щоквартального журналу «Світо-вид» слід оцінювати як важливий крок в історії української літератури. Від часу публікації щорічника «Нові Поезії», Нью-Йоркська група не мала власного літературного видання і гостинно користувалася зі сторінок щомісячного журналу «Сучасність» та альманаху «Слово». У 90-х роках коли Україна стала незалежною державою, «Світо-вид» давав шанс публікації творів у нових її реаліях. Сприяв заіснувати у літературному дискурсі та глибше заангажуватися у творчість у багатоаспектних вимірах. Це було важливе не тільки для еміграційного літературного середовища, але також для українських літераторів в Україні, які прагнули інформації ззовні, а особливо бажали пізнати творчість еміграційних поетів.

Перший номер щоквартального журналу відкривало вступне слово Богдана Бойчука та Миколи Жулинського. Писали вони про потребу літературного сприйняття творчості в періоді історичних змін, що ставалися в Україні та відновлювали пам'ять і українську тотожність ґрунтовану на правді, ретельності і автентичності слова. Щоквартальний журнал пов'язував літературний досвід діаспори з досвідом літератури в Україні, виявляючи найцікавіші явища, творчі таланти, а також призабуті дисидентські індивідуальності [1, с. 5].

Богдан Бойчук та Микола Жулинський підкресливали роль щоквартального журналу в процесі літературного оновлення і скидання ярма цензури, тому сказано, що «Світо-вид» буде відкритий для всіх, хто «наважується на сміливий крок відновлення української

літератури і мистецтва на принципах свободи і автентичності творчого процесу. Наші сторінки чекають на модерністське свідoctво реалізації літературної енергії українських творців нової генерації. Творчий неспокій видатних індивідуальностей, незалежно від їх політичних переконань, світогляду, місця проживання, приналежності до літературно-мистецьких шкіл, організації, угруповань – не повинен заслонювати творчих починань» [4, с. 8].

Кажучи про інтеграційну роль журналу для літературного середовища України, Микола Жулинський прикликав паралелями найвідоміші постатті та прізвища письменників з минулого та сьогодення: Павло Тичина – Григорій Чупринка, Михайло Коцюбинський – Володимир Винниченко, Максим Рильський – Євген Маланюк, Володимир Сосюра – Олена Теліга, Юрій Яновський – Іван Багряний, Дмитро Павличко – Богдан Кравців, Ліна Костенко – Емма Андіївська, Іван Драч – Юрій Тарнавський, Борис Олійник – Богдан Рубчак, Микола Вінграновський – Богдан Бойчук. У переліку письменників старшого покоління і творців 60-х років знайшлося чотирьох членів Нью-Йоркської групи, виявляючи тим самим пізніші питання літературної переоцінки, яка домінувала у змісті журналу. Микола Жулинський не помилився, видання «Світо-вид» періоду 1990–1999 наповнили твори членів Нью-Йоркської групи, від яких йшов новий та автентичний літературний стимул до творчості [11, с. 77–78].

Перші чотири номери журналу з 1990 року з'явилися в Нью-Йорку і були переслані із США до Києва, а звідси по цілій Україні. Богдан Бойчук побоювався, що цензура в Києві не дозволить без перешкод друкувати журнал у столиці України та може зупинити його передачу до читача, конфіскуючи наклад. Друк щоквартального журналу в Україні, означав також можливість недогляду змісту головним редактором Богданом Бойчуком та його заступником Марією Ревакович, які мешкали у Нью-Йорку. Ті безпідставні на перший погляд побоювання, виявилися правильними. «Світо-вид» мав у 1990 році, формальні клопоти з його розповсюдженням в Україні. В офіційних літературних журналах також не відмічено його появи [3, с. 177].

Авторами чотирьох перших номерів були поети Нью-Йоркської групи: Емма Андіївська, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський, Богдан Бойчук, Віра Вовк та Роман Бабовал. Надруковано також переклади Марії Ревакович та Богдана Бойчука. Це були пантомімічні драми Семюеля Беккета (1906–1989), «Акт без слів І» та шедевр сценічного мистецтва «Приходить і відходить», що для української перекладної практики було справжнім відкриттям, тому що творчість Семюеля

Беккета з огляду на фігуративну сценічну мову знаходилася на індексі. Варто нагадати, що цей номер видання проілюстровано творами народного примітиву – лемківського митця з Криниці Никифора (1895–1968).

Переклади були міцною стороною щоквартального видання і посилалися на давню практику «Нових Поезій», де, члени групи друкували свої переклади з американської, англійської, німецької, португальської та іспанської поезії. У журналі «Світо-вид» багато перекладів здійснили Богдан Бойчук та Марія Ревакович. Їх зміст засвідчує про добрий естетичний смак перекладачів. У другому номері за 1994 рік, поміщено переклади Богдана Бойчука, вірші американського поета Дейвіда Ігнатова, а в четвертому номері з 1997 року поезії Стенлі Кюніця. У першому номері за 1999 рік з'явилися переклади віршів польської поетеси Віслави Шимборської, здійснені Яриною Сенчишин. Найвиразніше переклади як форма літературного висловлювання були для Богдана Бойчука пріоритетні, оскільки як редактор «Світо-виду», не забував про принцип, винесений з редагування «Нових Поезій», щоб знову захопити членів Нью-Йоркської групи до трансляторського дискурсу. Переклади наближали літератури, у яких жили члени групи, до українського читача. Віра Вовк перекладала бразильську і німецьку літературу, Марія Ревакович польську, друкуючи вірші поета Марка Данелькевича. Богдан Бойчук резервував для себе переклади поетів американської літератури.

Нью-Йоркська група не забувала також про свою оригінальну творчість, публікуючи власні вірші, серед яких знайшлися серйозні спроби упорядкувати міфічне назагал для українського читача минуле, через конструювання сьогоdnішніх можливостей. Виявилось, що редагований в Нью-Йорку, але друкований від 1991 року в Україні журнал, який розповсюджується з іншими газетами в Україні, ставить в клопітливій ситуації українського читача, котрий має труднощі з розпізнанням його авторів. Еміграційні поети, члени Нью-Йоркської групи, були відомі у своїх середовищах в еміграції. Після 1991 року почали поступово набувати статусу українських письменників в Україні, відбувалося, отже, їх повільне повернення. Але без сумніву, еміграція ще потребувала переосмислення свого місця поруч з літературним процесом в Україні. Разом із вrostанням журналу в творчу мапу України, Нью-Йоркська група почала розуміти, що читач над Дніпром має прогалину у сприйнятті творчості Нью-Йоркської групи. Він небагато обізнаний з її темою та літературний доробком – довідується вперше. Тому в половині 90-х років, Марія Ревакович почала збирати матеріали до антології поезії групи, ангажуючи в

проект також Український інститут сучасного мистецтва та Українсько-американську асоціацію університетських професорів.

У четвертому номері «Світо-виду» звертав увагу цикл восьми віршів Богдана Бойчука «З молитов». Поет використав у ньому елементи релігійної традиції України та розмірковував про її історичне минуле. Поетичне оповідання Богдана Бойчука, з'єднувало в собі молитву та прохання до Всевишнього і мало конструкцію діалогу. Приводом поетичного натхнення став молитовник, який поет дістав від батька, коли під час Другої світової війни, німці забирали його з рідного дому, як молодого хлопця на примусові роботи до Німеччини:

Давіть устами
перший
виноград,
аби в залозах
заболіло соком.

Вимочуйте зіниці
в настойці
виноградної лози,
аби проникла до очей
небесна голуби́нь.

Вдягайтеся тоді
у найновіші співи –
се бо свято
вашого прозріння.
(вірш: «Виноград рождення») [2, с. 25].

Вже з перших номерів «Світо-виду» став наочним подув свободи 1991 року та пошук нової форми творчості, навіть у письменників які займали стабілізовану літературну позицію в Україні. Тому Богдан Бойчук запропонував, щоб публікувати в ширшому вимірі твори Київської школи – Миколи Воробйова (1941), Олега Лишеги (1949–2014), Василя Голобородька (1945), Віктора Кордуна (1946–2005) та Ігоря Калинця (1939). Їх творчість не була відома в Україні, з огляду на переслідування або дисидентський статус, тому, після публікації їх творів у журналі, розгорнулася взагалі дискусія про те чи насправді існувала Київська школа, чи її взагалі не було в українській літературі [5, «Світо-вид»(1999) № 1–2.].

Від шостого номера на члена редакції покликано Віктора Кордуна, який відіграв важливу роль у редагуванні журналу, допомозі Богданові Бойчуку та Марії Ревакович у пошуках авторів з України. Віктор Кордун, як представник Київської школи, повернувся до питання презентації школи на сторінках «Світо-виду», що знову викликало літературну дискусію про існування в українській літературі шкіл та груп у 60–90-х рр. ХХ століття [7, с. 698].

У 1993 році разом з появою 12 номера «Світо-виду», місце Ігоря Римарука зайняв Василь Герасим'юк, але формальні трансформаційні труднощі в Україні спричинилися в 1995 році до його відходу. Це був трудний період для журналу, який Богдан Бойчук і Марія Ревакович редагували самі. Попри все вийшли тоді, в 1995 році, чотири номери журналу, проте без відповідального редактора за матеріали з України. Той період характеризується більшим числом текстів з діаспори, в тому числі творів Нью-Йоркської групи. Роман Бабовал запропонував навіть власні переклади бельгійських поетів: Carino Bucciarelliego (1958), Jean-Lue Wauthiera (1950) та Yves Namura (1953), що було новим в українській перекладацькій практиці.

Тоді у 1993 році багато уваги присвячено поетичній творчості Емми Андівської, друкуючи її сонети, а номер 2 (11) з 1993 року ілюстровано оригінальними художніми роботами поетеси з обширною інформацією на її тему [11, с. 82].

У першому номері журналу «Світо-вид», за 1996 рік прийнято на роботу Віктора Кордуна, творячи штат редактора. На тій посаді Віктор Кордун залишався до останнього номера «Світо-виду» в 1999 році. Поет виявився динамічним редактором, який показав свій літературний смак. Він подбав також про літературну критику, впроваджуючи між іншим до змісту журналу літературну критику Тамари Гундурової. Запропонував дебюти молодих авторів: Костянтина Коверзнева (1975), Андрія Підпалого (1970) та Ірини Старовойт (1975), в номері 4(33) з 1998 року – Мар'яни Савки (1973) та Ярини Сенчишин (1969), в номері 1(34) з 1999 року – Андрія Савенця (1977). Таким чином з'єднано літературний досвід Нью-Йоркської групи та поетичної молоді, яка вже дебютувала в незалежній Україні, де після 1991 року не існувала цензура, яка мала державно-юридичний характер.

У журналі багато місця присвячено творчості української еміграції. Надруковано ряд творів поетів ОУП «Слово» та самої Нью-Йоркської групи. Виділяються публікації творів поета Олександра Смотрича (1922–2011) з Канади, з яким Богдан Бойчук підтримував дружні поетичні відносини [6, с. 3–28]. Чимало місця призначено Юрію Тарнавському, особливо тоді, коли поет став відомим автором в Україні,

після публікації поеми «У ра на» (Харків – Нью-Йорк, 1992) та вибраних поезії «Їх немає» (Київ, 1999). Багато уваги присвячено у журналі також Марії Ревакович, зокрема після появи її вибраних поезії «Зелений дах» (1999). Актуальність поезії Богдана Бойчука, ґрунтованої на власній концепції сюрреалізму, повернулася після публікації фрагменту поеми «Навідування душ», де поет акцентував болючу скороминучість тіла в «просторі всесвіту» і блукання по бездоріжжю космосу безсмертної людської душі. Питання про сенс існування, поставлене в поемі, були поверненням до теми присутності в творчості поета ще з 60-х років.

У «Світо-виді» за 1998 рік у номері четвертому Богдан Бойчук прореагував на поетичну творчість представників наймолодшого літературного покоління – Костянтина Коверзнева, Андрія Підпалого та Андрія Лісового, називаючи їх «київською трійцею». Поет вважав, що творчість молодих, з їх пошуком форми, займатиме важливе місце в українській літературі, а індивідуальна асиметричність головних думок виявляться міцною здобиччю незалежної української літератури, створеної після 1991 року. Згадавши про молодих, Богдан Бойчук підкреслював їх скрутну матеріальну ситуацію в умовах політично-культурної трансформації України, вже як самостійної держави, але безперервно ще заглибленій у спадщині минулого. Спостереження поета виявилися влучними, бо відсутність коштів, спричинила сповільнення авторських проєктів та мінімізувала вплив літератури на суспільство, важкого періоду трансформації.

У 1999 році об'єктивні причини, призвели до розлуки Богдана Бойчука з Марією Ревакович. Вони також привели до закриття журналу. Сталося це так неочікувано, що останній, четвертий номер з 1999 року, не заключав редакторських прощань, ані підсумків десятилітньої роботи. Припинення виходу «Світо-виду» усвідомило однак, що журнал був від початку до кінця авторським проєктом Богдана Бойчука та Марії Ревакович. Виявилось, що люди які допомагали їм у його редагуванні не змогли зберегти видання без їх присутності. Завершуючи остаточно друк щоквартального журналу, доведено тезу про існування індивідуальних видавничих проєктів в умовах коли пресу не підтримує дердавна політика.

«Світо-вид» відіграв істотну роль в презентації української літератури, у її найцікавіших проявах. Нівелював відмінності і погляди та сприяв творчим індивідуальностям. Наближав творчість Нью-Йоркської групи до України, виявляючи авторську відвагу в різних літературних жанрах. Найбільше місця надавав поезії та художній прозі – жанрам де володіє справжес натхнення. Журнал був звернений

на модну 90-х років та на трансформацію, тобто на постмодерний бурлеск і самоіронію літературних груп. Проте надрукував тільки раз фрагмент прози Юрія Андруховича. Широко розповсюдив натомість українську літературу, творену в Польщі, Словаччині та Румунії, як літературу рідних земель [11, с. 84–85].

Журнал залишався виданням, за посередництвом якого Нью-Йоркська група шукала свого місця в українській літературі. Безперечно в 1990–1999 роках, вона позбавлялася своєї літературної ніші, спричиненої еміграційною дійсністю. Цікавим здається те, що редактори помістили журнал в Києві, отже в столиці України, а не у Львові, ставлячи на державотворчий центр, а не на культуротворчий і патріотичний Львів. Варто зауважити, що всі члени Нью-Йоркської групи, крім Емми Андієвської, походили із Західної України, ближча отже могла здаватися їм львівська перспектива літературного повернення в Україну, ніж київська.

Друкуючи твори в щоквартальному журналі, часто без обмежень, Нью-Йоркська група зробила неочікуваний читацький вибір. Могло здаватися, що зросійщений схід України з Києвом не сприйме літературного журналу, схильного до індивідуального, автобіографічного чи незалежного достоїнства, який не дотримується мод і читацького уподобання. Сталось інакше, «Світо-вид» відразу набув доброї позиції і високо поцінувався київськими інтелектуальними елітами. Культурно-літературна Україна, зарахувала журнал до найбільших досягнень незалежності. Хоча журнал «Світо-вид» був суто літературним виданням, залишився до певної міри міфічним висловом на українському ґрунті для самої Нью-Йоркської групи. Був єдиним виданням у 1990–1999 роках, де група могла без обмежень повернутися до літературного дискурсу України. *У журналі могли друкуватися* модерні течії української поезії. Творчим принципом журналу володів пошук і відродження поетичної традиції верлібру, що існував в еміграційній українській літературі. Редакція отже надавала розвиток українського вільного вірша. Верлібр, як принцип поетичного творення зацепився в Україні власне шляхом друку у «Світо-виді». З ряду творів, де верлібр був творчим висловом, поетична молодь почерпнула до своєї творчості натхнення та стиль на майбутнє [10, с. 24.].

Висновки та перспективи дослідження... Метою статті було звернення наукової уваги щодо існування в перших роках незалежної України журналу «Світо-вид» (1990–1999). Це була нова форма літературного журналу – як тримісячника. Сьогодні з перспективи часу, зміст журналу можна розглядати, як літературний феномен Нью-

Йоркської групи, запропонований Богданом Бойчуком та Марією Ревакович. Журнал безумовно мав світовий формат, тому що його редактори відкликувалися до найкращих літературних зразків у Америці та в Україні. Надбання яке залишив журнал, сміливо можна вважати загальною вартістю українського літературного дискурсу. В літературознавчому розумінні, журнал популяризуючи творчість Нью-Йоркської групи, надавав слово Київській школі поетів, молодим літераторам та критикам, і, певним чином, спричинився до популяризації верлібру в Україні. «Світо-вид», як модерне видання в Україні, допомагав поетам у творчому розвитку та у пошуках переосмислення самих себе як творців.

Тема про історію виникнення та існування журналу, буде мати у майбутньому своє продовження. Видання «Світо-виду» – це спроба ведення нової літературної діяльності, яка залишила незабутній слід в українській культурі. Натомість літературознавці та історики літератури у різних університетських наукових осередках України вивчатимуть феномен «Світо-виду», як загальної та позитивної вартості часів української трансформації.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бойчук Б. Вступне слово / Богдан Бойчук // «Світо-вид» № 1 (Київ – Нью-Йорк) 1990. – с. 5.
2. Бойчук Б. «З молитов» / Богдан Бойчук // «Світо-вид» № 4 (Київ – Нью-Йорк) 1990. – с. 25.
3. Бойчук Б. Спомини в біографії / Б. Бойчук. – К. : Факт, 2003. – 200 с.
4. Жулинський М. Чуеш брате мій / Микола Жулинський // «Світо-вид». № 1 (Київ – Нью-Йорк) 1990. – с. 8.
5. Кордун В. Київська школа поезії – що це таке? / Віктор Кордун // «Світо-вид». – 1997. – № 1-2.
6. Мацько В. Між висловлюванням ідеї та художньою структурою / Віталій Мацько // Смотрич О. Подорож у країну ночі. – Хмельницький: Просвіта, 2010. – с. 3-28.
7. Пастух Т. Київська школа та її оточення. Модерні стильові течії української поезії 1960-90-х рр. / Тарас Пастух. – Львів : Львівський національний університет імені Івана-Франка, 2010. – 698 с.
8. «Півстоліття напівтиші». Антологія поезії Нью-Йоркської групи [Текст] / упорядник М. Ревакович. – К. : Факт, 2005. – 373 с.
9. Поети «Нью-Йоркської групи»: антологія [Текст] / упорядник О. Г. Астаф'єв. – Х. : Ранок, 2003. – 288 с.

10. Українські літературні школи та групи 60–90-х рр. XX ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики / Упоряд., автор вступ. слова, біобібліограф. відомостей та прим. Василь Габор. – Львів: ЛА «Піраміда», 2009. – с. 24.

11. Karabowicz T. «Grupa Nowojorska». Drogi i rozdroża ukraińskiej literatury emigracyjnej po 1959 roku. – Lublin: Episteme, 2014. – 302 s.

References:

1. Boychuk B. Vstupne slovo, // «Svito-vyd» № 1 (Kyiv – Niu-York) 1990. – s.5.

2. Boychuk B. «Z molytov», // «Svito-vyd» № 4 (Kyiv – Niu-York) 1990. – s. 25.

3. Boichuk B. Spomyny v biohrafii / B. Boichuk. – K. : Fakt, 2003. – 200 s.

4. Zhulynskyi M. Chuiesh brate mii, // «Svito-vyd». № 1 (Kyiv – Niu-York) 1990. – s. 8.

5. Kordun V. Kyivska shkola poezii – shcho tse take? // «Svito-vyd». – 1997. – № 1-2.

6. Matsko V. Mizh vyslovliuvanniam idei ta khudozhnioiu strukturoiu // Smotrych O. Podorozh u krainu nochi. – Khmelnytskyi: Prosvita, 2010. – s. 3-28.

7. Pastukh T. Kyivska shkola ta ii otchennia. Moderni styliovi techii ukrainskoi poezii 1960-90-kh rr. – L.: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana-Franka, 2010. – 698 s.

8. «Pivstolittia napivtyshi». Antolohiia poezii Niu-Yorkskoi hrupy [Tekst] / uporiadnyk M. Revakovych. – K. : Fakt, 2005. – 373 s.

9. Poety «Niu-Yorkskoi hrupy» : antolohiia [Tekst] / uporiadnyk O. H. Astafiev. – Kh. : Ranok, 2003. – 288 s.

10. Ukrainski literaturni shkoly ta hrupy 60–90-kh rr. XX st.: Antolohiia vybranoi poezii ta eseistyky / Uporiad., avtor vstup. slova, biobibliohraf. vidomostei ta prym. Vasyl Gabor. – Lviv: ЛА «Піраміда», 2009. – с. 24.

11. Karabowicz T. «Grupa Nowojorska». Drogi i rozdroża ukraińskiej literatury emigracyjnej po 1959 roku. – Lublin: Episteme, 2014. – 302 s.

Summary

Tadei Karabowych

The New York Group Great Mythical Hopes and Expectations Conveyed in the Contests of Magazine «Svito-Vyd» (1990–1999)

The article deals with the controversial literary issue of publishing the quarterly magazine «Svito-Vyd» in the Ukrainian literary community in

1990–1999. The magazine was founded by the New York Group members who took charge of it. They were the poet Bohdan Boichuk and the poetess and literary scholar Mariia Revakovych. The magazine «Svito-vyd» played a significant role for the infancy of the Ukrainian literature after Ukraine gained its independence. The magazine and its publications had a great impact on literary works of young Ukrainian writers and poets. In the strict sense, the edition promoted the New York Group writings. The Group of poets living in the emigration and creating in the exile were glad to publish their pieces of writing in it.

Key words: «Svito-Vyd», New York Group; Bohdan Boichuk; Mariia Revakovych; literature; poetry; Ukrainian emigration; magazine.

Дата надходження статті: «29» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «13» жовтня 2016 р.

УДК 801.82:821.161.2-1

СИДІР КІРАЛЬ,

доктор філологічних наук, професор
(м. Київ)

«Прагнув жити для блага своєї України»: Трохим Зіньківський у колі сучасників (джерелознавчий аспект)

У статті на підставі маловідомих та архівних матеріалів, зокрема спогадів, епістолярію, розкрито неординарність постаті талановитого прозаїка, публіциста, мовознавця, громадського діяча Трохима Зіньківського (1861–1891) та його місця в історії української культури. З'ясован, що Зіньківський неодноразово звертав увагу на брак в Україні національно свідомої інтелігенції. Він обстоював її провідну роль у духовому розвитку народу. Як і Франко, він вважав, що на інтелігенцію лягала вина за гріховно запізніле самоутвердження нашої нації, за її змосковщення та ополячення. Закцентовано на оцінці творчої спадщини письменника, зокрема І. Франко, Б. Грінченко, Д. Мордовець, О. Кониський, М. Комаров відзначали глибокий і неперебутній слід, залишений Зіньківським в українській літературі.

Ключові слова: листи, спогади, щоденники, есей, некролог, нація, інтелігенція.

Постановка проблеми у загальному вигляді... І. Франко в геніальній філософській поемі «Мойсей» (1905) роздумує над майбуттям українського народу, глибоко аналізує віковичну проблему взаємин вождя і народу, твердячи (з проєкцією на Україну), що без національних духових проводирів неможлива перемога у пошуках своєї «обітованої землі». Взірцем відданого служіння рідному народові для поета був Мойсей, який «на волю спровадив рабів», і

Все, що мав у житті, він віддав

Для одної ідеї,

І горів, і яснів, і страждав.

І трудився для неї.

Ці поетичні рядки І. Франка органічно лягають на канву життя Трохима Зіньківського (1861–1891), творчість якого пройнята ніжною і сильною любов'ю до України, овіяна теплом ліричного чуття, скріпленого пафосом громадянськості, витримала іспит часом. Відродження ідей, що їх висунув непересічний письменник і громадський діяч, відбувається, на жаль, без знання його особи та полишених ним праць. Прислухаймося до правдиво-гірких слів у аспекті достойного пошанування постаті Т. Зіньківського його дружини, Ганни Сервичківської, яка 1891 р. у листі до Б. Грінченка твердила, що «вище всього він ставив любов до своєї Батьківщини, до свого народу. Він, бувало, казав, що його найближчі рідні, – ні жінка, ні діти, – все для нього ніщо у порівнянні з *його заповітною ідеєю, тобто він цілковито прагнув жити для блага своєї України*» [3, с. 331; письмівка наша. – С. К.]. Ці слова Г. Сервичківської дивовижно перегукуються із Франковими, бо й, справді, діяльність Т. Зіньківського в умовах російської імперії, яка дико душила будь-які національні прояви, нагадує долю Мойсея. Він так само сповна був натхнений лише однією заповітною ідеєю, – віддане служіння Україні, – якою «*і горів, і яснів, і страждав*», і, на жаль, передчасно згорів у полум'ї цієї великої любові до свого народу. Сповідуючи Шевченкові заповіді, Т. Зіньківський також мріяв про самостійність державну і прагнув «спровадити на волю» і водночас «возвеличити» «малих отих рабів німих», «людей закованих», «убогих, нищих...».

4 серпня цього року минуло 155 літ від дня народження, а 20 червня – 125 літ із дня передчасної смерті Трохима Зіньківського (не прожив навіть повних тридцять років), автора знакової праці «Молода Україна, її становище і шлях» (1890). Маємо всі підстави сприймати письменника як одного із предтеч нашої Незалежності, 25-а річниця якої дивовижно збіглася із ювілейними датами «бердянського

провидця», як влучно означив цього неординарного українського інтелектуала політв'язень советських концтаборів М. Дубас.

Формулювання цілей статті... На жаль, через різні причини (найперша й головна – твори митця з 1896 р. так і не перевидавались в Україні) широкий загал знає про Т. Зіньківського небагато, хоча чимало його міркувань актуально звучать у контексті реалій нашого сьогодення, особливо в аспекті мовних і державотворчих проблем, російсько-української війни та європейського вибору України. Отож, на підставі маловідомих та архівних матеріалів маємо на меті показати непересічну постать Т. Зіньківського крізь призму спогадів та епістолярію його сучасників.

Виклад основного матеріалу... Поява Трохима Оврамовича Зіньківського на білий світ до певної міри також символічна, адже збігається в часі зі смертю Тараса Шевченка й знаменує собою той факт, що Україна й надалі буде народжувати вірних і відданих їй патріотів, натхнених пророчим словом Кобзаря. «Вийшовши, як і наш великий поет, з простолюду вбогого, він зазнав цілу систему неволі та примусу» й став неситим «борцем за українську ідею», – писав Б. Грінченко [21, кн. 1, с. LII]. Порівняння Зіньківського з Т. Шевченком – не випадковість, не перебільшення. Сповідуючи духовні заповіді Кобзаря, Зіньківський послідовно відстоював право українського народу на природний розвиток та збереження мови як своєрідного духовного коду нації.

Майбутній український письменник, публіцист, фольклорист, філософ, мовознавець, громадсько-культурний діяч (виступав під псевд. та крипт. Т. Звїздохот, Т. Певний, Т. З., Т. S., Z. та ін.) народився 23 липня (4 серпня за н. ст.) 1861 р. у день святих мучеників Трохима та Теофіла в будиночку над морем у тихій мальовничій слободі Ліски портового Бердянська. За церковною традицією батьки нарекли свого первістка Трохимом, не відаючи того, що їхнього сина також очікує мученицьке життя.

Спираючись на документальні дані, історію роду Зіньківських можна розповісти, починаючи з 1652 р. У роду Зіньківських немало талановитих і патріотично налаштованих людей. Згадати б хоча двоюрідного брата Костянтина Максимовича Зіньківського (1873–1959) – поета, автора статей із педагогіки та перекладу «Слова о полку Ігоревім», який прихильно оцінив І. Франко. Праці К. Зіньківського також досі не видані.

Батько, Оврам Миколайович (?1829–1.03.1909), спочатку хліборобив, а потім поденно працював «конопатником» у Бердянському порту. Був письменним, що для того часу і його стану – велика рідкість.

Вирізнявся природним розумом. Саме батько дав синові перші уроки грамоти. Родина жила бідно. Мати, Уляна Євтихийівна (?1837–29.09.1890), глибоко віруюча жінка, тягла на собі всю хатню роботу, доглядала за дітьми. Завдяки батькам Зіньківський засвоїв рідну мову, познайомився зі світом народної творчості та обрядовості.

1876 р. він закінчив Бердянське повітове училище, а через рік вступив до Феодосійського вчительського інституту, який невдовзі покинув через хворобу очей. Після вдалої операції в клініці харківського офтальмолога Л. Гіршмана мешкав у цьому місті по липень 1879 р. Згодом Зіньківський повернувся в Бердянськ, де у вересні склав іспити при місцевій чоловічій гімназії із дальшим правом вступу «вільнонайманим» на військову службу. Служба у Сімферополі упродовж 10-ти місяців, навчання в Одеському юнкерському училищі (1880–1882), а після закінчення служба у 126-му Рильському піхотному полку в Шполі, Смілі, Черкасах, Житомирі. Упродовж 1887–1890 рр. навчання у Військово-юридичній академії у Петербурзі, яку закінчив із відзнакою. Від 1 серпня до 1 грудня 1890 р. вів судові справи у Києві, Харкові та Курську, однак через хворобу (сухоти) вийшов у запас. Навесні 1891 р. приїхав до батьків у Бердянськ, сподіваючись одужати, однак передчасно помер. Похований 10/22 червня поруч із могилою матері на міському кладовищі.

І. Франко у статті «З остатніх десятиліть ХІХ в.» (1901) вважав молоду генерацію письменників (до неї належав і Зіньківський) «продуктивною, роботящою» за те, що була «гаряче віддана справі просвіти і піддвиження рідного народу», сполучала «гарячий запал із холодною критикою, рухливість із постійністю», уміла відчутти і заспокоїти «найрізніші народні потреби» [28, с. 514]. В огляді «Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská)», надрукованому 1898 в трьох числах (1, 2, 6) чеського журналу «Slovanský přehled» [«Українсько-руська (малоруська) література»] Франко високо оцінив Зіньківського-белетриста, поставивши його поруч Б. Грінченка, Лесі Українки, В. Самійленка, А. Кримського, М. Кононенка, Гр. Коваленка, Людмили Старицької [29, с. 86]. Зрештою, С. Єфремов теж не мислив історії української літератури без Зіньківського, якого вважав «неабиякою публіцистичною силою», «другою поруч Грінченка характерною для 80-х років постаттю в нашому письменстві», який «був виразником того настрою, що вперше поставився критично до утрированого «українофільства», яке особливо визначилося було в громадському житті в 80-х роках». Зіньківський, справедливо наголошував С. Єфремов, як яскравий представник «Молодої України», «ставив перед українським громадянством нові завдання свідомого українства,

замість опортуністичного українофільства, в яке виродився етнографічно-культурницький напрям попереднього десятиліття, рішуче переводив українство на європейський ґрунт» [9, с. 373].

В особі Зіньківського українофоби мали серйозного, безкомпромисного опонента, а український рух – невтомного борця за повну свободу особистості, народу, нації. Та лише з його смертю суспільність усвідомила непоправність такої втрати: **«Згубили ми в покійнику такого діяча, якого, мабуть, не скоро вдруге наживемо – якщо наживемо тільки, – писав Б. Грінченко 6.07.1891 р. О. Кониському. – Доля зробила тут так, як у приказці: «У кого (доньок) сім – то й доля є всім, а в кого одна – та й тій долі нема». Так і з нашою убогою українською справою сталося!»** [11, с. 52; письмівка наша. – С. К.].

І. Франко, Б. Грінченко, Д. Мордовець, О. Кониський, М. Комаров відзначали глибокий і неперепутний слід, залишений Зіньківським в українській літературі. На жаль, більше століття живе Зіньківський у літературі без перевидання його спадщини. Воістину афористично-пророческо прозвучали слова В. Самійленка на смерть Зіньківського:

*«Ох! Не багацько тих у нас,
В кого святий огонь не згас
І в серці жевріє незрадливе кохання!
Чи вже ж і той огонь горить,
Щоб тільки блиснути на мить
І освітить собі хвилину погасання?!
І смерть бере в нас силоміць
Їх щирість думки й серця міць;
І, замість подвигів, – їх доля – домовина!...*

*А ми, вже поховавши їх
Та придивившись до живих,
Дізнаємо: кого втратила Україна!»* [23, с. 79].

Друзі покійного вважали своїм моральним обов'язком після його смерті, по свіжих слідах, написати життєпис і видати якомога найповніше зібрання творів. Завдяки Л. Скочковському збереглися рукописи Зіньківського та його епістолярій. Таке дбайливе ставлення Л. Скочковського до спадщини письменника пояснюється не лише глибокою пошаною до свого ідейного побратима, а й тим, що в особі передчасно померлого письменника він бачив справжнього патріота. Л. Скочковський звернувся з проханням до Б. Грінченка написати біографію Т. Зіньківського, вважаючи її «ділом великої ваги, бо вона буде дуже поучительна» [24]. Його підтримав відомий бібліограф, літературний критик М. Комаров: «Се дуже добре діло Ви задумали:

видати твори Трохима Абрамовича, – писав він Б. Грінченкові. – Треба тільки, щоб се видання було якомога повніше. Щодо коштів на видання, то коли не візьметься «Просвіта» або Тов[ариство] ім. Шевченка, то вже як-небудь добудемо кошти, тільки, спасибі Вам, клопочіть, щоб зібрати все, що написав він» [12]. Б. Грінченко одразу взявся збирати матеріали про Зіньківського, глибоко усвідомлюючи, що «історія його життя буде дуже цікава задля укр[аїнської] інтелігенції, і з неї вона може навчитися, якщо схоче, дечого такого, якого вона досі не має і не розуміє...» [6].

Тут слід особливо наголосити на тому, що Зіньківський неоднаразово звертав увагу на брак в Україні національно свідомої інтелігенції. Він обстоював її провідну роль у духовому розвитку народу. Як і Франко, він вважав, що на інтелігенцію лягала вина за гріховно запізніле самоутвердження нашої нації, за її змосковщення та ополячення. Мав рацію Зіньківський, що «покацаплена інтелігенція» не може «видержувати пасивну борню, що спасає в люті часи народність», на це здатна національно свідома українська інтелігенція, про що писав у листі до Грінченка 18 вересня 1889 р. [3, с. 166]. Особливо глибоко над цим питанням він розмірковує у статті «Молода Україна, її становище і шлях» (1890).

В. Скуратівський, републікуючи згадану статтю 1993 р. у журналі «Берегиня», умовно звертався в експресивному передньому слові до читачів із болючим запитанням: «Чи знає загал це ім'я? Зважусь ствердити: не знає. Навіть серед інтелігенції з творчістю цієї неординарної особистості обізнане вузьке коло фахівців, **хоч за аналітичністю мислення, широтою поглядів та злободенністю Т. Зіньківський досі не має рівних собі**» [25, с. 4; письмівка наша. – С. К.]. І це справді так, адже інший авторитетний учений-філософ В. Горський також високо оцінив заслуги Т. Зіньківського в розробці й теоретичному обґрунтуванні філософії національної ідеї як запоруки «поступу й культури національних організацій» у контексті історіософії європейської думки XIX ст. [5, с. 188].

Наш сучасник Д. Павличко в есеї «Поклон Трохимові Зіньківському» з нагоди 150-річчя від дня народження письменника справедливо зауважив, що Т. Зіньківський – «найавторитетніший мислитель України», «один з перших після Шевченка політичний борець за нашу державність». Згадану тут його працю він небезпідставно іменує «маніфестом», «наповненим блискавками, що провіщає появу «Самостійної України» Міхновського», бо ця праця, наголошує автор, має «своє особливе сучасне звучання, ніби написана

тепер». На жаль, із сумом резюмує Д. Павличко, і «нинішня інтелігенція нічим не об'єднана, відірвана від народних демократичних традицій, закохана у свої звання й титули», вона повинна таки прислухатися до голосу Зіньківського, який про ці болючі проблеми писав більше ста років тому. На думку Д. Павличка, це геніальна праця, створена автором, який «ніби прожив усе наше нещасливе тисячоліття від Київської держави до кінця XIX століття». Вона має «бути на столі у кожного нашого вчителя і письменника, наче священний біблійний текст», адже «Молода Україна, її становище і шлях», наголошує письменник, написана так, ніби її автор «живе поміж нас сьогодні» [19].

О. Кониський опублікував у «Правді» (1891, липень) поезію «Думка вночі (Пам'яті Зіньківського)», а також статтю-некролог «Трохим Аврамович Зіньківський-Певний» з широкими біографічними відомостями, які використали Б. Грінченко, О. Огоновський і всі інші дослідники. Він, зокрема, зазначав, що «за останній час – так от 5–6 літ – се найбільша страта в нашому письменстві. Талант Зіньківського тільки що починав розцвітати і на його силу була в нас повна надія. Хто хоч трохи знав небіжчика особисто, знав його неосяжно-глибоку любов до України-Русі і до українсько-руської ідеї, хто розумів його величезну енергію, його завзятість до праці і роботи, у того було і не могло не бути великого сподівання, що з-під пера Зіньківського наша ідея і письменство придбають собі великих добутоків» [13, с. 71].

Б. Грінченко, М. Комаров, В. Лукич у статтях-некрологах (Зоря. – 1891. – С. 296–297; С. 280) теж високо оцінили постать Зіньківського, вважали талановитим письменником, відданим патріотом і поділяли думку О. Кониського, що його рання смерть – це велика втрата для всієї України. В. Кравченко (1862–1945), видатний український фольклорист, з яким Зіньківський виростав на Лісках в Бердянську та навчався в Одесі, а потім певний час служив у 126-му піхотному Рильському полку, найкраще знав, що «біографія Трохима [...] не така звичайна, як усіх людей». У своїх спогадах він докладно описує їхнє дитинство, мандри до Карасубазарю (нині Білогірськ у Криму), нестерпну атмосферу, що панувала у тогочасних навчальних закладах, і особливо у війську. Спогади В. Кравченка пройняті щирістю, глибокою повагою і гірким болем від втрати вірного друга, що навчив його любити Україну [27, с. 157–175].

Про петербурзьке життя Зіньківського розповів, на жаль, скупо Д. Мордовець (Мордовцев) (1830–1905), образно визнавши, що в «московській Пальмірі» Зіньківський був «апостолом молодій «заплаканої матері» й над «усіма голос подавав і палким словом

ворушив заснулі серця українців. Коло його, мов бджоли коло матки, тулились молоді хлоп'ята наші. Зав'язав він тут і вузлика українського – маленьку купку анонімної громади української [...]. А збирались ми іноді купкою, читаючи реферати, загадували дещо, аби тільки не згасла маленька іскорка, що жевріє на Україні. А хто пристав до нашої громади, то небезпечно, бо в нас більш, ніж у римлян *Nomina sunt odiosa* [з лат. – небажані імена. – С. К.], хоча й не думали ми ні о чім, як тільки о тім, щоб дихати й говорити й писати можна було по-українськи: бо невже ж ми такі нещасні, що у свого Бога теля з'їли!» [3, с. 333].

Цікаві факти про «особливості його життя, виховання й освіти», незвичайність яких відбилася «на складі його переконань», знаходимо у спогадах лікаря й громадського діяча Є. Волянського, зятя М. Комарова, та в листі актора трупи М. Кропивницького Ф. Руденка до Б. Грінченка. Обидва документи значно доповнюють образ Зіньківського-патріота та його провідну роль у пробудженні в петербурзької української молоді національної гідності та самоповаги. «Коли йшло в компанії на яку діяльність на хосен України, З[іньківський] завжди з охочим серцем до того приставав: так він причинився до спорудження збірника ідейних пісень з нотами для ширення їх межі вчителями шкіл людських, а через них і в самому простолюду, брав участь у перекладах з московської на мову українську т. ін. Тоді саме він агітував, щоб збиралися колективно матеріали для популярної історії України для народу, яку писати лагодився був» [10, с. 266–298].

Цікаві деталі петербурзького побуту Зіньківського та теми дискусій молодих земляків у помешканні «дядька Трохима», як любовно називали його за відданість Україні, за розум, за глибокі знання та добродушність, щирість, привітність, простоту, справжній демократизм у полеміці, не за віком солідний вигляд, подав Ф. Руденко: «Я і тепер уявляю його собі таким, як тоді бачив: висока постать з довгими вусами по-запорозькому [...], чоло хоча й задумане, але в очах добродушний погляд і якась повага, особливо, коли він слухав наші молоді гарячі спори. Сам же в розмову він не вмішувався, коли ж до його повертались за розрішенням спорного питання, то він коротко і тихо роз'ясняв обом сторонам і дуже легко погожував споривших. А річ там заходила про все, що дотикається українсько-руських інтересів – починаючи від театру і до кустарного промислу. [...] **Якого робітника втратила Україна! Невже й смерть в союзі з нашими ворогами**» [22; письмівка наша. – С. К.]. До речі, серед петербурзької інтелігенції Зіньківський мав неабиякий авторитет і як перекладач, досконалий

знавець мов. Так, зокрема, В. Завілейський, приятель Лесі Українки, писав їй із Петербурга 31 березня 1890 р.: «Пришліть список творів до перекладу – люде візьмуться за роботу. Я ще говорив з Зіньківським (Т. Певний) – він знає французьку і німецьку мови і, мабуть, не відмовить допомагати: він дуже охочий писати, якщо треба, то до «дядька Трохима» – він зараз і пише. Нас тут навіть дразнять цим, «запрягли, кажуть, «дядька», а самі й нічого не роблять» [17, с. 119].

Б. Грінченко підготував біографію Зіньківського до першого тому його творів, що побачив світ 1893 р. у Львові. Автор намагався показати своєрідну й непересічну особистість Зіньківського – «ідеал, яким мусить бути такий борець у наш час», ідеал «справжнього свідомого українця», митця й громадсько-культурного діяча, головним змістом життя якого було «жити одним – любов'ю до рідного краю» [21, кн. 1, с. LVI].

Цінуючи заслуги Зіньківського як невтомного трудівника української ідеї, Б. Грінченко намагався розбудити в громадськості інтерес «до такої людини, як Зіньківський», і в скорому часі видати «й друге видання не тільки його творів, але й його життєпису. Тим дуже дякували б ми за всякі додатки й виправки до життєпису, за всякі нові матеріали, до його, – так саме, як і за всякі недруковані ще його твори» [Там само, с. VII]. Та цій надії не судилося здійснитись, принаймні за життя Б. Грінченка. Його стаття більше ста років залишалась єдиною науковою працею про Зіньківського. Деякі матеріали Б. Грінченко надіслав й Ом. Огоновському, який, високо поцінуючи публіцистику та художню прозу Зіньківського, першим увів це ім'я в історію української літератури, присвятивши життю і творчості письменника невеличкий розділ в «Історії літератури руської» [Зоря. – 1893. – Ч. 10. – 15/27 мая. – С. 196–197; Ч. 11. – 1/13 червня. – С. 213–215].

У неопублікованій свого часу рецензії Б. Грінченка (1889) на видання збірки «Малюнки справжнього життя» (СПб., 1889), яка містила тільки два твори Зіньківського «Сидір Макарович Притика» і «На вулиці», висловлена щира прихильність до таланту автора. Збілочка не належить до типу тих, зазначав рецензент, які годяться як папір для загортання лойових свічок, – навпаки, читання її приносить «великощасливу хвилину насолоди, вдоволення». Б. Грінченку особливо імponує правдиве зображення недостатньо висвітленого в нашій літературі «солдатського нежиття». Він також звернув увагу на «виразну й оригінальну» мову творів письменника. Треба зауважити, що Б. Грінченко при найменшій нагоді включав його твори до різних збірок, антологій. У ХХ ст. цю добру традицію продовжив С. Єфремов, вмістивши у 3-му томі антології «Вік» (К., 1902. – С. 151–163) біографічну замітку, портрет та оповідання Зіньківського «Кудюю йти?».

Поява твору Зіньківського «Кудюю йти? (Різдвяна повістка)» в «Зорі» в 1891 р. була зразу помічена читачами, і, як писав А. Кримський, «чимало людей похваляли «Кудюю йти?» [15]. Цей твір ввійшов до збірки «Хвиля за хвилею», упорядкованої й виданої Б. Грінченком у Чернігові в 1900 р. В 1902 р. на цю збірку «Літературно-науковий вісник» вмістив рецензію В. Прокоповича (псевд. С. Волох), у якій рецензент, на відміну від М. Драгоманова, також високо оцінив цей твір. Вважаючи Зіньківського видатним письменником, рецензент висловив жаль, що ім'я цього талановитого прозаїка майже незнане в Росії, оскільки його твори там не видавались. Зокрема В. Прокопович зауважив, що «різдвяна повістка» «Кудюю йти?» «перейнята величною ідеєю відродження людини, що занедбала була рідний край. Здається, автор тут алегорично розумів Україну – скільки українців гине для батьківщини нині в Росії ; скільки їх таких, що уважають за корисне для рідного краю знищення усіх національних відмін, обрусіння й підлеглість російським культурним впливам у всіх обсягах життя? Повістка його загрита теплим релігійним чуттям і глибокою любов'ю до батьківщини, робить чарівний вплив. З погляду артистичного виконання – вона бездоганна – рядочку зайвого немає. Мова надзвичайно мелодійна» [4, с. 24].

Вихід двотомника Зіньківського (Л., 1893, 1896) став помітною подією в тогочасному українському громадсько-культурному житті. В Росію через цензурні перешкод це видання надійшло в обмеженій кількості. На перший том творів Зіньківського з'явилася прихильна рецензія в московському журналі «Русская мысль» [1894. – № 2]. Згодом, через 9 років, на сторінках «Русского вестника» розлогу статтю-рецензію опублікував відомий російський професор-славист А. Будилевич [2, с. 628–340]. Поважний професор розглядає двотомник Зіньківського, зокрема публіцистику, під кутом зору «малоруссаго и червоноруссаго [тобто галицького. – С. К.] сепаратизма». Як же «актуально» звучить ця теза представника російської інтелігенції в контексті сучасних реалій.

Особливо непокоїло А. Будилевича твердження «русского офицера», випускника не будь-якої, а Військово-юридичної академії в Петербурзі, про федеративний устрій Росії. «Трагедія й помилковість» суджень Зіньківського була в тому, зазначав рецензент, що, орієнтуючись на конституцію Австро-Угорщини, він, мовляв, забув головне: «Россия, образованная не какими-нибудь инородцами или договорами, а государственным гением и бесчисленными жертвами русского народа, имеет в своем составе столь же крепкое племенное ядро, как Германия, Франция, Италия, почему и развиваться должна Россия по типу

государств национальных, а не интернациональных или полиглотных» [Там само, с. 635]. До того ж, обстоювання Зіньківським права українців на самостійний розвиток української мови та літератури А. Будилевич вважав «ядом, отравившим его добрую и даровитую душу слепую злобою к окружающему, ренегатским отношением к вековым преданиям не только всего русского, но и, в частности, малорусского народа, заменю этих преданий и заветов идеалами папистского и протестантского запада, и печальной готовностью служить всем внутренним и внешним врагам России, на погибель и его заветной Украйны» [Там само, с. 639–640]. Виклад матеріалу в статті побудовано таким чином, що автор немов намагався відстояти «честь русского мундира», наголошуючи, що такі думки не типові в офіцерському середовищі, та й Зіньківського не можна зарахувати до гурту тих «українофілів» зі «свити Мазепи», які заслуговують «вполне достойного самого строгого общественного суда и осуждения». А. Будилевич вважав, ще Зіньківський був «безплодной жертвой нашего общественного недомыслия и сложной сети иноземных интриг» [Там само, с. 640]. Не перевелися, на жаль, такі горе-будилевичі і в нинішній Росії, які творять новий номінаційний ряд «українського зрадництва» та «націоналізму», іменуючи нас «правосекамі», «карателями»...

У житті й творчій долі Зіньківського особливе значення має Київ. Пробуваючи тут у червні 1886 р., він мешкає у Комарових, де знайомиться з О. Кониським, М. Лисенком, М. Старицьким, П. Житецьким, В. Горленком, Оленою Пчілкою, Ф. Лебединцевим, М. Лисенком, київськими видавцями С. Гомолинським та П. Панчешниковим. Листи Зіньківського до Б. Грінченка за цей період свідчать, як активно молодий офіцер, окрім навчання, перейнявся питаннями української культури та літератури. Так, наприклад, буваючи у М. Старицького, Зіньківський пише Б. Грінченку про ґрунтовну переробку драматургом однойменної п'єси В. Александрова «За Немань іду» (перше вид. – Х., 1872) та твору «Маруся Чурай», відомого в сценічному варіанті як «Не ходи, Грицю, на вечорниці». Спілкуючись зі М. Старицьким, він переповідав Б. Грінченку враження драматурга про «Лимерівну» Панаса Мирного: без переробки ця драма Панаса Мирного, вважав той, для «сцени не годиться» [3, с. 49].

Цікаві спогади про екстернат Зіньківського в Києві залишив український письменник, журналіст, громадсько-політичний діяч М. Славінський (1868–1945), який став мимовільним свідком складання Зіньківським «матуральних іспитів» у другій київській класичній гімназії. В очах гімназистів він постав, так би мовити, «першим учнем», гідним золотої медалі. «Цей екстерн був молодий

офіцер-поручик літ 26–27 [насправді підпоручику Зіньківському йшов 25-й рік. – С. К.], вищий за середній зріст, з дуже інтелігентним лицем і приємними манерами. Звали його Трохим Зіньківський. Його тримали осторонь від нас, садили далеко за окремим столом. Ми з ним не мали нагоди вести будь-які ширші розмови. Та й не змагалися до того, бо не знали, що цей екстерніст і тоді був видатним членом молодшої української генерації» [26, с. 304].

У Києві Зіньківський зав'язує дружні стосунки з О. Кониським, який згодом всіляко допомагатиме йому під час останнього буття тут в 1890–1891 рр. О. Кониський ділиться з ним інформацією з листа І. Нечуя-Левицького від 11(23). 05.1885 р. з Кишинева про талановитого белетриста Михайла Заволоку (псевдонім М. Грушевського), який надіслав оповідання «Кутя» та першу частину повісті «Чужі й свої». За порадою М. Комарова розпочав перекладати на українську мову працю О. Пипіна «Эпизоды из литературных отношений малорусско-польских» (на жаль, подальша доля перекладу нам невідома), а за порадою О. Кониського – працю В. Антоновича «Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда». Незважаючи на зайнятість (офіцерська служба та підготовка до другого туру вступних іспитів в Петербурзьку академію), Зіньківський блискуче впорався із перекладом за рекордно короткий час – три місяці.

1890 р. О. Кониський опікувався хворим відставником царської армії, високо цінував його талант як письменника, публіциста, громадського діяча, речника української національної ідеї. За його проханням Л. Скочковський, а також О. Лотоцький, М. Грушевський неодноразово провідували хворого Зіньківського. Більш докладно про своє знайомство із Зіньківським М. Грушевський описує у споминах: «На короткий час промайнув на київським обрії цікавий – на жаль, скоро страчений молодий письменник Трохим Зіньківський, що спеціально займався вивченням штунди і готовив про неї ширшу монографію – одну ширшу працю в сій справі, яка була в українській літературі. [...] Зіньківський вже дограв в тім часі, не виходив з хати, майже не вставав з ліжка, і ледве що міг говорити, але не переставав інтересуватись українськими питаннями: зійшла мова на історизм Шевченкової тематики, я обіцяв йому принести доповідь Антоновича – що вийшла тоді в скороченню в нововипущеній книжці «Чтеній» [7, с. 143–144].

Згодом М. Грушевський, працюючи над історією української літератури, в одному з листів до К. Студинського просить надіслати авторитетні літературні джерела та твори українських письменників,

серед них і перший том творів Зіньківського, виданий у 1893 р. у Львові [16, с. 117]. Тут доречно згадати такий цікавий факт: у жовтні 1899 р. до М. Грушевського за дорученням української молоді звернувся Д. Яворницький з проханням надіслати цінні книги, серед яких названо й твори Зіньківського [*Архіви України*. – 1996. – № 1/3. – С. 41]. У 1902 р. із аналогічним проханням звернувся вже до В. Гнатюка А. Кримський, маючи намір передати твори Зіньківського для бібліотеки Лазаревського інституту східних мов у Москві, вважаючи, що з творчістю цього письменника має бути обізнана українська студентська молодь [8, с. 329–330].

Заслуговує уваги полеміка А. Кримського з приводу рецензії Зіньківського на переклад «Одісеї» П. Ніщинського, що вийшов у Львові 1890 року. Так, зокрема, у статті у статті «Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихови» (Зоря. 1891) за підписом А. Хванько він у контексті дискусії про наявність «полонізмів та москалізмів» у творах галицьких та східноукраїнських письменників дорікнув своїм опонентам, що «українці (але не українофіли), не знаючи мови галицьких часописів, все-таки легше розуміють Франка, ніж писання таких українських пуристів, як Трохима Звїздочота» [15, с. 12]. Грінченко вважав цю статтю «нетактовою з багатьох боків» і читав її зі «злістю», про що писав у листі до А. Кримського від 21 січ. (2 лют. н. ст.) 1892. З цього приводу він пригадав виступ Кримського проти Зіньківського: «Ви чомусь не любляете тих, кого Ви звете «пуристами», і знов, напр[иклад], не забули шпигонуги бідолашного покійного [Т.] Зіньківського (Т. Звїздочота). Я згадую Вашу одмову на його уваги про «Одісею». Ви там трактуєте його яко такого, що в українській мові ледві-ледві письма знає» [8, с. 56–57]. З таким безпідставним твердженням А. Кримського Грінченко не погоджувався. Він авторитетно зауважив, що Зіньківський насправді був людиною «широкої освіти взагалі і добрих філологічних знаннів зосібна», зокрема уважно студював твори українських письменників, полишив «невікінчену, на жаль, українську граматику», ніколи не був «мовним пуристом», але водночас намагався «держатися в своїй мові певних українських форм», добре знав не лише нар. мову, а й праці мовознавців [*Там само*, с. 57, 62–63]. Замітку Кримського про Зіньківського Грінченко вважав «опроче двох-трьох певних уваг, – і неправдивою, і (найголовніше) несправедливою» [*Там само*, с. 62; лист до А. Кримського від 8(20) березня 1892].

Після смерті Зіньківського А. Кримський стежив за публікаціями його творів на сторінках української періодики, зокрема високо оцінив надруковане в «Зорі» оповідання «Кудою йти?» [*Там само*, с. 113]; у

листах до Грінченка виявляв інтерес до упорядкованого ним та виданого НТШ у Львові двотомника творів Зіньківського [Там само, с. 191]. А в листі до акад. С.-Петербурзької АН, проф. Лазаревського ін-ту східних мов Ф. Корша від 5 жовт. 1897 у наведеному списку перекладів творів класичної літератури на українську мову та їх авторів А. Кримський називає ім'я Зіньківського як кращого перекладача байок Езопа [Там само, с. 249]. Отож, мав рацію видатний український історик О. Лотоцький, коли писав, що критична замітка на рецензію Зіньківського була «утвором тодішньої палкої вдачі молодого Кримського» [18, с. 66]. Варто зауважити, що Зіньківський та А. Кримський були не лише опонентами, а й однодумцями, зокрема щодо упередженої критики праці Ом. Огоновського «Історія літератури руської» рос. акад., почесн. чл. НТШ О. Пипіним на сторінках «Вестника Европы» [20], а також у деяких питаннях про націєтворчу роль української інтелігенції в духовому житті народу.

О. Лотоцький, натоді семінарист, згодом відомий громадсько-культурний діяч, згадував, що 1891 року доля послала йому зустріч із Зіньківським, яка була «... пам'ятна на все життя [...]. Надзвичайна се була людина... Трудно збагнути для тих, хто не знав його, яку втратила українська справа силу в особі Зіньківського». Мемуарист вважав, що «кожному варто знати його біографію – життєпис людини, що служить зразком незломної вірності українській ідеї», до якої Зіньківський дійшов «досвідом всього життя». Українські проблеми, згадував він, «пекли душу» Зіньківського, а «вогонь його думки так горів», що він мав що сказати майбутнім українцям, адже «перспективи української справи малював» дуже «широко, не відповідно тодішнім фактичним обставинам – і так принадно ті перспективи уявлялися». О. Лотоцький упродовж трьохмісячного спілкування із Зіньківським як «губка вбирив у себе його думки, виношені та вистраждані, і досі видається мені те коротке знайомство наче блискучий промінь в обставинах тодішнього життя» [18, с. 65–66]. С. Єфремов також згадував про те, що семінарську київську молодь неформального товариства «Ельдорадо» Зіньківський вмів «чарував запальним словом».

Творчість Т. Зіньківського високо цінували М. Лисенко і М. Коцюбинський. На прохання останнього К. Паньківський надіслав до Чернігова перший том його творів (Л., 1893) [14, с. 59, 81]. У листопаді 1898 р. М. Коцюбинський писав Н. Кобринській, що готується альманах «для інтелігенції з кращих творів українських, галицьких й буковинських белетристів» [Там само, с. 227], а 12 лютого 1899 р. сповістив їй, що до нього ввійде оповідання Т. Зіньківського «Кудую йти?» («Хвиля за хвилею», Чернігів, 1900).

За дорученням петербурзької громади українців Т. Зіньківський 1890 р. написав текст вітального адреса на ім'я В. Антоновича з нагоди 25-річчя його наукової та громадсько-культурної діяльності. Т. Зіньківський вважав ювіляра незаперечним авторитетом, коли йшлося про щире й віддане служіння українській справі. Т. Зіньківський був добре обізнаний з більшістю наукових праць В. Антоновича. Хоча й написані вони російською мовою, наголошував він, але їх автором була людина, якою керувала велика любов до України, щире бажання показати величну історію і об'єктивно розкрити її трагічні сторінки [21, кн. 2, с. 96–97].

Праці В. Антоновича сприяли тому, що Т. Зіньківський згодом дуже точно продіагностує сутність «російського прогресу» (нині зветься «русским миром»). На підставі історично-порівняльного ґрунтовного аналізу фактів російської історії в контексті історії європейських народів Зіньківський у статті «Національне питання в Росії» дійшов висновку: **«Сподіватись на російський прогрес можуть тільки невідомі історії Москви і вдачі сього деспотичного народу, – історія може зломити сей народ, але прогрес його вдачі не змінить, – сподіватись іншого – нехтувати тисячолітню історію і науку історичну світову. Темна ся сила може впасти, але не переробитись, бо всьому ж є кінець, всьому»** [21, кн. 2, с. 37; письмівка наша. – С. К.]. Сучасні реалії підтверджують геніальну прозорливість та об'єктивність думок «бердянського провидця».

Тут треба згадати і той факт, що коли в Петербурзі 1887 р. гастролювала трупа М. Кропивницького, Т. Зіньківський особисто зазізнався із очільником трупи. Той мав намір виїхати на гастролі в Америку й турбувався, аби український театр був гідно репрезентований у якомусь закордонному виданні. За порадою Д. Мордовцева Кропивницький звернувся до Т. Зіньківського з надією, що саме він підготує ґрунтовну й фахову статтю про український театр. Зустріч із Кропивницьким була теплою й результативною, Зіньківський дав згоду на підготовку такого матеріалу, але подальша доля цього проекту залишається невідомою.

1910 року за активної участі В. Кравченка та підтримки катеринославської письменниці Т. Сулими-Бичихіної на могилі Т. Зіньківського було встановлено надгробний пам'ятник з чорного лабрадору роботи житомирського майстра Олешкевича з висіченою золотом епітафією В. Боровика :

*Стражденик син – стражденика народа,
Кришталь з його кривавої сльози –*

*Він не згинавсь, хоч як гула негода,
І не здригавсь від гуркотів грози;
Змагався навіть він з життям самим...
Коли людина ти – зітхни за ним!*

Ідея О. Кониського «спорудити хоч не пишний, але віковичний пам'ятник» була нарешті втілена в життя. С. Бичихін у листі до В. Кравченка писав, що цей пам'ятник є насправді гордістю містян, багато з яких, на жаль, не знали (це стосується й нашого часу!) «о існуванні твореній Т. А. Зіньковського», «лучшего нашего гражданина в родном Бердянске». Газета «Бердянские новости» від 11 квітня 1917 р. повідомляла, що місцеві українці вшанували пам'ять Т. Зіньківського на його могилі, де священник М. Верецький відспівав молебень за упокій душі письменника. Він привітав присутніх з тим, що вони шанують пам'ять славного земляка. На жаль, невдовзі стежина до могили Зіньківського стала заростати. У червні 1927 р. у Бердянську в службових справах перебував В. Боровик, який у листі до В. Кравченка від 15 квітня писав так: «Мені було прикро, що в Бердянці не знайшлося душі, щоб хоч сполола бур'ян довкола надгробку та всипала б гріб гарним бердянським піском з черепашками. Торік тут перебував Остап Вишня і видрукував у «Вістях» цілу низку фейлетонів <...> але він, український письменник і політичний діяч, навіть і слова не кинув про свого визначного попередника на тих самих ділянках громадської ділянки, останки якого спочивають на бердянських могилах». Мусимо, на жаль, визнати, що такою занедбаною є могила Т. Зіньківського й нині, а надгробок потребує невідкладної реставрації.

Першим, хто намагався у ХХ ст. повернути із забуття Т. Зіньківського, був бердянський краєзнавець Павло Петрович Архипенко, який у 1964 р. домігся (при сприянні своєї землячки, київської письменниці В. Єніної) того, що надмогильний пам'ятник письменника було внесено до державного реєстру пам'яток культури. П. Архипенко мріяв про видання творів Зіньківського й прохав В. Єніну поклопотатися перед Спілкою письменників України щодо цього питання. На жаль, такої перспективи не було, бо, як писала В. Єніна, у видавництві «Рад. письменник» стоїть велика черга живих письменників, а про покійних, тим більше Т. Зіньківського, нема що й казати [1]. Таку спробу уже в роки горбачовської відлиги зробив український дослідник В. Скрипка, який підготував до друку частину його епістолярної спадщини, мав намір видати двотомник його творів, однак реалізувати цей задум йому також не вдалося.

Висновки та перспективи подальших досліджень... У найскладніших суспільно-політичних обставинах Зіньківський не втрачав віри в те, що «щось сподіятись мусить, мусить неодмінно і радикально змінити неможливі обставини. В повітрі носиться зміна велика, страшенна зміна, – писав Б. Грінченкові 19 серпня 1889 року. – Дай Боже, щоб вона принесла нам те, чого в нас нема!» [3, с. 161–162]. Ця «страшенна, велика» і радикальна «зміна» сталася аж через 102 роки після написання Зіньківським згаданого листа – Україна здобула незалежність, якої так довго у нас не було, і про яку лелівав свої думки автор «Молодої України»!

Як не прикро, але стає вже сумною традицією той факт, що найвідданіші Україні письменники та громадсько-культурні діячі по їх смерті незаслужено забуваються й належно не вшановуються (згадаймо недавній подвиг Героїв Небесної Сотні!). Радую, правда, те, що в Бердянську та Черкасах (стараннями Заслуженого працівника освіти України, проф. В. Поліщука) іменем Т. Зіньківського уже названо вулиці, а в Бердянському університеті та на будинку місцевої школи № 9 відкрито меморіальні дошки на честь видатного земляка.

Список використаних джерел і літератури:

1. Архипенко П. Лист до В.Єніної, 1964 р. / Павло Архипенко // Бердянський краєзнавчий музей ім. В.Кравченка. – Ф. 11.
2. Будилович А. Генезис російського україномана: по поводу львовського издания малорусских «Писаній» Трофима Абрамовича Зиньковскаго / А. Будилович // Русскій вестникъ. – 1903. – №8. – С.628–639.
3. «Віддати зумієм себе Україні...» : Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / вст. ст., археограф. передм., упоряд., комент., приміт., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу С. С. Кіраля. – Київ, Нью-Йорк, 2004. – 520 с.
4. Волох С. [Прокопович В.] Новини нашої літератури / С.Волох // ЛНВ. – 1902. – Т.18. – С. 21–32.
5. Горський В.С. Історія української філософії: курс лекцій. –3-е вид. / В.Горський. – 1997. – 376 с.
6. Грінченко Б. Лист до О. Катренка, жовтень 1893 р. / Борис Грінченко // Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В.В.Вернадського (надалі ІР НБУВ). – Ф. Ш, од. зб. 41225. – Арк. 43.
7. Грушевський М. Спомини / Михайло Грушевський // Український історик. – 2002. – №1-4. – С. 133 – 153.

8. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.): у 2-х т. – К. : Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2005. – Т. 1 (1890–1917 рр.). – 500 с.

9. Єфремов С. Історія українського письменства / С.Єфремов. – К.: Femina, 1995. – 685 с.

10. Кіраль С. «... Мрія моя – Україна...» (Спогади Єлисея Волянського про Трохима Зіньківського) / Сидір Кіраль // Сучасний погляд на літературу. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2009. – Вип. 12. – С. 266–298.

11. Кіраль С.С. Михайло Возняк як першопублікатор листів Бориса Грінченка й Трохима Зіньківського [републ. ст. М. Возняка «Матеріяли до історії українського письменства ХІХ в. : З листування Бориса Грінченка й Трохима Зіньківського з Олександром Кониським»] / С.С. Кіраль // Борис Грінченко – відомий і невідомий : Мат-ли щорічних Грінчен. читань, 5 груд. 2012 р. – К. : [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2013. – С. 32–58.

12. Комаров М. Лист до Б. Грінченка, одержав 7.08.1891 р. / М. Комаров // ІР НБУВ. – Ф. III. – Од. зб. № 37502.

13. Кониський О. Трохим Аврамович Зіньківський-Певний / О. Кониський // Правда. – 1891. – Т. III. – Вип. VI. – С. 71

14. Коцюбинський М. Твори: В 7 т. / М.Коцюбинський – К. : Наук. думка, 1974. – Т.5. – 430 с.

15. Кримський А. Твори у 5-ти т. / А. Кримський. – К. : Наук. думка, 1972. – Т. 2. – 718 с.; 1973. – Т. 3. – 510 с.

16. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – Львів, Нью-Йорк, 1998. – 266 с.

17. «Листи так довго йдуть...»: Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упоряд., передм. та приміт. С. Кочерги, післям. О. Сліпушко. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2003. – 308 с.

18. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Ч.І. – 277 с.

19. Павличко Д. Поклон Трохимові Зіньківському / Д. Павличко // Українська національна ідея : статті, виступи, інтерв'ю. Документи. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2012. – Т. 2. – С.827–828.

20. Пыпин А. Особая история русской литературы / А. Пыпин // Вестника Европы. – 1890. – Кн. 9-я (сент.). – С. 241–274.

21. Писання Трохима Зіньківського. Зредактував та життєпис написав Василь Чайченко. Кн. перша (с портретом авторовим). Друк. під доглядом К. Паньківського. – Л., 1893. – 247 с.; Кн. друга. – 1896. – 324 с.

22. Руденко Ф. Лист до Б. Грінченка від 14.07.1892 р. / Ф. Руденко // ІР НБУВ. – Ф. Ш. – Од. зб. № 39293.

23. Самійленко В. Думка на смерть Трохима Зіньківського / В. Самійленко // Твори / упоряд., авт. передм. і приміт. М.Бондар. – К. : Дніпро, 1990. – 686 с.

24. Сочковський Л. Лист до Б. Грінченка, липень 1891 р. / Лука Сочковський // ІР НБУВ України. – Ф. Ш. – Од. зб. № 39404.

25. Скуратівський В. [Василь Древянський] Що являє собою українська інтелігенція? / В. Скуратівський // Берегиня. –1993. – № 2/3. – С.4–6.

26. Славінський М.А. Заховаю в серці Україну : Поезія. Публіцистика. Спогади / М. Славінський / [Упорядкув. Б. Славінського та Д. Славінського ; ред. М. Шудря]. – К. : Юніверс, 2002. – 414 с.

27. Спогади Василя Кравченка про Трохима Зіньківського / Публ., прим., комент. С. Кіраля // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С.157–175.

28. Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ в. / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 471–530.

29. Франко І. Українсько-руська (малоруська) література / І. Франко // Там само. – С. 74–100.

References:

1. Arkhypenko P. Lyst do V.Yeninoi, 1964 r. / Pavlo Arkhypenko // Berdianskyi kraieznavchyi muzei im. V.Kravchenka. – F. 11.

2. Budylovych A. Henezys rosyiskoho ukrainomana: po povodu lvovskogo izdaniya malorusskikh «Pisanii» Trofyima Abramovicha Zinkovskago / A. Budylovych // Russkii vestnik. – 1903. – № 8. – S.628–639.

3. «Viddaty zumiiem sebe Ukraini...» : Lystuvannia Trokhyma Zinkivskoho z Borysom Hrinchenkom / vst. st., arkhеоhraf. peredm., uporiad., koment., prymit., pidhot. tekstiv, pokazhchyky, dodatky, dobir iliustr. materialu S. S. Kiralia. – Kyiv, Niu-York, 2004. – 520 s.

4. Volokh S. [Prokopovych V.] Novyny nashoi literatury / S.Volokh // LNV. – 1902. – Т.18. – S. 21–32.

5. Horskyi V.S. Istoriia ukrainskoi filosofii: kurs lektsii. – 3-ie vyd. / V.Horskyi. – 1997. – 376 s.

6. Hrinchenko B. Lyst do O. Katrenka, zhovten 1893 r. / Borys Hrinchenko // In-t rukopysu Nats. b-ky Ukrainy im. V.V.Vernadskoho (nadali IR NBUV). – F. Sh, od. zb. 41225. – Ark. 43.

7. Hrushevskiy M. Spomyny / Mykhailo Hrushevskiy // Ukrainskyi istoryk. – 2002. – №1-4. – S. 133 – 153.

8. Epistoliarna spadshchyna Ahatanhela Krymskoho (1890–1941 rr.): u 2-kh t. – K. : In-t skhodoznavstva im. A. Krymskoho NAN Ukrainy, 2005. – T. 1 (1890–1917 rr.). – 500 s.
9. Yefremov S. Istoriiia ukrainskoho pysmenstva / S.Yefremov. – K.: Femina, 1995. – 685 s.
10. Kiral S. «... Mriia moia – Ukraina...» (Spohady Yelyseia Volianskoho pro Trokhyma Zinkivskoho) / Sydir Kiral // Suchasnyi pohliad na literaturu. – K. : IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2009. – Vyp. 12. – S. 266–298.
11. Kiral S.S. Mykhailo Vozniak yak pershopublikator lystiv Borysa Hrinchenka i Trokhyma Zinkivskoho [republ. st. M. Vozniaka «Materialy do istorii ukrainskoho pysmenstva XIX v. : Z lystuvannia Borysa Hrinchenka i Trokhyma Zinkivskoho z Oleksandrom Konyskym»] / S.S. Kiral // Borys Hrinchenko – vidomyi i nevidomyi : Mat-ly shchorichnykh Hrinchen. chytan, 5 hrud. 2012 r. – K. : [Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka], 2013. – S. 32–58.
12. Komarov M. Lyst do B. Hrinchenka, oderzhav 7.08.1891 r. / M. Komarov // IR NBUV. – F. III. – Od. zb. № 37502.
13. Konyskyi O. Trokhym Avramovych Zinkivskiy-Pevnyi / O. Konyskyi // Pravda. – 1891. – T. III. – Vyp. VI. – S. 71
14. Kotsiubynskiy M. Tvory: V 7 t. / M. Kotsiubynskiy – K. : Nauk. dumka, 1974. – T.5. – 430 s.
15. Krymskyi A. Tvory u 5-ty t. / A. Krymskyi. – K. : Nauk. dumka, 1972. – T. 2. – 718 s.; 1973. – T. 3. – 510 s.
16. Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Kyryla Studynskoho (1894–1932 rr.). – Lviv, Niu-York, 1998. – 266 s.
17. «Lysty tak dovho idut...» : Znadoby arkhivu Lesi Ukrayinky v Slovianskii bibliotetsi u Prazi / uporiad., peredm. ta prymit. S. Kocherhy, pisliam. O. Slipushko. – K. : Vyd. tsentr «Prosvita», 2003. – 308 s.
18. Lototskyi O. Storinky mynuloho / O. Lototskyi. – Varshava, 1932. – Ch. I. – 277 s.
19. Pavlychko D. Poklon Trokhymovi Zinkivskomu / D. Pavlychko // Ukrainska natsionalna ideaia : statti, vystupy, interviu. Dokumenty. – K. : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2012. – T. 2. – S.827–828.
20. Pypin A. Osobaia istoriia russkoi literatury / A. Pypin // Vestnik Evropy. – 1890. – Kn. 9-ya (sent.). – S. 241–274.
21. Pysannia Trokhyma Zinkivskoho. Zredaktuvav ta zhyttiepys napysav Vasyl Chaichenko. Kn. persha (z portretom avtorovym). Druk. pid dohliadom K. Pankivskoho. – L., 1893. – 247 s.; Kn. druha. – 1896. – 324 s.
22. Rudenko F. Lyst do B. Hrinchenka vid 14.07.1892 r. / F. Rudenko // IR NBUV. – F. Sh. – Od. zb. № 39293.

23. Samiilenko V. Dumka na smert Trokhyma Zinkivskoho / V. Samiilenko // Tvory / uporiad., avt. peredm. i prymit. M. Bondar. – K. : Dnipro, 1990.– 686 s.

24. Skochkovskiy L. Lyst do B. Hrinchenka, lypen 1891 r. / Luka Skochkovskiy // IR NBUV Ukrainy. – F. III. – Od. zb. № 39404.

25. Skurativskiy V. [Vasyl Drevlianskyi] Shcho yavliaie soboiu ukrainska intelihentsiia? / V. Skurativskiy // Berehynia. – 1993. – № 2/3.– S.4–6.

26. Slavinskyi M.A. Zakhovaiu v sertsii Ukrainu : Poeziia. Publitsystyka. Spohady / M. Slavinskyi / [Uporiadkuv. B. Slavinskoho ta D. Slavinskoho ; red. M. Shudria]. – K. : Yunivers, 2002. – 414 s.

27. Spohady Vasyliia Kravchenka pro Trokhyma Zinkivskoho / Publ., prym., koment. S. Kiralia // Kyivska starovyna. – 1997. – № 3/4. – S.157–175.

28. Franko I. Z ostatnikh desiatylyt XIX v. / I. Franko // Zibrannia tvoriv : u 50 t. – K. : Nauk. dumka, 1984. – T. 41. – S. 471–530.

29. Franko I. Ukrainsko-ruska (maloruska) literatura / I. Franko // Tam samo. – S. 74–100.

Summary

Sydir Kiral

He «Sought to Live for the Good of Ukraine»: Trokhym Zinkivskiy in the Circle of His Contemporaries (Source Data Analysis)

In the article the author on the basis of little-known and archival materials, including memoirs and epistolary data, outlines extraordinary personality of the talented prose writer, publicist, linguist, public man Trokhym Zinkivskiy (1861–1891) and his place in the Ukrainian culture.

Key words: *letters, memoirs, diaries, essay, obituary, nation, intelligentsia.*

Дата надходження статті: «29» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «13» жовтня 2016 р.

УДК 821.16.1.2.09:172.5

ВІКТОР КРУПКА,

*кандидат філологічних наук
(м. Вінниця)*

Проблеми національної ідентичності головних персонажів в новелах Леоніда Мосендза

У статті розглянуто первні та чинники формування національної ідентичності головних персонажів у новелах «Поворот козака Майкеля Смайльза» і «Великий лук» Леоніда Мосендза. Доведено, що тільки у межовій ситуації відбувається її повноцінне оприявлення. Домінуючим у цьому аспекті виявляється козацьких дух героїв як основа їхньої громадянської свідомості. З'ясовано, що саме історична пам'ять через символи, міфи, традиції каталізує вчинки і дії персонажів, які продовжують героїчні діяння своїх пращурів завдаки відновленню «колективної гідності». Встановлено, що така концепція персонажа є визначальною для творів активного романтизму в еміграційній прозі міжвоєнної доби.

Ключові слова: *герой, хронотоп, національна ідентичність, козацький дух, колективне позасвідоме.*

*Постановка проблеми в загальному вигляді... В одному з листів до родини інженера Арсена Шумовського Леонід Мосендз писав: «Письменником бути, та ще в наші часи – це щось більше, ніж пером водити по папері. Це – покликання Боже. Як колись Джотто перед початком картини молилися і погисилися – так і тепер **дух** письменника мусить бути чистий і вартий тих високих слів, що комбінує на папері його вправна рука» [5, с. 30]. Вимагаючи від себе та колег по перу сили **духу** і чистоти помислів, граничної відданості національним ідеалам, письменник створює такі ж **духовно** сильні, вольові, здатні на жертвовні дії образи у збірці новел «Людина покірна». У художньому епіцентрі подій зображено людину чину і вчинку, людину, яка активно творить свою власну долю і навіть індивідуальну історію, що органічно вливається в історію національну, стає особливо значущою в часи соціально-політичних зрушень державницького характеру.*

Реалізація такого роду діяльності людини обумовлена її психічною організацією, «першоелементом» якої є дух, що й інтерпретується філософами як «сукупність і зосередження усіх функцій свідомості, що виникають, як відображення дійсності, але концентруються в єдиній індивідуальності, як знаряддя свідомої орієнтації в дійсності для

впливу на неї і, зрештою, для її перетворення», як «активно діюча сила людини» [8, с. 82], як «рух до трансцендентного» [9, с. 179]. Розглядаючи власне психологічні аспекти проблеми, звертаємося до найавторитетнішого представника цієї галузі К. Г. Юнга, який зазначає, що дух – це певного роду закладена у свідомість людини установка, яка формується за допомогою високих сфер свідомості і позасвідомого, каталізується ідеалом, а в ширшому розумінні навіть ідеєю і реалізується у відповідному середовищі [10, с. 314–334]. Такі аксіологічні характеристики поняття **духу** достатньо близькі за своїм смисловим наповненням, висвітлюють людину активного волевиявлення, для якої визначальною є особистісна позиція, співмірна з ідеалами чітко вираженого етичного кодексу певної спільноти.

Формування цілей статті... Особистість такої духовно-вольової організації постійно відтворює та реінтерпретує національні міфи, символи, традиції, оскільки саме вони дають підстави для утвердження власної позиції і принципів крізь призму історичної пам'яті. Це і є відновлення національної ідентичності, яку Е. Сміт означає як «подолання забуття через нащадків, відновлення колективної гідності через покликання на золоту добу, реалізація братерства через символи, ритуали та церемонії, які прив'язують живих до мертвих і полеглих спільноти» [10, с. 169]. Отже, метою розвідки є окреслення національної ідентичності головних персонажів новел «Поворот Майкела Смайльза» і «Великий лук» крізь призму національно-визвольних змагань, з'ясування факторів, які сприяли її відродженню і формуванню.

Виклад основного матеріалу... Новелістика Леоніда Мосендза розкриває постаті українців «правлячої касті», нащадків «стародавньої аристократії» і (Д. Донцов), які, на думку літературознавця О. Багана, утверджують генетичне продовження «найбільш героїчного і бурхливого періоду історії України» [1], є носіями «духу історії і предків» [3, с. 61], духу «історичного минулого» [3, с. 64] та за своєю сутністю громадянської діяльності втілюють дещо ідеалізований, але такий необхідний загалові дух боротьби, що означаються як найвищий вияв національної ідентичності.

Завдяки своєму вродженому, але дримаючому козацькому духові герої Л. Мосендза поступово повертаються обличчям до своєї «родової пам'яті» (І. Набитович). Вона «матеріалізує» взірці та стереотипи, прикметні певній національній спільноті і мотивує вчинки та дії людей, позначається на їхній психічній структурі. Автор про такі позасвідомі чинники говорить у новелі «Поворот козака Майкеля Смайльза»: *«Слова наші, контрольовані свідомістю, не завжди є виразником того, що є в нашій істотності. При всій нашій щирості, і*

навіть глибоко пересвідченій щирості, вони часто фіксують лише те, що плаває на поверхні нашої душі. Усе ж, що ще зріє в нас, усе, що навіть і дозріло, але не вийшло з підсвідомості, – все це не може стати здобутком слів» [4, с. 134–135]. Тому для чіткого окреслення, реального виявлення факторів позасвідомого необхідний зовнішній поштовх, імпульси, завдяки яким людина зрозуміє свою сутність, єдино правильний шлях свого самоствердження.

У «Великому луці» юний Марко Яхненко – нащадок роду Яхненків, «з тих старих козацьких родів Гетьманщини», які гонилися і літами, «шукаючи собі честі, а батьківщині слави» вбирає в себе дух своїх пращурів через книги: «Читаючи першу сторінку напівзотлілої книжки «Вірші на жалобний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного, гетьмана...» відчувала дитина легкий треміт Але не жалю. Це був треміт несвідомої радості над ще далеким, але вже певним воскресінням «зацного рицера» – України» [4, с. 93]. У «Повороті козака Ммйкеля Смайльза» в пошуках національної самоідентичності перебуває Майкель Смайльз, чотовий третьої сотні Річмондського пішого полку американської експедиційної армії, який про Україну дізнався з часописної вирізки: «Ліниво тоді сковзнув він очима по наголовку, ліниво почав читати й уже не відірвався аж дочитав до кінця. А потім вирізає замітку й сховав до нотатника. Він проносив її з собою цілу весну й літо, разом з листом до родичів, на випадок, якби його вбито. Він не віддавав собі відчиту, для чого потребує її, але якесь рішення поволі назрівало в нім і остаточно з'ясувалося перед поворотом додому» [4, с. 123].

І Марко Яхненко, і Майкель Смайльз відгукуються на зовнішній подразник (книгу та газету). У ці персонажі автор вклав те, що називають «присутністю минулого в сьогоденні». Така етнонаціональна особливість психіки розкриває зв'язок минулого і сучасного, через архетипи історичного минуло дозволяє відчутти органічну спорідненість людини з сакральним об'єктом (Україною), на який вона відгукується, а згодом завдяки йому усвідомлює свою причетність, незнищений зв'язок з актуальним їй часопростором. На цьому етапі відроджений козацький дух ще не має чітко вираженого підґрунтя, він функціонує лише як «уламок» свідомості. Тому автор цілеспрямовано веде своїх героїв шляхом зміцнення свого духу, до певної його ідейно-етичної цільності.

Саме пошуком тих підвалин, які можуть сформувати людину чину, пронизана чи не вся творчість Л. Мосендза: аналогічні ідеї окреслено в інших творах збірки, вони домінують і в публіцистиці автора, зокрема в есеї «Поки вихилявся глечик», де особливу увагу звернено на первні та

каталізатори, які витворюють людину, життєвим кредом якої є «*amor fati*».

Національну ідентифікацію, випробування свого козацького духу герої письменника проходять крізь призму мирних буднів і війни. Важливу роль у формуванні Марка Яхненка відіграє Великий Лук, який у творі виконує не лише сюжетотворчі функції [6, с. 161–162], а й є посередником між хлопцем та його пращурами, зокрема батьком: *«Так з бринінням папуаського лука ввійшов у життя Марко Яхненко. ...Нарешті страшну звістку довідався першим брат: полковник загинув у кінному рейді до японського заплілля. І сталося це, здається тієї ночі, коли озвався Великий Лук»* [4, с. 91]. Л. Мосендз зовсім не випадково зводить в один час загибель батька і народження сина, саме таким чином він втілює в спадкоємцеві дух батька, який *«боронився до останнього»*, який викликав подив у ворогів *«незною їм це козацькою честю»*. Великий Лук лише на якусь мить єднає сина і батька, але саме ця мить стала генетичною ланкою зв'язку між різними поколіннями козацького роду, обумовила можливість засновків для національної і родинної пам'яті. А Великий Лук, як екзотично-лицарська деталь, укорінюється в український національний хронотоп, виступає символом козацької доблесті, мужності, честі у кризові ситуації, у які потрапляли представники роду Яхненків.

На відміну від Марка Яхненка, Майкель Смайлз зростав у середовищі, де про Україну – козацьку землю – ніколи нічого не чув. Лише кілька разів він тримав у руках родинну реліквію (старовинну Біблію), *«мала вона на чільній сторінці запис латинською мовою, що належить бакаляврові Михайлові Смільському, синові сотника з Козацької землі України, з міста Сміли»* [4, с. 124]. Проте нащадок славного козацького сотника, здавалося б, зовсім не цікавився своїм українським минулим, його амбіції не сягали за межі американського континенту. Та все ж символічним є те, що він *«старший сину роді діставав на честь свого предка це козацьке ім'я Михайло – Майкель»* [4, с. 126]. На перший погляд, це і справді номінальний зв'язок з пращурами, однак автор не випадково акцентує увагу реципієнта саме на цьому факторі, оскільки він є тією висхідною, від чого бере початок усвідомлення Майкелем Смайлзом свого родового і національного коріння.

Формування козацького духу і національної ідентичності Марка Яхненка відбувається на тлі буденного життя, за межами якого відбувалася Перша світова війна та російська революція. *«Чим сягав розклад давно вже мертвої імперії, тим виразніше ставало це поняття: Україна. Воно висіло в повітрі, само злітало з уст. Звук,*

легенда набирали форми. Форма жадала цілі. А ціль спалахувала, нагло вибухнувши полум'ям нації» [4, с. 95]. Усвідомлення свого козацького коріння та шлях до активного патріотизму в душі хлопця проходять через формування національного ідеалу, втіленого в козацький кодекс честі: *«Таємно зникли із стін портрети царів, і з горища об'явилися суворі гетьманські обличчя в спорохнявілих рамах. Хлопець завзятився, ніби вїхала до нього стара «козацька лють». Перестрашеним жінкам кинув він до обличчя всю силу свого запалу. Немов справді стверджуючи стару істину, що сховане від мудрих, відкривається дітям»* [4, с. 95]. Хлопець під час буремних подій Гетьманщини робив спроби приєднатися до якоїсь козацької частини, але його відіслали додому, де він чекав на свій шанс для справжнього прояву свого козацького духу. Коли ж на Гетьманщину насунулася армія російських більшовиків, Марко брав активну участь в обороні своєї землі: він допомагав тим, що *«водив стежі по знайомих лише йому доріжках через ліси й поза околиці сіл»*, і завдяки своїй причетності до подій національно-визвольного руху *«відчував лише, як грає і шумить у нім відроджена українська завзятість»* [4, с. 96].

Марко зі своїм вродженим і відродженим козацьким духом належить до типу людини з прикметами вояка (а він, у свою чергу, обумовлений геополітичним положенням України), який втілює, як зазначає В.Янів, «інстинкт боротьби без духу агресії» [11, с. 233]. Захищаючи рідну землю, як і його пращури, він віднаходить, формує себе, відтворює ціннісний, органічно-гармонійний зв'язок минулого і сучасного.

Так само відбувається формування «українськості» і в Майкеля Смайлза, який приходить до усвідомлення своєї національної ідентичності через горнило громадянської війни. Звичайна цікавість (як переконує себе персонаж) приводить його на Україну, герой зовсім не відчуває, *«що це нащадка так тягне до обр'їв батьківщини старої, як колись предка гонило за обр'ями новими»* [4, с. 133], пристає до повстанського загону, де займає місце кулеметника. Тут, поміж українцями, гартуються його козацький чин, тут герой усвідомлює себе нащадком славних предків.

Зовні спокійний, малослівний, він є типовим українським інтровертом, заглибленим у свій внутрішній світ. З розмов Майкеля Смайлза з оповідачем дізнаємося, що читав про Україну в книгарнях Берліна й Парижа. Але *«не мертві факти й сухі професорські дати»* цікавили його, герой хотів побачити і відчути, *«вхопити ту нитку, яка б зв'язала те минуле, з якого вийшов його предок, з тим сучасним, яке захопило нащадка»* [4, с. 133]. Осягнення її в час національних збурень,

коли Україна змушена була боронити своє право на існування, перебуваючи на грані втрати державності, є для головного персонажа (який, попри незрозумілі порухи душі, достатньо довго заперечував свою українськість) справжнім випробуванням на міцність його козацького духу. Оповідач запитує себе і читача: «...*Чому...нащадок сотникового сина Михайла Смільського ризикує головою й серцем у цій небезпечній для чужинця грі?*» [4, с. 134]. І тут же знаходить цілком очікувану відповідь: «*Він говорив одне, а глядячи на нього збоку, я не вірив йому. Не міг вірити. Бо, сам цього не знаючи, не усвідомлюючи це, він був українцем, був козаком кожним атомом свого тіла. Бо все те українське, що з його предка Михайла Смільського було, що розпорошилося по роду Вірджінських Смайлзів – все те якимось дивним шляхом спадковості сконцентрувалося в нащадкові*» [4, с. 135]. Усі ці висновки переконливо обґрунтовані: Майкель цілковито по-українськи ділить з повстанцями звичайні життєві радощі (співає і танцює, як справжній козак), а в бою «те *грімке «Слава», що вилітало з його грудей, мало бути лише від козацького завзяття української душі*» [4, с. 135–136]. Його вдача об'єднує у собі суперечливі риси, які однак не руйнували його цілісності. Романтично-ліричний струмінь («*Відділившись від загону, від стояв на краю дубового гайку й роздивлявся по виднокрузі. ...Так лише залюблений юнак виглядає свою милу, як тоді приглядався Майкель Смільський, козак з діда-прадіда подивляв предківську землю й не міг насититися її красою...*» [4, с. 136]), підкреслює емоційну натуру Майкеля, доповнює його «мужесько-волюнтарне начало» (С.Маланюк) з чітко вираженими рисами мужності і навіть войовничості, утворює його типовим українським козаком.

У межовій ситуації, яка вимагала рішучих дій, козацький дух Марка Яхненка проявив себе вповні. Коли більшовики-мадяри взяли в облогу хутір, хлопець до останнього пролежав біля кулемета, «*триправлений подавати тяжку набоїв. Він не боявся. Навпаки його серце тремтіло незною досі радістю близького бою*» [4, с. 98]. Але оборонці вирішили скласти зброю, за це їм було гарантовано вільний відхід з хутора; обеззброєних козаків взяли у полон. Проте зв'язаному Маркові, коли все стихло, вдалося звільнити руки і ноги, а потім знайти у коморі лук – «*так зниклий і тепер у найвищій потребі знайдений*». Великий Лук, що був символом козацької доблесті, а перед тим зброєю папуаського чаклуна, ознаменував, зрештою, тотожність духовного та фізичного гарту хлопця, вказав, що в критичній межовій ситуації його дух внутрішньо і зовнішньо став співмірним. Хлопцеві

вдалося випустити з нього стрілу, вбити вартового і звільнити обеззброєних козаків.

Усвідомлення свого козацького кореня Майкелем Смайлзом відбувалося дещо інакше. Щодня, у кожній сутичці, він стверджував, що він українець. Однак повністю осягнув свою національну ідентичність лише в найбільш критичну мить життя. Москалі, оточивши табір, влаштували справжнє пекло. Живими залишилося кількадесят людей, серед яких і головний герой. Дізнавшись, що серед повстанців є американець, більшовики запропонували йому перейти на бік революції. *«А Смайлз стояв рівно, ані рухом не виявляючи свого відношення до пропозиції чекіста. ...Лише обернувся до відсудженої лави, яка без руху дивилася лише на нього. ...Майкель знов обернувся до жиди. І я почув його повільні, виразні українські слова:*

– Я не американець, а український козак, Михайло Смільський...» [4, с. 142].

Цілком закономірною у творчості письменників «Празької школи» і МУРу стала поява людини екзистенційного вибору, позбавленої культу терпіння у час, коли нації потрібні ті, хто може повести за собою. Нащадки «стародавньої аристократії», до чільників якої письменники услід за Д. Донцовим, окрім українців княжого варязького кореня, зараховують і козаків, мали бути визначальною силою у боротьбі власну державність. Л. Мосендз, як і Ю. Липа, Ю. Дараган, У. Самчук та ін., стверджує, що «це прообрази тих, хто у майбутньому мав наново вибороти незалежність Української держави» [6, с. 156].

Висновки... Доля кинула нащадків славних пращурів у горнило національно-визвольних змагань. Свое життя вони поклали на боротьбу за національне визволення, прагнули бути до остатку потрібними і вірними Україні, кожним помислом та кожною дією утверджувати своє право жити у вільній державі. У цьому і проявляється «активний романтизм» Леоніда Мосендза, цим автор підкреслює, що козацький дух як один із чинників національної ідентичності витворює особистість з виразними державними поглядами і принципами, особистість, здатну змінити сьогодні і майбутнє.

Список використаних джерел і літератури:

1. Баган О. Консервативна модернізація: художні паралелі у творчості Юзефа Лободовського і українських поетів-неоромантиків еміграції / Олег Баган // [http://www /library. ukma/kiev.ua/e-ib/nz/nzvl7_1999_phlol/17bagan_o.pdf](http://www.library.ukma/kiev.ua/e-ib/nz/nzvl7_1999_phlol/17bagan_o.pdf)
2. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Дрогобич : Відродження, 1991. – 341 с.

3. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря (містика лицарства запорозького) / Д. Донцов. – Торонто : Гомін України, 1961. – 230 с.
4. Мосендз Л. Людина покірна: Оповіді / Л. Мосендз. – Вінніпег, 1951. – 143 с.
5. Мосендз у листах. Особисте (3 листів до родини інженера Арсена Шумовського) // Слово і час. – 1997. – № 10. – С. 27-32.
6. Набитович І. Леонід Мосендз – лицар Святого Грааля: творчість письменника в контексті європейської літератури / Ігор Набитович. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 220 с.
7. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт; [пер. з англ. П. Тарашука]. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
8. Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф.Константинов. – М. : Советская энциклопедия, 1962. – Т. 2.–575 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / За ред В. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
10. Юнг К. Г. Понятия «дух» и «жизнь» / К. Г. Юнг // Дух в человеке, искусстве и литературе. – Минск : ООО «Харвест», 2003. – С. 314–334 с
11. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів / Упоряд. М. Шафовал. – К : Знання, 2006. – 341 с.

References:

1. Bahan O. Konservatyvna modernizatsiia: khudozhni paraleli u tvorchosti Yuzefa Lobodovskoho i ukrainskykh poetiv-neoromantykiv emihratsii / Oleh Bahan // [http://www /library. ukma/kiev.ua/e-ib/nz/nzvl7_1999_phlol/17bagan_o.pdf](http://www.library.ukma/kiev.ua/e-ib/nz/nzvl7_1999_phlol/17bagan_o.pdf)
2. Dontsov D. Dukh nashoi davnyny / D. Dontsov. – Drohobych : Vidrozhennia, 1991. – 341 s.
3. Dontsov D. Nezrymi skryzhali Kobzaria (mystyka lytsarstva zaporozkoho) / D. Dontsov. –Toronto : Homin Ukrainy, 1961. – 230 s.
4. Mosendz L. Liudyna pokirna: Opovidi / L. Mosendz. – Vinnipeg, 1951. – 143 s.
5. Mosendz u lystakh. Osobyste (3 lystiv do rodyny inzhenera Arsena Shumovskoho) // Slovo i chas. – 1997. – № 10. – S. 27-32.
6. Nabytovych I. Leonid Mosendz – lytsar Sviatoho Graalia: tvorchist pysmennyka v konteksti yevropeiskoi literatury / Ihor Nabytovych. – Drohobych : Vidrozhennya, 2001. – 220 s.
7. Smit Entoni D. Natsionalna identychnist / Entoni D. Smit; [per. z anh. P. Tarashchuka]. – K. : Osnovy, 1994. – 224 s.
8. Filofskaia entsiklopediya / Gl. red. F.Konstantinov. – M. : Sovetskaia entsiklopediya, 1962. – Т. 2.–575 s.

9. Filofosfskyi entsyklopedychnyi slovnyk / Za red V. Shynkaruka. – K. : Abrys, 2002. – 742 s.

10. Yung K. H. Poniatiya «dukh» i «zhizn» / K. H. Yung // Dukh v cheloveke, iskusstve i literature. – Minsk : OOO «Kharvest», 2003. – S. 314–334 s

11. Yaniv V. Narysy do istorii ukrainskoi etnopsykholohii / V. Yaniv / Uporiad. M. Shafoval. – K : Znannia, 2006. – 341 s.

Summary

Viktor Krupka

The Problems of National Identity of the Main Characters in the Short Stories of Leonid Mosendz

The article deals with the origins and factors of forming the national identity of the main characters in the short stories «The Return of the Cossack Michael Smiles» and «Velykyi Luk» by Leonid Mosendz. It's proved that it could fulfill completely only in the boundary situation. The Cossack spirit of the characters apper dominant in this aspect as the basis of their social awareness.

Key words: *hero, chronotope, national identity, Cossack spirit, collective unconsciousness.*

Дата надходження статті: «08» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.2–1.09(045)

СВІТЛАНА КУТОВА,

кандидат педагогічних наук

(м. Хмельницький)

Творчість Т. Шевченка та І. Франка в науковій інтерпретації Миколи Неврлого

У статті розкрито деякі аспекти наукової спадщини видатного чеського і словацького філолога-славіста, літературознавця й публіциста Миколи Неврлого. Представлено його найвизначніші наукові розвідки, в яких висвітлено життя та діяльність відомих українських письменників Т. Шевченка та І. Франка, проаналізовано їхню творчу спадщину, зв'язок із світовою літературою, зокрема значення діяльності класиків у Словаччині та Чехії. Об'єктом нашого

дослідження стали праці М. Неврлого «Шевченко й сумління письменника», «Нез'ясовані сторінки «Чигиринського Кобзаря», «Шевченківський ідеал поета», «Шевченко й шахи», у яких висвітлено питання джерела Шевченкової революціонізуючої сили та її впливу на сучасні й наступні покоління, місце образу поета в творчості Т. Шевченка тощо. Розглянуто праці, присвячені Франкознавчим мотивам, «Філософські основи Франкового «Мойсея», «Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури», «Іван Франко і чеський революційний рух», «Зв'язки Івана Франка з чехами і словаками та його вшанування в ЧССР», «Іван Франко і державність» та ін.

Ключові слова: Микола Неврлий, наукові дослідження М. Неврлого, українські письменники, Тарас Шевченко, Іван Франко.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Українська культура, розвиваючись за несприятливих умов, завжди відчувала потребу в щирих прихильниках світової культури, насамперед у період земських та валуєвських циркулярів, сталінських репресій. Ще тоді у слов'янських і неслов'янських країнах жили і твори люди, що сміливо несли правду про українців та їхню культуру у світ. Постає Миколи Неврлого у слов'янському літературному світі з'являється саме тоді, коли українці найбільш потребували підтримки і визнання.

Аналіз досліджень і публікацій... Життєвий та творчий шлях Миколи Неврлого розкривали у своїх працях І. Дзюба, Г. Вервес, М. Жулинський, П. Кононенко, В. Костюченко, М. Мушинка, М. Роман та ін.

Формулювання цілей статті... *Мета статті* – аналіз спадщини Миколи Неврлого стосовно шевченкознавчої та франкознавчої проблематики.

Виклад основного матеріалу... Неврлий Микола – активний дослідник української літератури, її персоналій та міжнародних зв'язків. Його науково-публіцистична місія, можна сказати, далеко не обмежується висвітленням питань нашої культури за кордоном. Праці літературознавця в комуністичні часи, з одного боку, були відверті, інформативні й цікаві, чого ніхто не міг собі дозволити в УРСР. А з другого – в них завжди переважали дипломатичні формулювання, стримана риторика, були і певні ритуальні фрази, що давали змогу легітимізувати тексти в умовах «соцтабору». Як наслідок – парадокс! – чехословацький українознавець виконував роль інформаційного джерела про українську літературу для самих українців [10].

Неврлий Микола – чеський, український і словацький філолог-славіст, літературознавець і публіцист. Дійсний член Наукового

товариства імені Шевченка, іноземний член НАН України (2003). Народився 15 листопада 1916 року в м. Ростов-на-Дону (нині місто в РФ) в чесько-українській сім'ї. Жив з родиною у Томаківці, Червонограді, Полтаві, Харкові та інших містах України. 1933 р. разом з батьками емігрував до Чехословаччини: жив спершу в Закарпатті, а пізніше – в Чехії і Словаччині. Під час Другої світової війни навчався в німецькому Карловому університеті та паралельно – в Українському вільному університеті в Празі, які закінчив 1945 р. Брав участь в оунівських похідних групах, у празькому повстанні проти німців. Після захисту 1950 р. дисертації зі славістики в Брненському університеті і до виходу на пенсію працював науковим співробітником Інституту світової літератури Словацької АН у Братиславі. А справою його було і залишається дослідження української та інших слов'янських літератур. Автор наукових і науково-популярних публікацій українською, чеською, словацькою, польською, угорською, і німецькою мовами, переважна більшість з яких присвячена історії української літератури [11]. 2003 р. М. Неврлого обрано іноземним членом Національної академії наук України. Його твори перекладали з чеської та словацької українською мовою Василь Шевчук, Ольга і Григорій Булахи та ін. [9].

І. Дзюба в передмові до праці «Минуле й сучасне: збірник слов'янознавчих праць» зауважив, що у великому українознавчому доробку М. Неврлого можна вирізнити чотири головні масиви досліджень. Перший – розвідки з української класичної літератури (І. Котляревський, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, Панас Мирний). На перший план у цих працях виходить проблема порівняльного аналізу національно-романтичного культурного і літературного відродження в Чехії, Словаччині й Україні XVIII – початку XIX століть. Другий – численні розвідки та публікації з української літератури та літературознавства 1920-х рр. XX століття. Третій масив текстів М. Неврлого – його численні дослідження з українсько-чеських та українсько-словацьких літературних зв'язків. Характерною особливістю цих досліджень є не лише скрупульозна фактографічність, а й коректність типологічних зіставлень, обґрунтованість і тактовність у висвітленні історико-політичного життя та культурних процесів. Нарешті, четвертий масив україністичної продукції М. Неврлого – це його зразкові з усіх поглядів видання творів «проскрибованих» видатних українських поетів XX століття (Б. І. Антонича, Д. Фальківського, Є. Маланюка, О. Ольжича, М. Ситника).

Особливе місце в дослідницьких інтересах М. Неврлого посідають постаті відомих класиків української літератури Т. Шевченка та

І. Франка. Так, Т. Шевченка літературознавець називає Генієм і одним з найреволюційніших поетів світової літератури [8, с. 17]. У своїй праці *«Шевченко й сумління письменника»* М. Неврлий досліджує питання джерела Шевченкової революціонізуючої сили та її впливу на сучасні й наступні покоління. Автор наводить цікаві та маловідомі моменти з життя Т. Шевченка, які засвідчують, що він був людяним, відважним, мужнім борцем за щастя знедолених; глибоко усвідомлював суспільну роль письменницького слова, художнього відтворення [8, с. 17–22].

У праці *«Нез'ясовані сторінки «Чигиринського Кобзаря»*. М. Неврлий описує двомовне (український оригінал і російський переклад) «Чигиринського Кобзаря» 1867 року: кишенькового формату книжечка, розміром вісім на дванадцять сантиметрів, сто сорок сторінок, оправлену до крейдяного паперу. Власне «Чигиринський Кобзар» (8 ранніх творів Шевченка з першого видання «Кобзаря» в оригіналі й паралельний російський переклад) займав у ній 98 сторінок, решта – переклади російською «Пана Твардовського», сатиричної байки «Пан та Собака» П. Гулака-Артемівського та «Оди до князя Куракіна» І. Котляревського. На фронтисписі цього видання вміщено копію офорту із зображенням кобзаря з хлопчиком-поводирем, що його виконав для першого видання «Кобзаря» В. Штернберг. Далі йшов автопортрет Шевченка з 1860 року. На подальшій сторінці – цензурна ухвала: «Дозволено цензурою. СПб. 15 марта 1867 г.» – цей дозвіл стосувався, напевне, «Чигиринського Кобзаря». Додані твори згаданих вище письменників вочевидь були долучені видавцем самовільно. Внизу на цій же сторінці подано ім'я й адресу власника друкарні «Типографія Ю. Штауфа, Б. Мещ. д. № 18. У цьому варіанті «Чигиринського Кобзаря» була вміщена передмова, автора якої не вдалося встановити і донині. Те, що вона підписана «Изд.», аж ніяк не свідчить, що її написав видавець І. Т. Лисенков (Лисенко), хоча й був він українського походження. Передмова виразно означалась як «Отзыв одного из русских писателей...», а І. Т. Лисенков письменником не був. Не менш цікавим було ім'я перекладача. Авторкою перекладів російською мовою «Чигиринського Кобзаря» була О. Лепко (вона ж переклала і три додані твори). Лепко Ольга Олександрівна (уроджена Соколовська) – письменниця. Народжена 1837 р. переклала «Кобзар» Шевченка. Її вірш «Жіноче питання» (1868) звернув на себе увагу громадянства. Під псевдонімом О. Охтенської виходили її вірші в «Деле», «Искре», «Будильнике» та ін. Померла 1 лютого 1905 року. М. Неврлий доходить висновку, що це видання «Чигиринського Кобзаря» належало до конспіративних видань. Оскільки дозвіл цензури стосувався лише Шевченкових творів, а додані до нього твори

П. Гулака-Артемовського та І.Котляревського носили протикріпацький настрої і не мали дозволу цензури на друк, а бурлескна балада «Пан Твардовський» була опублікована для «отвода глаз» [1].

Варта уваги праця «Шевченківський ідеал поета», у якій проаналізовано образ поета в творчості Т. Шевченка. Так, в ранній творчості ідеал поета трактується в душі народної поезії, це є Шевченків народний співець-кобзар. У поемі «Перебендя» в психологічний портрет побутової постаті кобзаря автор вклав ще й особисті переживання, свій життєвий досвід. У циклі «Три літа» (1843–1845) і поемах «Сон», «Кавказ», «Єретик» тощо образ поета значно збагачено, ідейно посилено, його кріпацька свідомість – у міру його духовного зростання – переходить в українську національну свідомість, найвищий вираз якої бачимо в поемі, адресованій «І мертвим, і живим, і ненародженим...» (1845). У «Тризні» Т. Шевченко створив чарівний своєю моральною красою образ поета-революціонера, який вистраждав усі незгоди власної долі, пізнав дійсне життя людей і бажає назавжди залишатися непохитним. Більшість дослідників погоджується, що цей образ автобіографічний [7, с. 23–29].

М. Неврлий у праці «Шевченко й шахи» розкриває ще одну невідому сторінку життя Кобзаря – гра у шахи. Дослідник зауважує, що допитлива натура й зацікавлення Т. Шевченка охоплювали багато галузей вселюдської культури, а доказом того, що Шевченко грав у шахи, можна знайти у його мистецькій спадщині. Так, в одному з малюнків «Програвся в карти» із серії «Блудний син», здійсненому в сибірському засланні (1856–1857), на першому плані – головний персонаж серії, тобто блудний син, якого зобразив Шевченко-художник напівроздягненим без сорочки. Розтягнувши ноги, він сидить на лаві, мов на коні, зухвало кудись дивиться, правою рукою притримує три карти, лівою спирається на власне коліно, а біля його лівої ноги розкидані карти й шахівниця з шістьдесятьма чотирма виразними чорними й білими полями. На думку, М. Неврлого, Т. Шевченко, можливо, навчився грати в шахи ще юнаком у Вільно, де його щира подруга, польська швачка Дзюня Гусиковська, познайомила з польськими студентами, учасниками тогочасного протицарського повстання; чи міг навчитися й під час студій в Академії мистецтв у Петрограді; нагоду для цього він мав і на засланні. Там він міг грати і з політзасланцями, і з деякими російськими офіцерами, які в поетові бачили насамперед високообдаровану талановиту людину, а не тільки рядового окремого Оренбурзького корпусу [3].

Це далеко неповний список праць, присвячених життю і творчості Т. Шевченка. Окрім названих, вийшли такі праці: «Безсмертний

Шевченко» (Пряшів, 1954), словацькою мовою – «*Taras Sevcenko – revolučný básnik Ukrajiny*» (Братіслава, 1960) та ін.

Микола Неврлий присвятив свою наукову діяльність вивченню життя і творчості значної кількості українських письменників. Чільне місце у цьому послужному списку займає Франкознавча тема, яка стала центральною у дослідженнях М. Неврлого.

Так, заслуговує на увагу праця «*Філософські основи Франкового «Мойсея»*», у якій дослідник зазначає: «...Франків «Мойсей» є твором виразно національним, але одночасно – багатством вселюдських ідей і мотивів – є він також твором універсальним, і як такий належить до найглибших філософських творів світової літератури [2, с. 262]. М. Неврлий стверджує, що Франко-новатор таки не цілком пориває з романтичною традицією, адже саме поема «Мойсей» започаткувала «нетрадиційне» тлумачення «традиційних» сюжетів античної та біблійної міфології [2, с. 255].

М. Неврлий у праці «*Мойсей*» І. Франка в контексті світової літератури» наводить маловідомі факти з життя письменника, досліджує спорідненість Франкового «Мойсея» з творами світової літератури. Зокрема, робить припущення, що поема «Мойсей» (1823) французького поета-романтика Альфреда де Віньї могла стимулювати І. Франка до написання власної однойменної. Також літературознавець згадує про тематично споріднену філософську драму «Мойсей» угорського письменника Імре Мадача (1861), у якій головний герой досягає своєї мети шляхом примирення з народом. Ще один однойменний твір – драма німецького письменника Карла Гауптмана; проте вона вийшла 1906 року, вже після Франкового твору, тому про якісь впливи тут не варто говорити. Дослідник порівнює Франкового «Мойсея» з великою драматичною поемою Ярослава Врхлицького «Бар Кохба» (1897), кілька уривків з якої переклав Франко. На думку автора, обидва ці твори зближує мотив трагедії народного вождя та перегук творів із сучасністю, проте в художнім опрацюванні своєї основної ідеї кожний письменник ішов своїм шляхом. Спорідненість лише біблійними сюжетами вбачає М. Неврлий з твором англійського письменника Джона Мільтона «Втрачений рай» [4, с. 30–43].

Це далеко неповний список творів світової літератури, у яких дослідник знаходить спільні мотиви, образи, ідеї, проте ці факти дають поштовх компаративістам для більш повного дослідження поеми «Мойсей» І. Франка, яка ще за життя поета була перекладена польською, російською, німецькою мовами, а досьогодні налічуємо дев'ять іншомовних перекладів твору.

У праці «Іван Франко і чеський революційний рух» досліджено вплив творчості І. Франка на революційний рух у Чехії, зосереджено увагу на громадській діяльності письменника і її значення для чеського народу в період прогресивного руху в країні у 90-х рр. XIX століття [6, с. 113–133]. Продовження теми українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків І. Франка знаходимо у праці М. Неврлого «Зв'язки Івана Франка з чехами і словаками та його вшанування в ЧССР». Автор аналізує доробки українського письменника, у яких порушено тогочасні проблеми національного відродження і свого, й інших народів [5, с. 113–133].

Варта уваги праця «Іван Франко і державність» (до 150-річчя від дня народження Івана Франка), у якій розкрито громадську діяльність геніального українського письменника, вченого, діяча І. Франка. Акцентовано увагу на формуванні світогляду молодого Франка, на який мали вплив Михайло Драгоманов, Теодор Герцль (австро-угорський письменник єврейського походження, журналіст, основоположник ідеології політичного сіонізму, провісник створення єврейської держави і засновник Всесвітньої сіоністської організації (прим. авт.) та ін.

Таким чином, Франкова тематика стала провідною в науковій діяльності М. Неврлого: чеська монографія *«Ivan Franko – ukrajinsky basnik-revolucionář»* (1954); цінність мають франкознавчі праці, надруковані у закордонних виданнях: *Neurký M. Ivan Franko a pokrokové hnutí v Čechách v 70-ých letech XIX století // Zdejn̄ československo-ukrajinskýclí (vzlahov. – Bratislava), 1957; Neurký M. Ivan Franko a Slováci // Slovansky přehled. – 1956. – С.8; Neurký M. Ivan Franko a Slováci // Směna. – 1956. – 26.08; Neurký M. Ivan Franko – ukrajinský básník revolucionář. Život a dílo. – Praha 1952 та ін.*

Висновки... Отже, Микола Неврлий ціле своє нелегке життя присвятив українській науці, досягши в цьому немалих успіхів. Свідчать про це близько тисячі друкованих праць, на жаль, основні з яких розкидані по різних закордонних часописах та збірниках, здебільшого важкодоступних.

Наша праця не претендує на вичерпний виклад про наукову спадщину М. Неврлого, проте може стати корисною шевченкознавцям і франкознавцям для подальших досліджень.

Список використаних джерел і літератури:

1. Неврлий М. «Нез'ясовані сторінки «Чигиринського Кобзаря». / Микола Неврлий // Літературна Україна. – №24, 1987.

2. Неврлий М. Філософські основи Франкового «Мойсея» // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнарод. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 року). – Львів: Світ, 1998, с. 255
2.

3. Неврлий М. Шевченко й шахи / Микола Неврлий // Літературна Україна. - №23, 1962.

4. Неврлий М. Я. «Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури / М. Я. Неврлий // Минуле й сучасне : збірник слов'язназничих праць / передм. І. Дзюби. – К. : Смолоскип, 2009. – 956 с.

5. Неврлий М. Я. Зв'язки Івана Франка з чехами і словаками та його вшанування в ЧССР / М. Я. Неврлий // Минуле й сучасне : збірник слов'язназничих праць / передм. І. Дзюби. – К. : Смолоскип, 2009. – 956 с.

6. Неврлий М. Я. Іван Франко і чеський революційний рух: [доповідь] [Текст] / М.Я.Неврлий // Минуле й сучасне : збірник слов'язназничих праць / передм. І. Дзюби. – К. : Смолоскип, 2009. – 956 с.

7. Неврлий М. Я. Шевченківський ідеал поета / М. Я. Неврлий // Минуле й сучасне : збірник слов'язназничих праць / передм. І. Дзюби. – К. : Смолоскип, 2009. – 956 с.

8. Неврлий М. Я. Шевченко й сумління письменника / М. Я. Неврлий // Минуле й сучасне : збірник слов'язназничих праць / передм. І. Дзюби. – К. : Смолоскип, 2009. – 956 с.

9. Неврлий Микола – український чех з Ростова-на-Дону. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.haidamaka.org.ua/page_miknerdon.html. - Назва з екрану.

10. Неврлий Микола Суб'єктивна «енциклопедія» української літератури у слов'янському контексті. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/News/53183-Mykola-Nevrlyi-Sub'iektyvna-entsyklopediia-ukrainskoi-literatury-u-slov'ianskomu-konteksti>. – Назва з екрану.

11. Неврлий Мікулаш – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.org.ua/?termin=Nevrlyj_M. – Назва з екрану.

References:

1. Nevrlyi M. «Neziasovani storinky «Chyhyrnskoho Kobzaria». Mykola Nevrlyi // Literaturna Ukraina. – №24, 1987.

2. Nevrlyi M. Filosofki osnovy Frankovoho «Moiseia» // Ivan Franko – pysmennyk, myslytel, hromadianyn: Materialy Mizhnarod. nauk. konf. (Lviv, 25–27 veresnia 1996 roku). – Lviv: Svit, 1998, s. 255
Неврлий М.

Shevchenko i shakhy / Mykola Nevryly // Literaturna Ukraina. - №23, 1962.

3. Nevryly M. Shevchenko i shakhy / Mykola Nevryly // Literaturna Ukraïna. - №23, 1962.

4. Nevryly M. Ya. «Moisei» I. Franka v konteksti svitovoi literatury [Tekst] / M. Ya. Nevryly // Mynule i suchasne : zbirnyk slovianoznavchykh prac / peredm. I. Dziuby. – K. : Smoloskyp, 2009. – 956 s.

5. Nevryly M. Ya. Zviazky Ivana Franka z chekhamy i slovakamy ta yoho vshanuvannia v ChSSR [Tekst] / M. Ya. Nevryly // Mynule i suchasne: zbirnyk slovianoznavchykh prats / peredm. I. Dziuby. – K. : Smoloskyp, 2009. – 956 s.

6. Nevryly M. Ya. Ivan Franko i cheskyi revoliuciïnyi rukh: [dopovidil] [Tekst] / M. Ya. Nevryly // Mynule i suchasne : zbirnyk slovianoznavchykh prats / peredm. I. Dziuby. – K. : Smoloskyp, 2009. – 956 s.

7. Nevryly M. Ya. Shevchenkivskiy ideal poeta [Tekst] / M. Ya. Nevryly // Mynule i suchasne : zbirnyk slovianoznavchykh prats / peredm. I. Dziuby. – K. : Smoloskyp, 2009. – 956 s.

8. Nevryly M. Ya. Shevchenko i sumlinnia pysmennyka [Tekst] / M. Ya. Nevryly // Mynule i suchasne : zbirnyk slovianoznavchykh prats / peredm. I. Dziuby. – K. : Smoloskyp, 2009. – 956 s.

9. Nevryly Mykola – ukrainskyi chekh z Rostova-na-Donu. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.haidamaka.org.ua/page_miknerdon.html. - Nazva z ekranu.

10. Nevryly Mykola Subiektivna «entsyklopediia» ukrainskoi literatury u slovianskomu konteksti. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakarpattya.net.ua/News/53183-Mykola-Nevryly-Sub'iektyvna-entsyklopediia-ukrainskoi-literatury-u-slov'ianskomu-konteksti>. – Nazva z ekranu.

11. Nevryly Mikulash – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://history.org.ua/?termin=Nevryly_M. – Nazva z ekranu.

Summary

Svitlana Kutova

Creative Work of T. Shevchenko and I. Franko in the Scientific Interpretation of Mykola Nevryly

The article reveals some aspects of the scientific heritage of the outstanding Czech and Slovak philologist and specialist of Slav languages and literature, literary critic and publicist Mykola Nevryly. His most remarkable scientific researches, in which he reflects the life and creative work of famous Ukrainian writers T. Shevchenko and I. Franko have been offered, their artistic heritage, relationship with the world literature, in particular the importance of the work of the classics in Slovakia and the

Czechia have been analyzed. The object of our study were the works by M. Nevrlyi «Shevchenko and the Conscience of the Writer», «Mysterious Pages of «Chyhyryn Kobzar», «Shevchenko's Ideal of the Poet», «Shevchenko and Chess», in which the issues of the sources of T. Shevchenko revolutionized power and its impact on the modern and subsequent generations, the place of the image of the poet in the works of T. Shevchenko, etc. have been studied. The works, dedicated to I. Franko's motives explanation, «Philosophic Basis of Franko's «Moses», «Moses» of I. Franko in the Context of World Literature», «Ivan Franko», and the Czech Revolutionary Movement», «Relations of Ivan Franko with Czechs and Slovaks and His Honoring in Czechoslovak Socialist Republic», «Ivan Franko and Statehood», and other.

Key words: *Mykola Nevrlyi, scientific researches of M. Nevrlyi, Ukrainian writers, Taras Shevchenko, Ivan Franko.*

Дата надходження статті: «01» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.2-1.09

МИРОСЛАВ ЛАЮК,
аспірант
(м. Київ)

«Земля» як базовий концепт «карпатського тексту» Василя Герасим'юка

У статті концепт «земля» розглядається як базовий для «карпатського тексту» Василя Герасим'юка. Визначено культурологічні й аксіологічні конотації концепту, а також специфіку його розуміння у авторській свідомості. З'ясовано, що статус «землі» вказує на початок нової «космогонії»: світ, як завжди, почнеться зі слова. Концепт «земля» у Герасим'юка корелює з концептом «слово». «Оновлення» й «утвердження» «землі» станеться через онтологізацію слова, видобутого з її глибин, зі «склепу» історії. Стаючи фрагментом поетичного світу автора, концепт асоціюється з основними темами його творчості.

Ключові слова: *концепт «земля», карпатський текст.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... На основі текстуального аналізу можна вирізнити базовий концепт Василя Герасим'юка, визначальний для розвитку образної думки – такий, що генерує асоціативний процес смислотворення. Дослідження цього центрального концепту, його генези та структури, стосуватиметься також його зв'язків із національною концептосферою.

Концепт розглядаємо як елемент ментального коду нації; при цьому звертаємо увагу на механізми його постання у окремій свідомості, що зумовлює сприйняття концепту як динамічної сутності. Услід за С. Неретіною, вважаємо концепт «подією», яка відбувається в акті персонального мовлення, коли слово «світу Універсалій» перетворюється за участі мовця, а той, у свою чергу, трансформує узвичаєні світоглядні уявлення і повертає Універсуму його думку[9]. Стаючи фрагментом поетичного світу автора, концепт асоціюється з основними темами його творчості. Повторюваність, трансформація, семантичний рух, ускладнення асоціативного плану дозволяють визначити різні рівні символізації образу, закладеного в основу концепту, та виявити системні інтертекстуальні зв'язки. Така багаторівнева, багатопшарова структура концепту робить його «фактом культури» [12, с. 41], її «згустком» – тим, «у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини» [12, с. 40].

Формулювання цілей статті... Для того, щоб визначити означені характеристики, ставимо завдання окреслити хронотопні межі «землі» у текстах Герасим'юка, виявити її культурологічні й аксіологічні конотації, зв'язок із сучасними Карпатами і «рештою України», а також – специфіку розуміння цієї «стихії» у авторській свідомості.

Виклад основного матеріалу... **Часопросторові характеристики.** Книжка вибраного Василя Герасим'юка «Була така земля» підсумовує його творчість за більш як тридцятиліття, наголошує на перебуванні «землі» у минулому часі. Географічні параметри карпатської землі, її населення зі своєю історією, побутом і участю в ритуальних практиках переносяться поетом у певний специфічний часопростір.

Василь Герасим'юк зчаста в інтерв'ю та віршах говорить про важливість для себе світоглядного осмислення зміни культурних парадигм – «віків», а ще частіше – «тисячоліть». Живучи на межі другого і третього тисячоліть від Різдва Христового, Герасим'юк означає свою «землю» як модель, на якій проявляються ці фундаментальні зміни. Карпатський світ стає призмою, крізь яку Герасим'юк дивиться не тільки на історію і сучасність України, а й на все людство, його злети і падіння.

Час, який Герасим'юк розуміє як складову своєї «землі», стосується періоду від кінця першого тисячоліття до сучасності: від княжого періоду (Київського та Галицького) і початку заселення Карпат – до наших днів. Особлива увага зосереджується на середині ХХ століття, коли відбувається гуманітарна катастрофа в Україні і Карпатах. Тоді культурні парадигми людства, на його думку, починають змінюватися: у автентичний світ приходять «чужий» і перевертає багатовіковий устрій, спосіб мислення, етичну вертикаль. «Тисячоліття» – це також 1000 років християнства в Україні (а Герасим'юк – поет християнський).

Сучасні (починаючи з середини минулого століття) зміни для поета – настільки великого масштабу, що їх «відчуває» навіть ландшафт, який набуває мови, щоби сказати про свій кінець і свою образу на людство: «Розкотисто рокоче з висоти, / з провалів гуде, але на дні самому / Шепочуть губи стулені: прости. / І видихають пагорби: нікому» («Вже чув цей сміх...»). Можна сказати, що сучасний стан світу для Герасим'юка – передапокаліптичний (недарма його сприймають як есхатологічного автора [7, с. 419]). Зміни, за якими починається апокаліпсис – це коли сама «земля», її твердь, основа, не здатні пережити «сучасність». Передапокаліптичний регіт супроводжується сплутуванням епох і настанням часу новоміфологічного, часу хаосу: «Вже чув цей сміх / на пагорбах моїх. / В якому сні? / В яким тисячолітті? / Чий вишкір? / Залишився тільки сміх. / Цей регіт. / Поза часом. // Ніби в міті» («Вже чув цей сміх...»).

Саме тому точно вказаний лінійний історичний час (як у віршах «Восени, наприкінці 40-х», «Бурелім на провідну неділю 1989» тощо) у Герасим'юка так часто зміщується, контамінується, рухається у зворотному напрямку (у вірші «1745 – Петрівка» опришки «сидітимуть – доки світ»).

Герасим'юка цікавить не так історична тяглість, причини і наслідки подій, як конкретні дискретні «спалахи» емоцій, що їх супроводжують. Так, одним із повторюваних у творчості Герасим'юка мотивів, який стосується часопростору «тисячоліття», є момент забруднення одягу афинами (чорнищами). Наприклад, у вірші «Стилізація: сонет (II)», опозиція «чисте / забруднене» пов'язана з фіксуванням певного моменту: «Ще й поблазнюєш на межі пожеж – / його сліди в душі не відпереш, / як на сорочці білій плями афин». Завершальне «Афини, Анно» у вірші «Анно, я з тобою співав...» (і вже без коми «Анно Афини» у назві одного з розділів книжки «Поет у повітрі»), жіноче ім'я можна читати як латинське слово, тобто перекладати назву як «року афини». Ця ягода (виразного темно-синього

кольору, сік якої важко відмивається й використовується у барвниках) є маркером часу, фіксації: конкретних споминів, сукупність яких і визначає історичну вісь поетової «землі», ту вісь, яку творять не лідери держав і ватажки, а звичайні мешканці Карпат, що збирають ці ягоди. З ними пов'язаний їхній побут і виживання, а також визначення «свого» (на протизвагу «чужому»): у Карпатах ніхто не скаже «чорниця» – тільки «афина» («яфера»).

Можна точно сказати, коли «земля» із теперішнього «є» переходить у минулий час «була»: це середина ХХ століття, коли «найкращі» (як їх прямо називає поет) ідуть у повстанці, їх убивають, а родичів вивозять у чужий край; натомість на територіях, географічно означених як Карпати, залишаються найгірші, та ще ті, хто встиг і захотів заховатися. Повернення з «вічного поселення» уже не чинить великої різниці для соціально-культурної природи цієї «землі»: втрачено головне – код попередньої світосистеми. У сучасному світі все ж ще фіксуються певні «спалахи». У «Повені восьмого року» Герасим'юк, описуючи наслідки потужного паводку, який стався у Карпатах у 2008 році, розповідає, як вода забрала підлогу з-під весільного шатра. Він проводить аналогію із ситуацією 1947 року, коли «чужі», наче катастрофічна повинь, приходять у Карпати і руйнують все: вони забрали не лише простих гостей, а й музикантів, котрі були втіленням справжньої музики (теперішні ж грають вже гуцульські мелодії, які стали для них «давніми», при чому роблять це перед тим, як «перейти на нинішню попсу»). Наприкінці вірша поет говорить про абсолютну втрату попередньої «землі»: «І ця барвиста весільна підлога / раптом зрушила зі свого місця, / і вже ніколи не повернеться...».

Проблема «відсутньої географії». Неодноразово Василь Герасим'юк говорить про «землю» так, наче вона відсутня в межах реальної географії. У вірші «Станичний, я, взискуючий во плоті...» Герасим'юк прямо вказує на матеріальну її неважливість: «Це не земля, станичний, – це ідея». А в інших ситуаціях – порівнює її з димом (як у продовженні попереднього вірша: «Земля – це Остафійчук, псевдо Ліс, / це тільки дим від нього, що повис / над сорок п'ятим...»). Проблема «несправжності» сучасного карпатського світу і його мешканців постає у вірші «Де гуцули?». Це питання Герасим'юк іронічно ставить у гуцульському музеї в Коломиї, одразу даючи зрозуміти, що гуцулів там нема, є тільки історична фіксація у вигляді етнографічних артефактів, які перестали бути ужитковими і стали атракцією для туристів і науковим матеріалом для етнографів. Ще з початків освоєння Карпат Коломия була єдиним у цих місцях власне містом [2, с. 23–40]. Сюди звозили сіль – основний тамтешній промисел. У «Галицько-

Волинському літописі» за 1240 рік згадується про «коломийську сіль» [1] (насправді – гуцульську, звідти її звозили). Тому Коломию справді можна було вважати одним з центральних місць. Сьогодні ж Герасим'юку незрозуміло, «чому Коломия – / столиця Гуцульщини?».

Тепер, коли з'являється багато «столиць» (Герасим'юк називає Косів, Верховину, Яремче, Криворівню, Рахів, Космач), – «гуцулів нема, / ніби забрав потоп / чи сніговий обвал» (як вже згадуваних музикантів у 1947 р.). Всі перелічені населені пункти стають туристичними брендами, музеїзуються, при цьому втрата автентики (через перетворення її на атракцію) і розмивання «гуцульскості» – неунікні. Герасим'юк також натякає на втрату символічного значення цих локусів через нав'язування туристичних штампів: Криворівня – українські Атени, Рахів – гуцульський Париж, Космач – бандерівська столиця. Такий гротескний «діалог» зі світом веде до втрати себе, баналізації унікального.

Натомість останнім пунктом своєї подорожі у пошуку гуцулів ліричний суб'єкт обирає гору Грегит – не загальновідомі Говерлу чи Чорногору, а далеко не найвище у Карпатах місце, але таке, що є центром поетового світу і ще обділене туристичною увагою, тобто неспрофанізоване «чужим».

Герасим'юк любить детально описувати свої маршрути. Як згодом ми побачимо у «київських» віршах, тут він теж вказує на точні місця, якими сам проходить. Поет щоразу вище піднімається в гори, адже у всіх попередніх місцях йому кажуть, що гуцули – далі. І вже навіть на самому Греготі, умовно «найвищій» точці гуцульського світу, поет їх там не знаходить. Річ у тім, що Герасим'юк насправді описує не простір своєї «землі», а те, що залишилося на її місці сьогодні. У спрофанізованому світі гора перестає бути ієрархічною віссю, і взагалі – символічний «верх» втрачається. Водночас Говерла зберігає сакральний статус – як місце, же «все починається / і ніколи ніщо не закінчується» («Пам'яті Тараса Мельничука»).

Етичне очищення людини теж відбувається у символічному «низу» – в бараці, звідки люди виходять «як з багать» (центральним тут є вірш «Старий завіт», де у «тифозному бараці» відбувається священне дійство). Коли найкращі у середині ХХ століття змушені помирати у бараках і в'язницях, переховуватися у криївках, ієрархічна вісь перевертається. Тому й очищення відбувається не через традиційні «воду» чи «вогонь», а через перебування «унизу», через бруд і землю.

Пишучи, що вершина – «ще тільки привал», а гуцули – далі», Герасим'юк знову ж вибудовує ідею певної смислової відірваності цієї «землі» від іншого світу: на вершечку гори твердь закінчується. Та

«земля», що «була», а також і люди, котрі «були», – далі, вони вже у безчассі. Вся земля переходить у повітря (а також у «дим» – символ знищення): у третій частині «Триптиху» («Немовби кадри – в тьму...») Герасим'юк пише, що ця «земля» «висока лиш в диму / сріберно сивім / і суть її саму / назвати б димом...»).

Герасим'юків світ кардинально трансформується: його «земля» залишає своє первісне, «географічне» місце перебування, переміщуючись у повітря, тому це повітря, як згодом побачимо, «тверде».

Локалізація «землі». Герасим'юк поступово вибудовує історію переходу землі у повітря: означуючи її «земні» координати і прописуючи життя у їхніх межах в книжках «Смереки» (1982), «Потоки» (1986), «Космацький узір» (1989), «Діти трепети» (1992), Герасим'юк переносить їх у минулий час у книжці «Була така земля» (2003), а в попередній книжці – «Поет у повітрі» (2002) – означає наступний простір перебування.

Ще у вірші «Прийшли вночі. Твій, діду, син умер...» йдеться про чоловіка, котрий, дізнавшись про смерть сина (як ми вже писали, одного з «найкращих», тобто повстанця), серед ночі «перевертався на печі, / немовби у землі перевертався». Проте у наступному ж рядку Герасим'юк додає: «Ні, не в землі – в повітрі...», – адже після смерті наступника, а отже, факту закінчення роду, людина відчуває крах. Фінал вірша такий: «...З потоку підняли, несуть у ліс... / І той, котрий прокинувся, заплаче. / А може, й ні. Бо там не буде сліз, / де ти перевертаєшся, Космаче».

Ці трагедії маленьких людей Герасим'юк переносить на трагедію всієї «землі» через синекдоху «Космач». І цей «острів» теж перевертається: як перейнятий болем чоловік, він теж тепер у повітрі. Тому старий, разом із землею, переходить у повітря.

У Герасим'юка існує дві «землі»: «земля небесна» і «земля земна». При цьому «земля земна» ненавидить людину, у вірші «Восени, наприкінці 40-х...» на ній відбувається щось абсолютно чуже світоустрою: «Не можу тебе обняти, / бо страшно скрізь і страшно, / стоячи на такій землі, / цілувати тебе». «Добре тільки в стайні», адже тільки в худоби залишилося «щось лагідне, щось людське, щось материнське». Сцена відбувається у рустикальному пейзажі, і коли наближається «чужий», героїню, кохану ліричного героя, «відриває від цієї землі разом із молоком». Еротичний пасаж закінчується жахливим епізодом: героя (очевидно, повстанця) забирають від його коханої, з якою він перед цим цілується на горішці стайні, «а над ними тихо співає букове листя і яворове». Його виводять із зав'язаними за спиною

руками, кидають головою у гній, притискаючи чоботами, і б'ють, «доки літав перед їхніми невиспаними очима яворовий, а може, буковий листочою»: світ маліє. А у вірші «Стилізація: сонет (I)»: «...земля, де перехопить подих, / кружляла вже над головами».

Локуси «Космач» і «Київ». Тема Києва займає одне у важливих місць творчості Герасим'юка, котрий проживає тут ще з часу вступу до університету (у розмові з Прохаськом він точно фіксує дату прибуття до столиці: 8 липня 1973 року [4, с. 60]). Проте насамперед через Київ поет виходить на загальноукраїнський текст.

Іван Дзюба каже: «Василь Герасим'юк – гордий поет. Аристократ української поезії. Його поетична свідомість прагне з гуцульських верхів і дніпровських круч осягти шкалу Всесвіту» [3, с. 20].

Попри очікування чіткої опозиції Києва і Космача, насправді у творчості Герасим'юка вони лежать приблизно в одній «приватній» площині. І коли Герасим'юк каже: «Космач іноді видається мені / Древнішим від Києва...» («Прадід») – це ставить обидва локуси в один ряд.

Немало у критиці говориться про «позу» ліричного суб'єкта Герасим'юка (зокрема, тиражується фраза Дзюби, що він – «аристократ української поезії»); літературознавець додає, що це «один із небагатьох наших поетів, у віру яких віриш, бо відчуваєш її в тканині мовлення, в ставленні до світу й людини, в неухильній від ризикованих запитань, від бачення людського блюзнірства, але й – по всьому – помічанні десь на скелі маленького павучка, що «тче образ Богородиці»...» [3, с. 20]), насамперед про присутність тут таких рис як гордість, гідність і честь.

Навіть у вірші про гори поет вживає лексеми, які стосуються «княжих» реалій. У вірші «На Сокільській скалі», розповідаючи про зустріч ватажка опришків Олекси Довбуша і засновника хасидизму Баала Шем Това, Герасим'юк апелює до «княжих» контекстів: «На Дніпрі і Дністрі / знову чути художній свист. / Береги наші княжі / вкрила челядь – сита й несити. / Ну а тут до каміння тулись, / бо тягне вниз – / млосно і стрімголов – / до опришка чи до хасида?». У цьому випадку «челядь» постає як одна з іпостасей «чужого». «Чужий» з'являється не лише у Карпатах, а й у Києві. Герасим'юк у Києві мислить себе господарем на своїй землі: «Хто вкотре вертає додому Дніпром – / на сморід з-під рідної стріхи, / де в стільнім зі смердами правлять содом / хазари і печеніги». Людмила Кісельова вважає, що «Слово «чернь» у Герасим'юка актуалізує міфологічну семантику первісного значення кольору, що додає цьому поняттю позаісторичних конотацій. «Чернь» – це втілення всюдисущого зла; вона є знаряддям «батька брехні», як називають диявола, і саме тому вічно брехлива» [5].

Ростислав Чопик пише: «Згори вниз – не навпаки, утверджувалась карпатська цивілізація» [14, с. 42]. Погляд поета відрізняється від погляду більшості діячів української літератури саме цією позицією, котра дозволяє побачити весь обшир цивілізації власне з фізичного верху. Тягу до Княжого Києва Герасим'юка Чопик пояснює так: «Разом з іменами та відлунням міфологем високорослі варязькі «борці ясноволосі» передали нашим пращурам свій потужний волонтаристський імпульс, «тугу за героїчним», генетичну неспроможність «ходити під кимось», патологічне жадання бути паном власної долі... Коли Русь опинилася під монгольським копитом, а ще далі – під лядським гарапником, «недобитки» тих прадавніх вільних людей учинили так, як за різних часів учиняли їхні аналоги – від басків (у Піренеї), до черкесів, чеченів, аланів (на Північний Кавказ). Вони подалися у гори...» [14, с. 41]. Тобто зв'язок Космача і Києва – на рівні націотворення, вибудовування спільної географії й історії. У будь-якім разі, Карпати завжди мали зв'язок із княжим Галичем, спадкоємцем Києва [2]. Герасим'юку важливий цей зв'язок, котрий розпросторює карпатський текст на значно ширші географічні обшири, бере його за основу формування національної ідентичності.

Важливою у цьому плані є поема «Сон у метро», де описана подорож Київським метрополітенем. Герасим'юк починає з «кінцевої» – «Героїв Дніпра», де сам живе і де з іншого боку до Дніпра доєднується Десна, річка так само княжого міста – Чернігова. Також одразу поет означає станцію Либідську – «на іншому боці столиці». Саме тут у вагон заходить «здається, князь. Або витязь», який має бутафорські корзно, меч і щит.

Пишучи: «Прибити щит, ідучи на ви, / до візантійської брами – / І тисячу літ: вершник без голови / і та, на валу, з піснями», Герасим'юк контамінує в образі князя кількох історичних осіб. «Ішов на ви» Святослав Ігорович; «прибивав щит» Віщий Олег; вершник без голови – той же Святослав Ігорович, з черепа котрого печенізький хан Куря зробив кубок; «на валу, з піснями» – Ярославна із «Слова о полку Ігоровім», дружина князя новгород-сіверського Ігоря Святославича. Зважаючи на те, що «тисяч літ летіла Вість / Блага / сюди, / де ватра палає», можливо, тут Герасим'юк натякає на те, що відбувається у наш час, через тисячу років: на вулиці Ярославів Вал у Києві є кафе «Ярослава», одне з культових місць для покоління вісімдесятників (зокрема, самого Герасим'юка і його найближчого друга, котрий теж звертався до теми Древнього Києва і сучасності, – Ігоря Римарука). Цікаво, що у відомому фрагменті зі «Слова о полку Ігоровім» Ярославна порівнює себе із зигзицею: «Полечю, – рече, – зегзицею по Дунаєви, /

омочю бєбрянѣ рукавѣ въ Каѣялѣ рѣцѣ, / утру князю кровавѣя его раны / на жестоцѣмѣ его тѣлѣ» [11]. Натомість Ігор Римарук у вірші «До Святослава» теж вдається до контамінацій, де «зигзицею» вже є Ольга: «Не печалься, зигзице-княгине: / хай ця чаша страшна – все одно / княжа дума і в ній не загине, / підсолодить чужинцям вино...»

Герасим'юк неодмінно залучає маркери карпатського тексту з попередніх своїх книжок, пишучи про київський простір, і навіть графічно розбиває рядки, ніби сходинки ескалаторі. Виникає відчуття підйому – сходження, а згадка про «гору» маркована алюзією на збірку «Діти трепети»:

Короткий суд у метро.

Як суд.

Ніби тут судять поета.

Тільки тут.

На горі.

хабарі

несуть.

В узголів'ї трепета.

Герасим'юк у поемі зупиняється, в основному, на постаті князя Святослава Ігоровича. А карпатські контексти дозволяють поету контамінувати історію свого роду з історією київських князів: «Тут вої духмяні – із трав та отав, / а сіна скотині не хвате. / Востанне скошений Святослав / у тисяча дев'ятсот сорок п'ятім». Сотенний «Святослав», як пояснює Герасим'юк, – це Іван Шкондеюк (1917–1945), у чийй сотні воював поетів дід Василь Якібчук (1907–1972) на прізвисько «Котигорошко». Герасим'юк вдається до інверсій: якщо князь помер, то він би мав підніматися із землі, натомість у Герасим'юка той навпаки спускається: зі світу живих у світ мертвих.

Лексика поеми насичена старослов'янізмами (брань, длань, смерд, вої, врата, півчі тощо) з домішкою гуцульських діалектизмів (імшедь, тать). Збіг давньоруських архаїзмів з лексичними маркерами гуцульського краю є непрямую вказівкою на гомогенність «київського» й «карпатського» текстів у Герасим'юка.

Зв'язок з Карпатами відбувається «під землею», адже нагорі вже немає нічого, що могло б свідчити про їхню єдність.

Контамінація «карпатського» та «київського» просторів.

Герасим'юк досить щільно прописує київський простір. Він зауважує найдрібніші деталі, роблячи на їхній основі висновки, цінні з погляду узагальнення культурологічних, історичних, соціальних контекстів.

У вірші «Повторний сеанс» (із уточненням: «Реквієм») вказуючи, що «До церкви і в божевільню – один маршрут – / до Врубеля, Веделя, Дзюбиних читачів», – Герасим'юк має на увазі Кирилівську церкву. У психлікарні імені Павлова поряд з храмом лікувався Михайло Врубель, котрий цю церкву і розписував. Інший згаданий – Артемій Ведель – бароковий український композитор С свого часу перебував у стінах Кирилівського монастиря, частина якого тоді слугувала ізолятором для душевно хворих. Що ж до «Дзюбиних читачів, то тут, швидше за все, йдеться про коло дисидентів 60-70 рр., для яких Іван Дзюба був одним з лідерів (зокрема, можна згадати Василя Стуса, котрому у 1972 році запропонували посвідчити проти своїх друзів, а за його обурену відмову – поета на якийсь час помістили в Павлівську психіатричну лікарню).

Фактично, це місце об'єднує різночасові площини культурного буття Києва. Далі у вірші Герасим'юк пов'язує «могилу Аскольда» і «героїв Крут», згадує замок Річарда на Андріївському узвозі (столітня будівля, що імітує готичний англійський замок), тобто називає знакові місця київських пагорбів, на яких перетнулися історії різного часу. Він додає до цього, як сам пише, «істмату» – «уламок Золотих Воріт» (саме на фоні брами цієї пам'ятки архітектури зроблене відоме фото покоління «вісімдесятників», там зображені Віктор Неборак, Юрій Андрухович, Іван Малкович, Ігор Римарук, Оксана Забужко, Василь Герасим'юк, Аттіла Могильний).

«Колись я ці пагорби приймав дуже священно. Років зо двадцять тому це закінчилося. Тепер я на тій стадії, коли єдиною священною річчю є Дніпро. Ці пагорби, ці бані золоті до мене не промовляють Лише Дніпро» [4, с. 43], – коментує своє перебування в Києві Герасим'юк. Але у коментарі до вірша «Нічний слайд» про карпатську воду каже: «Потік – ніби тасьма, де минуле й майбутнє записані одразу. Можливо, він проговорював це за сотні літ до згаданих катастроф [війни, голодомори, ядерні бомбування, Чорнобиль тощо], але ми отримуємо ці повідомлення щойно, тепер коли вслухаємося у його мову» [8, с. 331]. Отже, Дніпро є не лише маркером древнього Києва і символом священної ріки – це жива стихія, що провокує активізацію родової і національної пам'яті.

Київський і карпатський тексти об'єднує настрій занепаду: «Сам князюєш – лежиш у траві і не чуєш трави. / Ні керви, ні стріли – ні у грудях, ні над головою. / Вже однаковий хосен – з головов ти чи без голови. / Все однако смердить у Карпатах / і на Подніпров'ю». Колись горизонтальний, географічний зв'язок, потім «підземний», зв'язок пам'яті та історії – Космача з Києвом – робиться тепер «повітряним», адже Київ стає теж «землею», яка «була».

Висновки... Отже, «земля» Василя Герасим'юка ніби перебуває у «відсутній географії» і минулому часі; її географічні характеристики осмислюються через причетність до стихії «повітря», а культурно-етичні конотації стосуються переосмислення ієрархічної вертикалі «верх / низ» та осмислення сучасності як закінчення культурної парадигми, у якій жив поет. Водночас такий статус «землі» вказує на початок нової «космогонії»: світ, як завжди, почнеться зі слова. Концепт «земля» у Герасим'юка корелює з концептом «слово». «Оновлення» й «утвердження» «землі» станеться через онтологізацію слова, видобутого з її глибин, зі «склепу» історії. Це «слово прорветься в повітря», возз'єднає минуле та сьогоденне й торуватиме шляхи прийдешнього.

Список використаних джерел і літератури:

1. Галицько-Волинський літопис. – Ізборник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua>
2. Грабовецький В. Гуцульщина XIII – XIX століть. Історичний нарис / В. Грабовецький. – Львів: Вища школа, 1982. – 152 с.
3. Дзюба І. І є такий поет... / І.Дзюба // Герасим'юк В. Була така земля. Вибране. – К.: Факт, 2003. – С.7 – 20.
4. Інший формат: Василь Герасим'юк / Упоряд. Т. Прохасько. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2004. – 60 с.
5. Кісельова Л. Поетика та ідеологія міфу у творчості Василя Герасим'юка (за збіркою «Кров і легіт») / Л. Кісельова. – (Рукопис).
6. Миколайчук «приніс іншу свідомість»... Діалог: Василь Герасим'юк – Андрій Яремчук ч.2 (2012 р.).
7. Моренець В. Оксиморон. Літературознавчі статті, дослідження, есеї / В.Моренець. – К.: Аграр Медіа Груп, 2010. – 528 с.
8. Москалець К. «Папороть» : етика і поетика : [післямова] / К. Москалець // Герасим'юк В. Папороть. – К. : Просвіта, 2006. – С. 294–322.
9. Неретина С. Концептуалізм Абеяра / С. Неретина. – М.: Гнозис, 1994. – 216 с.
10. Роман Гривинський: Незнання чи саботаж?. – День. – 3 квітня, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/>
11. Слово о плъку Игоревѣ, Игоря, сына Святъславля, внука Ольгова. – Ізборник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua>
12. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры / Ю. Степанов. – М.: Академический проект, 2004. – 992 с.
13. Степанов Ю. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. / Ю.Степанов – М.: Языки славянских культур, 2007. – 248 с.

14. Чопик Р. Менталітети: Збірка есеїв / Р. Чопик. – К.: УВСІМ. Б. Липи, 2014. – 176 с.

References:

1. Halytsko-Volynskiy litopys. – Izboryk. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua>
2. Hrabovetskyi V. Hutsulshchyna XIII – XIX stolit. Istorychnyi narys / V. Hrabovetskyi. – Lviv: Vyshcha shkola, 1982. – 152 s.
3. Dziuba I. I ye takyi poet.../ I.Dziuba // Herasymyuk V. Bula taka zemlia. Vybrane. – K.: Fakt, 2003. – S.7 – 20.
4. Inshyi format: Vasyl Herasymyuk / Uporiad. T. Prokhasko. – Ivano-Frankivsk: Lileia NV, 2004. – 60 s.
5. Kiseliova L. Poetyka ta ideolohiia mifu u tvorchosti Vasylya Herasymyuka (za zbirkoiu «Krov i lehit») / L. Kiseliova. – (Rukopys).
6. Mykolaichuk «prynis inshu svidomist»... Dialoh: Vasyl Herasymyuk – Andrii Yaremchuk ch.2 (2012 r.).
7. Morenets V. Oksymoron. Literaturoznavchi statii, doslidzhennia, esei / V.Morenets. – K.: Ahrar Media Hrup, 2010. – 528 s.
8. Moskalets K. «Paporot» : etyka i poetyka : [pisliamova] / K. Moskalets // Herasymyuk V. Paporot. – K. : Prosvita, 2006. – S. 294–322.
9. Neretyna S. Kontseptualyzm Abelyara. – M.: Hnozys, 1994. – 216 s.
10. Roman Hryvynskiy: Neznannya chy sabotazh?. – Den. – 3 kvitnya, 2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.day.kiev.ua/>
11. Slovo o polku Ihorev, Ihorya, syna Svyatoslavla, vnuka Olhova. – Izboryk. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua>
12. Stepanov Yu. Konstany: Slovar russkoi kultury / Yu. Stepanov. – M.: Akademicheskyy proekt, 2004. – 992 s.
13. Stepanov Yu. Kontsepty. Tonkaya plenka tsivilizatsii. / Yu.Stepanov – M.: Yazyki slavyanskikh kultur, 2007. – 248 s.
14. Chopyk R. Mentalitety: Zbirka eseiv / R. Chopyk. – K.: UVSIM. B. Lypy, 2014. – 176 s.

Summary

Myroslav Laiuk

«Land» as a Base Concept of «Carpathian Text» of Vasyl Herasymyuk

The article considers the concept of «land» as a base for the «Carpathian text» by Vasyl Gerasymyuk. The axiological and cultural connotation of such concept and specificity of its understanding in the author's mind are determined.

Key words: concept «land», Carpathian text.

Дата надходження статті: «24» червня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «15» вересня 2016 р.

УДК 821.161.2'367

ВІТАЛІЙ МАЦЬКО,

*доктор філологічних наук, професор
(м. Хмельницький)*

**Франкознавчий дискурс
у наукових зацікавленнях Микулаша Неврлого**

У статті проаналізовано літературознавчий дискурс сучасного науковця-філолога, академіка НАН України Микулаша (Миколи) Неврлого та його внесок у розвиток української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Доведено, що за понад 60 років невтомної наукової та творчої праці М. Я. Неврлий із Братислави є автором тисячі статей, рецензій, десятки монографій, наукових розвідок про чесько-українські, українсько-словацькі літературні зв'язки, авторитетним знавцем і популяризатором історії української літератури. Творчій індивідуальності 100-літнього науковця властиві багатогранність, поліфонічність порушених проблем, а яскравий український колорит найвиразніше сяє у річищі сучасного слов'язознавства.

Ключові слова: *компаративістика, слов'язознавство, адресат, адресант, літературознавчий дискурс, франкознавець.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Микулаш (Микола) Неврлий працював науковим співробітником Інституту світової літератури Словацької АН у Братиславі, дослідник історії української літератури, українсько-чеських, українсько-словацьких й українсько-угорських літературних зв'язків, є автором понад 200 наукових і науково-популярних публікацій українською, чеською, словацькою, польською, угорською, німецькою мовами. Заявив про себе як компаративіст дослідженнями про чесько-українські та словацько-українські літературні зв'язки «Зденек Неєдлі та Україна» (1959), «Словацька українка. Бібліографія (1945–1964)» (1965), «Українсько-іншослов'янські зв'язки» (1970), «Деякі спільні і відмінні риси українського і словацького романтизму» (1972). Переважна більшість його праць присвячена історії української літератури, зокрема творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаніка, П. Мирного, В. Сосюри, авторам двадцятих років минулого століття.

Аналіз досліджень і публікацій... Літературознавчі концепти М. Неврлого аналізували І. Дзюба, М. Жулинський, М. Гнатюк, Л. Куценко, М. Мушинка, Г. Кочур, М. Павлишин, Я. Джоґаник та ін.

Одначе винесену у заголовок проблему осібно не вивчали, а лише заторкували спорадично, в контексті літературознавчих напрацювань науковця.

Формулювання цілей статті... Мета дослідження – здійснити спробу аналізу праць М. Невролого, заглибитись в методіку опрацювання першоджерел, узагальнивши внесок вченого в розвиток української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу... Два роки тому в розмові з І. Пасемком та М. Мушинкою на запитання інтерв'юєрів, чи бажає дожити до ста літ, М. Неврлий відповів коротко: «Так, адже мені не вистачає до сотні вже тільки два роки! Вірю, що Україна до того часу дістанеться до Європейської унії, і що й українцям житиметься тоді краще» [7]. Йдеться про те, що в патріарха українського і словацького літературознавства з Братіслави Микулаша Неврлого позаду насичене подіями життя. Талановитий фахівець із компаративістики й історик літератури в повоєнний час розкрив не лише світовий контекст української класики, заглибившись в творчість Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Панаса Мирного, В. Сосюри, а й наблизив українського читача до раніше заборонених тем на прикладі художньої практики М. Семенка, Б.-І. Антонича, О. Олеса, О. Ольжича, Б. Антоненка-Давидовича, І. Дзюби, М. Ситника тощо, що побачили світ як за кордоном, так і в Україні. Сягаючи 100-літньої життєвої вершини, М. Неврлий цьогоріч опублікував статтю «Розум і Серце України», присвячену 85-річчю з дня народження академіка Івана Дзюби, в якій з пієтетом, шанобливо у компаративному ключі вказує на досягнення літературознавця такою квінтесенцією: «Заслугою українського критика є його намагання охопити кожен національну літературу в авторській редакції, без вульгаризацій, спричинених добою культу особи» [12, с. 3].

Розмовляючи з автором, М. Жулинський зауважив феноманальну пам'ять науковця-філолога, охарактеризувавши його найдинамічнішим популяризатором української культури, зокрема літератури, який чує все, що відбувається в Україні, навіть більше й краще вловлює, ніж ми, українці, «сигнали, які Ви подаєте в словацькій пресі, є дуже важливим транслятором наших мистецьких цінностей» [8]. Доля ущасливила професора Неврлого бути учнем Олександра Олеса, тому не дивно, що його дисертаційна праця – «Еволюція лірики Олеса», яку аналізували відомі філологи: «Бургардт і славіст Г. Геземан були апробаторами моєї докторської дисертації. Від них я чимало взяв під час своїх студій» [10, с. 726].

Крім статей, монографій в творчій роботі науковця є чималий огром епістолярних текстів, який належить видатним діячам науки і культури. М. Неврлому адресували листи Є. Кирилюк, С. Крижанівський, О. Олесь, Б. Патон, Зіновія Франко, О. Зілінський, І. Світличний, М. Бажан, В. Сосюра, С. Гординський, І. Качуровський, В. Бургардт, Л. Куценко, автор цієї статті та ін. – епістолярій детермінує своєрідну екстраполяцію з'ясування питань стосовно додаткової інформації про письменство, певних епізодів, постатей. Іноді одне речення в листі може розкрити більше об'єктивної правди, теоретичних суджень, ніж газетна (журнальна) публікація чи брошура. Листи демонструють в дискурсивному контексті логічно аргументований виклад певних авторських позицій, обстоюваних морально-етичних цінностей, психологічних виявів тощо. Скажімо, В. Сосюра писав (26.02.1960): «Люблю вас за тонкий художній смак і гострий, аналітичний розум» [10, с. 888]. Б. Антоненко-Давидович 16 березня 1971 року, відсилаючи бандероллю дослідження Л. Новиченка «Не ілюстрація – відкриття», делікатно натякає: «З Новиченком можна не погоджуватись у окремих його твердженнях, але годі відмовити в ерудиції та художньому смаку. Чого йому ще бракує до цих високих властивостей, Ви, певно, й самі добре знаєте без мене.» (с. 891).

Під час горбачовської перебудови Святослав Гординський 14 червня 1989 р. повідомляв про зустрічі з І. Дзюбою, М. Жулинським, І. Римаруком, Р. Іванченко і що «в усіх тих зустрічах вичутне явне бажання працювати для одної української культури і її боронити проти зовнішніх намагань нівеляції» (с. 894). На зорі української державності І. Качуровський 14 січня 1992 р. інформував: «... той мій лист, де я писав, що знайшлася особа – Ліна Грекк – яка знала Младу Липовецьку (про яку Ви колись шукали даних) – просто не дійшов за призначенням... Але Ваше ж таки завдання – бо ніхто інший цього не зробить – видати повного Маланюка. Принаймні – повну збірку його віршів» (с. 907). Отже, М. Неврлий цікавився перекладачкою М. Липовецькою (справжнє прізвище Раїса Норляндер; 1897, Рівне – 1963, м. Турин, Італія), творчість якої досі лишається поза науковою рефлексією, про себе залишила мало відомостей. І лише листування з Є. Онацьким, Д. Донцовим, Є. Маланюком проливає світло на біографію письменниці. Мало що знав про М. Липовецьку (Норляндер) й М. Неврлий, якого заінтригувала загадкова постать, мабуть, від прочитання дослідження О. Пахльовської «Українсько-італійські літературні зв'язки XV–XX ст.» [14], що вийшла друком 1990-го і в якій авторка висловила М. Неврлому подяку за допомогу в роботі над монографією [14, с. 10]. О. Пахльовська зауважує про те, що 1928 р.

М. Липовецька в італійській періодиці надрукувала твори Т. Шевченка й О. Олеся [14, с. 120], – означені теми в академічному літературознавстві активно розробляв М. Неврлий.

Саме про цей період йдеться у статті М. Жулинського: «...Пригадую 1990 рік, коли Микола Неврлий передав мені рукопис своєї монографії «Українська радянська поезія 20-х років» обсягом майже 300 сторінок. Для мене це було відкриття. Дослідник базував свої характеристики дев'яти літературних стилів і напрямів на конкретних її творцях-«носіях» – на яскравих творчих індивідуальностях, переважна частина яких була репресована, а їхня творча спадщина в силу зрозумілих причин об'ємно не досліджувалася в Україні... Через три роки, а саме в 1994 році, в Києві було надруковане також надзвичайно цінне наукове дослідження Миколи Невролого «Олександр Олесь. Життя і творчість», а ще через два роки – антологія української поезії празької школи «Муза любові й боротьби» [3]. І Качуровський у листі (12.11.1993) повідомляв М. Неврлого, що опрацьовує власний архів і «серед тих скорозшивачів знайшов машинопис Вашої праці «Українська поезія 20-х років» – 339 стор. машинопису. Ви прислали цю працю, сподіваючись, що нею зацікавляться на УВУ (Є. Маланюк сказав би з цього приводу, що Ви «одеський наївняк» – так він мене колись назвав у листі, не пригадую, з якої нагоди). Отже, спрашивається вопрос: що робити з цим машинописом?» [10, с. 910].

На початку 90-х років М. Неврлий захопився патріотичним обов'язком увіковічнити пам'ять українського філософа і поета Г. Сковороди, який свого часу побував у Словаччині. Микола Ярославович постійно нагадував про це словацьким культурним діячам, владоможцям міста Братислава. І таки домогся, щоб відкрили бодай меморіальну дошку. Про визначну подію в культурному житті В. Стадниченко згадує: «Минув час. Я одержав очікувану вістку від достойника Микулаша Неврлого: у Братиславі, по вулиці Панській, 26, відкрито меморіальну дошку Григорію Сковороді. Єдине, що присмутило значущу подію, – це звична офіційна байдужість. Церемонію провели чиновники високого рангу з обох сторін, а от ініціаторів відкриття дошки, моїх братиславських друзів, як водиться, запросити забули. Вибачимо – не вперше. Головне, Григорій Сковорода назавжди прописався в Братиславі, став своїм і в Словаччині» [15].

Подиву надзвичайної активності, працездатності академіка М. Неврлого немає меж, адже в 2014 р., маючи за плечима 98 літ, видав словацькою мовою «Енциклопедію української літератури та культури» [18], задресовану західноєвропейським аспірантам, історикам, дослідникам української культури. У листі (10.05.2011) до

мене М. Неврлий радить звернути увагу на видання: «Роздобудьте в бібліотеках: Богдан-Ігор Антонич. Перстені молодості. Впорядкував, автор статті й приміток М. Неврлий. – Пряшів-Братислава, 1966. – С. 375. На це видання відкликається багато дослідників і видавців». Автор вказує на книжку поета, де оприявлено фахові примітки до тексту та критико-біографічний нарис упорядника «Поет із серцем у руках (Поезія Б. І. Антонича на тлі українського модерну)» [1, с. 5–30].

Недаремно поважний адресант відсилає до упорядкованого ним видання, адже саме там він відважується на високу оцінку Б.-І. Антонича, назвавши його другим поетом в Західній Україні після Івана Франка [1, с. 11]. Думаю, певною мірою можна говорити про спорідненість поетів, але не на генетичному, а типологічному рівні. Завважимо, що в пресі, в культурному просторі Чехії і Словаччини М. Неврлий ще з повоєнних літ захопився творчістю І. Франка і залишився досі активним його популяризатором. Свою франкіану М. Неврлий започаткував напередодні святкування сотої річниці з дня народження титана думки, що лягла в основу монографічного дослідження «Іван Франко – український революційний поет» (чес. «Í. Franko – ukrajinský básnik revolucionář») (Прага, 1952; 1957), далі його літературознавчий доробок поповнювався іншими працями [9]. До Книги «Минуле й сучасне» в структуру тексту автор залучив дослідження «Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури», «Іван Франко і чеський революційний рух».

Пригадуючи події в науковому житті 60-річної давнини і участь в ньому М. Неврлого, академік М. Мушинка слушно зауважує: «В Україні 2016 рік, на який припадає 160 років з дня народження і 100 років з дня смерті найвизначнішого після Тараса Шевченка українського поета та громадського діяча Івана Франка (1856–1916), проголошено роком Івана Франка. У Словаччині до ювілею Івана Франка долучається 100-ліття з дня народження найвизначнішого дослідника його життя і творчості за межами України Миколи Неврлого, який, не зважаючи на свій поважний вік, живе у Братиславі й уважно стежить за подіями в Україні. 60 років тому саме в Пряшеві відбувалася величава міжнародна наукова конференція, присвячена 100-літтю з дня народження Івана Франка «З історії чехословацько-українських взаємин». Організатором конференції був Чехословацько-радянський інститут САН у Братиславі, а її фактичними реалізаторами – Михайло Мольнар – науковий працівник даного інституту та Микола Неврлий – методист Науково-дослідного інституту педагогіки у Братиславі. В роботі конференції брали участь 32 науковці, між ними двоє з України: Євген Кирилюк із Києва та Марія Мундяк (1928–1958;

майбутня дружина М. Мольнара) зі Львова. Перша частина конференції була присвячена життю та творчості І. Франка, друга – різним аспектам чехословацько-українських зв'язків» [5]. Ілюструючи франкознавчий матеріал, М. Мушинка прагне підкріпити конкретикою неослабну увагу М. Неврлого до великого інтелектуала кінця ХІХ – початку ХХ століття Івана Франка.

Микулаш Неврлий зчаста згадує незабутню зустріч його батька з І. Франком. Ця зустріч, здавалось, обросла легендою. І хоча в жодному документі сам І. Франко не згадує студента Я. Неврлого, проте розповідь батька М. Неврлий проніс усе своє життя, як заповіт служіння рідному народові, українській літературі. У статті «З розповіді мого батька Ярослава Неврлого (фрагменти з українсько-чеських зв'язків)» у підрозділі «Знайомство з Франком» є фрагмент, коли Осип Маковей учневі Ярославу Неврлому радить: «Їдь до Львова й зайді там до «Академічної кав'ярні». В ній знайдеш д-ра Івана Франка. Вітай його від мене й передай оцю візитку. Я в ній все пояснив». За пару днів батько вже був у «Лембергу» і досить легко знайшов там «Академічну кав'ярню» [10, с. 816–817], в якій сидів Франко і правив літературний текст. Певна річ, І. Франко був альтруїстом, в силу своїх знань і змоги кожному йшов назустріч, про що свідчить В. Пачовський, розповідаючи історію з В. Перетцом, якому потрібно було знайти для наукової праці грецький філософсько-літературний матеріал, але ніхто не міг зарадити, лише І. Франко підказав, що необхідні першоджерела знаходяться в Британському музеї. Згодом професор Перетц сердечно дякував колезі за своєчасну допомогу.

Іншим разом в інтерв'ю М. Неврлий згадує, що «батько приятелював з Іваном Франком, який допоміг йому закінчити гімназію і скерував його на навчання до університету. Він студіював в університеті німецьку та латинську мови, згодом викладав ці мови» [7]. На жаль, Микола Ярославович не підкріплює фактами приятелювання студента з І. Франком. Адже знайомство і приятелювання – це різні просторово-часові виміри. Знайомство може відбутися один раз і врізатися у пам'ять на все життя чи відклатися далеко в підсвідомості, а приятелювання вимагає ближчих теплих взаємин протягом тривалого часу. В іншій розмові М. Неврлий сказав, що «батько завжди з великою пошаною говорив про Івана Франка, який допоміг йому закінчити гімназію, орієнтував цілу родину на український напрямок» [8]. Читачеві хотілося б аби автор продовжив речення, дізнатися більше про І. Франка, зокрема, яким чином сприяв поет Я. Неврлому закінчити гімназію (помагав готуватись до іспитів, розмовляв з

викладачами тощо), але, очевидно, лакуни, алюзії автор залишив дешифрувати для дослідників.

Вагомий внесок у розвиток франкознавчої науки вніс М. Неврлий словацькомовним дослідженням. «Ivan Franko: Život a dielo» («Іван Франко: життя і творчість»; Пряшів, 2009). Книжка вийшла у співавторстві з істориком Мирославом Данішем [17]. В науковій праці постає комплексний підхід до зображення особистості І. Франка на традиційно генетичному та порівняльному рівнях. Автори делікатно заторкують ставлення І. Франка до міжетнічних відносин в полікультурному середовищі на фоні політичних подій Австро-Угорщини, зацентровують на мультикультуралізмі, в якому зростав письменник (Львів, Відень), на концепції об'єднання слов'ян тощо. Не минули дослідники традиційно збиту тему «Жінки Івана Франка». Найголовніша теза монографії: І. Я. Франко здійснив вагомий внесок у розвиток не лише української, а й європейської культури, адже життя і творчість письменника належить усім тим, «хто хотів би цей світ зробити більш шляхетним у душі гуманізму, свободи, толерантності і перемоги здорового глузду» [17, с. 294].

Рецензуючи монографію «Ivan Franko: Život a dielo», літературознавці М. Гнатюк і В. Моторний слушно зауважують, що «Випали з уваги авторів монографії і оригінальні дослідження творчості І. Франка О. Зілінським, З. Геник-Березовською, які були піонерами чеського франкознавства. Не стала предметом аналізу і раніша монографія самого М. Неврлого» [2, с. 370]. Водночас потребує коригування теза авторів, які, посиляючись на текст монографії, заявляють: коли «Тарас Шевченко був скоріш за все поетом почуття і сугестії, то Іван Франко насамперед був поетом думки та інтелекту» (с. 12), і саме «під цим кутом зору автори розглядають поетичну, прозову та драматургічну спадщину митця» [2, с. 368]. Рецензенти заторкують дискусійне питання. А хіба Т. Шевченко не визнаний як інтелектуально оснащена творча особистість? Попередник І. Франка Т. Шевченко був філософом, який будив національну свідомість українців, закликав до боротьби проти поневолювачів людських прав, «Заповіт» якого, на жаль, нащадки і досі не виконали.

У монографії не враховано не лише оригінальних досліджень З. Геник-Березовської, О. Зілінського, а й хвилюючих моментів з життя І. Франка, що про них розповіла А. Ключко-Франко (1892–1988) у своїх працях «Д-р Іван Франко і його докторат», «Ставлення мого батька до селян», «Бібліотека мого батька. Спомин», «Як учив і виховував Іван Франко своїх дітей», «Ольга Франко в правдивім світлі», «Замилування великого поета», «Рукописи Івана Франка в Канаді», «Іван Франко та

еспанська література», «Франко й Ганді», «Література для дітей в творчості Івана Франка», спогади «Іван Франко і його родина (1956). В Торонто мешкає правнука І. Франка Галя Ключко, яка могла б надати для опрацювання деякі матеріали. Анна Франко згадувала, що колишня вчителька К. Малицька при зустрічі «розпитувала мене про моє життя та про батька, що вже тоді хворів.

Одного разу сказала мені:

– Ти, Гандзю, була велика збиточниця в школі. Але ми дивились на твої збитки крізь пальці, бо знали, яке твоє життя вдома важке...

Мені слъози хлинули з очей, бо в дійсності ніхто не знав, яке воно було справді» [16, с. 6].

Автори монографії М. Неврлий і М. Даніш широко розкрили літературознавчі аспекти творчості великого майстра слова, але не показали сам побут, «яке воно було справді» життя, в яких умовах народжувалися твори, що поповнили класику української літератури. Про це довідуємось із книжки «Князь слова», автором якої є письменник, уродженець Дрогобиччини Петро Маліш. Він зазначає, що друзі, знайомі «вдома заставали письменника здебільшого за робочим столом – босим і розхристаним, на коліні з дитиною або з дрімаючим котом на плечі. Навіть при гостях не покидав свого ремесла, розмовляючи і беззупинно працюючи» [4, с. 8]. Стосовно Галі Ключко, то дочка письменниці Ольги Мак Мирослава Гець в листі (02.08.2016) до мене повідомляла, що спілкуванню з українськими дослідниками їй заважає мовний бар'єр: «Може і так. Коли я з нею говорила, то відчула що їй говорити по-українському – важко. З тої самої причини може бути, що вона не обізнана з творами свого діда, бо щоб оцінити літературну річ, треба добре панувати мовою». Народжена і вихована в полікультурному середовищі родичка І. Франка в четвертому поколінні, очевидно, піддалась процесу асиміляції. Письменник А. Калиновський з Рочестера, США у листі (14.10.1973) до Д. Нитченка іронічно писав: «Наш український острівець тут немалий, хоч до українства признається одна десята. Отакі сучі сини, вросли в американське життя і вже їм наплювати на те, чиїх батьків вони діти» [13, с. 74].

Процесу асиміляції не піддався М. Неврлий, який понад вісімдесят років мешкає в поліетнічному середовищі, навпаки, усе найкраще, найвагомніше в українській культурі він переносив на чужий ґрунт, знайомив чеських і словацьких читачів з класичними творами Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, художнім словом ХХ століття. Скажімо, після такої копіткої праці над монографією про життя і творчість І. Франка М. Неврлий поставить

крапку. Аж ні, то не в його характері. В листі (10.05.2011) до мене Микола Ярославович просить посприяти відновити пам'ять щодо однієї строфи: «Хто є автором: Мов лякоон серед змій, / Так люд увесь в тих путах в'ється (б'ється). / Ох, і коли ж той спрут страшний / На тілі велетня позветься?..». Здогадуюсь, що автором є І. Франко, але де й коли?.. У 50-томнику про це немає згадки. Може, це з його праці про Лесінга? А що, як хтось із неокласиків (Зеров, Рильський, Клен, Филипович?..). Довідайтеся і повідомте мені про це. Заздалегідь дякую!». Так, М. Неврлий навів останню строфу вірша «Не люди наші вороги», що увійшла до збірки І. Франка «З вершин і низин». Про це повідомив адресата. І ось 9.06.2011 р. отримую лист М. Неврлого; «Вш. Пане-товаришу, щиро дякую за назву вірша про Лаокоона! Більш природна подяка буде в студії, яка друкується та яку Вам охоче надішлю. Всі інші дані, що Ви їх мені подали, були мені відомі. Щиро дякую за назву вірша, якого Ви мені пригадали».

Рівно через місяць на мою адресу з Братислави надійшов лист із дослідженням М. Неврлого. Адресант пояснював: «Вельмиповажний пане Мацько, надсилаю Вам цю невелику франківську студію, за написання якої дякую й Вам. Оскільки у Хмельницькому виходить якийсь регіональний орган – можете цю річ у себе публікувати. Це тим більше, що тут дещо важливого (хоч і формально сповнено). Тема Лаокоона мало кому відома, редактори мали б цим поцікавитись. Пане-товаришу, прошу до статейки «Осучаснення міфів у творчості Івана Франка», на с. 6, після цитати доповнити: «Треба одначе пам'ятати, що Франко був тоді під впливом соціалізму марксистського типу, який саме переборював». Пробачте за турботу, мені вже 94 – не ті реакції». Статтю «Осучаснення міфів у творчості Івана Франка» М. Неврлого напередодні 155-річчя з дня народження класика українського письменства надрукувала хмельницька міська газета «Проскурів». Автор-франкознавець завважує: «Для вислову своїх поглядів та ідей Іван Франко часто користувався образами, сюжетами, символами з античної міфології, середньовічних легенд і переказів. Філософськи їх переосмислюючи, надавав їм сучасного розуміння й ідейного змісту. Мало хто з геніїв людства піднісся, як Іван Франко в Україні, до вершин пізнання цієї складної діалектики долі й історії всього людства» [11, с. 14].

Висновки... Аналізуючи франкознавчий дискурс у наукових зацікавленнях М. Неврлого, доведено, що з молодих літ науковець зростав під високим іменем Тараса Шевченка, Івана Франка, їм науковець присвятив десятки публікацій, монографій, що є вагомим внеском у розвиток українського літературознавства, слов'янознавства

поряд з іншими науково-філологічними студіями. Невтомний франкознавець, патріарх українського академічного літературознавства М. Неврлий, учень Ф. Бурггардта (Юрія Клена) і славіста Г. Геземена, перейняв найкращі риси працездатності, методики опрацювання першоджерел від своїх учителів, і нині, перебуваючи у високолітті, гідно тримає марку скрупульозного дослідника, передаючи набутий досвід молодому поколінню філологів ХХІ століття. За визначенням відомого літературознавця І. Дзюби, «в особі Миколи Неврлого (Микулаша Неврлі) Україна має давнього і доброго друга, українська література – невомного і продуктивного дослідника, а європейська славістична наука – компетентного співучасника» [10, с. 7]. Узагальнюючи здобутки на літературознавчій ниві компаративіста М. Неврлого, зокрема його наукових концепцій в ділянці українсько-словацьких літературних студій, з'ясовано, що творчій індивідуальності науковця властиві багатогранність і поліфонічність порушених проблем, а яскравий український колорит найвиразніше сяє у річищі сучасного слов'янознавства.

Список використаних джерел і літератури:

1. Антонич Б.-І. Перстені молодості: До 30-ліття від смерті поета (1909-1937) [Підгот. текстів, упоряд., приміт. та критич.-біограф. нарис М.Неврлі] / Богдан-Ігор Антонич. – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1966. – 371 с.
2. Гнатюк М. Нове прочитання І. Франка словацькими літературознавцями / М. Гнатюк, В. Моторний // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : Зб. наук. праць. – Випуск 16. – К., 2011. – С. 366-370.
3. Жулинський М. Велич трудів і днів майстра / Микола Жулинський [електронний ресурс] : <http://incognita.day.kiev.ua/velich-trudiv-i-dniv-majstra.html>. – Дата звернення 14.08.2016.
4. Маліш П. Князь слова. Літературний портрет І. Франка. – Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А.А., 2016. – 32 с.
5. Мушинка М. Рік Івана Франка та 100-річчя дослідника його творчості – Миколи Неврлого / Микола Мушинка : [електронний ресурс] // <http://www.ukrajinci.sk/lutyj.html>. – Дата звернення 09.08.2016.
6. Неврлі М. Три фази українського футуризму / Микулаш Неврлі // *Slavica Slovaca*, 1969, роф. 4, ч. 4, с. 344-355; Ситник М. Катам наперекір. Поезії, проза, спогади / Упор. М. Неврлий, Г. Булах / Михайло Ситник. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 448 с.; Ситник М. Від

серця. Вірші / Упор. М. Неврлий, Г. Булах / Михайло Ситник. – К.: ВЦ «Просвіта», 2004. – 120 с.; Неврлий М. Словацька україністика в 2000-2005 рр. / М. Неврлий, М. Роман // Дукля. – 2006. – №2. – С. 33-39; Nevrlý, Mikuláš: Národná špecifita ukrajinskej modernej poézie / Mikuláš Nevrlý // Slavica Slovaca, 1967, roč. 2, č. 3, s. 255-258.

7. Неврлий М. «Україна – мій біль і радість» / Микола Неврлий : [електронний ресурс] / Неврлий Микола // <http://litgazeta.com.ua/interviews/mykola-nevrljy-ukrayina-mij-bil-i-radist/>. – Дата звернення : 09.08.2016.

8. Неврлий М. Я ніколи не працював для нагород / Микола Неврлий : [електронний ресурс] / Неврлий Микола // <http://litgazeta.com.ua/interviews/mykola-nevrljy-ya-nikoly-ne-pratsyuvav-dlya-nagorod/>. – Дата звернення : 09.08.2016.

9. Неврлий М. Іван Франко й державність [Текст] / М.Неврлий //Літ. Україна. – 2006. – 15 черв.. – с.1; 7; Неврлий М. Іван Франко і словаки / М. Неврлий ; пер. І. Ванса. Слово і час. – 2005.–№5– С.28-38; Nevrlý, Mikuláš: Ivan Franko a Slováci / Mikuláš Nevrlý // Slavica Slovaca, 2007, roč. 42, č. 1, s. 58-65; Nevrlý, Mikuláš: Viedenské aktivity Ivana Franka / Mikuláš Nevrlý // Slavica Slovaca, 2007, roč. 42, č. 2, s. 141-146;; Nevrlý, Mikuláš: Vedecká konferencia k130. v úročiu Ivana Franka / Mikuláš Nevrlý // Slavica Slovaca, 1987, roč. 22, č. 2, s. 218-219.

10. Неврлий М. Минуле й сучасне : збірник слов'язознавчих праць / М. Я. Неврлий ; передм.: І Дзюба. – К. : Смолоскип, 2009. – 953 с.

11. Неврлий М. Осучаснення міфів у творчості Івана Франка / Микола Неврлий // Проскурів. – 2011, 28 липня.– С.14; Цю ж статтю також надруковано в журналі «Дукля». – 2011. – №3. – С.60-61.

12. Неврлий М. Розум і Серце України / Микола Неврлий // Літературна Україна. – 2016, 7 квітня. – С. 3.

13. Нитченко Д. Листи письменників: Збірник другий [Наук. ред. Олександр Астаф'єв] / Дмитро Нитченко. – Мельбурн ; Ніжин : Просвіта, 1998. – 268 с.

14. Пахльовська О. Українсько-італійські літературні зв'язки XV-XX ст. / О. Є.-Я. Пахльовська. – К.: Наукова думка, 1990. – 216 с.

15. Стадиченко В. Мандрівник за знаннями / Володимир Стадиченко [електронний ресурс] // <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=23975>. – Дата звернення : 12.08.2016.

16. Франко-Ключко А. Це була моя вчителька / Анна Франко-Ключко // Наше життя. –1957. – №3. – С.5-6.

17. Daniš M. Ivan Franko: život a dílo (1856-1916) / Daniš, Miroslav; Nevrlý, Mikuláš. – Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009.– 334 s.

18. Nevrlý M. Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry / Mikuláš Nevrlý.–Sladkovichovo: Vysoká škola Danubius, 2014. – 478 c.

References:

1. Antonych B.-I. Persteni molodosti: Do 30-littya vid smerti poeta (1909-1937) [Pidhot. tekstiv, uporyad., prymit. ta krytych.-biohraf. narys M.Nevrli]. – Pryashiv: Slovats'ke pedahohichne vydavnytstvo v Bratislavi, Viddil ukrayins'koyi literatury v Pryashevi, 1966. – 371 s.

2. Hnatyuk M. Nove prochytannya I. Franka slovatskymy literaturoznavtsiamy / M. Hnatyuk, V. Motornyi // Komparatyvni doslidzhennya slovianskykh mov i literatur: Pamiati akademika Leonida Bulakhovskoho : Zb. nauk. prats. – Vypusk 16. – K., 2011. – S. 366-370.

3. Zhulynskiy M. Velych trudiv i dnev maystra [elektronnyy resurs]. – <http://incognita.day.kiev.ua/velich-trudiv-i-dniv-majstra.html>. – Data zvernennia 14.08.2016.

4. Malish P. Knyaz slova. Literaturnyi portret I. Franka. – Khmelnytskyi: Vydavets FOP Tsyupak A.A., 2016. – 32 s.

5. Mushynka M. Rik Ivana Franka ta 100-richchya doslidnyka yoho tvorchosti – Mykoly Nevrlaha [elektronnyy resurs]. – <http://www.ukrajinci.sk/lutyj.html>. – Data zvernennya 09.08.2016.

6. Nevrlý M. Try fazy ukraïns'koho futuryzmu / Mykulash Nevrlý // Slavica Slovaca, 1969, roč. 4, č. 4, s. 344-355; Sytnyk M. Katam naperekir. Poeziyi, proza, spohady / Upor. M. Nevrlyy, H. Bulakh / Mykhaylo Sytnyk. – K.: Vyd-vo im. Oleny Telihy, 1998. – 448 s.; Sytnyk M. Vid sertsya. Virshi / Upor. M. Nevrlyy, H. Bulakh / Mykhaylo Sytnyk. – K.: VTs «Prosvita», 2004. – 120 s.; Nevrlyy M. Slovatska ukrayinistyka v 2000-2005 rr. / M. Nevrlyy, M. Roman // Duklya. – 2006. – #2. – S. 33-39; Nevrlý, Mikuláš: Národná špecifita ukrajinskej modernej poézie // Slavica Slovaca, 1967, roč. 2, č. 3, s. 255-258.

7. Nevrlyy M. «Ukrayina – mii bil i radist» / Mykola Nevrlý : [elektronnyy resurs]. – <http://litgazeta.com.ua/interviews/mykola-nevrlyy-ukrayina-mij-bil-i-radist>. – Data zvernennya : 09.08.2016.

8. Nevrlý M. Ya nikoly ne pratsyuvav dlia nahorod / Mykola Nevrlyy : [elektronnyy resurs]. – <http://litgazeta.com.ua/interviews/mykola-nevrlyy-ya-nikoly-ne-pratsyuvav-dlya-nagorod/>. – Data zvernennya : 09.08.2016.

9. Nevrlyy M. Ivan Franko y derzhavnist' [Tekst] / M.Nevrlyy //Lit. Ukrayina. – 2006. – 15 cherv.. – s.1; 7; Nevrlyy M. Ivan Franko i slovaky / M. Nevrlyy ; per. I. Vansa. Slovo i chas. – 2005.–#5– S.28-38; Nevrlý, Mikuláš: Ivan Franko a Slováci / Mikuláš Nevrlý // Slavica Slovaca, 2007, roč. 42, č. 1, s. 58-65; Nevrlý, Mikuláš: Viedenské aktivity Ivana Franka / Mikuláš Nevrlý // Slavica Slovaca, 2007, roč. 42, č. 2, s. 141-146;; Nevrlý,

Mikuláš: Vedecká konferencia k130. v ýročiu Ivana Franka / Mikuláš Nevrlý // Slavica Slovaca, 1987, roč. 22, č. 2, s. 218-219.

10. Nevrlý M. Mynule y suchasne : zbirnyk slov"yanoznavchykh prats'; peredm.: I Dzyuba. – K. : Smoloskyp, 2009. – 953 s.

11. Nevrlý M. Osuchasnennya mifiv u tvorchosti Ivana Franka // Proskuriv. – 2011, 28 lypnya.– S.14.

12. Nevrlý M. Rozum i Sertse Ukrayiny / Mykola Nevrlý // Literaturna Ukrayina. – 2016, 7 kvitnya. – S. 3.

13. Nytchenko D. Lysty pys'mennykiv: Zbirnyk druhyy [Nauk. red. Oleksandr Astafyev] / Dmytro Nytchenko. – Melburn ; Nizhyn : Prosvita, 1998. – 268 s.

14. Pakhlovska O. Ukrayinsko-italiyski literaturni zv"yazky KhV-KhKh st. / O. Ye.-Ya. Pakhlovska. – K.: Naukova dumka, 1990. – 216 s.

15. Stadychenko V. Mandrivnyk za znannyamy [elektronnyy resurs]. – // <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=23975>.

16. Franko-Kliuchko A. Tse bula moya vchytelka / Anna Franko-Klyuchko // Nashe zhyttya. –1957. – №3. – S.5-6.

17. Daniš M. Ivan Franko: život a dílo (1856-1916) / Daniš, Miroslav; Nevrlý, Mikuláš. – Prešov: Vydavatelstvo Michala Vaška, 2009.– 334 s.

18. Nevrlý M. Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry / Mikuláš Nevrlý. – Sladkovichovo: Vysoká škola Danubius, 2014. – 478 s.

Summary

Vitalii Matsko

Franko Studying Discourse in Scientific Researches of Mikuláš Nevrlý

The article analyzes the literary discourse of the modern philologist, academician of the NAS of Ukraine Mikuláš (Mykola) Nevrlý and his contribution to the development of Ukrainian literature of the second half of the XX – beginning of the XXI century. It is proved that for more than 60 years of tireless research and creative work of M. Y. Nevrlý from Bratislava he is the author of thousands of articles, reviews, dozens of monographs, scientific researches about Czech-Ukrainian, Ukrainian-Slovak literary relations, the authoritative scholar and popularizer of the history of Ukrainian literature. Creative individuality of the celebrant is inherent versatility, the polyphonic nature of the problems being addressed, and bright Ukrainian flavor shines clearly in the mainstream of contemporary Slavic studies.

Key words: *comparative studies, Slavic studies, addressee, addresser, literary discourse, Franko researcher.*

Дата надходження статті: «29» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «13» жовтня 2016 р.

УДК 821.161.2-312.1.09

ІГОР НАБИТОВИЧ,

доктор філологічних наук, професор
(м. Люблін)

**Літературна рецепція філософії історії
в романі Миколи Лазорського «Степова квітка»**

Роман українського письменника з Австралії Миколи Лазорського «Степова квітка» (1965) є прикладом того, як певна історіософська концепція отримує мистецьке вираження у художньому творі. Йдеться про концепцію занепаду колишньої еліти Русь-України, яка поступово втратила свою державотворчу місію у період входження українських земель до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. На її місце приходить нова націєтворча сила – українське козацтво.

Окрім такої історіософської широкомасштабної перспективи на мікроісторичному рівні автор у художній формі намагається представити проблеми існування української еліти, її участі в політичному житті, приватний побут.

Через мікроісторії живих людей (як реальних, так вигаданих) така нарративна стратегія дає змогу заглянути на різних мікрорівнях приватного та національного суспільного життя у складні процеси циркуляції українських еліт у бурхливих і динамічних процесах кінця XV – XVI століть.

Ключові слова: історичний роман, Микола Лазорський, історіософія, Русь-України, Велике князівство Литовське, Річ Посполита.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Роман Миколи Лазорського «Степова квітка» (1965) може бути цікавим прикладом того, як мистець «освоює» історію, творячи нову художню реальність. Ця мистецька реальність, ґрунтована на історичних подіях, як і історичний нарратив, дозволяє певним чином побачити минуле – принаймі таким, яким би воно могло бути. Водночас твір є й прикладом того, як певна історіософська концепція отримує мистецьке вираження у художньому творі. Щодо «Степової квітки», то йдеться про концепцію занепаду колишньої еліти Русь-України, яка була формотворчим чинником української державності й поступово втратила свою державотворчу місію у період входження українських земель до складу Великого

князівства Литовсько-Руського та Речі Посполитої. На її місце приходять нова націєтворча сила – українське козацтво.

Формулювання цілей статті... Ставимо за мету на конкретних прикладах розкрити літературну рецепцію філософії історії в романі Миколи Лазорського «Степова квітка».

Вклад основного матеріалу... Любомир Винар наголошує, що йдеться про період переходу від *початкового* чи «доісторичного» *періоду* в історії козаччини до *раннього козацького періоду*. Перший із них захоплює «кінець XIV, XV та початок XVI ст. Це – період козакування, в якому козаччина виступає як побутове явище, що поволі набирає певного економічного значення і власного обличчя. В цей період козаччина виступає як категорія *економічна і мілітарна*». Разом із тим вже тоді «козаччина виступає як стихійна сила, як важливий чинник оборони населення від татарських нападів, які пустошили українські землі» [1, с. 287]; «За відносно короткий час українська козаччина своїми власними силами стала офензивним чинником і, з огляду на мілітарну слабкість Литви і Польщі, перебрала в руки оборону українського населення перед мілітарними силами Кримського ханства і султанської Туреччини [...]» [1, с. 290]. Наступний період (ранній козацький) «хронологічно охоплює приблизно три чверті XVI ст.»: «У ньому, в тому часі козацтво оформлюється, як певна суспільна верства, що організаційно оформлює себе в різних військових формаціях. У цей період козаччина вже виступає, як *категорія соціальна*». Одночасно «крім дружинних незалежних козацьких формацій і дальшого розвитку осілого козацтва, приходять черговий організаційний етап, а саме оснування Запорізької Січі та розвиток запорозького козацтва. В цьому етапі формувалася козаччина, як мілітарна організація, незалежна від безпосередніх впливів литовської і польської влади [...]. Збудована Вишневецьким (Байдою-Дмитром, одним із героїв «Степової квітки» – *І. Н.*) на о. Мала Хортиця твердиня стала прототипом козацької Січі, в якій розвивалося військо й господарське життя запорожців, як також кристалізувалася ідеологія запорозького козацтва» [1, с. 288].

Архітектоніка твору «Степова квітка» відображає цю історичну трансформацію – зміну націєтворчих соціальних і мілітарних чинників в умовах бездержавності: якщо у першій частині твору показано останні спроби нащадків княжої еліти відвоювати своє право на володіння Руссю-Україною та утримати історичну пам'ять власної родової та державної величі, то друга представляє власне процес народження козацтва та декларує його націєзахисну функцію.

«Степова квітка» в українському письменстві один із небагатьох історичних романів, у якому зроблено спробу представлення епохи

зламу XV–XVI сторіч і двох вузлових історичних моментів, що стали визначальними як для української, так і європейської історії Нового часу загалом. Межевою лінією такої зміни у романі стають перші два десятиліття XVI віку й моментом зміни історичної парадигми є повстання князя Михайла Глинського та битва під Оршею у вересні 1514 року (Лише через три десятиліття після Миколи Лазорського до теми повстання князя Глинського повернеться у історичному романі «Бунтівний князь» Дмитро Міщенко (1993) [9]).

Микола Лазорський у «Степовій квітці» представляє складний час становлення кількох мілітарних і політичних потуг, які оточують українські землі, й до яких по частинах входить Русь-Україна. На сході московські князі пробують захоплювати все нові й нові території під свою владу, вважаючи себе спадкоємцями потуги та величі Візантії, а одночасно, намагаючись мотивувати захоплення українських та білоруських земель своїм правом на спадщину Русі-України, як нібито спадщину «рюриковичів», прямими спадкоємцями якої вони себе вважали¹. Василь Дебенко зауважує, що «зростання військово-політичної потужності Московської держави викликало потребу ідеологічно обґрунтувати її місце на міжнародній арені. [...] Вже наприкінці XV століття ними було створено цілий комплекс ідей, переконань і мітів, покликаних обґрунтувати імперські амбіції правлячих кіл Московії. [...] В офіційному літописанні кінця XV ст. активно пропагувалася ідея безперервності московської державності. Згідно з нею великі московські князі зображувались у літописах, як прямі нащадки володимирських та київських князів. Таким чином, в історіографії Московської держави створювалося підґрунтя для ідеологічного обґрунтування її влади над усіма руськими землями, як Північно-Східної, так і Південно-Західної Русі» [5, с. 10–11].

Наталія Полонська-Василенко окреслює складну суспільно-політичну ситуацію того періоду, який представлений у романі «Степова квітка», означаючи найголовніші геополітичні напрямні руху тогочасних еліт: «Початок XVI століття характеризується для Великого Литовсько-Руського князівства повним розходженням прагнень різних груп людности. Польські магнати змагали до повного об'єднання Польщі та Литви в одну державу на підставі Кревської унії, а литовські

¹ «Цю фантастичну теорію, – писала Наталія Полонська-Василенко, – ширили всіма заходами, нехтуючи фактами, що Юрій Долгорукий (молодший син Володимира Мономаха) мусив поступитися правами старшому братові, Мстиславові I, князеві Київському та його нащадкам [...]. Цей мотив – боротьба Москви за «свої землі» червоною ниткою проходить через усі події з XV навіть до XVIII ст., коли виправдовується загарбання українських земель при розподілі Польщі» [11, с. 334].

магнати прагнули унії з Польщею, але із збереженням політичної самостійності обох держав. Білоруські та українські магнати боялися зближення з Польщею і деякі тягнули до православного Московського князівства. Маса білоруського та українського народу голосу не мали, та вони й не орієнтувалися в складній ситуації» [11, с. 340].

Подібну картину представляє й Микола Лазорський: «Польська шляхта та литовські лицарі заприятелювали не на жарг [...]. І ті, і ті аж ніяк не дбають за нас православних, більш того, дивляться з презирством й чинять на кресах великі шкоди, найпаче поляки [...]. Правда, новий король Жигимонт «Старий» щось дає нам, нащадкам поруйнованої й уже мертвої Київської держави, дає поки що письмо, мову та ще сякі-такі полегкості. Але поспільство наше вже переведено в послушні, а князям-магнатам хоч і дав великі земельні урочища аж до Дикого Поля, так же про ренесанс розчавленої Золотою Ордою Київської держави й гадки не має» [8, с. 24].

Українці та білоруси опинилися між молотом окатоличення й полонізації та ковадлом експансії московитів, захоплення українських та білоруських земель московськими ордами. Гартувалася ця українська й білоруська людність у постійній загрозі татарського чи турецького полону.

Микола Лазорський своєрідним чином трансформує в художню форму концепції Михайла Грушевського, подаючи своєрідну синтезу історичної перспективи, яка стає зав'язкою його історичного роману: показує роль двох українських шляхетських родів (Глинських та Вишневецьких), що приходять на історичний кін після остаточної перемоги над монгольським пануванням над Україною в 1362 році: «Коли ординців було розбито на Синіх Водах і хан Батий² утік аж за річку Волгу», ці степи почали залюднювати «два великі українські магнати, звитяжці татарських орд – князі Михайло Глинський та Олександр Вишневецький». Тут же поруч осіли «кримські ординці, уламок від Батиевої Золотої Орди». По сусідству з татарами «осідали хіба що сміливі, ласі тільки на волю» [8, с. 6].

Геополітичні реалії часу виокремлюються у розмовах і роздумах героїв твору, представляючи візії долі України на перехресті битих шляхів і сусідських зазіхань. Історію тих українських родів, які представлені у творі, автор знову ж таки вписує у історіософські візії

² У битві на Синіх Водах Ольгерд побідив трьох царків татарських із ордами їхніми, себто Котлубаха, Качезя [...], Дмитра і одтоді з Поділля вигнав владсть татарську» (Густинський літопис) [3, с. 109]. Йдеться таким чином про метафоричне окреслення іменем Бату-хана внука Чингіс-хана татарських князків, володіння яких нібито були осколками Золотої Орди.

Михайла Грушевського та Володимира Антоновича: Хоча «ляхи та литовці кажуть, що на Синіх Водах вони розбили Золоту Орду, то значить і край їхній», все ж «воно було трохи не так! [...] Прогнали Золоту Орду ми, нащадки Київської Руси. Щоправда, ординців розбив на Синіх Водах великий литовський князь Ольгерд, але ж зробив все те за Божою ласкою та допомогою всіх наших православних князів й усього поспільства. Діди князів Вишневецьких та Сангушків кров'ю своєю перемогли татар [...] Поляків тут ніхто не бачив, і зараз вони просто хочуть загарбати наше!» [8, с. 23]. Одним із виходів із такого геополітичного глухого кута є й спроба опертися на Московію: «Поеднаємо може Москву... Та Московія теж кривим оком дивиться на литвина та ляха, може піде у спілку з нами» [8, с. 26].

Українська шляхта – нащадки «поруїрованої і вже мертвої Київської держави» [8, с. 24] – поступово втрачає свій вплив на історичні процеси, на геополітичний розклад сил і вже не здатна виконувати націєоборонну місію. І все ж надія залишається, бо у вихорі наступу Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої народжується нова сила, здатна боронити українську незалежність, може протиставити себе експансивній політиці польської та литовської магнатерії. Ця сила – українське козацтво: «Ті уходники всі озброєні, правдиві козаки, не бояться ні ляха-литвина, ні турка-татарина [...]. Князь Дмитро Вишневецький і не розлучається з тими уходниками [...]: муштрує їх, вчить стріляти з мушкетів та всяких самопалів, дає землі скільки хто хоче, без оброку [...] не одного разу вже ходили зі своїм паном і на татарина, турка-яничара. Там добре знають того козарлюгу Байду [...]» [8, с. 25].

«Українська козащина, – наголошує Л. Винар, – формувалася за участю усіх суспільних верств України – міщан, селян, бояр та українізованих литовських магнатів. Саме діяльність [...] князів Сангушків, Глинських, Корецьких, Ружинських, О. Дашковича, а головню Д. Вишневецького, наглядно засвідчує участь провідної тогочасної верстви в формуванні козацької організації [...]» [1, с. 290].

Тому власне в образній системі твору вузловою постаттю такої зміни стає Ярема Сангушко, наречений Настуні-Роксоляни – нащадок українського шляхетського роду, який після поразки повстання Глинського та битви під Оршею стане одним із козацьких провідників і буде страчений на площі в Істамбулі.

Повстання 1508 року Михайла Глинського стає однією із центральних подій у романі «Степова квітка». Це повстання було для українців «останньою спробою вибороти права в межах Литовсько-Руської держави» [11, с. 335]. Микола Лазорський означає його як

«похід князів «грецької віри» проти «захланних католиків» [8, с. 54], який мав призвести до того, що український хлібороб орав «землю свою, не татарську, не литовську й не лядську, а таку свою, предківську з діда-прадіда, у своїй відродженій Київській державі» [8, с. 54].

Князь Михайло Глинський узявся боронити українську землю від «короля, який з волі польсько-литовської шляхти збезчестив наш український народ» [8, с. 42]. Піднімаючи його, він вірив, що для цього «слід єднати Московію», бо вона «напевне вірний спільник проти зненавидженої Литви та гонорової Польщі» [8, с. 37]. Михайло Грушевський підсумовує це повстання, наголошуючи, що воно «було останньою конвульсією українсько-білоруської аристократії в Великім князівстві Литовським. Що се повстання мало національний характер, що метою його було видвинути руський елемент на перший плян, се виразно вказують джерела» [2, с. 291]. Однак його поразка показала, що «недобитки руських княжих і панських родів помирилися зі своєю другорядною роллю у Великому князівстві й не мали ані відваги, ані енергії боротися з литовською аристократією [...]» [2, с. 291].

Михайло Глинський – реальна історична постать, ренесансна людина: навчався в Європі, там став католиком, був на службі у цесаря Максиміліяна та курфюрста Ольбрехта, вважався знавцем військової справи. Після повернення до Великого Князівства він був дворовим маршалком (міністром двору) князя Александра. «Це викликало заздрість литовських магнатів і притягло до Глинського увагу руських панів. Незважаючи на зміну релігії, він підтримував українців і став їхнім визнаним керівником» [11, с. 335–336]. Мацей Стрийковський пише, що «князь Михайло Глинський – литовський придворний маршалок, людина, яка була в чужих краях – в Італії, Іспанії, при дворі імператора Максиміліяна, а також у його війську. Він [був] досвідченим у лицарській справі, шанованим в іноземних монархів, був руського обряду. [Він] мав великі володіння із замками, майже половина Литовської держави належала йому. Крім того, на свій бік він схилив багато шляхти, особливо руської (тобто української та білоруської. – *І. Н.*). Через те побоювалися його литовські пани, щоб він, використавши [відповідну] нагоду, не захопив Великого князівства Литовського і не переніс столицю до Русі [...]. Взагалі казали, що він зазіхав на престіл Великого князівства, постійно і зрадливо загрожував життю Александра і що його ненавиділи литовські пани» [12, с. 836]; дещо далі додає, що «Глинський був мужем дуже відважним, у всьому доблесним, [людиною] високого розуму, здібним до всіляких справ (бо більше ніж 12 років перебував у Німеччині в саксонського князя Альбрехта, коли воював у Фризії, добре себе проявив і пройшов усі

ступені лицарської гідности [...], здобув велике і славне ім'я; служив також в Італії у війську імператора Максиміліяна, через що був відомий і заможний серед усіх іноземних королів і князів» [12, с. 859]. В описі битви з татарами під Клецьком у 1506 році князя Глинського Стрийковський називає «в ділі лицарським умілим» та «лицарем достойним» [12, с. 849, 852].

Після смерті князя Александра литовська знать звинуватила у цьому князя Глинського, бо той нібито хотів посісти великокняжий престол. Глинський підняв повстання, але не отримав підтримки навіть на Волині.

Маршалок Великого князівства Литовського Ян Забжезінський «дповів королеві про підготовку Глинського до зради». Побачивши, що король стає на бік Забжезінського, князь Глинський почав вести переговори з московським князем Василієм Івановичем [12, с. 860].

Розпочавши повстання, повідомляє Стрийковський, Глинський убив у Іродно маршалка Забжезінського [12, с. 863]. Потім привернув «на свій бік кілька литовських і руських шляхтичів і свого рідного брата Василя Глинського [...]». Останній, «намовляючи, руську шляхту і бояр, щоб добровільно перейшли на бік його брата, який вирішив і до чого спонукав його Бог перенести з Литви до Русі Велике князівство і відновити Київську монархію, як це було віддавна» [12, с. 864].

Мацееві Стрийковському вторить Александр Іваньїні, додаючи, що князь Глинський «багатьох шляхтичів привернув на свій бік обіцянками, дарами і, сподіваючись оволодіти Литовським князівством, виступив у похід, об'єднавши свої сили з силами рідного брата, Василя Глинського, який йому одразу піддав кілька своїх і королівських, котрими він командував». Василь намовляв «руську шляхту і бояр, щоб вони добровільно перейшли на бік брата, який піднявся, щоб оволодіти Литовським князівством. Якщо Бог дасть йому в цьому щастя, тоді він перенесе цю державу від Литви до Русі, як раніше було, і відновить Київську монархію» [4, с. 359].

Повстання було одним із важливих факторів московсько-литовського протистояння й усі ці події завершилися, як каже Михайло Грушевський «страшною катастрофою московського війська під Оршею» [2, с. 290]. На тій же мотивації повстання наголошує й Пьотр Друждж: у стратегічній перспективі князь Михайло Глинський міг мріяти про відновлення державної величі колишньої України-Русі. Глинський «не був твердим прихильником польсько-литовської унії, особливо з часів війни 1500–1503 років, коли Литва даремно чекала конкретної допомоги від Польщі у боротьбі з Московією. [...] . На цей раз, коли мала вибухнути чергова війна, Глинський вирішив перейти на бік

Васілія III. Цілком імовірно, що амбітний литовський вельможа мав намір відновити Київську Русь і цілком порвати зв'язки з Литвою» [7, с. 114]. Князь Глинський отримав допомогу від московитів. І це сталося тому, пише Микола Лазорський, що Васілію III «до зарізу треба мати приятеля: він просить ординців шугонуть на Лівонію ближче до моря разом з московським військом. Нам (українцям – *I. H.*) треба ускоромити Литву вкупі з Польщею та поставити на ноги Київську державу за допомогою тих же ординців та ще й москвинів» [8, с. 49].

Проти Глинського на поміч королеві Сигізмундові прийшов гетьман Костянтин Острозький, який щойно повернувся з семирічного московського полону. Ці події, зокрема, засвідчили (на переконання Наталії Полонської-Василенко) «як низько стояла тоді національна та політична свідомість білоруської та української еліти» [11, с. 336]. Однак, події 1508 були для князя Костянтина Острозького, констатує Василь Ульяновський, певною сатисфакцією «за роки московського полону, яка вповні здійсниться вже в Оршанській епопеї» [13, с. 36]. Трагізм ситуації посилювався ще й тим, що і Глинські, й Острозькі, й Сангушки були близькими родичами (князь Глинський був дядьком князеві Острозькому; князь Острозький був дядьком-опікуном князя Романа Сангушка) [13, с. 34, 55].

Після завершення одного з етапів цієї війни (1507–1508 років) «бунтівнику Михайлові Глинському і його прибічникам було дозволено виїхати до Москви» [6, с. 70], а коли московити розпочали кампанію наступу 1514 року (головною метою якої було захоплення Смоленська), то «безпосередньо смоленською операцією командував Михайло Глинський» [6, с. 72].

Із авторського переконання про втрачені можливості повернення Україною-Руссю своєї минулої слави княжих часів й оцінюється постать князя Костянтина Острозького у романі «Степова квітка». Негативний образ князя формується цілою низкою оцінок; його називають «підступним» [8, с. 51] «вавельським фаворитом» [8, с. 50], «услесливим русином» [8, с. 24], який «на зрадника [...] дуже скидається» [8, с. 51]. Ярема Сангушко уже після повернення з Московії заявляє: «...Поки що Польща святкує перемогу над нами під Оршею. І допоміг перемогти наш таки князь Костянтин Острозький» [8, с. 89].

Саме й із цієї перспективи слід розуміти, чому така важлива й доленосна в історії Центрально-Східної Європи Оршанська битва, в якій було переможено московитів – одвічних ворогів русинів (українців і білорусів), у романі Миколи Лазорського розглядається як стратегічна поразка для України-Русі. Варто додати, що ця битва викликала,

зокрема, потужний мистецький відгук в українсько-білоруській та польсько-литовській поезії XVI-го віку [10].

Своєрідною історіософською антиципацією геостратегічних реалій, в яких має опинитися Україна, є передбачення князя Олександра Вишневецького, який окреслює перспективи України після битви під Оршею: «...Татари – вже не Золота Орда, а просто хижі грабіжники: не сьогодні-завтра козацтво їх приборкає [...]. Туреччина сяде маком на своїх Балканах. [...] А ото з Польщею-Литвою, Московю матимемо велику й тяжку роботу. Від цих сусідів не так-то легко відчепитися...» [8, с. 88]. Власне ця геостратегічна історіософська перспектива визначатиме упродовж наступних п'яти-шести віків головні загрози та проблеми для існування українців.

У творі з'являються й інші історичні антиципації – передбачення можливих майбутніх подій (зокрема й українсько-польська війна під проводом Богдана Хмельницького): «Скоро настане той день, коли весь знедолений панами магнатами народ піде на тих магнатів навально, як буря, і сам збанітує землевласників за гвалт і зраду нашої Матері-України» [8, с. 239].

Таким чином Микола Лазорський демонструє перспективу третього періоду козаччини, означеного Любомиром Винарем – період її *розквіту*, який хронологічно охоплює останні десятиліття XVI і першу половину XVII ст., коли «козацтво стає конкретною мілітарною і політичною силою з власною внутрішньою і зовнішньою політикою. Це також період кристалізації козацької ідеології. Козацтво відокремлюється і політично консолідується в рамках державно-політичної системи Речі Посполитої, при чому входить у колізію з цією системою, а далі розпочинає з нею збройну і політичну боротьбу, борюючи при тому національні та соціальні інтереси українського народу. Козаччина очолює боротьбу проти Польщі і в процесі тої боротьби стає керівною політичною, а згодом державною силою в Україні. Завершенням цього періоду була Хмельниччина і в цьому часі козаччина виступає, як *категорія політична*» [1, с. 288–289].

Автор роману демонструє й іронію історії на прикладі роду власне одного з головних героїв твору – Яреми Сангушка, який «як і всі Сангушки та інші православні магнати, всім серцем був заодно з «православним братством» як тут себе величали сторонники православної віри «старої Київської держави» [8, с. 12]. Ярема Сангушко виступає у творі як свояк князя Глинського – рідний брат князевої дружини. Однак насправді цей елемент не має під собою історичної основи (про Глинського Стрийковський свідчить, що на час повстання «не був він одружений» [12, с. 864].

У майбутній історичній перспективі, у XVII–XVIII століттях рід Санґушків ідентифікуватиме себе виключно як приналежний до родовитої польської католицької шляхти. Однак один із сучасників переконано запевняє: «За Глинських та Санґушків та й усю рідню їхню знаю добре... Ніхто з них не кине предківської православної віри: охрещені вони у грецькій вірі, грецьку віру й збережуть до могили. Не пустять вони сюди не тільки ксьондзів, а й самих панів-ляхів» [8, с. 19]. До тих родів, які пізніше уособлюватимуть зміну національної парадигми належатимуть і Вишневецькі – «неприховані вороги польської корони, як Санґушки, Семашки і майже всі Вишневецькі» [8, с. 19]. Варто нагадати, що син Яреми Вишневецького Міхал Корибут стане королем Польщі та Великим князем Литовським.

Найважчим в історії України для Миколи Лазорського є власне усвідомлення того, що описаний ним у творі період був одним із тих занепадів української державності, який тягнув за собою поневолення на століття. У вступних до окремих розділів він намагається представити історіософські візії такого занепаду, й, одночасно, в художній формі аналізувати їх причини: «В далекі часи литовсько-української державної спілки правили краєм лише аристократія. З неї сформовано було так звану вищу раду («пани радники»), без згоди якої королеві не вільно було будь-що чинити на свій розсуд. У той же спосіб сформовано було й сейм [...]. Так велося й тоді, коли до Литви приєдналася Річ Посполита. Згодом Польща, користаючи з слухної години, відіпхнула від урядування не тільки українське панство, а й литовських лицарів і вже сама безоглядно правила великим краєм «від Балтійського моря аж до Чорного»» [8, с. 29].

Автор роману опирається на дві основні історичні концепції (кінця XIX – початку XX віку) українських еліт Середньовіччя та Нового часу. З одного боку це ідеї народницької школи, зокрема Володимира Антоновича та Михайла Грушевського, які достатньо негативно оцінювали роль української еліти в національно-політичному житті українців. Цій еліті в їхніх концепціях «відводилася функція головного передавача чужих, ворожих «масі народній» впливів і, по суті, цілком ігнорувалася функція конструктивно-державотворча або, як мінімум, хоча б цементуюча (при відсутності власної держави)» [14, с. 17]. З іншого – державницького напрямку, в першу чергу В'ячеслава Липинського, який, «не заперечуючи соціального антагонізму, послідовно наголошує на нерозривності понять «народ-нація» і «еліта» (в термінології вченого – «національна аристократія», «провідна верства», «правляча верства»). Остання забезпечує законність і стабільність влади утримуючи суспільство від анархії й хаосу та

виступаючи, таким чином, у ролі основної державотворчої (а отже, й національнотворчої) сили [...]» [14, с. 19].

Висновки... Можна твердити, що «Степова квітка» Миколи Лазорського є історіософським романом, який у мистецькій формі реалізує концепцію занепаду провідної української державотворчої верстви Середньовіччя, її розчинення в елітному просторі Великого князівства Литовсько-Руського та Речі Посполитої й занепаду ідеї відновлення національного організму Руси-України, її слави й величі як могутньої середньовічної імперії. Одночасно ж твір представляє, як на руїнах середньовічної Руси-України та її поруйнованої еліти й, зокрема й на основі того її елемента, який залишився українським, народжується нова державотворча сила – козацтво.

Список використаних джерел і літератури:

1. Винар Любомир. Початки і ранній розвиток української козащини: вибрані питання типології козацької організації і періодизації козацької доби (Деякі гіпотези і висновки) // Винар Любомир. Козацька Україна. Вибрані праці. – Київ–Львів–Нью-Йорк–Париж, 2003. – С. 282-292.
2. Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Том IV. – Київ: Наукова думка 1993. – 535 с.
3. Густинський літопис / Переклад із давньоукраїнської В. Кречотня // Збірник козацьких літописів. – Київ: Дніпро 2006. – С. 5-192.
4. Іваньні Олександр. Хроніка європейської Сарматії / Упорядкування та переклад з польської о. Ю. Мицика. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1006 с.
5. Дебенко Василь. Зародження імперської ідеї в Московській державі в кінці XV – XVI ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 153 с.
6. Дзярнович Олег. Оршанська битва 1514 року і Константин Острозький / Князі Острозькі. – Київ: Балтія-Друк, 2014. – С. 70-82.
7. Друждж. Пётр. Битва пад Оршай 1514 года / Переклад з польської мови Андрэя Янушкевіча. – Мінск 2014. – 214 с.
8. Лазорський Микола. Степова квітка. – Київ: Україна, 1992. – 313 с.
9. Міщенко Дмитро. Бунтівний князь. – Київ: Український письменник, 2003. – 304 с.
10. Набитович Ігор. «Закривавлений меч славних воїв пізнав ти, москалю...»: битва під Оршею (1514) в українсько-білоруській та польсько-литовській поетичній традиції // Мандруючи світами і віками.

Збірник на пошану Юрія Пелешенка / Ред. І. Набитович. – Київ, 2016. – С. 114-129.

11. Полонська-Василенко Наталія. Історія України. – Том 1: До половини XVII сторіччя. – Мюнхен: Українське видавництво, 1972. – 591 с.

12. Стрийковський Мацей. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / Переклад Р. Івасіва. – Львів 2011. – 1075 с.

13. Ульяновський Василій. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. – Острог, 2009. – 167 с.

14. Яковенко Наталія. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття (Волинь і Центральна Україна). – Київ: Наукова Думка 1993. – 416 с.

References:

1. Vynar Lyubomyr. Pochatky i ranniy rozvytok ukrayins'koyi kozachchyny: vybrani pytannya typolohiyi kozats'koyi orhanizatsiyi i periodyzatsiyi kozatskoyi doby (Deyaki hipotezy i vysnovky) // Vynar Lyubomyr. Kozatska Ukrayina. Vybrani pratsi. – Kyiv–L'viv–N'yu-York–Paryzh, 2003. – S. 282-292.

2. Hrushevskiy Mykhaylo. Istoriya Ukrayiny-Rusy. – Tom IV. – Kyiv: Naukova dumka 1993. – 535 s.

3. Hustyns'kyi litopys / Pereklad iz davn'oukrayins'koyi V. Krekotnya // Zbirnyk kozats'kykh litopysiv. – Kyiv: Dnipro 2006. – S. 5-192.

4. Gvan'yini Oleksandr. Khronika yevropeyskoyi Sarmatiyi / Uporyadkuvannya ta pereklad z pol's'koyi o. Yu. Mytsyka. – Kyiv: Vydavnychyy dim «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya», 2007. – 1006 s.

5. Debenko Vasyli'. Zarodzhennya impers'koyi ideyi v Moskovs'kiy derzhavi v kintsi XV – XVI st. – Ivano-Frankivs'k: Play, 2002. – 153 s.

6. Dzyarnovych Oleh. Orshans'ka bytva 1514 roku i Konstyantyn Ostroz'kyi / Knyazi Ostroz'ki. – Kyiv: Baltiya-Druk, 2014. – S. 70-82.

7. Druzhdzh. Pëtr. Bitva pad Orshay 1514 hoda / Peraklad z pol'skay movy Andrëya Yanushkevicha. – Minsk 2014. – 214 s.

8. Lazors'kyi Mykola. Stepova kvitka. – Kyiv: Ukraina, 1992. – 313 s.

9. Mishchenko Dmytro. Buntivnyy knyaz'. – Kyiv: Ukrainskyi pismennyk, 2003. – 304 s.

10. Nabytovych Ihor. «Zakryvavleni mech slavykh voiv piznav ty, moskalyu...»: bytva pid Orsheyu (1514) v ukrayinsko-biloruskiy ta polskolytovskiy poetychni tradytsii // Mandruichy svitamy i vikamy. Zbirnyk na poshanu Yuriya Peleshenka / Red. I. Nabytovych. – Kyiv, 2016. – S. 114-129.

11. Polonska-Vasylenko Nataliya. Istoriya Ukrainy. – Tom 1: Do polovyny XVII storichchya. – Myunkhen: Ukrayins'ke vydavnytstvo, 1972. – 591 s.

12. Strykovskiy Matsei. Litopys polskiy, lytovskiy, zhudskiy i vsiyeyi Rusy / Pereklad R. Ivasiva. – L'viv 2011. – 1075 s.

13. Ulyanovskiy Vasyl. «Slavnyi dlya vsikh chasiv cholovik»: knyaz Kostyantyn Ivanovych Ostrozkiy. – Ostroh, 2009. – 167 s.

14. Yakovenko Nataliya. Ukrayinska shlyakhta z kintsya XIV do seredyny XVII stolittya (Volyn' i Tsentral'na Ukrainy). – Kyiv: Naukova Dumka 1993. – 416 s.

Summary

Ihor Nabytovych

Literary Reception of Philosophy of History in the Novel by Mykola Lazorskiy «Steppe Flower»

The novel of the Ukrainian writer from Australia Mykola Lazorskiy «Steppe Flower» (1965) is an example of how a certain historiosophical concept receives artistic expression in the work of art. We are talking about the concept of the decline of the old elites of Rus-Ukraine, which gradually lost its state forming mission during the period of the Ukrainian lands as a part of the Grand Principality of Lithuania and Rzeczpospolita. In its place comes a new nation creating force – the Ukrainian Cossacks.

Except such historiosophical large-scale perspective on micro-historical level, the author in the form of art tries to present the problem of existence of the Ukrainian elite, its participation in political life, private manners and customs.

Through the micro-histories of living people (both real and fictional), this narrative strategy gives the opportunity to look at various micro levels of the private and national public life into the complex processes of circulation of the Ukrainian elites in the turbulent and dynamic processes of the late XV – XVI centuries.

Key words: *historical novel, Mykola Lazorskiy, historiosophy, Rus-Ukraine, Grand Principality of Lithuania, Rzeczpospolita.*

Дата надходження статті: «19» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «13» жовтня 2016 р.

УДК 821.161.2(71)-1.09

ПРИНА НАКАШИДЗЕ,
кандидат філологічних наук
(м. Дніпро)

Особливості художнього розкриття теми голодомору в україномовній поезії Канади

У статті розглянуто особливості художнього втілення теми голодомору у творчості поетів української діаспори Канади другої половини ХХ ст. – І. Темертея, О. Гай-Головка, О. Смотровича, Б. Мазепи. Визначено, що окреслена тема тісно переплітається з біографіями митців. Досліджено основні образи, що надають ліричним творам трагічного пафосу. Саме звернення до теми голодомору є одним із проявів історіософічності, що розглядається як складова національної ідентичності.

Ключові слова: *україномовна поезія Канади, голодомор, художній образ, опозиція село-місто, мотив втрати бездуховності.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Чи не найприкметнішою рисою україномовної поезії Канади другої половини ХХ ст. є історіософічність як основа світогляду й ідентичності письменників. Як правило, вона оприявнюється на рівні згадок про історичні події. Однією із центральних історичних тем поезії ХХ ст. є тема голодомору 1932–1933 рр. – однієї з найбільших трагедій українського народу. Як зазначає О. Ковальчук, проблема голодомору «постійно була і є в полі зору української діаспори, починаючи з трагічних подій і протягом десятиліть, коли на материковій Україні замовчувався навіть сам факт існування» [4, с. 121].

Аналіз досліджень і публікацій... Незважаючи на те, що голодомор 1932–1933 рр. висвітлюється в публіцистичній літературі української діаспори з 30-х років ХХ ст., світова наукова спільнота тривалий час не виявляла зацікавлення цією тематикою. Сьогодні дослідження голодомору є актуальною темою у вітчизняній (В. Марочко, С. Савельєв, Т. Конончук, В. Гудзь, О. Ковальчук, К. Назарова, О. Веселова та ін.) та світовій науці (Дж. Мейс, Г. Джоунс, М. Меггерідж, Р. Конквест та ін.), проте деякі аспекти залишаються недослідженими, зокрема висвітлення у художній літературі.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті – аналіз розкриття теми голодомору в україномовній поезії Канади другої

половини ХХ ст. (на матеріалі лірики І. Темертея, О. Смотрича, О. Гай-Головка та Б. Мазепи)

Виклад основного матеріалу... Українські письменники стали першими літописцями голодомору, намагаючись «осмислити катастрофу у слові – ще від часів, коли над правдою про Голодомор тяжів «культ мовчання». Художня правда про Голодомор почасти замінила історію, котра писалася і переписувалася» [7]. Серед художніх творів про трагічні події 1933 р. найвідомішими є романи У. Самчука «Марія» та В. Барки «Жовтий князь», поезії Є. Маланюка «Року Божого 1933» та М. Руденка «Хрест». З плином часу нові твори з'являлися і в Україні, і поза нею. У представників української діаспори була можливість відкрити страшну правду про голодомор світові, у чому полягала, за словами К. Волинського, їхня національно-патріотична місія. «Особливої викривальної сили цим розповідям надавала та обставина, що вони мали характер живих свідчень» [1, с. 7].

Трагізм історії українського народу 1930-х рр. знайшов своє вираження у поезії І. Темертея:

О голоде моїх холодних зим!

Як пригадаю я тебе – відчую враз себе живим [8, с. 394].

Через художнє протиставлення фізичної смерті моральній як втрати національної ідентичності, духовності аксіологічно означено голод в Україні початку 30-х років ХХ ст. як прояв жорстокості тоталітарного режиму, від якого і сам І. Темертей змушений був рятуватися втечею. З останнім фактом пов'язаний мотив свободи особистої та свободи народу. У поезії І. Темертея ретроспективно постає минуле України, у зв'язку з яким актуалізовано тему залежності народу від її загарбників, у першу чергу від Москви («Крикливий кат вполонив був мій край» [8, с. 399]).

У циклі поезій «1932–1933» О. Гай-Головка акцентовано проблему замовчування трагедії голодомору перед світом: «І про смерть ту страшну не дійшли у світі вісті» [2, с. 75]. Основою образу страшної смерті є узагальнююча згадка про смерть цілого села. Чи не найглибше в україномовній поезії Канади трагедію голодомору розкрив О. Смотрич у поетичній збірці «1933». Літературознавець Р. Доценко наголошує: в ліриці поета «майже немає видимого «я», хоч воно зовсім не розчинилось у навколишньому світі, воно присутнє, тільки опосередковано, як у японських віршованих мініатюрах» [3, с. 315]. Дійсно, у збірці «1933» ліричне «я» опосередковане. У всіх віршах збірки наявний персоніфікований образ смерті: «Селом лиш ходить тихо / смерть, / і зазира в усі хати, / падлюка» [6, с. 14]. Трагічність смерті невинних людей поет підкреслює, використовуючи звукові образи тиші,

похоронного хоралу, виття собаки, крику живого у домовині. Серед домінантних образів, що поглиблюють вираз трагічного в поезії, образи ночі та зими. У розвитку теми голодомору у поезії О. Смотрича актуалізовано опозицію село–місто, зокрема у вірші «Танок смерті»:

Із міста смерть ходила на село
й верталася назад, щоб трохи
відпочити в місті і пожерти... [6, с. 12].

Образ села, не втрачаючи смислового навантаження одного із символів України, постає простором, де панує смерть. Натомість у місті у цей же час вирує культурне життя («опера, балет, кіно, / естрада, цирк, концерти» [6, с. 12]). Образ міста у поезіях збірки «1933» змальовується як інший світ, куди прагнуть потрапити вихідці з села, щоб не вмерти від голоду, «з надією набити чимось живота, / бодай хоч вижебрати сухаря» [6, с. 15], але їм це не вдається. Опозиція село–місто у О. Смотрича набуває емоційного забарвлення через образи їхніх жителів. В інтерпретації міста як ворожого світу актуалізовано образ «пузатих та здорових» кацапів [6, с. 15]. Антитетично їм у деяких поезіях жителі села зображені через призму свідомості пролетарів як куркулі. Наприклад, у вірші «Вона лежала в Харкові...» від імені мешканців міста дана така характеристика померлої від голоду селянки: «О, мабуть жінка розкуркуленого / куркуля, котрій, як бачите, хотілось жерти!» [6, с. 17]. Алітерація звуків [р], [к] й шиплячих надає поезії саркастичної інтонації, що підкреслює жорстокість й ворожість до приречених на смерть людей. Асоціативно оприявнюється мотив втрати духовності, що знаходить продовження у наступних віршах О. Смотрича. Наприклад, картина зруйнування сільської церкви у поезії «Лист»: «Над ранок із совхозу / пригнали гаспиди залізні трактори, / і церкву ту, стару та дерев'яну, повалили...» [6, с. 11]. В образі церкви, з одного боку, сфокусовано почуття надії на порятунок від голоду навесні. З іншого – це узагальнений образ християнської релігії. У факті зруйнування церкви відбито політику уряду Радянського Союзу: нав'язування атеїзму, знищення української історії, культури та історичної пам'яті. Голодомор – один із засобів втілення цієї політики: його жертви співвідносяться з образом мучеників за віру. Схоже трактування голодомору і у вірші Б. Мазеши «Містика». Поет порівнює долю українського народу з долею Ісуса Христа:

На тридцять третім
Убили Бога,
А в тридцять третім
Вбивали мій народ [5, с. 15].

У розвитку теми убивства Бога розгорнуто ідею мучеництва, самопожертви, скорельованих на число тридцять три – вік земного життя Ісуса Христа. Звернення поета до узагальненого образу народу – натяк на масштабність трагедії голодомору. У підтексті поезії Б. Мазепи прочитується попередження повтору трагічних подій.

Висновки... Таким чином, однією із концептуальних рис лірики поетів української діаспори в Канаді є історіософічність, що є ознакою національної ідентичності. Найчастіше поети-емігранти звертались у своїх творах до трагічних подій ХХ ст., свідками яких вони і були. Вагоме місце серед поетичного доробку І. Темертея, О. Смотрича, О. Гай-Головка, Б. Мазепи посідають поетичні твори, головною темою яких є голодомор. Художніми особливостями розкриття цієї теми стали використання релігійних образів, введення опозицій село-місто, духовність-бездуховність. Перспективним є дослідження висвітлення теми голодомору в поезії україномовній поезії другої половини ХХ ст. в інших країнах світу, зокрема США, Аргентини, Бразилії, Німеччині.

Список використаних джерел і літератури:

1. Волинський К. П. Яр Славутич. Літературний портрет / К. П. Волинський. – К.: Наукова думка, 1994. – 236 с.
2. Гай-Головка О. Поетичні твори: [У 3 т.] / О. Гай-Головка. – Т. 3 (1978–1997). – Тернопіль: Тайп, 1998. – 180 с.
3. Доценко Р. Неунікненність суворого плину життя / Р. Доценко // Кур'єр Кривбасу. – 2008. – Травень-червень. – С. 313–321.
4. Ковальчук О. «Боротьба за правду про великий голод» (заходи української громади США і Канади з визнання голодомору 1932-1933 років в УРСР) / О. Ковальчук // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2008. – Вип. 18. – С. 121-134.
5. Мазепа Б. Полум'яні акорди: Лірика / Б. Мазепа. – Едмонтон: Об'єднання українських письменників «Слово» в Канаді, 1976. – 62 с.
6. Смотрич О. 1933: Поезії / О. Смотрич. – Самвидав, 1975. – 19 с.
7. Степула Н. Література про голодомор / Н. Степула [Електрон. ресурс] // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1353915.html>
8. Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К.: Неопалима купина, 2004. – 512 с.

References:

1. Volynskyi K. P. Yar Slavutych. Literaturnyi portret / K. P. Volynskyi. – K.: Naukova dumka, 1994. – 236 s.
2. Hai-Holovko O. Poetychni tvory: [U 3 t.] / O. Hai-Holovko. – T. 3 (1978–1997). – Ternopil: Taip, 1998. – 180 s.

3. Dotsenko R. Neunykennnist suvoroho plynu zhyttia / R. Dotsenko // Kurier Kryvbasu. – 2008. – Traven-cherven. – S. 313–321.

4. Kovalchuk O. «Borotba za pravdu pro velykyi holod» (zakhody ukrainskoi hromady SShA i Kanady z vyznannia holodomoru 1932 1933 rokiv v URSS) / O. Kovalchuk // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. – 2008. – Vyp. 18. –S. 121-134.

5. Mazepa B. Polumiani akordy: Liryka / B. Mazepa. – Edmonton: Obiednannia ukrainskykh pysmennykiv «Slovo» v Kanadi, 1976. – 62 s.

6. Smotrych O. 1933: Poezii / O. Smotrych. – Samvydav, 1975. – 19 s.

7. Stepula N. Literatura pro holodomor / N. Stepula [Elektron. resurs] // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1353915.html>

8. Temertei I. Poezii / I. Temertei. – K.: Neopalyma kupyna, 2004. – 512 s.

Summary

Iryna Nakashydz

Peculiarities of Artistic Revealing of the Topic of Holodomor In Ukrainian-Speaking Poetry of Canada

The article deals with the features of the artistic embodiment of the Holodomor in the creativity of Ukrainian-Canadian poets of the second half of the 20th century – I. Temertei, A. Hai-Holovko, O. Smotrych, B. Mazepa. It is determined that the outlined topic is closely intertwined with the artists' biographies. The main images that provide a lyrical works of tragic pathos are analysed. The appeal to the Holodomor is one of the manifestations of the theme of history that is considered as a component of the national identity.

Key words: *Ukrainian-Canadian poetry, Holodomor, artistic image, opposition village-city, motive of losing spirituality.*

Дата надходження статті: «10» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «27» жовтня 2016 р.

УДК 821.161.1-1.09»19»

СВІТЛАНА ПРОШЕНКО,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

Відтворення моделюючого принципу інтермедіальності у структурі художнього образу роману Г. Гессе «Степовий вовк»

У статті розглянуто німецький інтелектуальний роман, зокрема філософська концепція світосприйняття Г. Гессе представлена у творі «Степовий вовк», який є яскравим прикладом взаємодії музики та слова.

Зосереджено увагу на зміні літературно-художнього коду, а саме тенденції до синтетичної художньої мови у романі. Авторка розкриває модулюючі форми мовленнєвої організації літературного тексту за принципом інтермедіальності як найбільш відповідного процесу мислення.

На конкретних прикладах продемонстровано співвідношення на протиставленні двох музичних просторів, які зображують опозицію «біль/сміх». Розглянуто ідею контрапункту як діалогу голосів на літературний твір, який постає поліфонічним поєднанням особистісних голосів, але також тем, мотивів, почуттів. Дослідницею аргументовано, що музика опосередкована не тільки у вигляді безпосередньої присутності на сторінках твору імен композиторів і назв їх творів, вона стає головною організуючою силою тексту. Так, характер героя й довоколишній світ набувають поліфонічного звучання – нерозривної єдності протилежних музичних тем.

Встановлено, що інтермедіальність схована у поетиці гессівського роману, у самій структурі художнього образу, у принципі художньої організації твору як сюжетно-композиційної єдності.

Ключові слова: *поетика, принцип інтермедіальності, художній образ, музичний простір, поліфонічність, опозиція, концепція*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Західна інтелектуальна або ж філософська проза у ХХ столітті відзначалась певними особливостями, зокрема проникненням відстороненого інтелекту в сферу рефлексивно-несвідомого, а також у міфопоетичні тексти та їх архаїчні структури. На художню прозу західних письменників істотний вплив мали не тільки популярна у той час філософія життя, але і її психоаналітична інтерпретація. Тут

характерним було як би навмисне відчуження від усталеного, історичного розуміння буття, коли втрачається логічна послідовність тимчасової довжини і разом з цим зникає і просторова прихильність до світу цього буття.

У першій половині ХХ століття, зокрема у міжвоєнний період, відбулась зміна літературно-художнього коду, а саме спостерігалась тенденція до синтетичної художньої мови, що спирається на принцип асоціативної багатозначності, де асоціативні ряди вибудовуються за принципом суміжних видів мистецтв.

На межі ХІХ–ХХ ст. творча інтелігенція гостро відчувала катастрофічність сучасності, наближення світової війни. Чимало письменників зазнавали тоді впливу Ніцше, його думок про розпад цивілізації і хворобу культури, «симпатії до смерті» Шопенгауера, ідеї «занепаду» Шпенглера [4].

У літературу, в тому числі в саму мову літератури, органічно входять театр, кіно, музика, живопис, проте не як тематичне поєднання, а як модулюючі принципи мовленнєвої організації літературного тексту за принципом інтермедіальності як найбільш відповідного процесу мислення [2, с. 205].

Аналіз досліджень і публікацій... Ще за життя письменника творчість Германа Гессе стала об'єктом пильного інтересу літературознавців, критиків, істориків літератури та досліджень багатьох наукових праць. Серед досліджень творчості видатного німецького письменника особливо цікавими видаються праці Я. Акоюн, Р. Каралашвілі, Б. Целлер [4; 8]. Вивчення зв'язків творчості Гессе з спадщиною німецького романтизму присвячені книги і статті К. Вайбеля, Х. Ленера, Р. Маурера, а також одна з глав монографії Е. Хільшера «Поетичні картини світу: Генріх Манн, Томас Манн, Герман Гессе, Роберт Музіль, Ліон Фейхтвagner».

Однак, на жаль, у літературознавчій науці дискусійним залишається питання про диференціацію жанрів інтелектуального та філософського романів. Крім цього, на сьогодні досі ґрунтовно не вивчена поетики романів Гессе крізь призму індивідуально-авторських інтенцій.

Формулювання цілей статті... Метою запропонованої праці є дослідження німецького інтелектуального роману Г. Гессе «Степовий вовк», а саме відтворення моделюючого принципу інтермедіальності у структурі художнього образу Гарі Галера.

Виклад основного матеріалу... Література ХХ століття має безліч прикладів з явищем інтермедіальності, і роман Г. Гессе «Степовий вовк» входить у список зразків такої літератури. Закономірним стало

звернення до музики як найбільш суб'єктивного виду мистецтва, а багато митців вважали її символом мистецтва взагалі. Саме музика найменше піддається логічному аналізу і найбільше пов'язана з чисто емоційною стороною людської особи. Музика стала невід'ємною частиною художніх творів, їх автори використовували принципи музичної композиції, переводили різні музичні елементи на літературну мову.

До музики почали ставитись як до вираження ірраціонального, недосяжного і непояснюваного. Томас Манн писав у статті «Німеччина і німці»: «Музика – це сфера демонічного». Серен К'еркегор переконливо доказав це у своїй хворобливо-пристрасній статті про «Дон Жуана» Моцарта – це християнське мистецтво з негативним знаком. Вона – найтонше розрахований порядок і хаос ірраціональності, первозданності; водночас в її арсеналі є заклинаючи, логічно незбагненні звукові образи – і магія чисел, вона найбільш далека від реальності і, в той же час – найпристрасніше мистецтво, абстрактне і містичне» [5, с. 18].

Ріхард Вагнер так охарактеризував ставлення німців до музики: «Німцю не досить чисто чуттєвого сприйняття музики: він хоче познайомитися з усім її внутрішнім організмом, він музику вивчає – вивчає контрапункт, щоб чіткіше усвідомити, що за могутня чудесна сила притягує його до шедеврів музичного мистецтва, він доходить у своєму вивченні до самої основи і, врешті-решт, сам стає творцем» [6, с. 59].

Роман Г. Гессе «Степовий вовк» є яскравим прикладом взаємодії музики та слова. Гессівський роман розмежовує музику на два різні рівні, на дві площини: з одного боку, це теми, образи, постаті, які відносяться до музичної сфери – Моцарт, Вагнер, Бетховен, Гайдн, Брамс, Гендель, саксофоніст Пабло, класична музика і джаз, вчення Лі-Бу-Вея, «Музика самотності», «Музика занепаду». «Половина цієї музики – лірична – була масна, пересолоджена й сентиментальна, а друга половина – буйна, примхлива й сильна, а проте обидві вони наївно і мирно зливалися до купи й утворювали цілість. Це була музика занепаду» [5, с. 20]. Друга ж площина цієї інтермедіальності – невербальна. Вона схована у поезиї гессівського роману, у самій структурі художнього образу, у принципі художньої організації твору як сюжетно-композиційної єдності.

«Справжній сенс музики, за Гессе, у відтворенні світового порядку і у возз'єднанні з ним людської істоти. Найвищим проявом цього порядку для письменника є класична музика (Бах і Моцарт), вона – вищий з

доступних людині способів заново відтворити цей порядок, надати хаосу життя сенсу і закономірності» [5, с. 20].

Для ХХ ст. характерним є народження нової музики, яка відкидала канони, сформовані у Європі впродовж століть. І наряду з цим виникла проблема співіснування старої безсмертної музики Бароко та нової імпровізаційної традиції. «Звичайно, в порівнянні з Бахом і Моцартом, зі справжньою музикою, вона була гидотою, але ж такою самою гидотою було все наше мистецтво, вся наша уявна культура в порівнянні зі справжньою культурою» [6, с. 59].

Щодо нової традиції Гессе писав так: «Якби я був музикантом, я без будь-яких зусиль міг би написати двоголосу мелодію, мелодію, що складається з двох ліній, з двох тональностей і нотних рядів, які б відповідали один одному, один одного доповнювали, змагалися один з одним, обумовлювали один одного, у всякому разі, в кожному мить, у кожній точці ряду знаходилися б у найтіснішій взаємодії» [6, с. 59].

Героєм роману є благополучний зовні, проте внутрішньо вкрай самотній інтелектуал Гарі Галер. Він досить творча особистість, проте у його житті немає гармонії, немає музики. І знайти гармонію можна лише тоді, коли існуватиме рівновага між свідомістю та несвідомим Гарі. Невипадково автор «Записок» називає себе «Степовим Вовком». Це визначення взяте ним з «Трактату про Степового Вовка», який дав йому чоловік на вулиці. У Гарі існує два нерозривні початки, дві натури – «людська» і «вовча». В той час як оточення намагається приборкати у собі звіра, Степовий Вовк постійно шукає шляхи боротьби з «людиною», прагне розгорнути в собі «надлюдину».

У душі Галера поєднуються вовк-одинак та міщанин. Він страждає через наслідки хвороби часу, і проблемою є непереборне відчуття загибелі західної культури. Знаковою подією у житті Гарі є момент, коли він опиняється на межі самогубства. Саме тоді відбувається зустріч із Герміною, яка стає його «музою», і далі вже приводить його до особистої свободи та музичної гармонії.

Засобом порятунку від світу для Гарі Галера стають звуки класичної музики. Він відвідує симфонічні концерти, в його душі часто звучать музичні теми улюблених творів: «...раптом згадав забуту мелодію, виконану піано на дерев'яному духовому інструменті: вона росла, роздималася в мені, наче блискуча мильна бульбашка, віддзеркалюючи на своїй яскравій поверхні весь світ у мініатюрі, тоді тихо лопнула. Якби могло таке статися, щоб ця небесна коротенька мелодія нишком укорінилася в моїй душі й одного дня розцвіла знов у мені прекрасною квіткою у всіх своїх ніжних барвах, – чи тоді я б міг бути зовсім пропащим? І хоч я був звіром, що заблукав і не розуміє

навколишнього світу, та все ж моє безглузде життя мало якийсь сенс, щось у мені відгукувалося на поклик з далеких світів, у моему мозку громадилися тисячі образів [1, с. 110].

Музичні уподобання самого Гессе простежуються і у смаках Галера: «Спочатку виконували якусь річ Генделя – гарну, шляхетну мелодію, проте Степовий Вовк сидів, глибоко поринувши у свої думки, і, видно, не сприймав ані мелодії, ані того, що його оточувало. Байдушний до всього, самітний, чужий, він сидів, опустивши очі, і обличчя його було холодне, але якесь зрадницьке. Потім заграли інший твір, коротку симфонію Фридемана Баха, і я вражено побачив, що вже після перших звуків мій загадковий сусід почав усміхатися, він цілковито підпав під чари музики...» [1, с. 98]. Відображаючи внутрішні переживання героя, музика створювала настрій. «Останній номер концерту – «Варіації» Реґера, твір, який багатьом видається трохи задовгим і втомливим. Степовий Вовк, що спершу слухав уважно й доброзичливо, також розчарувався; він засунув руки в кишені й знов заглибився у свої думки, але вже не радісні й солодкі, а сумні, може, навіть неприємні, обличчя його немовби погасло, знов стало безбарвне й сіре, весь він набув вигляду старої, хворої, невдоволеної людини [1, с. 99].

Цей симфонічний концерт згадується у романі двічі: вперше концерт побачений очима стороннього спостерігача – племінника господині Галера. А вже у наступній главі автор повертається до моменту переживання музики, яке відбувається в душі самого Гарі: «...після двох тактів піано, виконаних на дерев'яному духовому інструменті, несподівано відчинилися двері потойбічного світу, я перелетів небо й побачив Бога за роботою, відчув солодкий біль- і вже не боронився ні від чого на світі, не боявся нічого в світі, все приймав і всьому віддавав своє серце» [1, с. 111].

Тема музики стає в романі провідною, адже у ньому міститься безліч згадок як композиторів, так і різних музичних творів. Та найбільш значимим є те, що музика присутня тут не тільки у вигляді безпосередньої присутності на сторінках твору імен композиторів і назв їх творів, вона стала головною організуючою силою тексту.

Сам роман можна порівняти з музичною композицією, адже він має схожу архітектоніку. «Роман «побудований так само строго, як канон чи fuga, і став формою в тій мірі, яка була «можливою» для мене», – писав Гессе в одному з листів, а вже в іншому: «З чисто художньої точки зору «Степовий вовк» не поступається «Нарцису і Гольдмунду», він так само строго і чітко побудований довкола інтермеццо трактату, як соната, і чисто розробляє тему» [7].

Твір ніби складений із двох нерівних частин: вступної та експозиційної. Друга частина включає в себе не тільки «Вступне слово видавця», автохарактеристику Гарі Галлера у вигляді «Трактату» та опису звичайного дня Степового Вовка, а і саму дію, яка завершується фантастичною оргією у «магічному театрі». Наскрізною трагічною темою у творі постає боротьба людини і вовка в душі Гарі Галера. Вираження подібної роздвоєності можна знайти і в музиці. Одна частина Гарі, «Людина», прагне ідеального та духовного. Тому душа Галлера вимагає високої строгої класики: «...мені тепер хотілося саме такої прохолодної, шляхетної музики я пив би її, як боги п'ють нектар» [1, с. 123].

Він з жалем констатує, що радіомузика життя, механічне відтворення божественних співзвуч спотворює усю прекрасну живу музику безсмертних композиторів. Він називає грамофони та радіоприймачі «огидними пристроями» через воістину пекельне звучання, хоча їх і вважають тріумфами епохи: «пекельна бляшана лійка почала випльовувати з себе ту суміш бронхіального харкотиння і жованої гуми, яку власники грамофонів та приймачів домовилися звати музикою ...» [1, с. 134]. Грамофон, який за наполяганням Герміни з'явився в кімнаті Гарі Галера, зруйнував атмосферу духовності та вніс збої у звичний ритм життя героя.

Гессе суперечливо ставився до джазу, який був надзвичайно популярним на початку ХХ ст., проте все ж таки він називав цю музику «святом почуттів і розкріпаченого природного ества людини» та визнавав право на існування такого напряму. Джаз викликає агресію у Степового вовка, так ця музика протистоїть класиці та є атрибутом нового часу. Вона навіть будить у Гарі «вовчу» природу. Як музика в цілому являє собою «поєднання різнорідного, згodu неузгоджуваного», так і в Гарі вживаються дві натури, між якими відбувається постійний діалог. Характер героя й довколишній світ набувають поліфонічного звучання – нерозривної єдності протилежних музичних тем: класики – втілення культури, і джазу з його силою, свіжістю, наївною чуттєвістю [7].

Письменник зазначає, що джаз це «музика загибелі», хоча музика безсмертних композиторів також має риси смерті. У фіналі роману, вбивши Герміну, охоплений жахом Гарі уважно дивиться на неї: «на скам'яніле чоло, на непорушне волосся, на біле холодне вухо. Холод, який випромінювало її тіло, був смертельний і все-таки гарний, він бринів, чарівно вібрував, був музикою» [1, с. 134].

У «Степовому вовку» письменник спирається на традицію романтичної поезії, яка переносила ідею контрапункту як діалогу

голосів на літературний твір, який постає поліфонічним поєднанням особистісних голосів, але також і тем, мотивів, почуттів. Зразками поліфонічних письменників служать Гете, Шекспір» [7]. До постаті і творчості Гете Гессе звертається впродовж всього роману. Гарі Галлер веде «мисленні розмови і бої» з улюбленим поетом, а поліфонічний принцип «Вільгельма Мейстера» чітко простежується у структурі «Степового Вовка».

Гессе запозичив ідею співставлення музики та дотепності, «поєднання неспоріднених образів або виявлення прихованої подібності у явно неподібних речах» [7]. Тому суттєвим елементом естетики роману Гессе є гумор. Як філософське поняття він «передбачає гру категоріями свідомості і життя. Гра породжує зрушення, переміщення, взаємовпливи ідей, їх постійну хистку неоднозначність. Поетика роману не мислиться без гумору, без подвійного висвітлення будь-якої думки» [2, с. 201]. У фіналі магічної вистави відбувається розмова Моцарта з Гарі, який драгується через поведінку композитора. Моцарт перекидається у повітрі, виголошує лайливі слова, голосно регоче, а потім налаштовує радіоприймач та змушує Гарі слухати огидну та спотворену музику. Я зовсім не думав про те, що саме він підкручує і налагоджує. «Виявилось, що він збирав і настроював радіоприймач; тепер він ввімкнув його й сказав: – Передача з Мюнхена, Генделів «Кончерто гресо» у фа мажорі. І справді, на мій невимовний подив і жах, пекельна бляшана лійка почала випльовувати з себе ту суміш бронхіального харкотиння і жованої гуми, яку власники грамофонів та приймачів домовилися звати музикою, – але, так само, як під грубим шаром бруду ми вгадуємо чудову давню картину, так і за тим харкотинням і хрипінням дійсно можна було вгадати шляхетні обриси того божистого твору, його величну композицію, його сміливий, широкий подих, глибоке звучання смичкових інструментів».

Але все ж таки можна вирізнити серед хрипливих і потворних звуків обриси божистої музики: «Слухаючи радіо, ви чуєте й бачите предковічну боротьбу між ідеєю та її втіленням, між вічністю й часом, між божистим і людським» [1, с. 132]. Завдяки використанню прийому поліфонії автору вдається показати одночасне співіснування теми життя та вічності.

Будова роману «Степовий вовк» базується на співвідношенні та протиставленні двох музичних просторів, які зображують опозицію «біль/сміх». Галер є представником першої частини такої опозиції. Пабло намагається, за допомогою джазової музики, змусити Гарі розсміятися над Болем і перетворити його на Сміх. Тому він представляє другу частину опозиції. Та ж ситуація склалася і з

музикою: менестрельна традиція та письмова поліфонічна музика, вже як нове мистецтво, перетворюється на опозицію, так само як і джаз/класична музика.

Пабло – це сучасний менестрель і його завдання грати на саксофоні майстерно, викладаючись на повну, як тільки може. Проте йому цілковито невідомо, що «е не тільки чуттєва музика, а й духовна, і це саме те, чого людям найдужче хочеться у цю хвилину. Існує не тільки музика, яка виконується цієї хвилини, є й безсмертна, та, яка живе тоді, коли її не грають [7]. На початку роману Галер надто серйозний, щоб по-дитячому віддаватися грі і прийняти той життєвий і музичний простір, який пропагує наслідувач менестрельної традиції.

У романі присутня не тільки опозиція музичних просторів, багато інших опозицій породжені саме нею. Як духовна музика протиставлена чуттєвій танцювальній музиці ресторанів, так і божисте протистоїть людському, повсякденний світ – світу мистецтва, міщанин – митцеві, Гарі – Пабло, Вічність – часові. Розгортання цих опозицій відбувається на тлі двох музичних просторів. І кожна з них варіюється, змінюється та переходить з одного простору в інший. Несумісні як два протилежні початки опозиції змагаються одна з одною, але в той же час існують у єдності цілого, взаємодіють і впливають одна на одну. Роман побудований за усіма законами музичного розвитку, і тому, врешті-решт, всі ці опозиції складаються у Єдність. Сам Гессе писав з цього приводу у листі 1932 року: «Степовий вовк» побудований так же строго, як канон чи фуга, і став формою до такої міри, яка тільки можлива для мене. Він грає і навіть танцює» [8].

Вже у заключній частині роману відчутні традиції символізму та модернізму літератури початку ХХ ст. Бал-маскарад – це своєрідний засіб для переходу до безмежного часопростору «Магічного театру», де втрачалось відчуття часу, і не відомо скільки годин чи миттєвостей тривало хмільне щастя. У театрі Гарі зустрічається із персонажами з різноманітних епох, культур, а блукаючи безкінечними лабіринтами сходів, герой приходить до осягнення тайників своєї свідомості.

Висновки... Отже, згідно з Гессе, є два шляхи переборення внутрішньої кризи: можна долучитись до безсмертних цінностей мистецтва (образи Моцарта, Гете, класична поезія, церковна та симфонічна музика), або можна потрапити у полон елементарних почуттів, які панують у джазовій музиці, у модних танцях, в пройнятих атмосферою екстазу карнавалах. Наявність відкритого фіналу у романі підкреслює ідею морального вибору кожної людини. «Як поет із кількох постатей творить драму, так і ми з фігур розщепленого «я» утворюємо

нові групи і з новими можливостями комбінацій і ходів, нові ситуації» [4].

Список використаних джерел і літератури:

1. Гессе Г. Степовий вовк: [пер. з нім. Євгена Поповича] / Г. Гессе. – Харків: Фоліо, 2012. – 191 с.
2. Гужва О. Симфонізм у зв'язку з метамовою мистецтва / Олександр Гужва // *Культура України: зб. наук. праць.* – Х.: ХДАК, 2008. – Вип.25. – С. 198–209.
3. Золотухина О. Б. Эволюция психологизма Германа Гессе : [монография] / О. Б. Золотухина. – Гродно, 2006. – 141 с.
4. Каралашвили Р. Г. Мир романа Германа Гессе / Р. Г. Каралашвили. - Тбилиси, 1984. – 268 с.
5. Костерин А. Оппозиция музыкальных пространств в «Степном Волке» Германа Гессе: менестрельная традиция VS опусной музыки / А. Костерин, К. П. Степанова // *Филологический ежегодник.* – Омский государственный университет. – 1998. – Вып. 2. – С. 6-29.
6. Руколеева Р. Т. «Соната в прозе»: Гармония слова и музыки в творчестве Германа Гессе / Р. Т. Руколеева // *Дискуссия.* Политематический журнал научных публикаций. – Екатеринбург, 2011. – №1. – С.58-62.
7. Тимашков А. Ю. Интермедиальность как авторская стратегия в европейской художественной культуре рубежа XIX-XX веков: дисс. на соискание уч. степени канд. Искусствоведения / А. Ю. Тимашков. – Санкт-Петербург, 2012. – 268 с.
8. Целлер Бернхард. Герман Гессе сам свидетельствующий о себе и о своей жизни: [пер. с нем.] / Бернхард Целлер. – Челябинск, «Урал LTD», 1998. – 312 с.

References:

1. Hesse H. *Stepovyi vovk*: per. z nim. Jevghena Popovycha. Kharkiv, Folio, 2012, 191 s.
2. Huzhva O. Symfonizm u zviazku z metamovoju mystectva, *Kuljtura Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*, 2008, Tom 25, ss. 198–209.
3. Zolotukhyna O. B. Evoliuciia psikhologizma Germana Gesse: monografiya. Grodno, 2006, 141 s.
4. Karalashvili R. G. *Mir romana Germana Gesse*. Tbilisi, 1984, 268 s.
5. Kosteryn A. Oppoziciia muzykalnykh prostranstv v «Stepnom Volke» Germana Gesse: menestrelnaia tradiciia VS opusnoi muzyki, *Filologicheskii ezhegodnik*, 1998, Tom 25, ss. 6-29.

6. Rukoleeva R. T. «Sonata v proze»: Garmoniia slova i muzyky v tvorchestve Germana Gesse, *Diskussii. Politematicheskii zhurnal nauchnykh publikatsii*. 2011, № 1, ss. 58-62.

7. Tymashkov A. Ju. Intermedialnost kak avtorskaia strategiiia v evropeiskoi khudozhestvennoi kulture rubezha XIX-XX vekov: diss. na soiskaniye uch. stepeni kand. Iskusstvovedeniia, Sankt-Peterburg, 2012. – 268 s.

8. Celler Bernkhard. German Gesse sam svidetelstvuyushhii o sebe i o svoei zhizni, Cheliabinsk, «Ural LTD», 1998, 312 s.

Summary

Svitlana Piroshenko

Reproduction of the Modelling Principle of Intermediaries in the Structure of the Artistic Image of the Novel by Hermann Hesse «Steppenwolf»

The article deals with the German intellectual novel, in particular, the philosophical concept of conception of the world of Hermann Hesse is presented in his work «Steppenwolf», which is a good example of interaction of music and words.

The attention is focused on the change of literary-artistic code, namely, the tendency to synthetic artistic language in the novel. The author reveals modelling forms of speech organization of the literary text according to the principle of intermediary as the most appropriate thinking process.

By the specific examples the ratio of the juxtaposition of two musical spaces that depict the opposition «pain/laughter» has been demonstrated. The idea of counterpoint as a dialogue of the votes in a literary work that appears as a polyphonic combination of personal voices, but also motives, feelings has been studied. The researcher reasoned that the music is mediated not only in the form of direct presence on the pages of the work of composers' names and titles of their works, it becomes the main organizing force of the text. So, the character of the hero and the surrounding world gain polyphonic sounding - the indissoluble unity of the opposite musical themes.

It is determined that intermediality is hidden in poetics of Hesse's novel, in the very structure of the artistic image, in the principle of artistic organization of the work as the plot-compositional unity.

Key words: *poetics, principle of intermediality, artistic image, music space, polyphony, opposition, concept.*

Дата надходження статті: «25» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.2.09

НІНА ПОЛЯРУШ,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Вінниця)*

Творчість Агатангела Кримського в інтерпретації Івана Франка

У статті зроблено спробу визначити роль і місце І. Франка у житті та творчості всесвітньо відомого вченого-орієнталіста, поета, перекладача А. Кримського. Зокрема, простежено витоки творчих стосунків і детально проаналізовано відгуки, рецензії І. Франка на першу збірку оповідань письменника «Повістки та ескізи з українського життя», збірку екзотичних поезій «Пальмове гілля», зроблено оцінку перекладів творів А. Кримського близькосхідних поетів.

Не залишилися поза увагою авторки статті й рецензії А. Кримського на книгу оповідань «В поті чола» І. Франка та монографію «Іван Вишенський і його твори», участь А. Кримського у підготовці та виданні збірника «Привіт Франкові».

Ключові слова: *поет, перекладач, орієнталіст, рецензія, вчений*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Ім'я А. Кримського є одним із найсвітліших не тільки у вітчизняній, але й світовій філології та культурології. Багатогранність його таланту вражає і сучасних дослідників: сходознавець, історик, філолог, етнограф, фольклорист, поет, прозаїк, перекладач. Й досі арабський світ вивчає свою історію за підручником українського філолога. Його перу належить близько 1000 наукових праць з різних галузей гуманітарних знань – історії, літератури, театру, мови, фольклору, етнографії. Це був учений великої ерудиції, який знав більше 60 мов, серед яких санскрит, завдяки чому мав доступ до джерел світової культури.

Особливо плідною була його праця в галузі сходознавства. У відомих енциклопедіях Брокгауза і Єфрона – 198 статей і Граната – 304 статті належать перу А. Кримського.

У «Трудах по востоковедению», що їх видав Лазаревський інститут східних мов у Москві, наукові праці А. Кримського складають 26 томів. За неповними підрахунками учених доробок А. Кримського налічує 879 наукових праць (монографії, статті, рецензії, повідомлення), 164 оригінальних твори з його перекладами (том оповідань, роман, поетична збірка «Пальмове гілля»). Отже, поезія й наука – це два крила невтомного сіяча на перелогах рідної та світової культури. За

кількістю наукова спадщина академіка А. Кримського поступається хіба що перед спадщиною Івана Франка. Вона ще уповні не вивчена, навіть не все з написаного А. Кримським опубліковано. Його праці були високо оцінені науковцями-сучасниками ще за життя вченого.

А. Кримський був почесним доктором зарубіжних університетів, інститутів, наукових товариств. Його праці публікувалися в перекладах європейськими мовами, а також мовами народів Близького і Середнього Сходу.

Аналіз досліджень і публікацій... Високо оцінювали наукову та письменницьку творчість А. Кримського видатні діячі української культури Іван Франко, Павло Житецький, Борис Грінченко, Леся Українка, Михайло Старицький, Микола Лисенко, Володимир Гнатюк.

Відомо, що на знак пошани до вченого Леся Українка присвятила йому поему «В катакомбах», ділилася з ним своїми творчими планами, радилася у східних питаннях. Один з найяскравіших учнів А. Кримського Омелян Прицак стверджує, що «професор П.Г. Житецький заступив йому батька, а письменники Борис Грінченко й Іван Франко стали його братами-сповідниками» [5, с. 125].

Формулювання цілей статті... Отож, **мета нашої статті** – схарактеризувати роль і місце Івана Франка в життєвій та творчій долі А. Кримського.

Виклад основного матеріалу... У 1889–1890 роках, будучи студентом Лазаревського інституту східних мов у Москві, А. Кримський публікує статті, нариси, переклади в галицьких періодичних виданнях «Зоря», «Правда», «Народ», «Буковина», «Зеркало», «Дзвінок», чим заслужив собі авторитет. Тоді написав листи до Б. Грінченка, І. Франка, М. Павлика та ін. відомих літературних й поетичних діячів, які виявили до нього повагу й прийняли до свого кола. Особисті знайомства з названими авторитетами відбулися дещо пізніше. Зокрема, дружба А. Кримського з І. Франком розпочалася на початку 90-х років ХХ століття, здебільшого на ґрунті орієнталістики. І. Франко мав намір у створеному ним журналі «Жите і слово» друкувати переклади кращих творів арабської, індійської, перської та інших літератур.

У листі до А. Кримського від 12 грудня 1890 р. він пише: «Я дуже рад, що ви такі охочі до роботи над перекладами орієнтальних поетів, про котрих я ще в гімназії з тугою думав, читаючи уривки в німецьких переводах» [6]. Відомо й те, що І. Франко мав намір видати окремою книжкою переклади А. Кримського з Гафіза й Сааді.

На думку М. Веркальця, «чи не найбільше прислужилася українській літературі спільна титанічна праця А. Кримського й

І. Франка по збиранню та вивченню творчості С. Руданського, дослідженню життєвого та творчого шляху І. Вишенського» [1, с. 17]. Значним кроком у наближенні до І. Франка була рецензія А. Кримського на книгу оповідань «В поті чола» («Зоря» – 1891 р.), у якій вчений підкреслює, що «під загалом висловлених думок сміливо підпишеться кожна вчена людина, бо Франко виступав тутечки проти того, що дійсно гнобить усіх; промовляє в користь «принижених і ображених», будь старих, будь малих» [3, с. 307]. На думку А. Кримського, найкращим у цій збірці є оповідання «Лесяшина челядь», в якому Франко виступає бездоганим знавцем побуту й життя народу подібно до Ю. Федьковича. Зважаючи на те, що ця стаття була написана А. Кримським в період його ідейних хитань, очевидним є його тяжіння до Франка, його ідейно-естетичної програми.

Помітним кроком до зближення А. Кримського з І. Франком стала рецензія на перший номер журналу «Жите і слово» у 1894 р., у якій автор наголошував, як Франкові було важко боронити рідну мову, дбати за її збагачення.

Літературознавці зазначають, що особисті стосунки А. Кримського з І. Франком не були на заваді об'єктивності й принциповості у питаннях естетичних і наукових. Їхня взаємовимогливість була рушієм поступу. Прикладом тут може слугувати рецензія А. Кримського на монографію І. Франка «Іван Вишенський і його твори» (1895). І. Франко сприйняв цю рецензію боляче, але свого доброго ставлення до її автора не змінив.

У полі зору А. Кримського-критика були казки І. Франка «Абу-Касимові капці», «Лис Микита». Зокрема, у рецензії на першу з них вказано на розуміння Франком специфіки оригіналу, неперевершено здатність донести до читача національний колорит і своєрідність чужого тексту. А. Кримський як орієнталіст шанував знання І. Франком східного життя і в одному з листів писав: «Я дуже радий, що тоді почав листування з Франком. В його листах блищала жива течійка» [3, с. 78].

На запрошення В. Гнатюка взяти участь у збірнику «Привіт Франкові» і зробити науково-критичний та бібліографічний огляд літературної діяльності Каменяра А. Кримський спочатку надішле з Бейрута (де він перебував у науковому відрядженні) переклади з ісламської любовної лірики та художньо опрацьований вірш селянина із Звенигородки про билинку і сонце на честь І. Франка. Критико-біографічну книжку про Каменяра він укладе ще в Сирії. Після листа В. Гнатюка А. Кримський надішле до Львова нарис «Д(окто)р Іван Франко», у якому дасть об'єктивну оцінку повісті «На дні» і чи не вперше в українському літературознавстві зробить спробу визначити

соціальне, естетичне, суспільне, політичне значення творчості І. Франка. З об'єктивних причин ця книжка не вийшла у світ. Відомо, що А. Кримський усе життя мріяв написати ґрунтовну працю про І. Франка. У листі до В. Гнатюка від 04 лютого 1902 року він схвилювано пише: «А на душі більш усього тяжить розвідка про Франка» [3]. Це підтверджує й підготовка видання «Листування І. Франка з А. Кримським (1890–1916)», яка, за дорученням вченого, здійснювалася небожем Михайлом Кримським. Виданню перешкодила Друга світова війна.

Закінчивши Лазаревський інститут східних мов, А. Кримський видає у Коломиї – Львові першу збірку оповідань «Повістки й ескізи з українського життя» (1895 р.), більшість з яких уже друкувалися у галицьких виданнях. У «Напутньому слові» автор стверджував, що «усе, що міститься у цій книжці, геть усе щира правда» і що всі оповідання «просякли авторським суб'єктивізмом, авторської особистістю» [2, с. 11]. Про це А. Кримський написав І. Франку, якому ці перші твори видалися неприродними, вигаданими, про що він А. Кримському заявляв прямо. Зокрема, про «Батьківське право» І. Франко писав: «... се не образок, вихоплений з дійсного життя, а формула абстрактна, розіграна драматично кількома особами» [8, с. 304]. Відповідаючи, А. Кримський скаже: «Батьківське право» є дійсність, а не драматизовано формула. Це епізод з мого власного життя, тільки що я не був тоді таким наївним, як Гнат, і старшого брата не мав. Так само й у другім оповіданні («Сирота Захарко»), все – правда, навіть розмова в кухні – вихоплене з життя... В мене ще є оповідання, усі мають сюжет дійсний» [3, с. 40].

Щирість і правдивість слів А. Кримського підтверджують його листи та щоденникові записи 1890–1892 років. Без сумніву, життя Петруся Химченка в гімназії, змальоване в «Перших дебютах одного радикала», – це його власне життя в Київській колегії П. Галагана.

Поетичний дебют А. Кримського відбувся на початку 90-х років минулого століття. У галицьких газетах і журналах під різними псевдонімами (А. Хвалько, Хв. Кримський та ін.) він публікував свої вірші. Відомо, що коли Леся Українка прочитала ці вірші, то в одному з листів до М. Драгоманова 1892 року назвала поета «занудою». На думку Соломії Павличко, «перше видання «Пальмового гілля» виявило письменника складного модерного, цікавого своєю дисгармонією» [4, с. 67]. На цю рису А. Кримського звернув увагу І. Франко в статті «Наша поезія в 1901 році» і писав: «... віє якийсь незвичайний, екзотичний подих від тих поезії, щось таке, мов запах туберози, що упоює і дразнить одночасно; в них є щось не вирівняне,

незгармонізоване...» і далі: «... Сучасний європеєць з його поглядами, турботами та натомленими нервами видніється тут скрізь як елемент дисгармонії в тім зачарованім світі. А дисгармонію вносить він тому, бо дисгармонія в його душі» [6, с. 189–190].

На думку І. Франка центральним, найцікавішим у «Пальмовому гіллі» є цикл «Нечестиве кохання». Для І. Франка автор «Пальмового гілля» – «високооригінальна поява в нашій літературі. Чи пише він чисто філологічні статті, чи літературні критики, чи прозові оповідання, чи поезії – всюди він вносить своє власне я в такій мірі, як мало котрий наш письменник» [6, с. 188]. Не залишились поза увагою критика багатство збірки, різноманітність незвичайних, нових поетичних форм, ясність і прозорість мови. І. Франко розшифровує сюжетну історію лірики А. Кримського, «орієнтальні тони та пейзажі і рідні нам, близькі та знані відгуки новочасного європейського, ще й українського серця» [6, с. 189].

Соломія Павличко зазначає, що до «перелому століть українська поезія не мала розвинутої любовної мови» [4]. Причина зрозуміла: ні любовні почуття, ні людське «Я» не стояли в центрі поетичної творчості. Тільки І. Франко у «Зів'ялому листі» та молодомузівців (О. Маковей, П. Карман, С. Чарнецький, Б. Лепкий) зрушили справу любовної лірики. *Fin de siècle* в українській літературі викликав спалах любовної поезії. Соломія Павличко пише: «На фоні дещо аморфного любовного дискурсу кінця 1890-х років – початку ХХ століття любовна мова А. Кримського звучала свіжо й оригінально» [4, с. 69].

Літературознавці (А. Каспрук, П. Колесник) вважають, що «Пальмове гілля», можливо, найбільш вдала спроба переспіву Франкового «Зів'ялого листя». Навіть назви збірок викликають подібні думки.

У «Пальмовому гіллі» вміщені й переклади А. Кримського, особливо з поетів сходу – Гафіза, Омара Хайяма та ін., у яких він виявив себе великим майстром художнього слова, блискучим знавцем мов. Він уперше ознайомив українського читача з кращими творами орієнтальних письменників. У листі до І. Франка від 23 листопада 1892 року А. Кримський схвильовано пише: «... тут, у Росії, мені стає аж досадно, що ніхто нічогосінько не тямить про Схід, не знає навіть звичайних речей» [3, с. 14].

І. Франко високо оцінював А. Кримського-перекладача і завжди заохочував його до цієї праці й направляв: «Ваш Хайям надрукований, хоч вірші вміщені не всі. Що Ви думаєте про Фірдоусі? Я думаю, оскільки ви сходознавець, то варто було й хоча б що-небудь перекласти з цього великого поета» [8, с. 262–263]. Окрім того, І. Франко радить

А. Кримському доповнити переклади нарисами про життя та творчість орієнталістів та одночасно інформує його про те, як перекладаються твори східної літератури в Західній Європі. І. Франко робив усе, щоб А. Кримський ніколи не полишав перекладацької праці. Як і І. Франко А. Кримський супроводжував свої переклади історичними та бібліографічними коментарями. Однак, І. Франко часто розходився з А. Кримським в оцінці східних поетів (наприклад, перські письменники Сааді та Гафіз І. Франкові не подобалися): «Киньте цих мудреців і візьміться за поетів, які дійсно вміють любити й ненавидіти, плакати й сміятися» [8, с. 275–280].

Листи І. Франка – яскравого представника української суспільної думки впливали на формування світогляду А. Кримського, допомагали йому визначитися і в науці, і в літературі. Вони були чесними, відкритими, делікатними й аргументованими.

З поваги до таланту А. Кримського І. Франко просить його на деякий час залишити політику.

І. Франко визначив місце А. Кримського в українській літературі:

«Друге таке незвичайне явище серед українців (І – Б. Грінченко), незвичайне своєю енергією, любов'ю до України і різносторонністю знань і таланту – це А. Кримський, тепер професор арабської мови в Лазаревському інституті східних мов у Москві, філолог за фахом, орієнталіст за покликанням, він виявив себе високоталановитим поетом, дуже оригінальним прозаїком, і якийсь час забирав голос у різних важких літературних і громадських справах у галицьких виданнях» [7, с. 515].

Висновки... Отже, І. Франко для жодного з українських письменників зламу століть не знайшов таких схвальних слів, як для А. Кримського.

Список використаних джерел і літератури:

1. Веркалець М. А. Ю. Кримський у колі своїх сучасників / М. Веркалець. – Київ, 1990. – 48 с.
2. Кримський А. Повістки і ескізи з українського життя / А. Кримський. – Коломия, Львів, 1895. – 332 с.
3. Кримський А. Твори: В 5 томах / А. Кримський. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 5. – 548 с.
4. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського / С. Павличко. – Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 328 с.

5. Прицак О. Українець тюркського походження Агатангел Кримський / Омелян Прицак // Пам'ять століть. – 2008. – № 4. – С. 124–142.
6. Франко І. Зібрання творів: В 50 т. / І. Франко. – Київ, 1982. – Т. 33.
7. Франко І. Зібрання творів: В 50 т. / І. Франко. – Київ, 1984. – Т. 41.
8. Франко І. Зібрання творів: В 50 т. / І. Франко. – Київ, 1986. – Т. 49.

References:

1. Verkalets M. A. Yu. Krymskyi u koli svoikh suchasnykiv / M. Verkalets. – Kyiv, 1990. – 48 s.
2. Krymskyi A. Povistky i eskizy z ukrainskoho zhyttia / A. Krymskyi. – Kolomyia, Lviv, 1895. – 332 s.
3. Krymskyi A. Tvory: V 5 tomakh / A. Krymskyi. – Kyiv: Nauk. dumka, 1973. – Т. 5. – 548 s.
4. Pavlychko S. Natsionalizm, seksualnist, oryentalizm. Skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho / S. Pavlychko. – Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2001. – 328 s.
5. Pritsak O. Ukrainets tiurkskoho pokhodzhennia Ahatanhel Krymskyi / Omelian Pritsak // Pamiat stolit. – 2008. – № 4. – С. 124–142.
6. Franko I. Zibrannia tvoriv: V 50 t. / I. Franko. – Kyiv, 1982. – Т. 33.
7. Franko I. Zibrannia tvoriv: V 50 t. / I. Franko. – Kyiv, 1984. – Т. 41.
8. Franko I. Zibrannia tvoriv: V 50 t. / I. Franko. – Kyiv, 1986. – Т. 49.

Summary

Nina Poliarush

Agatangel Krymsky's Works in I. Franko's Interpretations

The article is an attempt to define the role and place of I. Franko in the life and work of world-renowned scientist-orientalist, poet, translator A. Krymskyi. In particular, it traces the origins of creative relations and analyzes in detail the reviews of I. Franko to the first collection of short stories of the writer «Stories and Sketches from Ukrainian Life», the collection of exotic poems, «Palm Brushwood», the assessment of the A. Krymskyi's translations of the Near Eastern poets is made.

The author of the article also mentioned the reviews of A. Krymskyi to the book of short stories «In Sweat» by Ivan Franko and the monograph

«Ivan Vyshenskyi and His Works», participation of A. Krymskyi in the preparation and publication of the collected volume «Greetings to Franko».

Key words: poet, translator, orientalist, review, scientist.

Дата надходження статті: «08» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.1-1.09»19»

ПРИНА СЛОНЕВСЬКА,

*кандидат філософських наук, доцент
(м. Хмельницький)*

Рецепція України в поетичній творчості Р. М. Рільке: філософський аспект

У статті проаналізовано глибокі зв'язки німецькомовного поета-модерніста Р. М. Рільке зі слов'янським світом, який відіграв важливу роль у духовному житті й творчій еволюції поета.

Розглянуто вплив подорожей Рільке Україною та Росією на становлення його філософсько-поетичної концепції; у цьому контексті співставлено підходи до проблеми у вітчизняному та російському літературознавчих дискурсах.

Акцентовано увагу на поетичній рецепції України та її культурних символів у творчості Рільке, передусім у збірці «Книга годин» («Часослов»).

Зроблено висновок, що Україна відіграла важливу роль у становленні авторської світоглядно-поетичної концепції, філософському осмисленні світу, пізнанні слов'янського культурного універсуму, у якому поет вбачав «живий космос», єдність Бога, природи та людей.

Ключові слова: *філософія діалогу, екзистенціалістські інтерпретації, езотеричне християнство, міфокритичний напрям, рецепція, слов'янський світ, філософсько-поетична концепція, «Часослов», «Слово о полку Ігоревім».*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Райнеру Марії Рільке справедливо належить одне з чільних місць у німецькій та власне і в європейській поезії. Поету випала доля стати свідком

знаменної епохи на зламі ХІХ – ХХ сторіч, відтак і його ім'я, і його твори стали символом часу, сповненого буремними грозами війн та революцій, втіленням поетичного шляху як Пошуку втраченої гармонії, що викликає цілком зрозумілий інтерес сучасного читача. Рільке вирізняє висока поетична культура, безкомпромісність у питаннях творчості, духовна глибина, здатність сприймати культурні цінності різних епох і народів, що цілком корелюється з базовими положеннями сучасної філософії діалогу, розробленої М. Бубером, М. Бахтіним, В. Біблером – однієї з методологічних засад вивчення світової культури та літератури зокрема.

Рільке вплинув на багатьох найяскравіших митців і філософів власного і наступних поколінь. Один з провідних європейських інтелектуалів свого часу, він дивовижним чином виявився тією людиною, на перетині особистості якого зішлись життєві та творчі фокуси уваги мало не всіх великих творців ХХ століття: фатальна Лу Саломе Андреас, блискучий французький поет та мистецтвознавець Поль Валері, лауреат Нобелівської премії драматург Генріх Гауптман, австрійський поет-символіст Гуго фон Гофмансталь; французький та німецький письменники, лауреати Нобелівської премії Андре Жид та Томас Манн; австрійський драматург і есеїст-експериментатор Роберт Музіль, французький скульптор-імпресіоніст Огюст Роден, австрійський новеліст Стефан Цвейг – ось коло найближчого спілкування Р. М. Рільке. Він був особисто знайомий з Львом Толстим, Олександром Бенуа, Максимом Горьким, надихався філософію О. Болльнова, М. Хайдеггера, листувався з Б. Пастернаком, М. Цветаєвою, на його вірші писав музику Д. Шостакович, лекції про нього читав Г. Марсель.

Аналіз досліджень і публікацій... Вітчизняне та європейське рількезнавство має свою традицію і тісно пов'язане з тенденціями літературознавчого пошуку. Найглибшими дослідниками творчості Рільке на Заході є А. Герінг, Х. Гертц, Р. Епельсхаймер, Р. Каснер, Й. Кірхграбер, Дж. Річард, Н. Фюрст, Х. Хольмут та ін.

У Росії найвідомішим дослідником Рільке вважається К. Азадовський. Проблеми творчості поета в різних аспектах аналізують В. Ахтирська, А. Березіна, І. Гуляєва, А. Карельський, В. Сергеев.

В Україні авторитетним дослідником релігійно-філософських пошуків Рільке є Д. Наливайко, ґрунтовні розвідки належать Л. Кравченко, О. Ізарському, Є. Пеленському, М. Рудницькому, К. Шаховій; нові акценти у висвітленні проблеми внесли Є. Волощук, П. Іванишин, І. Лисенко, О. Ніколенко, П. Рихло.

У контексті нашої статті привертають увагу праці, в яких аналізується творчість Рільке з тих чи інших філософських позицій як спроба побачити в його віршах відображення певних філософських поглядів, присвячених кардинальним проблемам буття.

В цьому контексті, вважають дослідники, можна виокремити декілька напрямів, до яких передусім слід віднести екзистенціалістські інтерпретації лірики Рільке, які орієнтуються відповідно на філософські погляди Мартина Хайдегера і Едмунда Гусерля. Окрім того, низка представників духовно-історичної школи вбачає в ліриці поета зв'язок з езотеричним християнством (Ханна Арендт, Гюнтер Штерн, Фрітц Ден, Романо Гвардіні). Етичні проблеми ліричних циклів «Дуїнянські елегії» і особливо «Сонети до Орфея» дають можливість деяким літературознавцям тлумачити їх у дусі міфокритичного напрямку, якому належать, зокрема, праці Ганса Георга Гадамера [1].

Однак нас більше цікавлять роботи, автори яких розглядають Рільке в контексті його зацікавленості літературою і культурою країн поза межами німецькомовного, та навіть західноєвропейського культурного простору: адже відмінною рисою Рільке як особистості і художника, зазначає Т. Гуляєва, є його «співпричетність» до світової культури. Він вступає в діалог не тільки з майстрами художнього слова, які писали різними мовами і в різний час, але і з представниками інших видів мистецтва – різних часів і країн [2].

Особливо важливими для Рільке стали глибокі та тісні зв'язки зі слов'янським світом, який відіграв важливу роль у духовному житті й творчій еволюції поета.

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз спадщини поета у контексті реценсії України та її культурних символів. Основне завдання цієї статті полягає у з'ясуванні ролі українських вражень поета і їх відображення у його філософсько-поетичній концепції, сформованій після подорожі Україною та Росією.

Виклад основного матеріалу... Як відомо, Рільке – один з тих представників німецькомовної культури, які, продовжуючи традицію «батька європейської славістики» І. Гердера, відчували стійкий інтерес і симпатію до слов'янської культури, адже, за Гердером, саме слов'яни є представниками патріархальної культури мирних трударів, у характері та мирній діяльності яких втілювалася гуманність, котра притаманна людській природі і є вищим законом та вищою метою буття.

Прикметно, що у сучасному російському літературознавчому дискурсі акцентується теза щодо захоплення Рільке виключно російською культурою: ця ідея є ключовою в дисертаційних

дослідженнях В. Сергеева («Філософсько-естетична своєрідність циклу» Сонети до Орфея» Райнера Марії Рільке»), В. Ахтирської («Пізня лірика Р. М. Рільке (проблеми поетики)», І. Гуляєвої («Творчість Райнера Марії Рільке в діалозі з культурами Росії та Франції»), Н. Пігіної («Інтертекстуальність як фактор текстотворення в ліричних циклах Р. М. Рільке»). Цій темі присвячено навіть художній фільм «Рільке і Росія», який має вийти на великі екрани у 2017 році (режисер А. Александрова).

Т. Гуляєва, одна з найвідоміших російських сучасних дослідників Рільке, однозначна в своїх літературознавчих викладках: «Спілкування Рільке з російською культурою можна охарактеризувати як культурне збагачення – процес стимулювання творчої активності, використання духовних цінностей, створених іншою національною культурою. Відкинувши європейський практицизм і бездуховність, поет тяжіє до тих явищ російської культури, які здаються йому втіленням справжнього життя народу-художника, тісно пов'язаного з природою і Богом: до фольклору, *давньоруської* (курсив наш) літератури та мистецтва... [2]. Як видно з цитати, поняття давньоруська та російська культури дослідниця ототожнює.

Значно коректнішою, з наукової точки зору, видається позиція відомого вітчизняного вченого Д. Наливайка, на переконання якого «те, що Рільке називав своїм «російським досвідом», «основою переживання й сприйняття світу», засновувалося не тільки на його власне російських, а й значною мірою на українських враженнях. Центром його широких «російських інтересів» була проблема «народу Русі» як носія особливого світосприйняття, заснованого на органічних зв'язках із природою й людьми, на зовсім іншій системі духовних і моральних цінностей [3, с. 183].

Тільки «Русь», вважає дослідник, може бути більш-менш відповідним означником тієї духовної реальності, котру Рільке відкрив і домислив, мандруючи по Східнослов'янщині, сприйнятої ним як цілісність, закоріненна в народному світосприйманні й культур філософії, як світ із «живою душею», з одухотворено-пантеїстичним перебуванням речей і буття [3, с. 184].

З цією позицією корелює А. Ізарський: «Рільке знайшов свою духову батьківщину в Україні – єдино можливий в Європі парадокс! – на послідовно майже називаній Росією Україні...» [5, с. 8].

Є. Пеленський тезу формулює ще однозначніше: якщо розглядати Україну не як частину Росії, а саме як Русь – це її давній етнонім, поширений і на Росію, то стане ясно, що для поета захоплення «Росією»

відноситься власне не до Росії, а до України, що лише випадково входила в склад Російської імперії» [6, с. 3].

З такої методологічної позиції ми проаналізуємо сторінки біографії та творчу спадщину великого поета-мислителя.

Як відомо, під впливом Лу Саломе, яка стає його захопленою супутницею, Рільке здійснює в 1899 і 1900 рр. дві поїздки в Росію та Україну, живе в Петербурзі, Москві та Києві, подорожує Дніпром, відвідує Л. Толстого, дружить з близьким Л. Толстому Пастернаком – старшим, художником і батьком знаменитого поета. Вільно володіючи російською мовою, він читає Толстого, Достоевського, Гоголя, Гаршина, Чехова, вірші Пушкіна, Лермонтова, Тютчева, Шевченка, російські биліни за збіркою Рибникова та народні українські пісні, записані М. Максимовичем.

Майже двомісячна подорож Рільке Україною та Росією стала для поета знайомством з народною, «глибинною Руссю», її особливим світовідчуженням, яке виступало альтернативою не прийнятному для поета «західного» ділового і суєтного світу; своєрідною можливістю подолати західну «технократичність» і екзистенційну відчуженість людини.

Поет мандрує Дніпром «в край чудової України», пливе до Кременчука, відвідує могилу Тараса Шевченка в Каневі (до слова, поезія Шевченка вразила Рільке, який за час подорожі придбав «Кобзаря» і зберігав книгу у власній домашній бібліотеці протягом всього життя). Є авторитетні припущення, що вірш «Смерть поета» нав'яний Тарасом Шевченком [4, с. 372]. Суть митця – в нерозривному, повному й органічному зв'язку зі світом і речами, – проголошує Рільке у вірші «Смерть поета».

Ті люди, що живим поета знали,
не відали, яким єдиним він
зі світом був: його лицем ставали
ці води, гори, ниви цих долин. *(Переклад М. Бажана)*

Поетичним наслідком двох подорожей для Рільке є збірка «Книга годин» («Часослов»), написана у формі щоденника православного ченця. Три книги «Часослова» – «Книга про чернече життя», «Книга паломництва», «Книга про злидні і смерть» вийшли під однією обкладинкою в 1905 році. У «Часослові» вигадливо переплелися враження від подорожей Україною, певне захоплення німецькою містикою та подекуди романтичні інтонації, він став своєрідним синтезом германської, романської і слов'янської культурно-поетичних традицій, остання з яких (слов'янська) має відображення в низці поезій, нав'яних українськими враженнями.

Поет ставить перед собою завдання філософського осмислення світу. Багато віршів «Часослова» схожі на молитви. Ліричний герой безпосередньо говорить з Богом. Як зауважує О. Ніколенко, саме на українській землі поет знаходить бажаний приклад єднання людей, природи і Бога [7, с. 102].

Ці враження відбилися у вірші «В оцім селі стоїть останній дім...»:

In diesem Dorfe steht das letzte Haus
In diesem Dorfe steht das letzte Haus
so einsam wie das letzte Haus der Welt.
Die Straße, die das kleine Dorf nicht hält,
geht langsam weiter in die Nacht hinaus.
Das kleine Dorf ist nur ein Übergang
zwischen zwei Weiten, ahnungsvoll und bang,
ein Weg an Häusern hin statt eines Stegs.
Und die das Dorf verlassen, wandern lang,
und viele sterben vielleicht unterwegs.

Український пейзаж поет сприймає вписаним у безмежний космос, на тлі вселенського часу та простору, що корелюється з його новим світовідчуттям, яке сам Рільке вважав «дарунком Русі».

Ця поетична філософія глибоко відображена перекладом М. Бажана:

В оцім селі стоїть останній дім,
самотній, наче на краю землі;
іде дорога селищем малим
крізь темну ніч і губиться в імлі.
Мале село – це тільки перехід
між двох світів у інший лячний світ,
передчування моторошна путь.
І ті, що йдуть з села за круговид,
брестимуть довго чи в дорозі вмуть.

Так само «під знаком вічності» змальовано український пейзаж у баладі «Карл XII, король шведський, мчить Україною»:

Там тислись Гори чималі,
немовби нестарій Землі
судилося рости (Переклад В. Бойка)

Яскраве враження на Рільке справив Київ, особливо Києво-Печерська лавра. Без Києва «Книга годин» немислима», – писала

німецька дослідниця С. Бруер у книзі «Російські подорожі Рільке». Майже дослівно з нею перегукується польський вчений А. Рогальський: «Можна припустити, що якби не Київ, Рільке б ніколи не написав «Часослова» [3, с. 27]. У колі величних творінь людства – релігійній архітектурі Венеції, Рима, Флоренції, Пізи й Троїце-Сергієвої лаври – згадується в «Книзі годин», у поезії «Ти монастир Господніх ран», Києво-Печерська лавра, яка вразила поета під час його відвідин Києва.

Подорожі Україною надихнули Рільке на створення двох оповідань з українського побуту – «Пісня про Правду» та «Як старий Тимофій співав, умираючи» (1900), уміщених до «Казок про любого Бога». Цю книгу Рільке назвав скрізь гарною, а в листі до Павлини Модерзон-Бекер написав: «Маю до Вас прохання: чи не схотіли б Ви зберегти для мене цю книгу нарисів, де написано багато моїх найлюбіших рядків?» [6, с. 8].

Рільке, акцентує Д. Наливайко, не обмежувався безпосередніми враженнями від України, – він цікавився її історією, фольклором, літературою. Вивчав історію України, звісно ж, найбільше його вабила історія Київської Русі. Перлина давньоруської літератури – «Слово о полку Ігоревім» на все життя залишилася одним з найулюбленіших творів, а «Плач Ярославни» поет вважав найпрекраснішим місцем твору. У 1902–1904 роках Рільке переклав «Слово...» німецькою мовою, і цей переклад залишається й на сьогодні одним із найкращих. «Слово о полку Ігоревім», – стверджує Д. Наливайко, – Рільке переклав у тому ж ключі, в якому його перекладали українські чи російські поети ХХ ст., тобто сучасною німецькою мовою, не вдаючись до її архаїзації. А. Боян, легендарний давньоруський співець, про якого йдеться у «Слові», став для Рільке символом справжнього поета, «поета вічності»... він асоціювався у нього з кобзарями, яких він зустрічав під час мандрівки по Україні, – «сивий сліпець», який «співає про неозору минувшину, вдаряючи по небагатьох віщих струнах», а «його брови вигинаються арками над незрячими очима», які, однак, прозрівають те, чого не бачать зрячі, – вічність і безмежність життя. Слід сказати, в цьому асоціюванні Бояна з кобзарями нема нічого несподіваного: «Слово...» було сприйняте Рільке в нерозривному зв'язку з українським фольклором, для нього це були внутрішньо єдині поетичні реальності [3, с. 186].

Висновки... Подорожі 1899 та 1900 років стали для Рільке надзвичайно важливим кроком у становленні його світоглядно-поетичної концепції, філософському осмисленні світу, пізнанні слов'янського культурного універсуму, у якому поет вбачав «живий космос», єдність Бога, природи та людей. Усвідомлена сутність знайшла

відображення у творчому спадку Рільке: це і переклади, і мистецтвознавчі статті, вірші і прозові твори, нав'язані перебуванням на українській землі.

Список використаних джерел і літератури:

1. Ахтырская В. Н. Поздняя лирика Р. М. Рильке (проблемы поэтики) : дис. ... канд. филологических наук : 10.01.03 / Ахтырская Вера Николаевна. – Санкт-Петербург, 2002. – 251 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki](http://www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki)

2. Гуляева Т. П. Творчество Райнера Марии Рильке в диалоге с культурами России и Франции : дис. ... канд. культурологических наук : 24.00.01 / Гуляева Татьяна Петровна. – Саранск, 2006. – 151 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii](http://www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii)

3. Наливайко Д. С. Шукаючи єдності зі світом і людьми: паломництво Рільке в Україну / Д. С. Наливайко // Компаративістика й історія літератури. – К. : 2007. – С. 366-388.

4. Наливайко Д. Шукаючи єдності зі світом і людьми. Рільке і Русь / Д. Наливайко // Дух і літера. – НАУКМА, 2001. – № 7–8. – С. 181-206

5. Ізарський О. Рільке в Україні / О. Ізарський // Зарубіжна література. – 2003. – № 36. – С. 6-8.

6. Ніколенко О. Вивчення поезії ХХ ст. в школі : Гійом Аполлінер, Райнер Марія Рільке : посібник для вчителя / О. Ніколенко. – Харків : Ранок, 2003. – С. 86-109.

7. Пеленський Є. Рільке і Україна / Є. Пеленський // Зарубіжна література. – 2003. – № 36. – С. 8.

8. Пеленський Є.-Ю. Райнер Марія Рільке й Україна / Є. Ю. Пеленський. – Мінден : Бистриця, 1948. – 62 с.

References:

1. Akhtirskaia V. N. Pozdniaia lyryka R. M. Rylke (problemy poetyky) : dys. ... kand. fylolohycheskykh nauk : 10.01.03 / Akhtirskaia Vera Nykolaevna. – Sankt-Peterburh, 2002. – 251 p. [Эlektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : [http : //www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki](http://www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki)

2. Hulieva T. P. Tvorchestvo Rainera Maryu Rylke v dyalohe s kulturamy Rossyy i Frantsyy : dys. ... kand. kulturolohycheskykh nauk : 24.00.01 / Hulieva Tatiana Petrovna. – Saransk, 2006. – 151 p. [Эlektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : [http : //www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii](http://www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii)

3. Nalyvaiko D. S. Shukaiuchy yednosti zi svitom i liudmy: palomnytstvo Rilke v Ukrainu. Komparatyvistyka y istoriia literatury. Kyiv, 2007, pp. 366-388.

4. Nalyvaiko D. Shukaiuchy yednosti zi svitom i liudmy. Rilke i Rus. Dukh i litera. NaUKMA, 2001, Volume 7-8, pp. 181-206

5. Izarskyi O. Rilke v Ukraini. Zarubizhna literatura, 2003, Volume 36. pp. 6-8.

6. Nikolenko O. Vyvchennia poezii XX st. v shkoli : Hiiom Apolliner, Rainer Mariia Rilke : posibnyk dlia vchytelia. Kharkiv, Ranok, 2003, pp. 86-109.

7. Pelenskyi Ye. Rilke i Ukraina. Zarubizhna literatura, 2003. Volume 36, p. 8.

8. Pelenskyi Ye.-Yu. Rainer Mariia Rilke y Ukraina. Minden, Bystrytsia, 1948. 62 p.

Summary

Iryna Slonevska

The Reception of Ukraine in Poetic Works by Rilke:

Philosophical Aspect

The article analyzes deep connection between German modernist poet Rilke and the Slavic world, which played an important role in the spiritual life and the creative evolution of the poet. It is emphasized that Rilke continued the tradition of the 'father of European Slavic studies' Herder and experienced strong interest and sympathy to the Slavic culture as to patriarchal and traditional culture.

Rilke's visits to Ukraine and Russia are viewed as dealing great influence on the formation of his philosophical and poetic concept. According to this context approaches to the problem in Ukrainian and Russian literary discourses are compared. Special attention is paid to poetic reception of Ukraine and its cultural symbols in the works of Rilke, especially in the book 'Book of Hours' ('Chasosliv').

As a conclusion author states that Ukraine has played an important role in the Rilkes' ideological and poetic concept, philosophical understanding of the world, knowledge of Slavic cultural universe. The poet saw Slavic culture as 'living space', the unity of God, nature and people. Such understanding is reflected in the artistic heritage by Rilke, translations, art articles, poems and prose.

Key words: *the philosophy of dialogue, existentialist interpretation, esoteric Christianity, reception, Slavic world, philosophical and poetic concept, 'Book of Hours', 'The Tale of Igor's Campaign'.*

Дата надходження статті: «09» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «29» вересня 2016 р.

УДК 808.5:27–285.4Христофор Філалет

ВАЛЕНТИНА СРЕБНЮК,
аспірантка
(м. Тернопіль)

**«Апокриси» Христофора Філалета:
нарративно-риторичний аспект**

У статті йдеться про нарративно-риторичні особливості твору Христофора Філалета «Апокрисис». Досліджено, що поєднання в тексті різних типів фігур виконує важливу функцію емоційного підсилення і може виступати додатковим експресивним аргументом. З'ясовано, що автор вправно використовує різні способи інтеграції тексту, звертаючись до основних прийомів поєднання різних його частин між собою – когезії, ретроспекції та проспекції. За допомогою когезії забезпечується зв'язок між різними частинами тексту. Особливо зчаста в Христофора Філалета серед засобів когезії зустрічаються вислови «з одного боку» та «з іншого боку», що демонструє його бажання подати читачеві об'єктивну картину, демонструючи різні аспекти проблеми, що розглядається. Простежено вплив полемічного канону на композиційну та стильову специфіку твору, виокремлюється та аналізується комплекс риторичних засобів, які використовуються автором задля впливу на реципієнта.

Ключові слова: автор, нарратив, риторика, полеміка, композиція, стиль, трактат.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Христофор Філалет своїм твором «Апокрисис або відповідь на книжки про собор Берестейський від імені людей старожитньої грецької релігії через Христофора Філалета невдовзі дана» вписав славетну сторінку в давнє українське письменство. Його опубліковано під кінець 1597 р. польською мовою у Вільно, а через рік – в Острозі українською мовою, що стало значимою подією як у громадсько-церковному, так і літературному житті в Україні. Появу твору ініціювали різні чинники. Насамперед, це загострення міжконфесійного протистояння у Речі Посполитій, що увиразнилося після проголошення Берестейської унії 1596 року, та поява твору Петра Скарги «Берестейський синод». Автор виявив глибоку обізнаність у православній доктрині та виразну симпатію до неї, почуття спільної долі з православними [5, с. 201]. Попри наявні наукові студії про твір, залишаються ще нез'ясованими

проблеми жанрово-стильових особливостей. Тому його подальше дослідження залишається **актуальним та перспективним**.

Формулювання цілей статті... Метою даної розвідки є дослідження наративно-риторичної структури твору Христофора Фіلالета «Апокрисис» як однієї з найхарактерніших літературних пам'яток епохи, що закарбувала важливий момент формування в традиційному церковно-дидактичному творі барокової системи ідейно-естетичних цінностей.

Виклад основного матеріалу... За жанром «Апокрисис» є трактатом, найпоширенішим для релігійної полеміки кінця XVI – початку XVII століття жанром [3]. Твір логічно й струнко вибудований, пронизаний духом інтелектуального пошуку та юридичної казуїстики, сповнений викладом різних позицій, документальних свідоцтв, і, безперечно, містить вкрай важливий синхронічний зріз духовного життя України в добу запровадження унії та подальшої розгорнутої релігійної полеміки. Нарація тут доволі часто базується на конкретиці, на вчинках відомих усім осіб, на відтворенні комплексу провідних ідей епохи.

Після вступу, у першій частині, автор планує показати «мішанину щодо віри в Річі Посполитій» та дезавуувати позицію митрополита Рогози, який погодився з Брестською унією. У другій частині критично розглядаються «пригани» опонента-католика щодо «розрізнених від митрополита осіб грецької релігії на Берестейському синоді». У третій піддано нищівній критиці «єдиновладдя костельне отця папи римського», яке, на думку Фіلالета, «не є уфундовано, як твердить дієписець, у Євангелії, у святих отців та в костельних історіях». У четвертій частині розгорнуто полеміку з критикою у «дієписця» позиції патріарха царгородського та загалом послушенства східним патріархам [1].

Більше того, Фіلالет явно спеціально оголює свої композиційні прийоми, розраховуючи, мабуть, на краще розуміння читачем тексту завдяки розробленій ним методиці оповіді. Так, на початку розділу не лише проголошено композиційний задум, але й вказано на структурні елементи всередині самого розділу. Скажімо, перед висновками до розділу автор пише: «Juz tedy tak wtora czesc rozdzialy zamykam» [2, ст. 1541]; «Teraz juz ten rozdzial, a przytym zaraz u trzecia czesc odpowiedzi naszej konczac, tak zamykam...» [2, ст. 1561]. Проте, змодельовавши певну логічно-теологічну систему доказів, насправді вправно педалює й емоційний реєстр, спрямовуючи увагу читача не стільки в річище логіки, скільки у бурхливий вир емоції, що забезпечує певну «театральність» нарації.

Так, беззастережно акцентуючи з самого початку «безхитрісність» й «лагідність» власної позиції, автор (який сам пише від імені Філалета!) звинувачує свого опонента у приховуванні власного імені, сіючи підозріння щодо його чесності та відкритості: «Невдовзі перед сеймом хтось пустив поміж людей друковану книжку під таким титулом: «Собор Берестейський» <...> Хтосем його кличу, бо ймення своє затаїв, аби що подобається йому, тим швидше віднайшов собі писати» [1]. Далі автор, демонстративно приписуючи собі християнську незлоблівість та «пристойність», водночас вкрай ущипливо ганьбить і ображає супротивника, натякаючи, що йому відоме його справжнє ім'я: «Але, зважаючи на пристойність нашу, не відповідаємо дурному відповідно до глупства його, на розпусту розпустою, до чого й уродження, і виховання, і вуста наші не звикли – такого не вживаємо, **скаргою на скаргу** (виділено нами) не подаватимемо, перестерігаючи, аби була всім людям явна наша скромність; не тільки не віддаватимемо злого на зле, але не зломовитимемо на зломов'я, а з відкиданням тих фальшивих примовок, з упевнення про з'єднаність святої церкви, яка завжди підлягала хресту, тим більше беремо підтвердження віри нашої і неабияку втіху» [1]. Зазначимо, що апелювати до власної скромності був сенс, щоб не виглядати занадто убого, бо автор хизуватися своїм розумом та ерудицією з відомих причин побоювався. Та й супротивники-католики не змовчали щодо авторського прагнення зберегти анонімність і ганили його твір як *написаний десь у темному закутку* [6, с. 2].

Ця лінія вперто продовжується надалі. Викладаючи у передмові план своєї розгорнутої (хоча й доволі запізнлої) відповіді на Берестейський заклик до єдності, автор імпліцитно глумитися над «анонімністю» його ініціатора, замовчуючи його титули й принизливо іменує «синовим дієписцем»: «Із тієї скромності нашої й те походить, що тому, котрий ту книжку про синода писав, не надаємо жодних образливих титулів, хіба синодового дієписця, і то через те, що взявся описати дійство Берестейського синоду, а подекуди й простим дієписцем називаємо в цій нашій відповіді» [1]. Дорікає також «дієписцеві» за алогічність та хаотичність викладу: «... оскільки деякі речі кількаразово на різних місцях повторює, а нам на одну річ кількакрат відповідати здається неслухним, через це всі ті найпередніші пропозиції, які він утверджує, котрих ми не признаємо, ніби реєструємо, чи є вони правдиві, а чи ні, в осібних розділах, на кшталт розкладу квестій, його підпори поважаючи, а свої супроти тих приточивши, на них спираємося, аби від того, хто в тих наших

суперечках усвідомлених, міг би легше їх розсудити і з сумніву, коли б якого мав, міг розв'язатися» [1].

Водночас, оскільки автор полемізує саме з «латинниками», то зберігає основний гомілетичний принцип апеляції до св. Письма та св. Передання, тримаючись запровадженої ще в античності системи цитації: «...приводимо найбільше свідоцтв із латинських писань» [1]. Цей момент – використання «латинських писань» – набуває особливої ваги в тій вишуканій грі у «простака», що її моделює автор. активно використовуючи культурний код опонента, даючи зрозуміти, що тут для нього таємниць немає: «А для того, щоб побачив: коли він, будучи з римського костела, на нас, людей грецької віри, захотів здобувати докази із наших грецьких творців, то й ми супроти нього маємо здобувати докази із власне римських писань, а подавати можемо слушніше й правдивіше <...>» [1]. У такий спосіб Христофор Філалет полегшує собі завдання. По-перше, можна спокійно оперувати добре, чи не з дитинства, знайомим матеріалом, а по-друге – видобути з того значний ефект: адже такий собі «простак» грецької віри раптом виявляється доволі-таки обізнаним в культурі «латинян». Більше того, ця обізнаність виступає у автора як доказ того, що щире серце «простака» дозволяє, пройшовши всі хитрі спокуси й зваблення, що їх опоненти вважають за «мудрість», взяти гору у цьому змаганні: «Інша причина тих таких частих запитань: аби догодити фантазії та передзавзяттю тих, котрі, не будучи вченими, але в усьому всіх, а особливо нас, хоча їх про те не просимо, прагнуть учити, приписуючи собі мудрість, а нам простоту ...» [1].

Отож, автор, розпочавши доводити в суто теологічному дусі, що «релігія грецька» правильніша за «римську», поволі, непомітно, але послідовно переводить стрілки на «моральну нищість» супротивника, не шкодуючи ущипливих слів, аби кинути тінь на добрі християнські наміри Риму. Зокрема він вдається до конспірологічних натяків: «Чи то правда, як дієписець твердить, що папа із своїми, ведучи людей грецької віри під свою зверхність, шукає не якогось пожитку свого в тому, але тільки духовної втіхи, згоди, любові християнської і постраху для еретиків та турків?» [1]. Але авторові зрозуміло наперед, що про глибокі християнські почуття в членів римської курії та й у самого папи не може бути й мови. Отож, він не шкодує слів, аби переконати своїх читачів у моральній нищості опонентів й кинути густу тінь на латинське благочестя: «Коли б це все правда була, було б чому вірити. Але коли до правди й щось інше примішалось, нехай дієписець не має за зле, що йому не ціла віра в тій науці подається. Можливо, що є такі поміж римських католиків, котрі тим уявленням опоєні, що, не

з'єднавшись із римським костелом, ніхто збавлений бути не може і із зичливості щодо нас та спасіння нашого, раді були б бачити наше з'єднання із римським костелом, не шукаючи в тому своїх приватних пожитків» [1]. Автор апелює вже не до Отців Церкви й не до богослов'я взагалі, а до «народної думки», яку, втім, сам наполегливо й формує: «Але щоб дієписці та йому подібні цікавці, а що більше, аби папа римський, дбаючи про те наше з'єднання, прибутку свого не доглядав чи того в нас цілком не бажав? Не відаю, щоб мало статися, адже мали б відмінити звичай! Вельми давня є приповідка: «Двір римський не просить про вівцю або не прагне вівці без вовни» <...> А що це правда, сама річ свідчить» [1].

Головна, домінуюча ознака «Апокрисису» – це його стиль, який спирається на потужні літературні традиції – спадщину Середньовіччя та Ренесансу. Важливим у цьому контексті є спостереження В. Назарука: «Для авторської манери Х. Фіلالета характерне поєднання двох поширених мовностилістичних систем викладу текстового матеріалу. З одного боку, в «Апокрисисі» натрапляємо на широке використання засобів риторично-патетичної, емоційно-піднесеної мови автора, що дає змогу говорити про неабияку зацікавленість автора тематикою, його добре розуміння тогочасних релігійних процесів, активне обстоювання інтересів простого люду; з іншого – виважене аргументоване слово часто сповнене їдкою іронією, навіть зневагою до опозиційної єзуїтської риторики. Христофор Філалет часто використовує риторичний прийом нагнітання емоційного фону...» [4, с. 244].

У творі постійно зустрічаються також *риторичні звернення*. Їхніми адресатами виступають двоє: «деєписець» та читач. Їх дискурс кардинально різний. До «дієписця» автор звертається зазвичай з риторичними питаннями, сам контекст яких частіше за все свідчить про полемічний характер, причому Філалетові вдається імітувати живу розмову, він ніби веде діалог «наживо» зі своїм ідейним опонентом, використовуючи звернення на кшталт: «Słyszysz, dzieiopisie» [2, ст. 1581], «Nie podoba sie to tobie, dzieiopisie?» [2, ст. 1607], «Słabec sie to tobie podobno będą zdały, dzieiopisie, konięktury!» [2, ст. 1559].

Риторичні звернення до читача – іншого характеру. Тут панує дух злагоди. Автор начебто заздалегідь вбачає у читачеві розумну й освічену людину, що добре орієнтується у непростих духовних боріннях епохи та вже поділяє його, автора, точку зору. Характерними є епітети, які використовує Філалет у цих зверненнях до читача: «laskawy czytelniku» [2, ст. 1529].

Варто відзначити, що автор настільки вільно володіє тонкощами риторичної майстерності, що нерідко вдається до поєднання одразу ж декількох фігур та прийомів. Так, однією з особливостей індивідуального стилю Філалета є широке поєднання *риторичних запитань з анафорою*. Як відомо, риторичне запитання приховано вже містить в собі відповідь, додавання ж до подібного типу запитань анафори покликане підкреслити абсурдність тих тверджень, на які ніби натякають вже самі риторичні питання. І з кожним таким повтором стає дедалі очевиднішою безглуздість позиції опонента. Поєднання цих двох прийомів зустрічається в «Апокрисисі» дуже часто. Іноді автор настільки захоплюється цими прийомами, що він може за їхньою допомогою вибудовувати грандіозні конструкції, що ширяться не на одну сторінку. Так, скажімо, звертаючись до дієписця, він адресує йому ціле гроно риторичних питань, повторюючи на початку «*czyś nie czytał*» [2, ст. 1523–1525], а, наводячи приклади листування, використовує зачин «*iako iest list*», так само повторюючи його багато разів [2, ст. 1551–1553].

Іноді автор невимушено долучає до сполучення згаданих вище двох фігур ще одну. Так, наприклад, ми можемо зустріти поєднання риторичного питання не лише з анафорою, але й з *синтаксичним паралелізмом*: «...*pytam się: co rozumiesz o zieździe biskupow w Sardyce? Czy synodem ma być nazywan, czyli nie? Bo na nim nie Rzymiski, ale Hozyus Kordubeński biskup przezywodał. Co rozumiesz o zieździe biskupow w Karthaginie? Czy też za synod ma byc poczytan? Bo na nim nie Rzymiski, ale Aurelius Karthagiński biskup presidował. Co rozumiesz o zieździe biskupow w Aquieliey? Czy też na synod ma być poczytan? Bo na nim nie Rzymiski, ale Ambrozy Mediolański biskup przezydował?»³ [2, ст. 1531].*

Можна стверджувати, що таке поєднання різних типів фігур виконує важливу функцію емоційного підсилення і може виступати додатковим експресивним аргументом.

Не менш вправно автор використовує різні способи інтеграції тексту, звертаючись до основних прийомів поєднання різних його частин між собою – *когезії, ретроспекції та проспекції*. Так, за допомогою когезії забезпечується зв'язок між різними частинами тексту. Особливо часто у Христофора Філалета серед засобів когезії зустрічаються вислови «з одного боку» та «з іншого боку», що демонструє

³ «... питаюся: що думаєш про з'їзд єпископів у Сардикії [сучасне м. Софія]? Чи має іменуватися синодом, чи ні? Бо його не Римський, але єпископ Кордобенський Гозій проводив. Що думаєш про з'їзд єпископів у Карфагені? Чи теж має вважатися за синод? Бо його не Римський, але єпископ Амвросій Медіоланський проводив?»

його бажання подати читачеві об'єктивну картину, демонструючи різні аспекти проблеми, що розглядається. Використання прийому ретроспекції дозволяє нагадати читачеві інформацію, про яку вже йшлося, як-от: «Przyklady takich synodow wyzszej sie w wtorey czesci rozdziale 3 przypominaly»⁴ [2, ст. 1539] або «K temu pokazalo sie iuz wyzszej, ze...»⁵ [2, ст. 1595]. Проспекція дозволяє натякнути на матеріал, про який буде йтися далі, що зазвичай використовується або для зацікавлення читача, або для можливості кращого розуміння логічності викладу: «Ja o tym wiecey tu mowic niechce, gdyz zwlaszcza w czwartey czesci o tey koscielney zgodzie szyrzey mowic przydzie»⁶ [2, ст. 1549]. У низці випадків «Апокрисис» демонструє вдаль поєднання ретроспекції та проспекції в межах одного речення: «Bo iesliz kwoli iednosc koscielney, o tym acz sie iuz u wyzszej nieco przypomniało, iednak u w przyszłym rozdziale szyrzey sie bedzie»⁷ [2, ст. 1586].

Найчастіше автор використовує риторичні питання та звернення, інверсії й анафори. Специфічною ознакою стилю Христофора Філалета є те, що він, вдаючись до якогось риторичного прийому, неодноразово повторює його, іноді вибудовуючи з його допомогою доволі великі текстові періоди, що простягаються на декілька сторінок. Другою специфічною рисою можна назвати часте поєднання риторичних прийомів. Так, риторичне питання в «Апокрисисі» неодноразово сусідить з анафорою та (або) синтаксичним паралелізмом. Нарешті, твір насичений (можливо, навіть перенасичений) різними способами інтеграції тексту, що, очевидно, на думку автора мало продемонструвати логічність та композиційну довершеність його твору.

Висновки... Таким чином, ми бачимо, що концепція дійсності, яку моделює автор в «Апокрисисі», дійсно базується на реальних фактах утискування «релігії грецької» в тодішній Речі Посполитій та протистояння значної частини українства унії. У низці своїх моментів «Апокрисис» може правити за надійне джерело історичних свідочств про релігійне життя України поч. XVII ст. Однак, «дійсність», що її формує автор на сторінках свого твору, пропущена крізь ідеологічну призму автора, який ускладнивши структуру твору та заховавшись під маскою «православного простака» веде палку й пристрасну дискусію зі своїм опонентом, залишаючись при цьому людиною Реформації.

⁴ «Приклади таких синодів вище у другій частині розділу 3 пригадували».

⁵ «До того ж було показано вище, що...».

⁶ «Я про те більше тут говорити не хочу, бо особливо в четвертій частині про ту церковну згоду ширше говорити вийде».

⁷ «Бо, оскільки щодо єдності церковної, про яку вже вище трохи згадувалося, однак і в наступному розділі ширше буде».

Список використаних джерел і літератури:

1. Апокрисис, або відповідь на книжки про Берестейський собор, від імені старожитньої релігії грецької, через Христофора Філалета нашвидку подана. – [Електронний ресурс].– Режим доступу: litopys.org.ua/suspil/sus26.htm.

2. Апокрисисъ. Сочиненіе Христофора Филалета. Въ двухъ текстахъ – польскомъ и западно-рускомъ 1597–1599 года / Христофор Филалет // Русская историческая библиотека. – СПб : s. l. – 1882. – Т. 7. – ст. 1003–1820.

3. Ларін Ю.В. Жанрова диференціація полемічної прози раннього бароко / Юрій Валерійович Ларін // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Сер.: Філологія. – 2011. – № 936. – Вип. 61. – С. 109–114.

4. Назарук В. М. Специфіка авторської стилістики полемічного тексту «Апокрисис» Христофора Філалета // Наук. зап. нац. ун-ту «Острозька академія». – 2015. – Серія «Філологічна». – Вип. 57. – С. 242–244.

5. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконавання (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – поч. XVII ст.)/Н.М.Поплавська – Тернопіль, 2007. – 379 с.

6. Скабаланович Н. Об «Апокрисисе» Христофора Филалета / Николай Скабаланович. – СПб. : Тип. К. В. Трубникова, 1873. – 225 с.

References:

1. Apokrysys, abo vidpovid na knyzhky pro Beresteyskyy sobor, vid imeni starozhytnioi relihii hretskoi, cherez Khrystofora Filaleta nashvydku podana. – [Elektronnyy resurs].– Rezhym dostupu: litopys.org.ua/suspil/sus26.htm.

2. Apokrysys. Sochineniye Khrystofora Filaleta. V dvukh tekstakh – polskom i zapadno-russkom 1597–1599 goda / Khrystofor Filalet // Russkaya istoricheskaya biblioteka. – SPb : s. l. – 1882. – T. 7. – st. 1003–1820.

3. Larin Yu.V. Zhanrova dyferentsiatsiya polemichnoi prozy rannoho baroko / Yurii Valeriiovych Larin // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. – Ser.: Filolohiya. – 2011. – № 936. – Vyp. 61. – S. 109–114.

4. Nazaruk V. M. Spetsyfika avtorskoyi stylystyky polemichnoho tekstu «Apokrysys» Khrystofora Filaleta // Nauk. zap. nats. un-tu «Ostrozka akademiya». – 2015. – Seriya «Filolohichna». – Vyp. 57. – S. 242–244.

5. Poplavska N. Polemisty. Rytoryka. Perekonuvannia (Ukrayinska polemichno-publitsystychna proza kintsia XVI – poch. XVII st.)/N.M.Poplavska – Ternopil, 2007. – 379 s.

6. Skabalanovich N. Ob «Apokrysyse» Khrystofora Filaleta / Nykolai Skabalanovich. – SPb. : Tip. K. V. Trubnikova, 1873. – 225 s.

Summary

Valentyna Srebniuk

«Apokrysys» by Khrystofor Filalet: Narrative and Rhetorical Aspect

The article refers to the narrative-rhetorical peculiarities of the work by Khrystofor Filalet «Apokrysys». It is investigated that the combination in the text of different types of shapes performs a vital function in the emotional gain and can act as an additional expressive argument. It is found out that the author cleverly uses different ways of integrating text, addressing to the main techniques of combining its various parts to each other – cohesion, retrospection and prospects.

With the help of cohesion the connection between different parts of the text is kept. Very often Khrystofor Filalet among the means of cohesion, uses the expressions «on one hand» and «on the other hand», which demonstrates his desire to provide the reader with an objective picture, showing different aspects of the problem under consideration. The influence of the polemical Canon on the compositional and stylistic specifics of the work is traced, the complex of rhetorical means used by the author to influence the recipient are singled out and analyzed.

Key words: *author, narrative, rhetoric, debate, composition, style, treatise.*

Дата надходження статті: «20» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «03» листопада 2016 р.

УДК 821.161.2–32.09

ТЕТЯНА ТКАЧЕНКО,

*кандидат філологічних наук, доцент, докторант
(м. Київ)*

Мілітарний зріз малої прози Юліяна Мовчана

У статті досліджуються головні риси малої прози Юліяна Мовчана. Зокрема, студіюється мілітарний дискурс письменника, окреслюються смислові домінанти, вивчаються формальні та змістові складники творів, специфіка характеротворення, з'ясовується роль і значення найменувань, образів-символів у текстовій організації. Особливу увагу звернено на ідіостиль автора. Досліджено, що мала проза Юліяна Мовчана презентує виміри життя у мілітарному дискурсі. У збірці репрезентовано малі епічні жанри (новела, оповідання, гумореска), що детермінують формально-змістову організацію тексту. Автор використовує обрамлення, аби утворити часову проекцію за допомогою ретроспективи.

Ключові слова: *новела, оповідання, гумореска, ретроспекція, паралелізм.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Юліян Григорович Мовчан (1913–2002) – член Українського лікарського товариства Північної Америки та Об'єднання українських письменників «Слово». Його праці в галузі журналістики, літератури, медицини (публіцистика, художня спадщина, мемуаристика) досі неопубліковані на Батьківщині видатного громадського діяча. Тож актуальним є введення літературної творчості прозаїка в науковий обіг і національний культурний контекст.

Формулювання цілей статті... проаналізувати рівні текстової організації зразків художньої словесності, аби презентувати комплексне бачення творчості письменника.

Виклад основного матеріалу... Єдина збірка прози Юліяна Мовчана з'явилася у Нью-Йорку 1988 року. Вона складається із семи творів, які представляють різні жанри малої епічної форми та охоплюють широкий спектр філософських, політичних, економічних, соціальних, національних та особистісних проблем, репрезентують світоглядні орієнтири й життєві колізії на кривавому (війни, повстання, революції) тлі.

Одразу доречно зазначити про домінування мілітарного дискурсу, але тональність, емоційне забарвлення, виклад у текстах змінюється

відповідно до вибору колізій, героя та лейтмотиву. Так, образи ренегатів представлено в різних ракурсах. Наприклад, гумореска «Як я попав до психіатричної лікарні» викриває конформізм в іронічному аспекті. Форма викладу – витримки із щоденника протягом 1939–1945 років.

Співпраця пана Підлабузниченка (називне прізвище) з усіма режимами є художнім висвітленням відомої приказки: «Кому війна, кому – рідна мати». Письменник підкреслює, що чоловік легко змінює маски, турбуючись винятково про свій добробут. Його не обходять масштабні військові дії, криваві жертви, ідеологічна боротьба. У діаріуші нема жодної згадки про те, що відбувається, окрім подій, пов'язаних із персоною егоцентрика. Він мавпує нові девізи й гасла, грає роль відданого апологета радянській/ німецькій/ американській владі. Зрештою, вдаваний запал і нерозуміння ситуації спричинює відповідну реакцію на «демократа» – направлення до психіатричної лікарні.

Юліян Мовчан звертає увагу на вибір одягу, який буде вирашним у наступній «сцені». Проте в такий спосіб автор наголошує на відсутності внутрішнього стрижня, оскільки чоловік не просто змінює щоразу одяг, а демонструє порожнечу всередині. Він – філістер, сповідник шлункової філософії, здатний заради цукерок і кексів принижуватись аж до нівеляції власного ества.

Доречно підкреслити, що фіксована лише в датах присутність війни перетворює «гумореску» на фарс і навіть на трагедію. Підлабузниченко – пасивний зрадник. Якщо в мирний час подібна поведінка обурлива, то під час війни – загрожує самознищенню громади та нації.

У творі «Як я попав до психіатричної лікарні» зображено паразитуючого інертного чоловіка, котрий байдужістю до будь-яких зовнішніх процесів сприяє продовженню кровопролиття і окупації. Натомість в новелі «Іспит» презентовано новачасного Юду. Письменник порушив питання само-і етноідентифікації на тлі боротьби українських повстанців проти російсько-більшовицьких окупантів.

У центрі твору – ренегат Пилип Бовдуренко. Чоловік швидко змінює патронів, співпрацює з будь-якою владою, щоб забезпечити власний комфорт. Заради «покути» перебування в загоні Тараса Бульби він погоджується контролювати страти колишніх побратимів, незважаючи навіть на ненависть родини (дружини й дітей). Зрештою, слова одного з розстріляних зумовлюють єдиний можливий вихід – самогубство.

Юліян Мовчан ретельно витворює портрет персонажа. Він постійно вміщує епізоди з минулого не тільки Пилипа, але й оточення, зокрема керівників, які впевнено знищують українство, залякуючи і налаштовуючи проти своїх. Залучаючи до персонажів образ Петра Замори, письменник надає йому смислової домінанти. Епізодичний характер стає сумлінням Бовдуренка, оскільки вербалізує приховані страхи-зізнання: «... вбиваєш нас?.. Ти – продажний московський собака... Пам'ятай – знайдуться такі, що і тебе заб'ють...» [2, с. 8]. Сумніви в обраному шляху проступають у деталі, коли розпорядник розстрілу не може витримати «пронизливо-убивчий, пекучий і повний ненависті» погляд приречених. До цього долучено художній паралелізм, адже, незважаючи на тишу зоряної ночі, чути моторошне тужливе завивання птаха.

До речі, промовистими є прізвища патріота й убивці. «Замора» вказує на мордування та знищення героя, сільського вчителя, котрий залишається чесним із собою, впроваджуючи у життя духовні постулати. «Бовдуренко» вказує самообман персонажа, який, прислухавшись до фізичного інстинкту збереження, розпочинає простувати до трагічного фіналу свого буття.

Антиподами виступають не лише земляки-поліщуки, але й кати Блоткін та Вошивкін. Перший почасти є двійником зрадника Пилипа, механічним виконавцем, який прагне реабілітуватися за кабардино-балкарський зрив, другий – садист, котрому замало розстріляти. Він знущається із в'язня перед стратою, щоб довести власну значущість над полоненою виснаженою людиною. Цинізм радянських окупантів утілено в найменуваннях збиткувань, а саме: «спеціальна пролетарська дієта», «засвічувати фонарі», «пускать в расход», «шльопати», «шльопки».

Прикметним у переліку буде слово «іспит», яке, з огляду на назву новели, набуває символічного значення. Йдеться не про загальні знання чи мудрість, а про самопізнання у межовій ситуації, перевірку своїх морально-етичних принципів, переконань, цінностей, силу протистояти спокусі, захищати сутність. Людина випробовує себе у смертельному ризику. Вірність доводять розстріляні упівці. На жаль, Пилип обирає конформізм, що зумовлює спочатку духовний, а потім фізичний суїцид. Самогубство відбувається на «могили» страчених побратимів, оскільки Бовдуренко намагається покутувати гріх, усвідомлюючи, що насправді це неможливо. Тому свідком останньої «страсти» виступає місяць, який «холодними очима» спостерігає за Юдою.

Якщо новела «Іспит» вирізняється постійною напругою, тривогою передчуттям жорстокого фіналу, то твір «Зустріч» має трагічне звучання з оптимістичною кінцівкою.

Оповіданню властиве художнє обрамлення, котре сполучає колишнє і сучасне в золотій осінні та детермінує візію подій минулого крізь призму героя сьогодні. Спомини Андрія Сніжка про боротьбу його батька у 1920-тих роках проти будьонівських бандитів зринають завдяки запрошенню на зустріч із в'язнем Колими.

Відповідно до поставлених самому собі питань герой актуалізує спогади, сконцентровані в одній добі, яка стала центральною в долі родини сільського вчителя-повстанця з армії Тютюнника.

Зображуючи втечу і зустріч за двадцять три роки батька й сина, Юліян Мовчан об'єднує кривих людей спільними почуттями: ненависть-жага помсти до убивць дружини-матері та вдячність за життя того, котрого вважав убитим. Принагідно письменник вкраплює релігійні мотиви. Наприклад, в описі московських катів підкреслено «рогаті шапки», які можна ототожнити з образами нечисті (чортами). Натомість об'єднання родини у тексті зіставляється з дивом біблійним воскресінням.

Представши саркастичний («Як я попав до психіатричної лікарні»), трагічний («Іспит») і драматичний («Зустріч») зрізи кривавих подій, прозаїк вдається до показу любовних перипетій у буремне лихоліття.

Своєрідну антиномічну діалогію становлять оповідання «Коричнева брама» і «Поцілунок», які також мають художнє обрамлення, коли спогади виринають у теперішньому часі й почасти детермінують його.

У першому творі файна білявка, яка прагне створити родину та тримає до шлюбу на відстані свого обранця, виявляється повією. Цікаво, що автор висвітлює взаємну гру обох. Йоган звиряється співрозмовнику в почуттях до Матільди. Але згодом зізнається, що «роздивлявся» належну партію зі своїх пацієнток. Жінка також дивує подвійними стандартами. Вона запевняє, що проституція – звичайний заробіток, який полишить щойно після одруження. Однак її щирість підпадає під сумнів через приховування «професії» від коханого.

Звідси, письменник викриває театральність, брехню, оману в почуттях, що поглиблює відчуженість партнерів: «Одночасно ми обоє і далі готувалися до шлюбу, хоч, знов-таки, все залежало від того, як швидко ми знайдемо підходяще мешкання» [2, с. 36]. Прагнення здаватися, а не бути зумовлює штучність стосунків, приречених або на розрив, або на створення родини винятково за віковими й соціальними вимогами.

Те, що любовні колізії відбуваються під час бомбардувань Мюнхена визначає амбівалентність війни, де зміщується загальнолюдська, суспільна й особистісна площини. У цьому полягає багатозначність буття.

З одного боку, триває життя зі, здавалось би, дрібними перипетіями, з другого, – продовжується кровопролиття у світовому масштабі, де особа важить небагато.

Проте іноді від однієї людини залежить доля інших, які, можливо, стануть провідниками громади, народу, нації.

Так, у творі «Поцілунок» сотник Заболотний розповідає про визначальну подію, що забезпечила його подальшу боротьбу проти окупантів. Чоловік вдячний своїй Прекрасній Дамі за порятунок. Його ставлення до красуні відповідає кодексу трубадурів, які плекали почуття до недосяжної обраниці, не завдаючи їй жодних неприємностей та задовольняючись спогляданням вродливиці.

Невзаємне кохання компенсується повагою та цілковитою довірою, що виявляється у беззастережній вірі в чистоту й правдивість досить інтимного прохання. Оріся, не вагаючись, палко цілує невдаху-кавалера та рятує його від переслідувань чекістів, завдяки чому тепер сотник-упівець Заболотний боронить вже у Другій світовій війні Батьківщину від одразу двох фашистських тоталітарних режимів.

Відтворюючи спогади героя, письменник в історію наратора вкраплює власні міркування про учасників національно-визвольних змагань та їх ворогів. Юліян Мовчан підкреслює, що для українців захист і незалежність Вітчизни є метою життя на відміну від загарбників, які лише виконують накази диктаторів. Недаремно метою Заболотний вважає об'єднання Західної та Східної України, оскільки: «... всі окупанти при всіх умовах і обставинах намагаються за всяку ціну тримати підбиті народи якнайбільше роз'єднаними і поділеними» [2, с. 16].

Висловлена героєм думка є висновком автора, бо зіставлення 1920-х (УНР та ЗУНР) і 1940-х років доводить, що завдання колишнього підстаршини, а тепер пана сотника залишається тим самим. Крім того, повторення жертвовної борні викриває помилки нації, котра забуває минуле. Уроки не навчили українство єднанню. Тому кожне криваве побоїще мало фатальні наслідки для народу, який не спромігся стати єдиною нацією. Можна твердити про актуальність цих слів протягом історії країни від давнини до сьогодення.

У творах «Несподіванка» та «Оселедець і панна Стефця» прозаїк зображує реалії повоєнного часу. Також їх об'єднує комічна тональність розповіді та особистісний аспект презентованих подій.

Художній текст «Несподіванка» має авторське жанрове визначення «(З нотаток лікаря)», оскільки наратор фіксує рефлексії Мирона Гнатюка, котрий намагається опанувати себе після повідомлення Катрі.

Курортна знайома вдало заінтригувала чоловіка листом, в якому зазначила про швидкий приїзд із рідною людиною. Саме остання згадка у постскрипті змушує пана інженера відтворити піврічний флірт. Він прагне розібратися у почуттях до жінки, які варіюються від симпатії до розумної та приємної компаньйонки до страху через ймовірні зміни у житті: «Йому й далі не хотілось вірити, що він уже є чи взагалі може бути батьком» [2, с. 29]. Боязнь втратити свободу починає керувати Мироном, який шукає причину заперечити наслідок нетривалих стосунків. Та згодом знаходить вигоду, бо матиме «готову родину».

Варто зауважити, що спорідненість людей зумовлена етногенетикою – Катря і Мирон є українськими емігрантами, які співіснують у чужому світі, однак ментальність батьківщини виступає зв'язком.

Вміщуючи цей текст до збірки, письменник дозволяє реципієнту відпочити від важких перипетій, почасти поринути у загадки маскуліної та феміної психології. Жінка без вагань залишає дитину, сподіваючись лише на визнання батьківства. Натомість чоловік потребує часу, аби призвичаїтись до нового статусу й обов'язків. Тож Юліян Мовчан презентує типову ситуацію зі щасливим закінченням, коли дитина зближує батьків і пробуджує не тільки повагу, але й любов одне до одного.

У гуморесці «Оселедець і панна Стефця» триває студіювання статей. Проте якщо в попередньому творі читач поринає у рефлексії чоловіка, то тут знайомиться з міркуваннями жінки.

Цікаво, що кокетування дівчини відображене навіть у її роздумах. Стефця наче обурюється на увагу молодого студента-медика, та водночас радіє з появи статного кавалера. Упередження щодо місця знайомства (вулиця) поступаються бажанню забути про негаразди еміграційного життя і дозволити хлопцю висловити захоплення вродою панночки.

Використовуючи парадокс, Юлія Мовчан зіштовхує романтичний і прагматичний, ідеалістичний та матеріалістичний світогляди. Персонажі звертають увагу на зовнішні, але відмінні, ознаки. Стефця вирішує познайомитись, зважаючи на вроду і статус майбутнього медика. Метою наполегливості юнака виявляється пишне норкове

хутро. Анекдотичне непорозуміння перетворюється на розчарування через самонавіювання.

Письменник вдається до ефекту оманливого сподівання, котрим охоплює не тільки героїню, але й реципієнта. Водночас тривіальність історії стає ілюзорною з огляду на певні деталі, що формують хронотоп зображених перипетій. Наслідки війни кардинально вплинули на буття мільйонів людей, змусили переосмислити цінності, випробувати душевні й фізичні сили, змінити місце проживання тощо. Адже в образах проступають обличчя величезної кількості емігрантів, які виживали в таборах Ді-Пі, де годі сподіватися на комфорт. Відтак, утопічні мрії Стефці можна потрактувати втомою від важкого повсякдення, втечею від матеріальних нестатків і потребою бути з рідною людиною на чужині.

Висновки... Таким чином, мала проза Юліяна Мовчана презентує виміри життя у мілітарному дискурсі. У збірці представлено малі епічні жанри (новела, оповідання, гумореска), що детермінують формально-змістову організацію тексту. Автор використовує обрамлення, щоб утворити часову проекцію за допомогою ретроспективи. Крім того, в рефлексіях персонажів часто помітна антиципація подій.

Персонажі творів – українці. В образах розкриваються риси ментальності (самопожертва, відданість, вірність), національні проблеми (комплекс меншовартості, зрадництво, незнання історії, відсутність єдності), реалії воєнного (ОУН-УПА) та повоєнного часу (табори Ді-Пі). На прикладі долі окремої особи письменник зображує трагедію громади, нації, народу. Він засуджує кровопролиття через хижачку жадобу влади, але уславлює жертву заради Батьківщини. Нівеляція патріотичного чуття, розрив етногенетичного зв'язку спричинює втрату внутрішнього стрижня, котрий визначає самотність індивідуальності, зумовлює духовний та фізичний суїцид.

Тож лейтмотивом творчості Юліяна Мовчана, прозова спадщина якого постає унікальним явищем в історії української літератури ХХ ст., є імператив: незалежність Вітчизни тотожна свободі особистості.

Список використаних джерел і літератури:

1. Мовчан Ю. Збірка оповідань / Юліян Мовчан. Нью-Йорк : Науково-дослідне товариство української термінології, 1988. – 164 с.
2. Сорока П. Юліан Мовчан : Нарис життя і творчості / Петро Сорока. – Тернопіль : Тайп, 1998. – 187 с.

3. Українська діаспора : літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / В. Просалова. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

References:

1. Movchan Yu. Zbirka opovidan / Yuliyani Movchan. Nyu-Jork : Naukovo-doslidne tovarystvo ukrayinskoyi terminologiyi, 1988. – 164 s.

2. Soroka P. Yulian Movchan : Narys zhyttia i tvorchosti / Petro Soroka. – Ternopil : Taip, 1998. – 187 s.

3. Ukrainska diaspora : literaturni postati, tvory, biobibliohrafichni vidomosti / V. Prosalova. – Donetsk : Skhidnyi vydavnychiy dim, 2012. – 516 s.

Summary

Tetiana Tkachenko

The Military Face of Small Prose of Yuliyani Movchan

The article deals with the peculiarities of the small prose of Yuliyani Movchan. The research investigates the military discourse of the writer, formal and substantive, conceptual levels of the text's organization, the role and the sense of the titles. It clarifies the specific of character's creation and symbolism in his stories. The study pays particular attention to author's individual style. It is proved that the small prose of Yuliyani Movchan presents the dimensions of life in the military discourse. The collected volume represents small epic genres (novel, story, humoresque), which determine formal-contextual organization of the text. The author uses the framing to create the time projection with the help of retrospective.

Key words: *short story, tale, humoresque, retrospective review, parallelism.*

Дата надходження статті: «01» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «15» вересня 2016 р.

УДК 81'42:811.161.2+821.161.2.08(045)

ВАЛЕНТИНА ФІЛІНЮК,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

Поетика сонетів Емми Андієвської: філософський образ світу

У статті розглянуто поняття тексту як об'єкта дослідження різних дисциплін, поняття образу як маркера стилю письменника, особистості автора, досвіду чи вподобань, літературної традиції й інноватики, мовної та концептуальної картин світу, соціальної чи культурної ситуації.

Проаналізовано філологічні дослідження поезії Емми Андієвської, визначено оригінальні риси її текстів: експериментальний характер, інтелектуалізм та філософічність, алогічність та сюрреалістичність поетичних світів, багатоплановість тлумачень, поняття «круглого часу», тяжіння до сонетної форми. Описано складники філософського образу світу, створеного Еммою Андієвською в сонетах, розглянуто цитатний матеріал, у якому вжито лексему «світ». На прикладах доведено, що існування світу в поезії розкрито через декілька вимірів (час, простір, кінестетичні відчуття, емоції чи уява). Поняття «круглого часу», коли існує все одночасно, але й розгортається лінійно, властиве ідіостилію Емми Андієвської.

Філософський образ світу в сонетах Емми Андієвської зреалізовано в категоріях народження (образи весни, води, ріки, дощу, стихії, вищої сили, світанку, оновлення), зникнення (образи п'ятми, втрати, згасання матерії), зміни світів, їхніх часових, просторових, звукових, світлових та інших характеристик, у протиставленнях «старе–нове», «вічне–миттєве», «логічне–алогічне», «реальне–ілюзорне», в оксиморонних образах і метафорах, гіпертекстових відсиланнях читачів до їхнього асоціативного світу.

Ключові слова: сонети, Емма Андієвська, образ світу.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сьогодні філологічні дослідження все частіше мають міждисциплінарний характер, поєднуючи підходи та наукові категорії мовознавства, літературознавства, філософії, культурології тощо. Це зумовлено тим фактом, що текст, зокрема й художній, зазнає впливу багатьох чинників: особистості автора, його мововідчуття та мовотворчості,

досвіду чи вподобань, літературної традиції та інноватики, мовної та концептуальної картин світу, соціальної чи культурної ситуації.

Таким перетином кількох наукових точок зору є імагологія як поєднання «споріднених дисциплін, що вивчають історичні, культурологічні, соціологічні, психологічні, політологічні аспекти тих образів, за посередництвом яких учасники спілкування уявляють самі себе і партнера» [4, с. 244]. Лінгвістичний аспект, на нашу думку, зробить картину розкриття образу цілісною.

Одним із напрямків літературної імагології є зосередження на етнічних образах [4, с. 245], що «створюються в певній національній чи регіональній свідомості й відбиваються в літературі; за своєю природою і структурою вони є інтегрованими образами, специфічними етно- й соціокультурними дискурсами, що відзначаються значною тривкістю й тривалістю, але не лишаються незмінними» [6, с. 91]. Етнообраз тлумачать як «образ, що конструє не лише індивідуальні риси, а й етнічну (національну) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минувшини, подаючи певні їхні ознаки як «типові» для відповідної країни, «характерні» для цілого народу» [4, с. 247]. Характеризувати образи, що постали в художніх текстах поетеси-емігрантки Емми Андієвської, досить цікаво, оскільки в них межі етнічного розширено до географічно ширших кордонів, але при цьому залишаються українськими і водночас космічними.

На оригінальність поезії Е. Андієвської щодо української мови вказував Т. Возняк, який зазначив, що «не обмежував її поезію до «передавання станів душі», «віддзеркалення... реальності» – причому байдуже, як сама авторка інтерпретує свої тексти, її поезії живуть поза нею з того моменту, як вона завершила твір. Вони вже «є» в українській мові/світі, хоч це ще і не засвоєно широким загалом. Однак щось їх вирізняє з довгого шеругу поетичних текстів. Щонайперше, це невідповідність її логіки логіці, до якої ми звикли. Причому це не вибрик, а її органіка. Ламаючи логіку суцього, вона, власне, й намагається з нього вирватись. А прирощені у її поетичному акті нові регіони суцього диктують уже свою, до того «не наявну», логіку (чи алогічність, – якщо комусь так подобається більше)» [1].

Інтерпретувати образи авторки допоможе дослідження В. Канарської, яка стверджує, що в текстах поетеси помітне «стикування виражено модерністського зображення із традиційним, що притаманне поезії, яке перетікає у поєднання модерних та постмодерних акцентів у прозі. З огляду на це поезія Емми Андієвської вражає читача новаторством та невичерпними можливостями художніх відкриттів, тяжінням до експериментування, а також нонсенсністю та

алогічністю, що поєднуються з елементами абсурдизації світу, застосованими при утворенні поліфонічного, багатоаспектного та широкопланового простору стильової манери письменниці» [5].

Д. Гусар-Струк виділив інші складники поетичного світу Емми Андієвської, як-от: сюрреалістичний краєвид, багатоплановість образів, поняття «круглого часу» [2, с. 8], а також запропонував три ключі декодування її поезії: поняття перспективи; «назва вірша, що подає тему, яку опрацює Андієвська, як джазовий музикант, у різних варіаціях»; світ сну [2, с. 10]. Д. Дроздовський акцентує увагу на поетичній формі, якій віддає перевагу авторка: «Андієвська, як ніхто інший, самодостатньо і досконало в поезії випромінює стихії буття. Мабуть, її улюблена поетична форма – це канонічний сонет, який пані Емма облаштувала зовсім по-своєму, її сонети мають консонантну риму (хоча для самої поетки точнішим видається не літературознавчий, зате музичний, термін – дисонантні рими, адже весь її внутрішній світ – це склеювання дисонансів, які спричиняються до фантастичних творінь невіддільного духу)» [3, с. 19]. Вивченню сонетарію Емми Андієвської присвячено дисертаційне дослідження О. Шаф, яка уточнює: «У процесі вивчення модифікації жанру сонета у творчості поетеси найвищий ступінь новаторства зафіксований на змістовому рівні її творів, яким притаманна онтологічно-екзистенційна, філософська тематика (метафізична суть видимих реалій буття, трансцендентний світ, проблеми смерті, апокаліпсису). Зміст її поезій відзначається своєрідністю співвіднесення антитетичних змістових елементів у тексті» [8, с. 4]

Долучимо до нашого дослідження літературознавчий аналіз творчості Емми Андієвської, який запропонувала Л. Тарнашинська і виділила парадоксальне мислення, зображення перехідних, межових станів і реальностей, парадокси, містифікації, персоніфікації як риси поетичних текстів, мистецьку інтуїцію Емми Андієвської [7]. «Вічні пошуки джерела, що неодмінно приводять до скарбів «золотого руна», – це той національний ґрунт, той сталий фермент, що й визначає «українськість» її сюрреалістичного світовідчуття, бо забарвлює зазвичай деперсоналізовану фактуру поезії, її інтелектуалізм тим м'яким відсвітом романтизму й ліричності, що його – хоч на мить – таки прагне українська душа» [7, с. 13].

Тому для аналізу варто прийняти до уваги такі особливості творчості Емми Андієвської: експериментальний характер, інтелектуалізм та філософічність, алогічність та сюрреалістичність поетичних світів, багатоплановість тлумачень, поняття «круглого часу», тяжіння до сонетної форми.

Формулювання цілей статті... У статті ми здійснимо опис складників філософського образу світу, створеного Еммою Андієвською в сонетах, аналіз цитатного матеріалу, у якому вжито лексему «світ».

Виклад основного матеріалу... Домінування сонета в поетичній творчості не заважає Е. Андієвській руйнувати строгі бар'єри композиції та форми цього жанру, так «народжується сонетарна багатомірність, багатозначність, кількاظлощинність мовленого», «порушення мовних норм, до яких вона зухвало й беззастережно вдається, передусім відкидаючи дієслівні форми, замінюючи їх багатозначним, інваріантним тире» [7, с. 15]. «Дієслівне фрагментування світу (через віртуальну множинність дії – що, очевидно, можна віднести до ознак гіперлітератури) насправді його не фрагментує, а неказанно помножує, якщо брати до уваги всі варіативні спроби й підтексти авторки та інтерпретаційні іночитання. Отже, світ постає гіперсвітом, а не тим лінійно-уявним вузьким світцем, який кожен із нас бачить чи уявляє в міру своєї освіченості, вдумливості та гри фантазії» [7, с. 17]. Саме такий світ світів, одночасно цілісний і множинний, ми спробуємо проаналізувати, «коли автор «відсилає» своїх читачів до широких інтерпретаторських «здогадів», що, власне й вибудовує розгалужений гіпертекст її творчості, яка прочитується у кількох вимірах одночасно» [7, с. 19].

Філософський образ світу в сонетах Емми Андієвської зреалізовано в категоріях народження, зникнення, зміни світів, їхніх часових, просторових, звукових, світлових та інших характеристик, у протиставленнях «старе–нове», «вічне–миттєве», «логічне–алогічне», «реальне–ілюзорне». «У процесі осягнення істинної суті світу Е. Андієвська вибудовує філософську концепцію буття, базовану на діалектичній єдності феноменів буття, інобуття та свідомості ліричного суб'єкта» [8, с. 8]. Розглянемо детальніше на прикладах.

Опис народження світу зустрічаємо в сонеті «Зима з весняним ухилом»: *«Свідомість меншає, – ледь-ледь – пташиним волон, – Лише – поріг, – і тіло стане зрячим, Й за океанами – обтяжливе, незручне. ... Світ-цибулина – стрілку – навесні»*. Світ представлено як джерело нового життя, що навесні прокидається, подібно до всього живого, як сутність, що може скинути стару оболонку, втратити усі відчуття і згодом їх набути.

У появі нового світу найголовніше – це чутевість, а також оновлення і здатність до цілісності, читаємо про це в поезії «На тему ранньої весни»: *«Весь краєвид під жолоби заліз, Лиш селезінку чути в водостоках, І обережно інший світ простує На масть, на*

чуйність, серце; ловить тон І трудиться, щоб заки ще осмеркне (В нові світи – нова хода і мірка!), З топчійкою в кулястість увійти».

Образ численних світів у вірші «Зміни» можна тлумачити як мінливий, де змінюються один за одним світи під впливом вищої енергії, одні – зменшуються, інші – народжуються, наче з води, причому їхні розміри досить умовні, як це часто спостерігаємо в текстах Емми Андіївської: *«Предмети, що втрачали гостроту, Повідкривали очі і роти – Простежити, як – старт новий, де мнеться Буття на м'ячик, що – колись – онуці – Ще на світанку втілень – воротар, Який світи – із dna – русалку в сітях».* *«Та – ген – долина з велетенських прасок – Перевиконують – в котре – горішній плян, – Усесвіти, що – із кількох краплин».*

Черговість народження світів зображено в тексті «Встановлення рівноваги»: *«Матерія на все буття волала, Аж поки – вибухи – в стрілки – годинникар. Світів циклічність, що – із dna ріки».* Мінлива течія ріки щоразу народжує нові світи, що із вибухом енергії змінюють одне одного, бачимо паралелізм плину води і плину часу.

Множинність світів (світу людей, світу рослин) породжує вища сила, даруючи свідомість, мову і прагнення, причому вони розгортаються в часовому вимірі: *«О пощо Ти являєш волю й розум В світи кульбаб, в перелески, щоб мить На волосинку часу осягнуть»*, *«Яви Твоєю милістю світи (Нехай по нас, по всіх світах, пізніше) В збагненніше. Або спали вуста»* («Ясність»). «Першопричиною світу, організуючими, регулюючими чинниками конструктивно-деструктивних процесів поетесою виділені синонімічні субстанції хаосу, Духу, Бога. Проекція світу на свідомість суб'єкта наділяє його аналогічними властивостями, що виражається в мотиві його богоподібності. У тексті сонетів Андіївської образ суб'єкта постає як «розчинена» у світі ментальна субстанція, присутність якої відбита в її рецепції навколишнього, в авторефлексії психічних станів, що дозволяє співвіднести її з креативною суттю авторської особистості» [8, с. 16].

Образ новонародженого світу інколи набуває персоніфікованих рис: *«Світ, в пелюшках ще, – кругову поруку, Що – доти – ніч, яка – вузли, – розсік І вивільнив комаху і чечугу З краплин буття, де тяглість – ні до чого, Нехай росте стокротка і хондрила»* («Світанок з пищавкою на хвості»).

Оригінальним є образотворення сонету «З-за ґрат», де світ породжений вищою силою жіночої статі, а рух народжує світи один за одним, але їхня часова тяглість застигла, наче у склі. *«І знов – поновно – закипає чаша, Де – через край – красуня косу чеше, – Й з-під гребеня*

– **світи**, – **за складом** – **склад**. – *Чи й вічність – лиш комаха в краплі скла?».*

Зникнення світу протиставляється народженню, матеріальний світ як вмістилище звичних предметів та подій відходить в інобуття: *«Тебе я, Боже, серед пекла здибав Й відтоді все ніяк не відгадаю, Ні – що я, ні – навіщо, ані – де я. **Весь світ, все звичне – раптом стало дуба**» («Ти – все в мені – і помисли, і дії»).*

У сонеті *«Мій зір, мов в'язень в вогкім казематі»* подибуємо опис світу як матеріального об'єкта, який можна пізнати насамперед зором, та цей світ для ліричного героя згасає, втрачає значення: *«Мій зір, мов в'язень в вогкім казематі, Який – крізь ґрати – неба візерунок, – **Там ще – від світу – згаслий окоренок**».*

Черговість появи світів починається зі зникненням попередніх: *«**Світи здиміли**, де ще страхопуд На довгій щоглі, що – від п'їтьми, – висне. Найближча дійсність – усю снасть – на весну»* («Пробудження»). Старі світи як осередки страху зникають в п'їтьмі, на зміну яким народжуються навесні нові. Таким чином, циклічність життя не припиняється – матеріальний світ змінюється чуттєвим.

У кількох сонетах зустрічаємо опис нового світу, народженого чи поглиненого стихією води, наприклад: *«На хвилях біг, що переходить в нурт. І ні душі, лише – за обрій – щогла. Все знову світиться. **Цей світ змело й уцухло. Й те, що лишилося, – от – за межу пірне**»* («На березі»). Світ, що зникає під силою стихій, йде в небуття (припускаємо, що поняття світу тут зіставляється із поняттям моря), але він протиставляється світу, який ще навіть не названий, попри це існує – той світ, де поки що у світлі немає ні душі.

Поезія *«Гроза»* подає протиставлення світів за часовою ознакою – до дощу та після нього, новий світ народжується із бурхливих потоків води, зміна світів сприймається як постійне звичне явище: *«**І в цей світ – світ новий нахлинув звідусюди. На царство з почестями повернувся потоп**».* Світи породжуються і легко поширюються водою, яка дає дорогу та справедливу оцінку: *«Вода сама – і лябіринт, й арбітр, Який – **світи** – з долонь, як помідори»* («Ритуал»).

Закономірно, що народження та зникнення світів тісно пов'язане із їхньою часовою зміною, як у поезії *«Картата карта»*: *«**Буття в цей світ ступило лівою ногою, І те, що – під сукно, – ушир – перемагає. Від попередньої, – що – правий крок, – синтези, – Лець динозаврів (зменшених) лишився тузінь Та кілька нечітких, патлатих одиниць**».* Світ зображено як вмістилище доісторичних та сучасних епох, різних життів, які змінюються, наче кроки людини.

Алогічність, парадоксальність та сюрреалістичність образів поезії Емми Андіївської – незаперечний факт, тому й філософське бачення світу пов'язане із чуттєвістю. Сонет «На скелі місто блима, мов вітряк» розкриває місце відчуттів у бутті: *«Чавунна тиша. Зоряна короста Переформовує терен гористий, Лише на мить дали чуттям потолою, І світу, що – так міцно скрізь – не стало»*. Світ із раціональною основою як логічна структура протиставляється світові чуттів, зрештою перемагає алогічний світ ночі та підсвідомості.

«У сонетній творчості поетеси діалектично пов'язані категорії буття та інобуття реалізуються шляхом розкриття в матеріальному світі – метафізичного підґрунтя, у космологічному вимірі – трансцендентних законів, на рівні свідомості суб'єкта – сфери підсвідомого. Інобуття трактується автором як істинна трансцендентна суть світу, структурний антипод видимої дійсності відповідно до ідеалістичних концептів платонізму та неоплатонізму, релігійних вірувань Далекого Сходу, Стародавньої Індії, езотеричних доктрин» [8, с. 10]. Появу нового світу, як і зникнення попереднього, у якому є будівничий, що відсікає зайве, знаменує звична подія, викликана алогічним вчинком: *«З повітря випадають мутри й шпали, – Кербуд минутого, що – зайве – в шполю, Замріявся і одразу ж розсотавсь. Сірник ледь чиркнув, і – нові світи»* («Краєвид з космічним ухилом»).

Деякі виміри дозволяють оприяти існування світу, до них належать час, простір, кінестетичні відчуття, емоції чи уява. Поняття «круглого часу», коли існує все одночасно, але й розгортається лінійно, властиве ідіостилію Емми Андіївської.

Світ як часова категорія нетривалий, бо його цінність невелика, але ця мить не зникає, вічно існує, як форма застиглому часу: *«Світ – миша, що – народжує гора. – Мить, що згасаючи, в віках горить»* («Утвердження»).

Ще одним доказом існування світу є його видимість при світлі, про це читаємо в поезії «Проміжки»: *«Навколо ніч й дедалі грубіші мури. Вікно ще є, – там світ, цвіте картопля На клаптику свідомості, де тепло І злагода, хоч шпичаки примарні – Буття передагований примірник, – Й дві-три хмарини, що їх – довго в ступі»*. Світ як світло (звідси – новий врожай, тепло, злагода, свідомість) протиставляється п'тьмі (образи мурів, холоду, шпичаків, підсвідомості, хмар, передаганого буття).

Текст «Вічних повітів» *«Як рештки викопні – за муром сміх, Який видовжується у півоній клямбу. Світ, оприсутнений промінням лялпи, – На коло, яке – крильцями комах»* визначає межі існування

світу за допомогою світла та тих, кого це світло приваблює, а за межами світла та кольору існують світи звуків.

Тому наступною ознакою образу світу є поняття звука. Світи протиставляються за наявністю/відсутністю звуку, гучний шум води відкидає одні світи, заперечуючи їхню сутність, таке бачимо в поезії «Дош над гірськими озерами»: *«З самих очей все видиме – й мовчанка. – Розподіл сил, що й вир не захита, Який – по клаптю – хвилі – на хитин, – Звук, що – набік – цей світ, як глухоту»*. Попри певну ключову ознаку, названу в конкретному сонеті, як спостерігаємо, все одно інші (вода, світло, мінливість, алогічність) теж відіграють важливу роль. До прикладу, світ, що основною ознакою має доторки, водночас існує й не існує, бо має кінцевий термін: *«Вмира щомиті і ніяк не вмере Світ поторків, який – тяжку хворобу»* («Виклик»).

Примарність світу, нетривку ілюзію, що символізує конечність цього буття, на відміну якогось іншого, зустрічаємо в сонеті «На мене впало небо, як терміти»: *«Й увесь цей світ – лише з піску намети, Проміння навіть, як могильні плити»*.

Висновки... Таким чином, філософський образ багатопланового світу чи світів у сонетах Емми Андіївської змістово розкривається через поняття народження (образи весни, води, ріки, дощу, стихії, вищої сили, світанку, оновлення), зникнення (образи пітьми, втрати, згасання матерії), протиставлення логічності, раціональності – алогічності, чуттєвості, оксиморонні образи та метафори, гіпертекстові відсилання читачів до їхнього асоціативного світу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Возняк Т. «Небуття хамелеон» у поезії Емми Андіївської / Тарас Возняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/text-i-perekl/kn2-9.htm>. – Назва з екрана.
2. Гусар-Струк Д. Як читати поезії Емми Андіївської / Данило Гусар-Струк // Сучасність. – 1981. – Ч. 12 (252). – С. 8–15.
3. Дроздовський Д. І. Тримаючи паузу. Емма Андіївська: енергія власного стилю / Д. І. Дроздовський // Дзеркало тижня. – 2007. – 3 серпня. – С. 19.
4. Ільницький М. М. Порівняльне літературознавство : навчальний посібник : у 2 ч. / М. М. Ільницький, В. В. Будний. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – Ч. 1 : Лекційний курс. – 280 с.
5. Канарська В. П. Національний міфосвіт поезії Емми Андіївської / В. П. Канарська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :

<http://dspace.kpnu.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1164/194.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана.

6. Наливайко Д. С. Літературна імагологія : предмет і стратегії / Д. С. Наливайко // Теорія літератури й компаративістика : статті-розвідки. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 91–103.

7. Тарнашинська Л. Три мистецькі світи Емми Андіївської / Л. Тарнашинська // «Буття прочинилося навстіж...» Емма Андіївська : до 80-ліття з дня народж. : біобібліогр. покажч. / уклад. О. Круківська; ред. С. Чачко; ДЗ «Держ. б-ка України для юнацтва». – К., 2011. – С. 12–23.

8. Шаф О. В. Сонет Емми Андіївської в західноєвропейському контексті / О. В. Шаф : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2007. – 21 с.

References:

1. Vozniak T. «Nebuttia khameleon» u poezii Emmy Andiiivskoi, <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/text-i-perekl/kn2-9.htm>.

2. Husar-Struk D. Yak chytaty poezii Emmy Andiiivskoi, *Suchasnist*, 1981, Vypusk. 12 (252), ss. 8–15.

3. Drozdovskyi D. I. Trymaiuchy pauzu. Emma Andiiivs'ka: enerhiia vlasnoho styliu, *Dzerkalo tyzhnia*, 2007, 3 serpnia, s. 19.

4. Ilnytskyi M. M., Budnyi V. V. Porivnialne literaturoznavstvo : navchalnyi posibnyk. Lviv, Vydavnychyy tsentr Ivan Franko LNU, 2007, Chastyna. 1, 280 s.

5. Kanarska V. P. Natsionalnyi mifosvit poezii Emmy Andiiivskoi, <http://dspace.kpnu.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1164/194.pdf?sequence=1>.

6. Nalyvaiko D. S. Literaturna imaholohiia : predmet i stratehii, *Teoriya literatury i komparatyvistyka* : statii-rozvidky, Kyiv, Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademii», 2006, ss. 91–103.

7. Tarnashynska L. Try mystetski svity Emmy Andiiivskoi, «*Buttia prochynylosya navstizh...*» *Emma Andiiivska: do 80-littia z dnia narodzhennia*: biobibliographichni pokazhchyk, ukladach O. Krukivska; redaktor S. Chachko. Kyiv, 2011, ss. 12–23.

8. Shaf O. V. Sonet Emmy Andiiivskoi v zakhidnoievropeiskomu konteksti, avtoreferat dysertatsii kandydata filologichnykh nauk, Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet. Dnipropetrovsk, 2007, 21 s.

Summary

Valentyna Filiniuk

*Poetics of Emma Andrievska's Sonnets:
Philosophical Image of the World*

The article deals with the concept of text as the object of study of various disciplines, the concept of image as the marker of writer's style, author's personality, experience and preferences, literary tradition and innovation, linguistic and conceptual world image, social or cultural situation.

Philological study of Emma Andrievska's poetry is analyzed; the original features of her texts are defined: experimental character, intellectualism and philosophy, illogicality surrealism of poetic worlds, diversity of interpretations, the concept of «circular time», attraction to sonnet form. The components of philosophical image of the world created by Emma Andrievska in sonnets are described; quotation material with the lexeme «world» is analyzed. The examples prove that image of the world in poetry is connected with several dimensions (time, space, kinesthetic sensations, emotions or imagination). The concept of «circular time» where all exists at once, but develops linearly is inherent to Emma Andrievska's idiosyncrasy.

Philosophical image of the world in Emma Andrievska's sonnets is presented in concepts of birth (images of spring, water, river, rain, flood, high energy, dawn, update), evanescence (images of darkness, loss, matter dying), change of the worlds, their temporal, spatial, sound, light and other characteristics, by contrast «old–new», «eternal–instant», «logical–illogical», «real–illusory», in oxymoron images and metaphors, hypertext sending to readers' associative world.

Key words: *sonnets, Emma Andrievska, image of the world.*

Дата надходження статті: «28» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.2.09

ІРИНА ХОЦЯНІВСЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент
(м. Вінниця)

«Нечитальник» Леся Мартовича в оцінці Івана Франка

У статті простежується історія виходу у світ збірки «Нечитальник» Леся Мартовича.

Увага зосереджується на першому оповіданні однойменної назви та оцінці його І. Франком як твору, в якому відсутнє почуття міри і наявні зайві епізоди та зловживання діалектом.

Як відомо, Лесь Мартович захоплювався творами І. Франка, як письменник зростав під його впливом. Авторка намагається відшукати причини категоричної відмови Л. Мартовичу друкувати його перший твір і взагалі писати.

Ключ до розгадки цього секрету дає сам І. Франко у «Відповіді критикові Перебенді», яка хоч і не має безпосереднього зв'язку з Мартовичем та його оповіданнями, дає уявлення про критичний метод літературознавця та спосіб оцінки творів сучасників.

Ключові слова: *оповідання, рецензія, збірка, гумор, сміх.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... «Нечитальник» – так назвав Мартович свою збірку оповідань, що вийшла у Львові 1900 року в «Українсько-руській видавничій спілці». Директор цього видавництва В. Будзиновський залишив спогади, в яких довідуємося, як, за яких обставин і факторах творилася вона. Сколесивши всю Галичину, Мартович опинився в містечку Городок, в канцелярії доктора Лонгина Озаркевича. Сіре, бідне канцелярське життя пригнічувало письменника. Раз у тиждень він робив для себе свято душі, викроюючи з свого вічно дефіцитного бюджету незначну суму для поїздки у Львів на зустріч з товаришами. «Одної неділі пополудні (1900), – згадував В. Будзиновський, – коли Мартович ... став прощатися, бо вже прийшла пора від'їздити, я кажу йому:

– Лесю, лишися, бо ввечері зійдеться велике й веселе товариство. Мартович хитнув раменами і каже:

– Маю лиш стільки, що на білет до Городка.

– Зробім інтерес. Тобі на вечір у Львові вистачить оден гульден (1/4 долара)?

– Якби я мав ринцого, то питав би що Львів коштує.

– Пиши оповідання, пиши все, що нам оповідаєш. Щоб ти не перепрацьовувався, напиши щотижня одне оповіданнячко і дай мені. Як тих оповідань назбирається том, то «Видавнича спілка» видасть книжкою (...) На рахунок гонорару я тобі буду давати зачет (аванс – І.Х.) із своєї кишені – за кожне оповідання одного гульдена. Решту Спілка виплатить тобі після опублікування книжки.

Коли ми зійшлися на вечерю до ресторану, увійшов наш Лесь. Ступаючи повагом з головою, гордо задертою догори, приступив до мене, з кишені витягнув папір і, подаючи мені, сказав:

– Знай, що маєш діло з письменником гоноровим. Уже нині даю тобі одне оповідання. Друге дістанеш на другу неділю перед полуднем» [1, с. 117].

Однак ці спогади не можна сприймати як беззаперечний факт з багатьох причин. Ф. Погребенник переконливо довів їх суб'єктивність («в них відчувається прагнення автора показати себе єдиним відкривачем таланту Мартовича»). Крім того Ф. Погребенник довів суб'єктивність надто високої, як для учнівського твору, оцінки М. Павлика. «Безперечно, – зазначає учений, – М. Павлик явно високо підніс оповідання гімназиста Мартовича, поставивши його на рівні Гоголя! Йому була особливо близька тема цього твору (Павлик саме тоді досліджував зародження культурно-освітнього руху на Прикарпатті, боровся з нечитальництвом), він добре знав терен, на якому розгортаються змальовані в оповіданні події, його задовольняла саме така – протокольна точність розповіді головного персонажа... До того ж в ньому є прихильна згадка про Павлика як редактора газети «Батьківщина», що саме тоді вів боротьбу з народовцями, які обмежували його права, рецензували підготовлені ним до друку матеріали, поки, врешті, не позбулися його з редакції» [6, с. 59-60].

Формулювання цілей статті... Мета нашої статті – з'ясувати роль І. Франка у становленні Леся Мартовича-письменника, зокрема в історії з виданням «Нечитальника».

Виклад основного матеріалу... У цьому зв'язку не лише буде згадати історію підготовки видання самого часопису «Товариш», співробітники якого слухали оповідання Леся Мартовича. У рукописних замітках Осипа Маковея від 21 березня 1888 року І. Франка названо головою однієї частини галицької молоді, що захоплюється поетичною творчістю. Тут він писав, що львівська молодь задумала видавати з нового року літературно-науковий журнал, де друкувалися б праці самої молоді. Метою цього видання була популяризація прогресивних ідей, інформація про нову літературу та публікація оригінальних оповідань, віршів тощо. З цим планом молодь

познайомила І. Франка, який порадив надати проєктованому журналу більш загальний, серйозніший характер для ширших кіл суспільства. Перший номер «Товариша» вийшов 10 липня 1888 року.

Якщо зважити, що М. Павлик читав «Нечитальника» на початку червня, за місяць до випуску журналу, то стає очевидною причина відхилення І. Франком оповідання Мартовича. На той час він не тільки відібрав й упорядкував матеріали першого номера, а журнал вже «почав набиратися», – як видно з листа І. Франка до дружини на початку червня 1888 року [8, с. 164].

Критерії відбору були вельми високі, що підтверджує і стаття «Від редакції», в якій викладається мета і програма журналу: «Віддавна вже чувається в нас брак часопису, котрий би, стоячи на щиро національному ґрунті, рівночасно старався заповнювати рамки національні змістом сучасної європейської освіти і науки і з того становища зумів би також критично відноситися до всього, що появляється у нас на полі духовного і літературного розвою... Своїм письмом (журналом – І. Х.) ми бажали би зробити хоч невеличкий крок на тій, по нашій думці, єдино позиточній дорозі. Не сходячи ні на хвилю з ґрунту народного русько-українського, ми бажаємо по змозі прикладати до пізнання того ґрунту сучасні європейські наукові методи і літературні, а заразом прояснювати дальшу нашу роботу показом на ті дороги, якими йде тепер наука і література в других, освічених краях Європи. Особливо краї і народи, сумежні нашим, а головно, слов'янські, будуть зараз в другім ряді після нашого власного займати нашу увагу» [2, с. 1–2].

Оповідання Мартовича явно не відповідало цим вимогам, принаймні в першому числі нового часопису. Можливо, І. Франко відклав його на пізніше.

«Нечитальник», що став притчею во язицех завдяки спогадам того ж В. Будзиновського, був присвячений М. Павликові, причетному не тільки до «народження» Мартовича-письменника, а й до дальшого його професійного зросту. Згадаймо сповнені тривоги і сподівань листи до М. Драгоманова, із застереженнями, поясненнями, тлумаченнями: «Цими днями вислано буде для Вашої оцінки невеличке оповідання, котре в ред. комітеті викликало велике невдоміння, – читаємо в листі від 17 липня 1888 року М. Драгоманову. – По-моєму, це штука прекрасна, просто Гоголівська, і авторові – ученикові 6 гімн. кл. – можна би віщувати з того велику будучність. Оповідання загально подобалося і в комітеті, і навіть далі, та Франко вперся... Тепер же й він, і особливо я цікавий, як воно Вам подобається? Завважайте тільки, що воно видається як слід аж тоді, як його гарно читати на голос

(говорить усе п'яний чоловік), а Ви на це майстер. Мені, скажу Вам, дуже досадно, що через Франка воно не пішло в 1 ч., як заслуговувало. Додам ще, що я написав був до оповідання пояснення і назвав його «Не-читальню». Воно з того теперішнього народного руху, в читальнях, про котрий у мене чималий матеріал, і з того, а також з особистого знаомства з сторонами Коломийськими я можу Вас упевнити, що по змісту й мові оповідання – майже фотографія» [5, с. 230].

Якщо І. Франко справді так різко відгукувався про перше оповідання Мартовича, то як пояснити, що молодий автор, неначе наперекір йому, «найслабшим» оповіданням назвав усю збірку. Що це? Виклик (вже вдруге після убивчої оцінки Франка) – найавторитетнішому критикові, лідеру радикально-національного руху, активним учасником якого був сам Мартович? Навряд. Мартович завжди ставився до І. Франка з пієтетом.

У літературознавчих працях уже немало написано на «захист» І. Франка, не менше – звинувачення в усіх літературно-видавничих бідах Мартовича, про що говорилося вище. Та все це безпредметні і безпідставні розмови, що не мають під собою ніякого ґрунту. В одній із опублікованих рецензій І. Франко згадує «Нечитальника» як дебютний твір Мартовича, не даючи йому ні позитивної, ні негативної оцінки. Виникає питання: чому після прослуханого «Нечитальника», схваленого М. Павликом і В. Будзиновським, І. Франко категорично відмовив Мартовичу в письменницькому хисті (в колуарах), а в публічному виступі кардинально змінив свою думку, визнавши непересічний талант Мартовича та оригінальну, «позбавлену шаблону» манеру письма? Ключ до розгадки цього секрету дає сам І. Франко у «Відповіді критикові «Перебенді», опублікованій в квітневому випуску «Правди» за 1889 рік (рік видання «Нечитальника»).

Безпосереднього зв'язку з Мартовичем та його оповіданнями ця стаття не має. Вона адресована О. Кониському, який, рецензуючи роботу І. Франка про «Перебендю» Т. Шевченка, опубліковану в першому номері «Літературно-наукової бібліотеки» (1889), звинуватив І. Франка у відсутності об'єктивізму й виразній тенденційності. Йому не сподобався також метод і система дослідження І. Франка.

Відповідь І. Франка цікава з того погляду, що тут знаходимо його чітке уявлення про науковий метод досліджень літературних творів: «Пристаюючи до оцінки твору літературного, я беру його поперед усього як факт духовної історії даної суспільності, а відтак як факт індивідуальної історії даного письменника, тобто стараюся приложити до нього метод історичний і психологічний. Вислідивши таким способом

генезис, вагу й ідею даного твору, стараюсь поглянути на ті здобутки з становища наших сучасних змагань і потреб духовних та культурних, запитую себе, що там знаходимо цінного, повчаючого і корисного для нас, тобто попросту, чи і наскільки даний автор і даний твір стоїть того, щоб ми його читали, ним займалися, над ним думали і про нього писали. Таким методом я розбирав «Перебендю». Жодний пункт методу дослідження І. Франка не еднається з оцінкою, інтерпретованою у спогадах В. Будзиновським. Маємо справу з черговим міфом про І. Франка-критика молодих талантів («Людина» О. Кобилянської, поезії в прозі В. Стефаника, Марка Черемшини тощо).

Можна припустити, що І. Франко, як вимогливий критик, міг висловити немало заслужених претензій до початківця. Про характер таких зауважень можна тільки здогадуватися, про що, крім іншого, свідчить стаття «Українська література за 1899 рік», де він, ознайомившись тільки з трьома оповіданнями («Нечитальник» (1889), «Лумера» (1891), «Іван Рило» (1895), відзначив відсутність у Мартовича відчуття міри і наявність зайвих епізодів, до того зображених «з такою надмірністю, що утворюють карикатури».

Зловживання діалектом, надмірність зайвих епізодів і деяка карикатурність зображення можуть стосуватися і «Нечитальника» – воістину учнівського твору, написаного в стилі оповідань про бабу Параску і бабу Палажку І. Нечуя-Левицького, і оповідання «Лумера».

Оповідання «Нечитальник» написане у формі монологу п'яного, карикатурно темного селянина, який п'ятає про все, що спаде на зачумлену горілкою голову: про цісаря, про стосунки Росії з Австрією, про податок, про читальні, про побут тощо. Мова його незв'язна, перенасичена словами-паразитами настільки, що для схоплення думки потрібна неабияка робота мозку. Наприклад: «Ба знов, каже, вважаєте (боле, що-м не забув!), того, каже, тоту газету якийсь спекулянт укладає, що ні до церкви не зайде, ані, хоть би, прем, до коршми. Все міркує, якби-не-якби землю забрати тим, ніби другим газетникам. Але, вважаєте, якось занадто зажерся, та й ему відобрали» [4, с. 3].

У «Літературних письмах» (1876) І. Франко виступав проти того, щоб селянина зображували, як «якусь напівідіотичну фігуру, котрій десь-десь, вряди-годи вирветься якесь наївно-дотепне слово. Гуморист – то критик, його найвища прикмета – то широкий і ясний світогляд» [9, с. 318].

Вважаючи правдивий, розумний, природний гумор за ознаку справжнього таланту, І. Франко засуджував пустий, безпредметний сміх, який розважає «хіба може недостатчею всякої мислі, всякої розумної підоснови» [10, с. 350].

Звертаючись до нової дійсності, Мартович опинився віч-на-віч з труднощами, з якими звичайно й стикається кожний новатор. Матеріал, що перебував під руками, був такою мірою різномірний і так мало піддавався навіть поверховому опрацюванню, що проникнути в його сокровенну сутність письменникові-початківцю було майже неможливо. Тим-то з оцінкою І. Франка «Нечитальника» як учнівського твору можна погодитися.

Розповідь від імені героя обмежувала автора, бо він з цієї причини не міг вдатися до ремарок, сказати щось від себе. Водночас саме ця перешкода і викликала якийсь особливий інтерес сатирика. Навіть інтуїтивно з'являлося бажання подолати це обмеження. Як наслідок, перший твір Мартовича відзначався «актуальністю проблематики, політичною забарвленістю і громадянською сміливістю в її художньому розв'язанні, спостережливістю в охопленні реальних подробиць» [11, с. 15].

Впадає в око надмірне захоплення письменника безжурним сміхом над темним, затурканим селянином. Цей сміх помітно затушкує навіть ті незначні проблеми тяжкої дійсності селянського життя, які прохоплюються в безладній балаканині п'яного. Коли ж, крім цього, зважити ще й на відсутність соціальної характеристики героя, майже натуралістичне копіювання його мовлення, то не важко зрозуміти, чому І. Франко не пропустив до редактованого ним журналу «Товариш» твору, який не відповідав його поглядам на сутність гумористики.

Та попри деякі похибки, характерні для початківців, «Нечитальник» мав усі ознаки самобутнього таланту, який зумів відкрити М. Павлик. Мартович порушив широке коло соціальних, національних і політичних проблем, що стали його суттю, змістом і метою всього життя: «нести в народні маси свідомість його економічних, політичних і національних інтересів і публіцистично пояснювати ті інтереси та боронити їх» [5, с. 230].

Уже в «Нечитальнику» Мартович піднісся до викриття основ австроцарського ладу. При зображенні найскладніших суспільних явищ Мартович вмів не підкреслювати авторської позиції, робити зображення сатиричним, не втручатися у розповідь, розкривати внутрішній, притаманний йому комізм якимось безсторонньо.

Висновки... Мартович, безперечно, мав і ясний світогляд, і непересічний талант сатирика, та йому явно бракувало на той час широти погляду на світ і вміння художньо узагальнювати суспільні явища. Його «Нечитальник» – це копія, як тонко підмітив М. Павлик, нового селянина, нової епохи, зроблена в кращих зразках української традиції М. Гоголя. Проте суто зовнішні традиційні прийоми Мартович

не переносив механічно у свою творчість, а органічно поєднував із засобами і прийомами, властивими українській народній творчості, виробив нову якість, новий синтез – своєрідну мартовичіську форму. Але й досконалість, витонченість форми не була для нього самоціллю. Навіть у ранніх його творах не знайдемо беззмістовного, безпредметного зубоскальства. Кожна його сатира охоплює якусь важливу громадську подію, певне суспільне явище.

Список використаних джерел і літератури:

1. Будзинівський В. Некар'єрович: Із споминів про Леся Мартовича / В. Будзинівський // Нові шляхи. – 1914. – Т. 1. – С. 117.
2. Від редакції // Товариш. Письмо літературно-наукове. – Львів, 1888. – Ч. 1. – С. 1-2.
3. Гнідан О. Сатирична майстерність письменника / О. Гнідан // Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття. – Київ, 1991. – С. 385.
4. Мартович Л. Нечитальник / Мартович Л. Твори: В 3 т. – Київ, 1943. – Т. 1. – С. 3.
5. Павлик М. Лист до М. Драгоманова. Львів, 17 липня 1888 р. / М. Павлик // Переписка М. Драгоманова з М.Павликом. – Чернівці, 1913. – Т. 5. – С. 230.
6. Погребенник Ф. Лесь Мартович: Життя і творчість / Ф. Погребенник. – Київ, 1971.
7. Франко І. Відповідь критикові Перебенді. / І. Франко // Правда. – Львів, 1889. – Випуск VII. - квітень. – С. 74.
8. Франко І. Лист до О.Ф. Франко. Червень 1888 р. / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – Київ, 1986. – Т. 49. – С. 164.
9. Франко І. Літературні письма. Письмо 1 / І. Франко // Друг. – 1876. – Ч. 20. – С. 318.
10. Франко І. Літературні письма. Письмо IV / І. Франко // Друг. – 1876. – Ч. 20. – С. 350.
11. Франко І. Українська література за 1899 рік / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – Київ, 1982. – Т. 33. – С. 15.

References:

1. Budzynovskiy V. Nekaryerovych: Iz spomyniv pro Lesya Martovycha / V. Budzynovskiy // Novi shliakhy. – 1914. – T. 1. – S. 117.
2. Vid redaktsiyi // Tovarysh. Pysmo literaturno-naukove. – Lviv, 1888. – Ch. 1. – S. 1-2.

3. Hnidan O. Satyrychna maysternist pysmennyka / O. Hnidan // Istoriiia ukrayynskoi literatury kintsia XIX – pochatku XX stolittia. – Kyiv, 1991. – S. 385.

4. Martovych L. Nechytalnyk / Martovych L. Tvory: V 3 t. – Kyiv, 1943. – T. 1. – S. 3.

5. Pavlyk M. Lyst do M. Drahomanova. Lviv, 17 lypnia 1888 r. / M. Pavlyk // Perepyska M. Drahomanova z M. Pavlykom. – Chernivtsi, 1913. – T. 5. – S. 230.

6. Pohrebennyk F. Les Martovych: Zhyttia i tvorchist / F. Pohrebennyk. – Kyiv, 1971.

7. Franko I. Vidpovid krytykovi Perebendi. / I. Franko // Pravda. – Lviv, 1889. – Vypusk VII. - kviten. – S. 74.

8. Franko I. Lyst do O.F. Franko. Cherven 1888 r. / I. Franko // Zibrannia tvoriv: U 50 t. – Kyiv, 1986. – T. 49. – S. 164.

9. Franko I. Literaturni pysma. Pysmo 1 / I. Franko // Druh. – 1876. – Ch. 20. – S. 318.

10. Franko I. Literaturni pysma. Pysmo IV / I. Franko // Druh. – 1876. – Ch. 20. – S. 350.

11. Franko I. Ukrainska literatura za 1899 rik / I. Franko // Zibrannia tvoriv: U 50 t. – Kyiv, 1982. – T. 33. – S. 15.

Summary

Iryna Khotsianivska

«Nechytalnyk» of Les Martovych in Ivan Franko's Appraisal

The history of publication of the collected volume «Nechytalnyk» by Les Martovych has been traced in the article.

The attention is paid to the first story with the same name and its appraisal by I. Franko as a literary work, in which there is no sense of proportion, and which contains superfluous episodes and dialect abuse.

As we know, Les Martovych was fond of I. Franko's literary works, as a writer he grew under his influence. The author of the article tries to find the reasons of the flat refusal to L. Martovych to publish his first work and to write in general.

The key to the solution of this secret gives us I. Franko in his «Answer to the Literary Critic Perebendia», which though is not directly connected with Martovych and his stories, explains us critical method of literary critic and the way of appraisal of the works of his contemporaries.

Key words: *story, review, collected volume, humour, laughter.*

Дата надходження статті: «08» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 8.82.0

НЕЛЯ ШЕВЧЕНКО,
аспірантка
(м. Вінниця)

**«Музей покинутих секретів» Оксани Забужко:
жанрова своєрідність та авторська номінація**

У статті розглянуто варіанти жанрового визначення та авторська номінація твору Оксани Забужко «Музей покинутих секретів». Виконано аналіз жанрової своєрідності твору з точки зору традиційного літературознавства, зокрема виділено риси епосу, саги, роману, розглянуто риси жанрових різновидів (історичний роман, детективний роман, символічний роман), які притаманні твору Оксани Забужко. Проаналізовано твір з погляду когнітивного підходу до теорії жанру та виділено риси роману-метафори, оніричного тексту (тексту сновидінь), мініпепеї та східноєвропейського постколоніального роману. Звернуто увагу на те, які риси, притаманні прозі початку ХХІ ст., наявні у творі, зокрема з'ясовано наявність стирання меж між фіктивною та документальною розповіддю, взаємодію літератури з іншими видами мистецтва, зокрема з кінематографом, відкритість та незакінченість.

Ключові слова: *жанр, жанрова своєрідність, роман, сага, епос, авторська номінація, жанрова модифікація, когнітивна жанрологія, Оксана Забужко*

Постановка проблеми в загальному вигляді... «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко став одним із найобговорюваніших творів у літературній критиці та літературознавстві останніх п'яти років. За три місяці після презентації першого видання, яка пройшла у грудні 2009 р., в Україні та поза її межами вийшло понад 200 рецензій. Віра Агеева, Ростислав Семків, Іван Андрусяк, Яна Дубинянська, Євгенія Кононенко та багато інших українських та європейських літературознавців не оминули увагою цей твір. Обговорення «Музею покинутих секретів» одразу вийшло за межі спеціалізованих видань. Матеріали про новий твір Оксани Забужко публікують BBC, Deutsche Welle, «Дзеркало тижня», «Український тиждень», «Українська правда», «Кореспондент» та багато інших знаних в Україні та Європі видань.

Рецензенти звертають увагу на проблему жанру «Музею покинутих секретів». Зумисне чи ні у першому виданні Оксана Забужко не дає авторської номінації твору: жанр не зазначений на форзаці чи в

передмові. Численні інтерв'ю авторки тільки підтверджують наявність зазначеної проблеми. Наприклад, у розмові з кореспондентом Deutsche Welle Оксана Забужко дає одразу кілька жанрових визначень своєму твору, спочатку називає «Музей покинутих секретів» романом. «Я завжди хотіла написати роман, який був би рівновеликий життю, тобто який означав би якийсь свій автономний світ, до якого запрошується читач і в якому йому хочеться жити разом з героями», – каже вона [9]. І в цьому ж інтерв'ю дає ще одне авторське визначення – «сімейна сага доби неklasичної фізики».

Авторська номінація стає зрозумілою у другому виданні твору. Так, в анотації зазначено наступне: «Роман, над яким Оксана Забужко працювала багато років, уже здобув захоплену оцінку читачів і критики як «головний твір часів української незалежності»... Це – сучасний епос сучасної України: родинна сага трьох поколінь, події якої охоплюють період від 1940-х до весни 2004-го...» [10]. Така анотація дає додаткове поле для дискусій.

Аналіз досліджень і публікацій... Якщо відштовхуватися від епосу як жанру, на перший погляд «Музей покинутих секретів» має всі шанси, щоб отримати дефініцію новітнього епосу чи епосу нового часу, як його неодноразово називали рецензенти. Для обґрунтування такої думки зазначимо, що першою рисою епосу (епопеї) Михайло Бахтін називав національне епічне минуле. На думку літературознавця, воно є предметом епопеї. Другою рисою дослідник вважав національне придання, яке є джерелом для епосу. Третя риса – епічний світ, відділений епічною відстанню від сучасності, часу автора та його реципієнта [4, с. 400–401].

Дійсно, основою твору для Оксани Забужко стало національне минуле, а саме частина історії України 40-х років ХХ ст., що пов'язана з діяльністю УПА – час дуже неоднозначний і в силу багатьох причин малодосліджений. Коментуючи вихід «Музею покинутих секретів» в численних інтерв'ю, автор неодноразово наголошувала на тому, що на підготовчому етапі їй неодноразово доводилося звертатись до архівів та дуже прискіпливо опрацьовувати історичний матеріал. Час сюжетної лінії Дарини Гоцинської та Адріяна Ватаманюка віддалений від історії Олени Довганівни та Адріяна «Звіра» епічною дистанцією у кілька поколінь (близько 60 років), але не можна відкинути той факт, що історичні події подаються через героїв сучасності автора. У цьому випадку маємо справу з романним хронотопом, а не з часопростором епосу. На те, як автор прописує у своєму творі час, звертає увагу Іван Андрус'як, зазначаючи: «Ще один напрочуд важливий аспект – прописування часу. Це ключове завдання романної прози; однак у нас

чи не останнім, хто цим займався всерйоз, був Роман Андрияшик – та й навіть він прописував винятково час минулий, а вже після нього спроби впоратися з часом теперішнім чи принаймні недавно минулим (Кононович, Ульяновко, Дністровий) були, на жаль, епізодичними або локальними, відтворюючи якийсь один із аспектів і гублячись у ширшому контексті. Тут же маємо напрочуд широку часову парадигму, яка охоплює фактично півстоліття, виразно й гостро означуючи больові точки й системно відчитуючи взаємозв'язки» [2].

Ще одна риса, яка не дозволяє назвати твір Оксани Забужко епосом, – це позиція автора. Віра Агеева, аналізуючи «Музей покинутих секретів», зазначає, що автора не можна вважати відстороненим від подій, що є однією з ознак класичного епосу. «Коли це й епос, то йому бракує обов'язкової для класичних епосів зрівноважено-спокійної авторської дистанційованості від того, що вже стало історією, назавжди усталилося, застигло перед зором спостерігача» [1]. І далі вона пише: «Це таки справді роман про Час, але про Час, якому не вдається стати історією» [1].

Дослідниця звертає увагу на роль автора, зазначаючи, що автор-творець у «Музеї покинутих секретів» відрізняється від того, яким він має бути в епосі: «...гарно зафалдовану тогу проповідника остаточних істин, всезнаючого автора-деміурга, як то було в класичних епосах і сагах передмодерністської доби, — Оксана Забужко й не пробувала приміряти» [1].

Анотація до другого і наступних видань твору та одна з авторських номінацій, яку дає «Музею покинутих секретів» сама авторка у інтерв'ю [9], підказують ще один варіант жанрового визначення твору – сага. Риси цього жанру у творі Оксани Забужко знаходять і деякі літературознавці. Наприклад, Тетяна Тебешевська-Качак [18]. Дослідниця пише, що в «Музеї покинутих секретів» є дві родинні історії – Дарини та Адрияна, які показані протягом кількох поколінь. Як зазначав М. Стеблин-Каменський, у сагах зазвичай зображується докладний родовід героїв, частіше за все провідні сюжетні лінії починаються за декілька поколінь до зображуваних подій [17]. Про риси саги свідчать і позатекстові елементи. Так, на початку твору графічно зображене докладне генеалогічне дерево Адрияна та Дарини, тобто з перших сторінок автор натякає реципієнту, що перед ним родинна історія.

Інша авторська номінація, яку знаходимо в анотації до другого видання «Музею покинутих секретів» та коментарях Оксани Забужко, – це роман. Цю думку обстоюють більшість літературознавців, які у своїх статтях та рецензіях торкнулися проблеми жанру. На думку Яни

Дубинянської, «в сучасній українській літературі нарешті з'явився справжній роман. Взагалі – роман – у правдивому сенсі слова» [3]. Рецензуючи «Музеї покинутих секретів», ця дослідниця, окрім жанру, визначає і різновид твору. Вона наголошує на рисах соціального і навіть виробничого роману. «Дарина, Адріян, їхні батьки, другорядні персонажі на кшталт Вадима, Бухалова чи Юлічки – не лише герої-особистості, але й представники певних зрізів нашого суспільства, які письменниця препарує безжалісно і точно. Відвертої публіцистики на сторінках роману більш ніж достатньо, жодна теза, що їх висловлювала пані Оксана в численних інтерв'ю, статтях і колонках, не зникла безвісті. Весь спектр нагальних проблем: від продажної журналістики і занепаду у фундаментальній науці до торгівлі людьми, – майстерно вписано у рамки виробничого роману», – зазначає вона [3].

Крім того, Дубинянська називає цей твір символічним романом. На користь такого жанрового визначення слугує в першу чергу дитяча гра в «секретики», яка і дала назву твору. У тексті «Музею покинутих секретів» зазначено, що подібна гра має глибокі символічні корені, які живуть у генетичній пам'яті поколінь. У творі є думка, що основою цієї гри є те, як жінки ховали ікони у часи атеїзму.

Ще одне визначення за Дубинянською – любовний роман, про це свідчать декілька любовних ліній у кожному із поколінь.

Романом «Музей покинутих секретів» назвав і польський дослідник Гжегож Мотика у статті «Секрети розкривають чи надалі виштовхують зі свідомості? Навколо книжки Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» [16]. Жанровий різновид твору дослідник визначив як історичний роман. Мотика звертає увагу на широке історичне тло і художнє осмислення історичного матеріалу. З таким твердженням погоджується українська дослідниця Віра Агеева. Вона зазначає: «Цю захоплюючу, психологічно достовірну прозу коли й можна назвати історичною, то лише в тому сенсі, що авторка бездоганно знає обрану для зображення епоху» [1]. Літературознавець зупиняє увагу на тому, що в творі є деталі, наприклад, пейзажі чи елементи побуту, які не можна вигадати. «Сюжет «Музею покинутих секретів» ґрунтується на документах, архівних пошуках, нечисленних, на жаль, мемуарах, а найперше – на усних історіях, зібраних письменницею спогадах учасників подій», – зазначає Агеева [1].

Водночас науковець звертає увагу і на ті фактори, що можуть визначати твір як детективний роман. На думку дослідниці, не дивлячись на повний типової детективної напруги сюжет, який має характер розслідування, твору не вистачає завершеного фіналу. «Читачів цікавить майстерний, іноді мало не детективний за напругою

сюжет. Хоча сподівання на те, що у фіналі всі крапки над «і» буде розставлено, всі нитки зв'язано, а таємниці і секрети розгадано й розтлумачено, – такі простосердні очікування вочевидь не справдяться», – пише вона [1].

З нею погоджується і Євгенія Кононенко, яка називає «Музей покинутих секретів» містичним детективом, трилером. Вона теж звертає увагу на детективні історії, які з'являються у різних сюжетних лініях. На думку Кононенко, детектив у Забужко тісно пов'язаний із містикією. Один із прикладів містичного дослідника вбачає в тому, що художниця Влада Матусевич гине за загадкових обставин на Бориспільській трасі, «що пролягла через затоптаний цвинтар жертв Голодомору, бо її нечестива мати Нінель Устимівна брала участь у розкуркуленні» [12]. Але основна містична лінія, на думку Кононенко, проходить через історію головних героїв. «Герої підключаються до чогось на кшталт ведичних архівів, де зберігається все, що було, і що буде, і мають містичний досвід, під час якого бачать, що саме відбулося в тій кривіці восени 1947 року, водночас роблячи свою дитину», – пише вона у своїй рецензії [12].

Велика кількість думок і визначень є цілком обґрунтованою, бо твір Оксани Забужко складно вписати в усталені жанрові рамки. На це звернула увагу Тетяна Тебишевська-Качак, яка у своїй рецензії зазначає: «Спроба проінтерпретувати жанр твору Оксани Забужко напшовкує на думку, що поняття «роман», виявиться завузьким» [1]. Аналізуючи «Музей покинутих секретів», маємо справу зі справжньою літературою ХХІ ст. На це у своїй статті вказала Віра Агеєва. На її думку, твір слід кваліфікувати як «роман ХХІ століття» [12].

Таке визначення є продуктивним для жанрового аналізу твору. Оскільки з робіт Михайла Бахтіна знаємо, що роман – це жанр, пластичний, який постійно формується і змінюється, подекуди підлаштовуючись під літературний процес та час. Частіше за все останній впливає на нього навіть більше за літературний процес. «Роман формується поза впливами якихось стійких літературних традицій – у відомому сенсі «на пустому місці». Нова форма словесного мистецтва виростає насамперед на ґрунті самого життя – на ґрунті нових, раніше невідомих співвідношень та форм. І лише потім вже народжений жанр підключається до багатовікової традиції словесного мистецтва, вибираючи те, що йому є близьким», – пише Віктор Кожинів [11, с. 42].

Формулювання цілей статті... Враховуючи складну жарову природу твору Оксани Забужко, цілями даної статті є аналіз «Музею покинутих секретів» з погляду нової течії українського

літературознавства – когнітивної жанрології. Також ми зосередимо увагу на встановленні ознак, притаманних сучасній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу... Про риси, які притаманні епічним творам ХХІ століття пише російська дослідниця Тетяна Маркова у статті «Авторські жанрові номінації у сучасній російській прозі як показник кризи жанрової свідомості». Так, дослідниця наголошує на тому, що однією з тенденцій є розширення меж традиційних жанрів, схрещування жанрів, або навпаки, їх редукція.

Виводячи риси сучасних творів як аксіоматичні для літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст., Маркова зазначає, що «серед тенденцій сучасного етапу жанрової еволюції є стирання меж між фіктивною та документальною розповіддю» [14, с. 64]. Йдеться про те, що твори означеного періоду можуть складатися з листів, щоденникових записів, газетних публікацій, сполучати в собі елементи агіографічних жанрів тощо, тобто відбувається стирання грані між фіктивною та документальною розповіддю. Зрештою подібні риси і спостерігаємо в «Музеї покинутих секретів». Канва авторської розповіді, перемижуючись з оповіддю головних героїв та їх внутрішніми діалогами, містить в собі великий масив елементів «нон-фікшн». Наприклад, у тексті є архівні матеріали, синопсиси телевізійних сюжетів та розшифровки диктофонних записів, які робить головна героїня – журналістка Дарина Гощинська. Так, під час неформальної розмови із колишнім крбїстом, а нині співробітником СБУ Бухаловим, в якій він розповідає, що є сином замученої чекістами єврейки (читач мимоволі в ній впізнає «Рівку», яка була вагітна від Адріана «Звіра»), Дарина потайки робить диктофонний запис. Бухалов здогадується про диктофон і змушує журналістку видалити звуковий файл. Але для читача запис розшифровано повністю та ще й виділено курсивом, перед розшифровкою є вихідні дані файлу: «Формат: МР3, Частота дискретизації: 22 кГц, Якість звуку: 88 Кбіт/сек, Дата створення файлу: 27.04.2004, Дата редагування файлу: 27.04.2004, Розмір: 0 Кб». Про те, що файл було видалено свідчить саме його розмір 0 Кб [10, с. 758].

Ще одна риса, яку також можна віднести до тенденцій сучасної прози, слідуючи за Марковою, це взаємодія літератури ХХ століття з іншими видами мистецтва, зокрема з кінематографом. Наслідком такої взаємодії є монтажно-колажні конструкції. Щось подібне, але модифіковане у душі Забужко, знаходимо і в «Музеї покинутих секретів». Тут зв'язок не тільки з кінематографом, а й з тележурналістикою. У творі є зйомки авторської програми Дарини Гощинської. Наприклад, знайомство головної героїні із художницею

Владою Матусевич подається як сценарій. «Мізансцена виглядає так (дуже симпатично!): дві жінки, блондинка й брюнетка за столиком літньої кав'ярні в Хрещатицькому Пасажі, обидві стильні, добре задбані, з оголеними засмаглими плечима, – це кінець серпня, пора закінчення відпусток, на задньому плані вряди-годи проходить офіціант у білій куртці...» [10, с. 67]. Також в «Музеї покинутих секретів» знаходимо епізоди, які показують роботу над фільмом про Олену Довганівну, а закінчується твір синопсисом першої сцени майбутньої стрічки героїні: маленька дівчинка Катруся, донька художниці Валади Матусевич, у пісочниці звичайного київського двору закопує під скельцем пелюстки з яблуні, свій маленький «секретик» і робить вона це так, як колись її мама.

Звернемо увагу на ще одну рису, про яку говорить Маркова. «У сучасній словесності явно присутня установка на «відкритість та незакінченість», що водночас зближує її і з «романим контрапунктом», і з ліричною системою циклотворення. Кожне окреме оповідання являє собою лише фрагмент, «шматок» цілісності, яка розпалася. Довільно розташовуючи ці «шматки», письменник складає з них безліч «візерунків» [14].

«Музей покинутих секретів» цю рису демонструє чи не найкраще. Його манера подачі неоднорідна – оповіді та внутрішні діалоги Дарини, авторська розповідь, архівні матеріали, навіть сни Андріяна, в яких зрештою і міститься сюжетна лінія, пов'язана з його родиною і Оленою (Гельцею) Довганівною. Зрештою, така уривчаста манера подачі матеріалу поряд із розгалуженістю сюжетних ліній і стають причиною розмаїття думок і поглядів. Починається твір схемою генеалогічного дерева. Далі йде внутрішній монолог Дарини, який переходить у розмову із Адріаном. Як вони познайомилися, чому Дарина займається історією Гельці, чому журналістка пішла з каналу, як пов'язана історія Довганівни зі снами Адріяна і його родиною складно зрозуміти навіть до формальної середини книжки. Прослідкувати всі сюжетні лінії складно, подекуди їх фінал не зрозумілий до останніх сторінок і не подається прямо. Наприклад, як у випадку з Бухаловим. Дарина приходить до нього, бо він син чекіста, який причетний до смерті Олени Довганівни та Адріяна «Звіра». У результаті журналістка дізнається, що насправді він всиновлений, а його мати єврейка «Рівки», історія якої зображена у снах Адріяна Ватаманюка. Ростислав Семків, аналізуючи твір, навіть подав схеми як його читати. «У «Грі в класики» Кортасара рекомендовано кілька способів прочитання його тексту: можна всі розділи по черзі, а можна – відповідно до спеціальних схем автора; або й загалом, як заманеться.

Те саме цілком застосовно й до «Музею покинутих секретів», – пише літературознавець [16, с. 21].

Зважаючи на складність твору і той факт, що з позиції традиційного літературознавства аналіз жанрової своєрідності «Музею покинутих секретів» навряд чи буде повним, доцільним видається поглянути на твір з ракурсу когнітивної жанрології. Цей підхід в українському літературознавстві досліджує Тетяна Бовсунівська. У монографії «Когнітивна жанрологія та поетика» вона зазначає, що у перше десятиліття XXI століття в українському літературознавстві розвивається кардинально інша концепція сприйняття жанру. Вона повністю відрізняється від усталеного розуміння, яке можемо зустріти у більшості представників українського літературознавства кінця ХХ ст. Цілком можливо, що когнітивна жанрологія формується так, як жанрова система доби романтизму формувалася на протигагу класицистичним жанрам. В основі лежить когнітивна теорія. Вона орієнтується «на пізнання не тільки стійких, а й плінних характеристик жанру» [7, с. 16], і є фактичним запереченням субстанціальної концепції, існуючої у XVIII ст., та есенціаліської концепції, що постала з літературою романтизму. Когнітивна теорія не прагне вичерпності і більше спостерігає за закономірностями, ніж конкретизує їх. На відміну від класичної теорії, когнітивна не абсолютизує аксонометричний принцип, тобто не враховує обсяг твору, на який ще звертав увагу Арістотель. «З появою та розвитком когнітивної науки картина жанрів істотно змінюється, оскільки тепер жанрологія здобуває не тільки право на констатацію плінних ознак як істотних в окресленні того чи іншого жанру, а й теоретичне підґрунтя мотивації цих плінних, проте визначальних ознак», – зазначає вона [7, с. 18].

Дослідниця вважає, що усталена вертикаль рід-вид-жанр-піджанр-асиміляція-модифікація в когнітивній моделі теж змінюється і визначається як жанр/метажанр/архіжанр (за Ж. Женеттом) або як жанр/модифікація/трансформація (за Дж. Фроу, А. Фаулером, Ж.-М. Шеффером) [7, с. 20]. Виходячи з такого розуміння жанрової природи літератури, у монографії «Жанрові модифікації сучасного роману» Бовсунівська як репрезентативні жанрові модифікації параболічного роману початку ХХІ ст. аналізує роман-притчу, роман-алегорезу, роман-метафору, роман-міф.

В «Музеї покинутих секретів» Оксани Забужко багато в чому прослідковуються риси, які визначають роман-метафору. «Метафора є першою сходинкою на шляху до увиразнення альтернативної сутності будь-чого і саме в цій якості вона завжди вабить письменників в

періоди нетривкості, зміни соціальних парадигм, занепаду ідеологій та цілих цивілізацій», – зазначає Бовсунівська [6, с. 103]. Вона наголошує, що в основі роману-метафори лежить практика утворення розгорнутих метафор, також, на думку дослідниці, однією з основних рис цієї модифікації є метафорична організація романного світу та романного тексту, що і бачимо у «Музеї покинутих секретів» Оксани Забужко. У творі, у його назві автор від початку закодувала метафору. Її основа – дитяча гра в «секрети», коли діти, точніше дівчатка, ховають під скло, а потім закопують у землю всілякі дитячі скарби. При побудові романного світу ця метафора отримує декілька рівнів розкриття. По-перше, аналогічно до дітей, у радянський період жінки закопували ікони. Більш глибокий сенс криється у тому, що «покинутих секретів» є історія родини Адріяна і зрештою історія діяльності Української повстанської армії на загальному тлі історії України. Такому сприйняттю метафори допомагають позатекстові елементи – кожен новий розділ починається ілюстрацією, на якій фото середини ХХ ст. ніби притрушене землею. І по-друге, на останніх двох сторінках ця метафора отримує пряме розкриття: у першій сцені майбутнього фільму Дарина маленька дівчинка «хоронить» свій секрет.

Але романом-метафорою жанрові модифікації не вичерпуються. Так, говорячи про духовний роман, Бовсунівська пише про оніричний текст, тобто зображення подій через сновидіння. Дослідниця говорить, що сон в літературі стає кодом «утаємненого від персонажа майбутнього чи минулого, але часто не прочитується самим персонажем» [6, с. 199], що зустрічаємо у творі Забужко. Історія Олени (Гельці) Довганівни подається не тільки через пошуки документальних даних, які Дарина проводить при підготовці програми, а через сни Адріяна Ватаманюка. Так автор розкриває подробиці сюжетної лінії, пов'язаної з УПА. Сни героя, в яких він вояк повстанської армії «Звір», затягують сюжетний вузол, що буде розв'язаний дуже несподіваним для читача чином.

Певні риси «Музеї покинутих секретів» взяв і від однієї з модифікацій філософського роману, а саме від мінішпей, хоча про цю модифікацію у чистому вигляді у даному випадку говорити складно. Твір Забужко не має однієї з головних рис мінішпей – карнавалу, як це є у творах Андруховича. Водночас ця жанрова модифікація покликана руйнувати сталі уявлення про будь-що. «Музей покинутих секретів» це і робить у площині розуміння ролі УПА в українській історії.

Також перед нами постколоніальний роман східноєвропейської моделі. Як пише Бовсунівська, одна з основних його рис – «це утворення системи свідомої вербальної поведінки автора роману,

спрямованого на взаємодію з колективним реципієнтом (і побудови в його когнітивній системі певної моделі світу) з метою передання особистісних або колективних смислів і здійснення на нього естетичного та політичного впливу» [6, с. 282].

Висновки... Отже, враховуючи все зазначене, можемо стверджувати, що визначити жанр та жанровий різновид «Музею покинутих секретів» нелегко. Твір має риси і епопеї, і саги, і роману. Авторське визначення жанру теж не зрозуміле і ще більше заплутує дослідників. На нашу думку, Оксана Забужко на сторінках свого «Музею покинутих секретів» відкрила для всієї української прози роман нового типу, роман, який відрізняється від класичного розуміння цього жанру в усталених концепціях (М. Бахтін, В. Кожин, Н. Копистянська). У випадку з «Музеєм покинутих секретів» маємо справу з твором, який вбирає в себе більшість рис, притаманних прозі початку ХХІ століття. Зокрема, стирання меж між фіктивною та документальною розповіддю, поєднання літератури з іншими видами творчості, у даному випадку із кіно та тележурналістикою та установка на «відкритість та незакінченість», завдяки якій ніби із окремих шматків автор творить кілька сюжетних полотен, пов'язаних між собою.

Цьому твору затісно в усталеному просторі українського літературознавства, а тому він вимагає нового підходу, який може дати когнітивна жанрологія. Якщо враховувати підхід, який в українській літературознавчій науці обстоє Т. Бовсунівська, то «Музей покинутих секретів» можна назвати метароманом, який втілює в собі риси кількох жанрових модифікацій сучасного роману, зокрема, роману-метафори, оніричного тексту (тексту сновидінь), мінішпей та східноєвропейського постколоніального роману.

Список використаних джерел і літератури:

1. Агеева В. Оксана Забужко в «музеї» УПА / В. Агеева // Дзеркало тижня. – 2010. – № 1. – С. 5.
2. Андрусак І ...Дожити до власного імені // Українська літературна газета. – 2010. – № 6 (12). – С. 4.
3. Дубинянська Я. Ідеальний роман? [Електронний ресурс] / Я. Дубинська // Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/04/12/idealnyj-roman.html/print/>
4. Бахтин М. Эпос и роман (О методологии исследования романа) // Вопросы литературы и эстетики: исслед. разных лет / М.М.Бахтин. – М., 1975. – С. 447-484.
5. Бахтин М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества: сб. избр. тр. / М.М.Бахтин. – М., 1979. – С. 237-281.

6. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману: монографія / Т. Бовсунівська. – Харків: вид-во «Диса плюс», 2015. – 368 с.

7. Бовсунівська Т. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія / Т. Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.

8. Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів: підруч. / Т. Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 519 с.

9. Вовк А. Оксана Забужко: «Завжди хотіла написати роман, який був би рівновеликий життю» [Електронний ресурс] / А. Вовк // Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/оксана-забужко--завжди-хотіла-написати-роман-який-був-би-рівновеликий-життю/a-6111223>

10. Забужко О. Музей покинутих секретів: роман, вид. 4-те / О. Забужко – К.: Спадщина, 2012. – 832 с.

11. Кожинов В. Происхождение романа: теоретико-исторический очерк / В.В. Кожинов. – М.: Сов. писатель, 1963 – 440 с.

12. Кононенко Є. Гей, хто в лісі, озовися, або Чи можна повіситися на косі? [Електронний ресурс] / Кононенко Є. // Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/04/22/hej-hto-v-lisi-ozovysja-abo-chy-mozhna-povisytysja-na-kosi/>

13. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія / Н.Х. Копистянська. – Львів: ПАІС, 2005. – 367 с.

14. Маркова Т. Авторские жанровые номинации в современной русской прозе как показатель кризиса жанрового сознания / Т. Маркова // Вопросы литературы. – 2011. – №1. – С. 63-69.

15. Мотика Іжегож Секрети розкривають чи надалі виштовхують зі свідомості? Навколо книжки Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» / І. Мотика [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/en/zabuti-zertvy-viyny/906-gzhegozh-motyka-sekrety-rozkryvaiut-chy-nadali-vyshtovkhuiut-zi-svidomosti-navkolo-knyzhky-oksany-zabuzhko-muzei-pokynutykh-sekretiv>

16. Семків Р. Вісім повчальних монологів / Р. Семків // Український тиждень. – 2010. – № 1 (114). – С. 21-24.

17. Стеблин-Каменский М. От саги к роману / М. Стеблин-Каменский // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1982. – Т. 41. – № 1. – С. 18–27

18. Тебешевська-Качак Т. Історія, що стає літературою у стилі Оксани Забужко / Т. Тебешевська-Качак [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2010/02/09/083513.html>

References:

1. Aheieva V. Oksana Zabuzhko v «muzei» UPA, *Dzerkalo tyzhnia*, 2010, №1, s. 5.
2. Andrusiak I ...Dozhyty do vlasnoho imeni, *Ukrainska literaturna hazeta*, 2010, № 6 (12), s. 4.
3. Dubynianska Ya. Idealnyi roman? <http://litakcent.com/2010/04/12/idealnyj-roman.html/print/>
4. Bakhtin M. E'pos i roman (O metodologii issledovaniya romana), *Voprosy' literatury i e'stetiki: issled. raznykh let*, Moskva, 1975, ss. 447-484.
5. Bakhtin M. Problema rechevy'kh zhanrov, *Estetika slovesnogo tvorchestva*, Moskva, 1979, ss. 237-281.
6. Bovsunivska T. Zhanrovi modyfikacii suchasnoho romanu: monohrafiia. Kharkiv, Dysa plus, 2015. – 368 s.
7. Bovsunivska T. Kohnityvna zhanrolohiia ta poetyka: monohrafiia. Kyiv, Vydavnycho-polihrafichnyi centr «Kyivskiy universytet», 2010, 180 s.
8. Bovsunivska T. Teoriia literaturnykh zhanriv: pidruch. Kyiv, Vydavnycho-polihrafichnyi centr «Kyivskiy universytet», 2009, 519 s.
9. Vovk A. Oksana Zabuzhko: «Zavzhdy khotila napysaty roman, yakyyi buv by rivnovolykyi zhyttiu», <http://www.dw.com/uk/oksanazabuzhko--zavzhdy-khotila-napysaty-roman-jakyj-buv-by-rivnovolykyj-zhyttju/a-6111223>
10. Zabuzhko O. Muzei pokynutykh sekretiv: roman, issue 4. Kyiv, Spadshhyna, 2012, 832 s.
11. Kozhinov V. Proiskhozhdenie romana: teoretiko-istoricheskikh ocherk. Moskva, Sov. pisatel, 1963 – 440 s.
12. Kononenko Ye. Hei, khto v lisi, ozovysia, abo Chy mozha povisytyisia na kosi? <http://litakcent.com/2010/04/22/hej-hto-v-lisi-ozovysja-abo-chy-mozha-povisytyisia-na-kosi/>
13. Kopystianska N. Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva: monohrafiia. Lviv, PAIS, 2005, 367 s.
14. Markova T. Avtorskiye zhanrovye nominatsii v sovremennoi russkoi proze kak pokazatel krizisa zhanrovogo soznaniya, *Voprosy lyteratury*, 2011, №1, s. 63-69.
15. Motyka Gzhegozh Sekrety rozkryvaiut chy nadali vyshtovkhuiut zi svidomosti? Navkolo knyzhky Oksany Zabuzhko «Muzei pokynutykh sekretiv», <http://historians.in.ua/index.php/en/zabuti-zertvy-viyny/906-gzhegozh-motyka-sekrety-rozkryvaiut-chy-nadali-vyshtovkhuiut-zi-svidomosti-navkolo-knyzhky-oksany-zabuzhko-muzei-pokynutykh-sekretiv>
16. Semkiv R. Visim povchalnykh monolohiv, *Ukrainskyi tyzhden*, 2010, № 1 (114), s. 21-24.

17. Steblyn-Kamenskyj M. Ot sagi k romanu, Yzvestyja AN SSSR. Ser. lyt. i jaz, 1982, Part. 41. – Volum 1. – s. 18–27

18. Tebeshevska-Kachak T. Istorija, shcho staie literaturoiu u styli Oksany Zabuzhko, <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2010/02/09/083513.html>

Summary

Nelia Shevchenko

«The Museum of Abandoned Secrets» by Oksana Zabuzko:

Genre and Author's Nomination

The article is about genre definition and author's nomination in «Museum of Abandoned Secrets» by Oksana Zabuzko. It analyses the genre originality in terms of traditional literary theory, including selected features epic saga, the novel features of the genre considered varieties (historical novel, detective novel symbolic novel). The article has cognitive approach to the theory of genre and selected features of novel metaphors, text dreams, minippee and Eastern postcolonial novel. The author tells about the features of prose in the early XXI century: the presence of erasing the boundaries between documentary and fictitious story, the interaction of literature with other arts, including cinema, openness and incompleteness.

Key words: *genre, genre identity, romance, saga, epic, original nomination, genre modification, cognitive study of genres, Oksana Zabuzhko.*

Дата надходження статті: «18» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «27» жовтня 2016 р.

УДК 821.161.2:82.12

НАДІЯ ЯНЕЦЬ,
асистент
(м. Тернопіль)

Жанр художньої біографії у драматургії І. Кочерги

Стаття присвячена розгляду особливостей жанру художньої біографії на прикладі драматургії І. Кочерги, зокрема його драматичної поеми «Пророк». У дослідженні простежується специфіка творення образу Т. Шевченка крізь призму рецепції його сучасниками. З'ясовується роль образу П. Куліша, як бінарної опозиції до постаті Кобзаря у сенсі розуміння справжнього мистецтва, вибору ідейно-естетичного кредо.

Ключові слова: жанр, художня біографія, драматична поема, бінарна опозиція, рецепція, інтерпретація.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Перед літературознавством нової епохи, епохи ХХІ століття, постає завдання створити якомога повнішу панораму української літератури. У цьому процесі поєднуються національна традиція і теоретичні набутки сучасних наукових шкіл, оптимально застосовуючи такий дослідницький арсенал до вивчення специфіки та генези української літератури, складного процесу її входження у світовий контекст.

Формуються нові літературні канони, творяться ієрархії літературних цінностей пострадянської епохи, поновлюються в культурних правах письменники і тексти «розстріляного відродження», української еміграції. Це виявляє небезпечну тенденцію індиферентності щодо творчості письменників, які зламалися під тиском культурно-ідеологічного терору радянської влади. Соцреалістичний період творчості класиків української літератури ХХ століття, І. Кочерги зокрема, не просто негативно оцінюється, а взагалі переважно не береться дослідниками до уваги.

Аналіз досліджень і публікацій... Драматична поема «Пророк» була предметом наукових рефлексій Н. Андріанової [1], З. Голубевої [3], Н. Кузякіної [6], Б. Мельничука [8], К. Сторчака [13]. Головний акцент у дослідженнях цих науковців падає на розкриття жанрово-стильових особливостей твору як драматичної поеми. При цьому не враховувалася специфіка творення образів у драматичній біографії.

Критика неоднозначно оцінювала п'єсу «Пророк», як і всю творчість письменника. Часто один і той же твір отримував кардинально

протилежні оцінки. Так у працях Б. Мельничука та В. Голубевої, датованих 1981 роком, драматична поема «Пророк» оцінена абсолютно по-різному.

Б. Мельничук вважає, що п'єса «Пророк» хоч і поступається перед драматичними поемами І. Кочерги «Свіччине весілля» та «Ярослав Мудрий» з точки зору мистецької довершеності, не відзначаючись новизною поетики, все ж «залишається одним із найталановитіших творів про великого Кобзаря» [8, с. 113]. Саме ідея пророка, переконає Б. Мельничук, ідея борця, для якого особисте щастя неможливе за умови трагедії власного народу, була визначальною у творі.

З. Голубева, аналізуючи драматичну поему «Пророк», спирається на одноставну (за її ж визначенням) думку критики і наголошує, що любовні історії, стосунки поета з жінками «заступили головне в Шевченкові – художника слова, революціонера-мислителя» [3, с. 173]. На думку дослідниці, «Пророк» є особливо вразливим у тих місцях, де Кочерга прагнув максимальної індивідуалізації образу головного героя і синтезував у його репліках авторську поезію з поезією Шевченка. Дослідниця вважає великим недоліком несумісність двох стильових тенденцій та індивідуально-художніх манер, яка, на її думку, є цілком очевидною. Але ж головною ознакою драматичної біографії якраз і є розлогі цитування у репліках героїв. Так, у «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» виділяються визначальні риси художніх біографічних творів: «Письменницька біографія – це біографія одного письменника, написана іншим. У цьому випадкові відбувається сплав літературності (філологічності у сучасному розумінні) та художності. У поєднанні «письменник-автор – письменник-герой» виникає сполука психології обох і як наслідок – внутрішньо-жанровий конфлікт, який і робить біографію твором літературної творчості, а точніше – співтворчості» [7, с. 300]. У художніх біографіях не тільки сама творчість стає інколи головною дійовою особою, а й її інтерпретації. Важливо, що життя письменника – героя біографії сприймається через і у зв'язку з його творчістю. Літературність сюжету життя реальної людини виявляється природною у творчому осмисленні письменника-автора. Звідси впливає органічність естетичної побудови тексту.

Формулювання цілей статті... Проаналізувати малодосліджену драматичну поему І. Кочерги «Пророк» як одну із найскладніших у художній спадщині письменника. П'єса розкриває непересічну творчу особистість драматурга та його майстерність у творенні образу митця. Ставимо собі за мету розглянути риси художньої біографії Т. Шевченка у драмі.

Виклад основного матеріалу... Драматична поема «Пророк» була написана І. Кочергою у 1948 році і одразу отримала схвальну, хоча із зауваженнями, рецензію П.Тичини. Відомий поет наголошує, що І. Кочерга говорить багато нового, ніким ще в художній формі не висловленого про Шевченка і цим привертає велику увагу до своєї п'єси. Та на сценах театрів п'єса з'явилася аж у 1961 році. Вважаємо, що причиною відтермінування постановок стала патріотична спрямованість не тільки реплік героїв, зокрема Т. Шевченка, але й усієї ідеї твору.

У передмові до драматичної поеми Кочерга наголошує: «Шевченко, як справжній пророк, ніде не зраджує свого «неугомонного», як він сам висловлюється, «призвання», яке потягло його з світу радісного мистецтва на тернистий шлях служіння народу і любимій вітчизні – Україні» [5, с. 120]. Любов до України є моральною основою світогляду образу Шевченка у поемі «Пророк». Зізнання поета у синівських почуттях до рідної землі, очевидно, не могли звучати зі сцени у той час, коли радянська ідеологія засуджувала національно-патріотичну спрямованість творів українських письменників, зокрема загальновідому поезію В. Сосюри «Любіть Україну» [9, с. 32].

Художня реценсія постаті Т. Шевченка в українській традиції, як зазначає О. Гриценко, створила своєрідний іконографічний канон, основними варіантами якого є: 1) національний поет-пророк, який «прозирає істинний зміст національної історії й пророкує національну будучину»; 2) Кобзар – це народний поет-бард, що явив глибини одвічної народної свідомості; 3) український варіант «буревісника революції», який вболіває не стільки за долю України, скільки за боротьбу проти панів; 4) міфічний прабатько української нації, довічний еталон та невичерпне джерело національної мовної, літературної та культурної традиції [4, с. 51–52].

Драма І. Кочерги «Пророк» синтезує в різній мірі всі варіанти означеного канону. Віддаючи данину часу, письменник акцентує увагу на іпостасі пророка революції. Хоч жанр біографічної драми майже позбавлений неочікуваності у розв'язанні конфлікту, все ж поема І. Кочерги демонструє цікаві шляхи драматургічної рефлексії канонізованого образу Шевченка.

У драматичній поемі І. Кочерги образ Т. Шевченка подано крізь призму реценсії його сучасниками, опосередкованої у спогадах, епістолярії, «Журналі». Мемуарні факти «розгортаються» у п'єсі здебільшого через монологи героїв. Автор підкреслює у передмові, що усі дійові особи драми є історичними, Шевченко знав їх, спілкувався з ними. Сприйняття селянами особи Кобзаря і його творчості передано в

репліці Анюти, бідної дівчини: *«Він був святий, і як усі святі / Нікого з нас він не любив окремо, / Бо серце він таке гаряче мав, / Що весь народ любив він полум'яно, / Ї за нього він життя своє віддав»* [5, с. 218–219]. У словах М. Кржисевич передано захоплення молоді талантом Шевченка і його впливом на молоді уми: *«Він чує кожне серце / І має владу збуджувать серця! / Коли в той час з'явився він між нами / І заспівав про наш нещасний край, / Здавалося, що поклик лебединий / Солодким дрожем душі нам пройняв. / І в захваті дивились ми на нього, / Чи не горить над гнівними очима / Язык огняний на блідім чолі! / Це був пророк!»* (підкреслення наше. – Н.Я.) [5, с. 125]. У цій репліці простежується ремінісценція з апостолом Юдою Тадеєм, який славиться в цілому світі як особливий опікун у безнадійних і розпачливих випадках, коли всі інші засоби виявляються зовсім безуспішними.

Драматург уводить у твір ще один образ українського письменника – сучасника і побратима Шевченка – П. Куліша. Він створює бінарну опозицію до постаті Кобзаря у сенсі розуміння справжнього мистецтва, вибору ідейно-естетичного кредо. У творі засуджується Кулішева теорія хуторянства, наголошується на приналежності обох письменників до різних соціальних станів. Тут, як і у всій художній спадщині І. Кочерги, прослідковується «чітка індивідуалізація мови персонажів, – у бурхливих діалогах, влучних, емоційно-насичених репліках, у палких словесних поединках героїв-антагоністів» [1, с. 97]. Куліш робить наголос на всенародній славі Шевченка: *«Мов безцінний дар / У всіх руках твоїй писаний «Кобзар», / Та й «Кобзаря» не треба їм читати, / Його напам'ять знають всі дівчата! / Це магія, чаклунство, божевілля. / Я сам поет і знаю більше, ніж ти, / Та це якась вже надприродна сила, / Якою вмів народ ти повести»* [5, с. 212]; *«Це не талант, це геній неземний, / Що всі серця запаює на бій... / І лиш одне мені лишилось нині – / Пред генієм схилить свої коліна»,* – визнає незрівнянну перевагу над собою Т. Шевченка [5, с. 212].

В уста Енгельгардта-сина І. Кочерга вкладає рядки із поеми «Тризна» Т. Шевченка і цією цитатою утверджує думку про те, що більшість сучасників із оточення великого поета не розуміли його геніальності, не «доросли» до сприйняття всієї глибини Кобзарєвої творчості і тому не підтримали, не вберегли його: *«І так загинув одинокий / В нерівнім герці в час гіркий, / Бо на тяжкім шляху пророка / не мав він дружньої руки»* [5, с. 217].

І. Кочерга був свідомим того, що цілком неможливо вкласти навіть найвизначніші події біографії геніального поета у художній твір – і особливо в драму. Адже за короткий вік Шевченко стільки пережив,

стільки зробив, що все це помістилося б у життєписи десятків, а то й сотень людей. Навіть узявши тільки один період Шевченкового життя – від повернення із заслання до смерті, важко включити навіть найголовніші події у драматичний твір, «обмежений і зосереджений вже самою природою цього жанру» [5, с. 119]. Письменник обирає з великої кількості подій, зустрічей лише ті, що сприяли розкриттю головної ідеї твору, яка, на думку автора, визначається вже його назвою «Пророк». У передмові І. Кочерга проводить паралель із Шевченковою поезією «Перебендя», наголошує, що ідеї цих творів спільні – «ідея борця за правду, для якого органічна непримиренність, неможливість хоч чим-небудь поступитись зі своїх вистражданих переконань» [5, с. 119].

Літературознавець Є. Сверстюк, аналізуючи цей період життя Кобзаря, наголошує: «Я не знаю нічого драматичнішого і моторошнішого, ніж три останні роки життя Шевченка «на волі». Кульмінація цієї драми – остання його подорож в Україну» [11, с. 290]. При цьому відомий літературознавець зазначає, що після заслання Шевченко був «просвітлений стражданням», але «не зрікся не тільки вірувань – він не зрікся жадної своєї улюбленої ідеї» [11, с. 290]. Такий мотив звучить й у поемі «Пророк» І. Кочерги, де автор серед небагатьох зображених подій подає і перебування Шевченка в Україні, зокрема його спілкування з Максимовичем.

Специфіка художньо-біографічного твору передбачає, що «письменник-автор», змальовуючи «письменника-героя», втілює у його образі свої ідейно-естетичні переконання. С. Павличко наголошує, що звертання до образу Шевченка в українській літературі є «набагато ширше за просто рецепцію найвидатнішого класичного автора», зауваживши, що ця рецепція більше говорить про реципієнта, «будучи тим дзеркалом, у якому найясніше розкривається його власне обличчя» [10, с. 153]. Вважаємо, що І. Кочерга у поемі «Пророк» через змалювання оточення Шевченка, рецепції його творів простим народом, інтелігенцією, митцями, владою відтворив і власне розуміння складної долі письменника у різні історичні епохи. Кочерга-письменник теж змушений був підлаштовуватися під вимоги сучасної йому ідеології. У згаданому драматургом вірші «Перебендя», ліричний герой, усвідомлюючи силу справжнього таланту старого кобзаря, з боєм та гіркою іронією зазначає: «Потурай їм, брате!..! Скачи, враже, як пан каже» [14, с. 39].

Висновки і перспективи подальших досліджень... Дослідники творчості Кочерги акцентували на пророцтві Шевченком революції, яка принесе соціальне визволення селянам-кріпакам. Звичайно, мотив

очікування кріпаками волі, заклики до революційної боротьби є провідними у творі. Та все ж, ними не обмежується його ідейне спрямування. Через усю драматичну поему проходить думка про невіддільність долі Шевченка від долі рідної землі. У репліках «письменника-героя» постійно звучить переживання за долю земляків, захоплення красою України, прагнення бачити її вільною та щасливою.

Заключна сцена з твору утверджує думку, суголосну із останнім монологом Мавки з «Лісової пісні» Лесі Українки про невмирущість справжньої творчості, життя митця після фізичної смерті у його творах, які знають, люблять, цитують.

Драматична поема І. Кочерги «Пророк», з огляду на її жанрову специфіку, ідейне спрямування, висловлення автором власної художньо-естетичної платформи через змалювання образів інших митців може бути об'єктом нових наукових досліджень.

Список використаних джерел і літератури:

1. Андріанова Н. М. Іван Кочерга : портрет / Н. М. Андріанова. – Київ : Держлітвидав. УРСР, 1963. – 102 с.
2. Винокур Г. О. Об изучении языка литературных произведений / Г. О. Винокур // Филологические исследования : Лингвистика и поэтика. – Москва : Наука, 1990. – С. 117–135.
3. Голубева З.С. Іван Кочерга. Нарис життя і творчості / З.С. Голубева. – Київ : Дніпро, 1981. – 191 с.
4. Гриценко О. Духовний батько нації (Тарас Шевченко) // Герої та знаменитості в українській культурі / Олександр Гриценко (редактор-упорядник). – Київ : УЦКД, 199. – С. 97–166.
5. Кочерга І. А. Пророк / І. А. Кочерга. Твори в трьох томах. Том 3. – Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1956. – С. 115–219.
6. Кузякіна Н. Б. Драматург Іван Кочерга. Життя. П'єси. Вистави / Н. Б. Кузякіна. – Київ : Рад. письменник, 1968. – 259 с.
7. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [керівник проекту: А.Волков]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
8. Мельничук Б. І. Драматична поема як жанр / Б. І. Мельничук. – Київ : Дніпро, 1981. – 143 с.
9. Моренець В. П. Володимир Сосюра / Сосюра В.М. Вибрані твори : В 2 т., Том 1. / В. Сосюра. – Київ : Наук. думка, 2000. – С. 5–42.
10. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Д. Павличко – Київ : Либідь, 1999. – 447 с.
11. Сверстюк Є. О. На святі надій : Вибране / Є. О. Сверстюк. – Київ : Наша віра, 1999. – 784 с.

12. Старинкевич Є. І. Драматургія Івана Кочерги / Є. І. Старинкевич. – Харків : «Мистецтво», 1947. – 115 с.

13. Сторчак К. М. Творчий шлях І. А. Кочерги / Кочерга І. Твори в трьох томах. Том 1 / К. М. Сторчак. – Київ : Держвидав. художньої літератури, 1956. – С. 5–36.

14. Шевченко Т. Г. Повна збірка творів в трьох томах. Том 1. Поезії / Т. Г. Шевченко. – Київ : Державне вид-во худ. літератури, 1949. – 650 с.

References:

1. Andrianova N. M. Ivan Kocherha : Literaturnyi portret / N. M. Andrianova. – Kyiv : Derzhlitvydav. URSR, 1963. – 102 s.

2. Vynokur H. O. Ob izuchenii yazyka literaturnykh proizvedenii / H. O. Vynokur // Filologicheskkiye issledovaniya : Lihvistika i poetika. – Moskva : Nauka, 1990. – S. 117–135.

3. Holubieva Z.S. Ivan Kocherha. Narys zhyttia i tvorchosti / Z.S. Holubieva. – Kyiv : Dnipro, 1981. – 191 s.

4. Hrytsenko O. Dukhovnyi batko natsii (Taras Shevchenko) // Heroi ta znamenytosti v ukrainskii kulturi / Oleksandr Hrytsenko (redaktor-uporiadnyk). – Kyiv : UTsKD, 199. – S. 97–166.

5. Kocherha I. A. Prorok / I. A. Kocherha. Tvory v trokh tomakh. Tom 3. – Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 1956. – S. 115–219.

6. Kuziakina N. B. Dramaturh Ivan Kocherha. Zhyttia. Piesy. Vystavy / N. B. Kuziakina. – Kyiv : Rad. pysmennyk, 1968. – 259 s.

7. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva / [kerivnyk proektu: A.Volkov]. – Chernivtsi : Zoloti lytavry, 2001. – 636 s.

8. Melnychuk B. I. Dramatychna poema yak zhanr / B. I. Melnychuk. – Kyiv : Dnipro, 1981. – 143 s.

9. Morenets V. P. Volodymyr Sosiura / Sosiura V.M. Vybrani tvory : V 2 t., Tom 1. / V. Sosiura. – Kyiv : Nauk. dumka, 2000. – S. 5–42.

10. Pavlychko S. D. Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi / S. D. Pavlychko – Kyiv : Lybid, 1999. – 447 s.

11. SverstiukYe. O. Nasviatinadii : Vybrane / Ye. O. Sverstiuk. – Kyiv : Nashavira, 1999. – 784 s.

12. Starynkevych Ye. I. Dramaturhiia Ivana Kocherhy / Ye. I. Starynkevych. – Kharkiv : «Mystetstvo», 1947. – 115 s.

13. Storchak K. M. Tvorchyi shliakh I. A. Kocherhy / Kocherha I. Tvory v trokh tomakh. Tom 1 / K. M. Storchak. – Kyiv : Derzhvydav. Khudozhnoi literatury, 1956. – S. 5–36.

14. Shevchenko T. H. Povna zbirka tvoriv v trokh tomakh. Tom 1. Poesii / T. H. Shevchenko. – Kyiv : Derzhavne vyd-vokhud. literatury, 1949. – 650 s.

Summary

Nadiia Yanets

Genre of Fiction Biography in I. Kocherha's Dramaturgy

The article considers the peculiarities of artistic biography genre on the example by I. Kocherha's drama, in particular his «Prophet» (from Ukr. «Prorok») dramatic poem. The study traced the specifics of creating an image of Taras Shevchenko in the light of the reception by his contemporaries. It turns out the role of the image by P. Kulish, a binary opposition to T. Shevchenko's personality in the sense of understanding of the true art, the choice of the ideological and aesthetic credo.

Key words: *genre, artistic biography, dramatic poem, binary opposition, reception, interpretation.*

Дата надходження статті: «03» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'271:81-25

МАЙЯ КАРПУШИНА,
старший викладач;
ОЛЬГА ЧИСТЯКОВА,
старший викладач
(м. Хмельницький)

Сучасна комунікація: особливості мовлення в мережі інтернет

В статті здійснено спробу висвітлити теоретичну сутність та зміст поняття «інтернет-комунікація». Розглянуто комунікативну функцію інтернету та психологічні особливості інтернет-спілкування, охарактеризовано правила нетикету – норм спілкування у віртуальному світі, продемонстровано особливості англомовного мережевого сленгу та шляхи його передачі українською мовою; представлено способи утворення мережевого сленгу в україномовному комп'ютерному дискурсі: словоскладання, контамінація, калькування, універсалізація, переклад, фонетична мімікрія та абревіація. Установлено, що в результаті слова, що утворюються цими способами, переходять у сленг та здобувають нові значення.

Відображено основні жанри інтернет-комунікації, як найголовніші складові її комплексного філологічного дослідження.

Зосереджено увагу на мовному аспекті інтернет-спілкування. Інтернет – особлива комунікативне середовище, нова сфера реалізації мови, яка принесла з собою нові способи спілкування і форми існування мови. З'являється новий стиль інтернет-спілкування, особливими ознаками якого є письмова вимова, гіперінтертекстуальність і відображена розмовність. При цьому якісно новою ознакою стилю також є його спонтанність, незважаючи на письмове відтворення.

Ключові слова: *інтернет-комунікація, інтернет, спілкування, жанр, переклад.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Розвиток технологій, що забезпечують комунікацію за допомогою комп'ютера, зумовив нові напрямки і аспекти наукових досліджень. Наприкінці ХХ століття в нашому житті з'явився інтернет, і функціонування мови у Всесвітній

павутині стало новою актуальною темою лінгвістичних досліджень поряд з відносно давніми дослідженнями в галузі штучного інтелекту і машинного перекладу.

З появою і розвитком інтернету виникають нові моделі соціальної взаємодії, утворюються віртуальні спільноти, що базуються, головним чином, на онлайн-комунікації. Необхідно зазначити, що віртуальне товариство – це нова форма спільноти, що об'єднує людей в режимі «онлайн» навколо спільних цінностей та інтересів та утворює зв'язки підтримки і дружби, які можуть поширюватися також і на міжособистісну взаємодію. Використання інтернету дозволило підвищити рівень соціальної взаємодії, як під час комунікації на великих відстанях, так і всередині локальних товариств.

Виникнення інформаційних технологій також призвело до певних змін мови. Ці зміни настільки масштабні і глобальні, що деякі лінгвісти кажуть про виникнення мережевої або електронної мови. З'являються такі терміни, як e-language, e-talk, wired-style, geekspeak, netspeak, Internet language та інше. Тому наразі необхідне всебічне вивчення лінгвістичних аспектів електронної комунікації.

Актуальність дослідження обумовлюється ще й тим, що жанрове різноманіття віртуального спілкування є однією з нових проблем дослідження, що виникла одночасно з пробудженням інтересу до інтернет-простору. Вчені, які займаються вивченням особливостей віртуальної комунікації, досі не зійшлися на єдиній класифікації жанрів, притаманних інтернет-спілкуванню. Виділяючи традиційні, властиві побутовому спілкуванню, і нетрадиційні, притаманні віртуальному спілкуванню, жанри, вони не сходяться в думці щодо визначення окремих жанрів.

Аналіз досліджень і публікацій... За останнє десятиліття дослідженню різних жанрів інтернет-комунікації було присвячено чимало робіт як на теренах України та Росії, так і за кордоном. Так, російські, українські та білоруські лінгвісти (Ф. С. Бацевич, А. Д. Белова, Б. М. Гаспаров, В. Б. Бурбело, В. І. Карасик, М. Л. Макаров) вивчають та описують специфіку інтернет-дискурсу та досліджують інтернет-комунікацію у функціональному аспекті: як жанрову диференціацію спілкування в інтернеті, так і специфіку окремих жанрів інтернету (Н. С. Андріанова, 2008; В. Н. Базилев, 2010; А. Б. Бушев, 2009; Є. Н. Вавілова, 2001; Є. І. Горошко, 2006, 2007, 2009; Л. Ю. Іванов, 2000; Л. А. Капанадзе, 2002; Л. Ф. Компанцева, 2005; Н. А. Лепшеева, 2009; М. Л. Макаров, 2004; С. І. Михайлов, 2003; Є. Ю. Распопніна, 2010; Н. Б. Рогачова, 2011; А. А. Селютин, 2009; Н. Г. Трофимова, 2009; О. Ю. Усачова, 2009, 2010; Л. Ю. Щіпціна,

2006, 2008); у дисертаційних роботах О. В. Винарієвої, Є. Н. Галичкіної, С. С. Данилюк, М. В. Коломієць розглянуто структурно-змістові та функціонально-технічні характеристики веб-сайтів, комп'ютерних конференцій, інтернет-новин у гіпертекстовому форматі.

Формулювання цілей статті... Відтак, метою статті є розкриття теоретичної сутності та змісту поняття «інтернет-комунікація», комунікативної функції інтернету та психологічних особливостей інтернет-спілкування та з'ясування правил нетикету.

Виклад основного матеріалу... Інтернет як нова форма масової комунікації стає все більш популярним в житті кожної сучасної людини і, поряд з телебаченням і пресою, впевнено увійшов у наше життя. Багато людей зараз користуються інтернетом не лише вдома для спілкування, а й для пошуку потрібної інформації на роботі.

В.Є.Іванов зазначає, що основна функція інтернету, яка пов'язана із отриманням інформації, сьогодні перестає бути ведучою, таку роль бере на себе функція комунікації [3]. Перш за все, варто зазначити, що спілкування в мережі здійснюється в умовах масової комунікації і, отже, має свої особливості на відміну від традиційного прямого спілкування в житті. Інтернет стає засобом не просто масової, а глобальної комунікації, яка перетинає національні кордони і об'єднує світові інформаційні ресурси в єдину систему. Також віртуальне спілкування має і такі функції, як:

- когнітивну (надбання знань);
- тезаурусну (накопичення і зберігання знань);
- культурутворючу (засіб формування нової глобальної інформаційної культури та її окремих субкультур);
- естетичну (у «низькому» сенсі – засіб розваги і у «високому» сенсі – середовище реалізації художньо-творчого потенціалу);
- метамовну функцію (функцію тлумачення).

Інтернет-комунікація є предметом лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ століть. Інтерактивне і глобальне комунікативне середовище інтернету пропонує багато матеріалу для вивчення. Спостерігаються революційні перетворення традиційного комунікативного середовища в інтернеті, що призводять у результаті до виникнення веб-комунікації, появи нових віртуальних спільнот – «інтерактивної міжособистісної комунікації».

Сьогодні вже ні в кого не виникає сумніву, що електронні цифрові технології в поєднанні з інтернетом (і технологіями інформаційних мереж наступного покоління) визначають майбутнє комунікацій [4]. Впровадження інтернету відкриває нову еру розвитку комунікації.

Всесвітня «інформаційна павутина» сьогодні не має ні фізичних, ні географічних, ні адміністративно-державних, ні цензурних кордонів.

На «території» інтернету сформувалися свої правила поведінки, певні традиції, своєрідна культура спілкування, що має назву «нетикет» (поняття з'явилося у середині 80-х років минулого століття) [5, с. 3]. Розглянемо детальніше, що означає «етика», «етикет» у цьому специфічному контексті. Перш за все, треба усвідомлювати, що інтернет – не зона без цінностей, мережа «не є дикою», на формування змісту її ресурсів і послуг впливають людські цінності. По-друге, в світі онлайн слід дотримуватися онлайн-ових законів. Це означає, що сьогодні не потрібно вигадувати якийсь новий набір цінностей для інтернету або іншого виду електронної комунікації, адже практично всі проблеми, що виникають в процесі електронних комунікацій, можна вирішити, керуючись законами та нормами, що діють в реальному житті. По-третє, суттєву роль грає повага до національних і місцевих культур, адже інтернет нині – це глобальне явище, він належить усім, і саме тому на мережу впливають різноманітні системи цінностей. І останнє, етика в інтернеті – ще й живий відгук на думку користувача. Це означає, що користувач має право мати уявлення про роботу мережі і впливати на зміст її ресурсів і послуг.

У цілому положення нетикету можна розділити на три категорії:

- *психологічні, емоційні* (звертання: «Ти», «Ви», використання смайликів і їх кількість, підтримка новачків чи їх ігнорування тощо);
- *технічні* (використання рядків певної довжини, обмеження на розмір листів, їх підписи, допустимість написання у верхньому регістрі, допустимість форматування, виділення курсивом, кольором тощо);
- *адміністративні* (правила назв тем, правила цитування, допустимість реклами, допустимість флейму, необхідність притримувати тематики співтовариства).

Люди, які звикли до певної спільноти, можуть ненароком порушувати правила іншої. Тому практично в усіх інтернет-спільнотах вимагають ознайомитися із правилами і висловити формальну згоду на їх дотримання. Крім того, зазвичай рекомендують перед тим, як писати повідомлення до спільноти, прочитати існуючі теми, відчутти їхній дух і атмосферу.

Найчастіше під порушенням нетикету розуміють образи та перехід на особистості, зловмисний відступ від теми (офтопик), рекламу, саморекламу у невідповідних місцях. Порушеннями нетикету можуть виявитися також наклеп або інша зловмисна дезінформація чи плагіат [6, с. 137].

Для уникнення помилок у мережі необхідно знати деякі поняття:

- флейм – процес, що іноді виникає в інтернеті, «словесна війна»;
- флуд – повідомлення у форумах і чатах, що мають великий обсяг і не несуть корисної інформації;
- спам – повідомлення, що надсилають невідомі люди, без згоди на те адресата;
- офтопик – повідомлення, яке не стосується теми поточного обговорення чи поштової розсилки.

Демократичним механізмом для того, щоб приймати рішення щодо того, яка діяльність є недопустимою і тому має бути криміналізованою в певному середовищі, є уряд. Провайдери ресурсів та послуг мережі повинні усвідомлювати, що вони відрізняються від телекомунікаційних операторів та поштових служб, що надають приватні послуги, адже сервіс інтернету використовують одночасно безліч користувачів. Оператори послуг мережі мають передбачати усі можливі способи використання тих самих послуг різними групами користувачів і дбати про заходи безпеки та дотримання елементарних етичних норм. Крім того, є прості загальні правила для різних видів електронних комунікацій, яких може дотримуватися кожен з її учасників.

Спілкуючись в мережі інтернет, ми часто стикаємося з мовою інтернет-спілкування або комунікації. Її основу складає розмовна мова, мова співзвуччя, піктограм і аббревіатур. Здебільшого ця мова використовується на різних форумах, чатах, для листування через e-mail та ін.

Неологізми, найбільш вживані в інтернет-мережі, умовно можна поділити на такі групи: комп'ютерні терміни, інтернет-сленг, комп'ютерний сленг або жаргон, молодіжний сленг.

Англомовний інтернет-сленг став прамовою для користувачів інтернет-мережі в усьому світі через ряд причин: по-перше, англійська мова є мовою міжнародного спілкування; по-друге, англомовні аббревіатури легко розшифровуються користувачами та по-третє, отримав широке розповсюдження у мережі і постійно поповнюється новими виразами, які вигадують самі інтернет-користувачі, що говорить про незалежність розвитку.

Сучасний мережевий сленг різноманітний. Аббревіатури, створені інтернет-користувачами, включають в себе не тільки короткі і відомі всім скорочення – LOL (laughing out loud, laugh out loud), ІМНО (in my humble opinion), JK (just kidding), OMG (Oh my god) і т.д., але інші, більш складні. Якщо співрозмовник є неприємним, можна відповісти КТНХВАІ (OK, thank, bye) і швидко обірвати розмову, або ж, навпаки, щоб підкреслити своє гарне ставлення до нього, можна

використовувати LYLAB (Love you like a brother) або LYLAS (Love you like a sister).

Спілкуючись в мережі користувачі не тільки використовують сленг, але й часто навмисно перекручують написання слів або будують неправильні граматичні конструкції, викликаючи тим самим гнів викладачів англійської мови, які вважають, що через це інтернет сприяє поширенню неписьменності. Користувачі інтернету можуть не робити ніякої різниці між словами *no* і *know*, *than* і *then*, *to* і *too*, неправильно писати слова (*labtop* замість *laptop*, *alright* замість *all right*) або ж говорити неіснуючими в граматиці конструкціями (*could of* замість *could have*). На жаль, викладачі насправді мають рацію – деякі підлітки, які користуються цим сленгом, зовсім не підозрюють про існування правильних варіантів.

Новий світ і новий стиль життя в цьому світі вимагає і нових мовних засобів комунікації, або трансформації старих. Сленг, створений користувачами інтернету, переходить у загальноживану лексику. З появою інтернету істотно змінюється доля тексту в суспільстві, так як в інтернет-співтоваристві людина-образ дорівнює тексту, що особливо яскраво проявляється в чатах, де реалізується базове прагнення людини до творчого самовираження. Завдяки інтернету інтенсивно почала розвиватися інтертекстуальність тексту, а гіпертекст, по суті, – це новий спосіб мислення в мовному відображенні. Зміна свідомості особистості в інтернеті, формування нового, мережевого способу життя і мислення суттєво впливає на мовну ситуацію. Цілком можливо, що мова йде про формування нового стилю – про стиль інтернет-спілкування – який не тільки є специфічною особливістю інтернет-спільноти, а й серйозно впливає на мовленнєву поведінку всього суспільства у цілому.

Основним нововведенням віртуальної реальності є зміна умов для взаємодії людей, у тому числі, і на мовному рівні. Породжений зовнішньою реальністю, інтернет-простір може існувати тільки за умови активної людської діяльності щодо його створення і розвитку. Воно саме собою є нічим іншим, як реальним, живим, людським мисленням, втіленим у вигляді тексту в його новому обличчі, який поєднує в собі не тільки словесне висловлювання, але і колір, звук, графіку і анімацію.

Дослідивши історії повідомлень чатів та форумів, можемо сміливо заявляти про наявність тенденції до скорочення багатьох граматичних і фонетичних форм. Наприклад, з усієї системи англійських часових форм, в основному, вживаються тільки групи *Simple*, навіть якщо це граматично неправильно:

I met him today – Я зустрів його сьогодні (I have met him today)

I'm learning English for 5 years – Я вивчаю англійську впродовж 5 років (I have been learning English for 5 years)

Відсутність підмета в англійському реченні означає наказовий спосіб, але, не дивлячись на це, підмет часто пропускається:

Want to practise my English – Хочу попрактикувати свою англійську (I want to practise my English)

Англомовна інтернет-спільнота в спілкуванні спрощує написання слів, наприклад, замість «I love you», пишуть «I luv u», а замість «are you» пишуть «ru» або «r u».

В інтерактивному спілкуванні часто упускаються службові слова, що не мають власного лексичного значення, такі як допоміжні дієслова (питальні і негативні пропозиції) і артиклі. Крім того, часто зберігається прямий порядок слів у питальних реченнях замість визначеного зворотного:

Share your happiness with me? – Ви поділяєте зі мною радість? (Do you share happiness with me?)

Отже, як ми вже говорили, мова інтернету включає в себе розмовне мовлення, мову співзвуччя, піктограм і абревіатур.

Мова співзвуччя нескладна, назви деяких цифр і букв співзвучні словам, а пишуться швидше: «to» – 2, «for» – 4, «..ate ..» – 8, «than ..» – 10.

Наприклад: u звучить як you, отже, I love u – I love you;

4 = four 4u = for you – для тебе,

2 = two 2All – To All – всім,

8 = eight L8r – Later – пізніше,

10Q Thank You – дякую.

Мову абревіатур складніше зрозуміти. Якщо особа не входить в певне співтовариство, то ця мова зазвичай незрозуміла.

Але деякі абревіатури знають всі англомовні користувачі, тому їх треба вчити: ASAP – as soon as possible (якнайшвидше). Цей вираз перейшов в абревіатуру задовго до поширення інтернету. Інші вирази зобов'язані своєю появою комп'ютерним мережам:

LOL = laughing out loud – Смішняка! Смішно! Сміюся!

ASL = age sex location – Хто такий, звідки? (форма стандартного знайомства)

BBL = be back later – Скоро повернуся.

Вивчаючи мову спілкування в мережі інтернет, можна помітити, що абревіатурою можуть бути різні частини мови: іменники, прислівники, прийменники, питальні слова і т.д. Причому, у цьому випадку використовуються не тільки букви англійського алфавіту (рядкові і заголовні), але також числівники і символи [2, с. 152].

Наприклад: АКА – Also Known As (також відомий як ..),

AFAIK – As Far As I Know (наскільки мені відомо),

B4 – before (до),

BTW – By The Way (доречі)

Для інтернет-мови англомовних користувачів властиві також повтори. Наприклад:

OOO = big hugs (міцні обійми)

xxx = kisses (поцілунки)

хо-хо = kisis (цілую-обіймаю)

zzz = snoring (хропіння)

Але все ж користувачі чатів практично повністю позбавлені допоміжних засобів: тембру мовлення, акцентування частини висловлювання, емоційного забарвлення, тембру голосу, його сили, дикції, жестів і міміки.

Беручи до уваги усі вищепераховані особливості утворення сленгізмів в англійській мережевій мові, можна виокремити основні зміни мови на різних рівнях, а саме:

а) графічний рівень – часте використання емотиконів (графічних символів ASCII – American Standard Code for Information Interchange), використання великих букв для імітації підвищення голосу, зірочок – для розстановки акцентів і логічного наголосу [6, с. 31];

б) словотвірний і морфологічний рівень – активні процеси словотворення в мережі (із використанням визначеного набору словотворчих гнізд, таких як cyber, hot, web, net, mouse, click, bot та інших); використання аббревіатур, цифрових і буквених омофонів з метою економії лінгвістичних засобів, часте вживання форм імперативу;

в) лексичний рівень вимагає особливої уваги, так як загальноновживаними і найбільш поширеними в реальному мовленні стають одиниці саме лексичного рівня: акроніми, створені в інтернеті (LOL, ІМНО, ASAP), неологізми, активне вживання комп'ютерної термінології у сферах, які до комп'ютера не мають стосунку – гіпергенералізація;

г) синтаксичний рівень – аграматизм. Ми дійшли висновку, що найчастіше ця особливість є способом привертання уваги, свого роду грою, а не невмінням правильно писати. Але навряд чи це явище можна вважати позитивним або навіть нейтральним, оскільки воно популяризує зневагу до знаків пунктуації та правил правопису;

д) рівень лінгвістики тексту – нелінійна організація змісту з боку продуцента і нелінійне сприйняття з боку реципієнта, можливі лише завдяки гіпертекстуальності інтернет-ресурсів;

е) рівень прагматики тексту – сетикет, що включає такі аспекти: технічна сумісність (сумісність використовуваних протоколів), послідовність і характер з'єднання (час і пріоритет доступу, порядок набору, способи вступу в контакт), обмеження за обсягом і за змістом [1, с. 105–111].

Висновки і перспективи подальших розвідок... Хочемо акцентувати увагу на тому, що перекладачам потрібно постійно розвиватись і йти у ногу із часом, володіти досконалими знаннями у сфері традиційної лексики англійської мови тепер замало. У час, коли інтернет та технології тісно переплітаються із реальним життям, а мова, якою послуговуються користувачі мережі, увійшла у повсякденне спілкування людей, перекладач має поповнювати свій словниковий запас англомовними інтернет-словами та шукати їх відповідники у своїй рідній мові. Отже, проблема мовних жанрів в інтернет-комунікації до кінця не вирішена. Ми можемо сказати, що в чаті та на форумі жанри постійно «течуть», переплітаються природно і швидко. Комунікативні цілі мовленнєвих жанрів інтернет-спілкування можуть бути різноманітні, вони нерозривно пов'язані із «прагматичними установками відвідувачів мережі».

Подальші розвідки стосуватимуться особливостей перекладу інтернет-сленгу українською мовою.

Список використаних джерел і літератури:

1. Агеев В. Н. Семиотика / В. Н. Агеев. – Москва: Весь мир, 2002. – 256 с.
2. Алексеев Д. И. Аббревиатуры как новый тип слов / Д. И. Алексеев. – Москва: Просвещение, 2008. – 345 с.
3. Иванов В. Е. Интернет в формировании диалогического пространства в социокультурной среде / В. Е. Иванов. // Мир психологии. – 2000. – №2. – С. 52–54.
4. Исторические этапы развития массовых коммуникаций [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.mass-communication.narod.ru/index-22.htm>.
5. Кулик Є. Культура віртуального спілкування / Є. Кулик, О. Бартош. – Київ, 2010. – 65 с.
6. Смирнов Ф. О. Искусство общения в Интернете. Краткое руководство / Ф. О. Смирнов. – Москва: Вильямс, 2006. – 240 с.

References:

1. Ageev V. N. Semiotika / V. N. Ageev. – Moskva: Ves mir, 2002. – 256 s.

2. Alekseev D. Y. *Abbreviatury kak novyi tip slov* / D. Y. Alekseev. – Moskva: Prosveshcheniye, 2008. – 345 s.

3. Ivanov V. E. *Internet v formirovaniі dialogicheskogo prostranstva v sotsiokulturnoi srede* / V. E. Ivanov. // *Mir psikhologii*. – 2000. – №2. – S. 52–54.

4. *Istoricheskkiye etapy razvitiya massovykh kommunikatsii [Elektronnyi resurs]* – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.mass-communication.narod.ru/index-22.htm>.

5. Kulyk Y. *Kultura virtualnoho spilkuvaniya* / Y. Kulyk, O. Bartosh. – Kyiv, 2010. – 65 s.

6. Smirnov F. O. *Iskusstvo obshcheniya v Internete. Kratkoye rukovodstvo* / F. O. Smirnov. – Moskva: Viliams, 2006. – 240 s.

Summary

Maiia Karpushyna, Olha Chystiakova

Modern Communication: Peculiarities of Internet Language

The article is an attempt to highlight theoretical nature and the Internet communication concept. The communicative function of the Internet and psychological characteristics of Internet communication have been considered, netiquette rules – rules of communication in the virtual world have been characterized, features of the English network slang and ways of transferring it into Ukrainian have been demonstrated; methods of forming a network slang in a Ukrainian computer discourse – compounding, contamination, tracing, universalization, translation, phonetic mimicry and abbreviations – have been presented. It was established that as a result the words formed these ways, become the slang and acquire new meanings.

The main genres of online communication as the most important components of a comprehensive philological research have been displayed.

The emphasis on linguistic aspects of Internet communication has been put. Internet is a special communicative environment, the new area of language implementation, which brought new ways of communication and forms of language existence in. There appears a new style of online communication, special features of which are written pronunciation, hyperintertextuality and reflected conversationality. In addition the qualitatively new feature of the style is its spontaneity, despite a written presentation.

Key words: *Internet communication, Internet, communication, genre, translation.*

Дата надходження статті: «04» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 81`373.45:070(477.43/44)

АЛІНА КИКИЛИК,
кандидат педагогічних наук
(м. Хмельницький)

Функціонування слів іншомовного походження у газетах Хмельниччини

Газети Хмельниччини, використовуючи різні мовні засоби, висвітлюють актуальні теми, повідомляють інформацію, переконують, формують світогляд. А їхня здатність охоплювати найширші і найрізноманітніші аудиторії дає змогу збагачувати словниковий запас кожного. Ось чому мова газетних видань, зокрема Хмельниччини, – важлива й актуальна проблема сучасних досліджень.

У статті відповідно до поставленої мети й завдань охарактеризовано функціонування слів іншомовного походження у газетах Хмельниччини; наведено матеріали щодо використання вище згаданих мовних одиниць у комунікативних цілях; розглянуто соціолінгвістичні, лексичні, семасіологічні аспекти функціонування слів іншомовного походження у газетних виданнях; детально описано мовний розбір іншомовних лексем.

Матеріали і результати наукової розвідки можуть бути використані у практиці викладання загальних та спеціальних курсів із мовознавства, соціолінгвістики, термінознавства, лінгвістики ЗМІ, у спецсемінарах з вивчення сучасної мовної ситуації Хмельниччини.

Ключові слова: *газети Хмельниччини, пресолінгвістика, склад лексики, слова іншомовного походження, українська мова.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... У ХХІ ст. вагомим значення набувають мовно-культурні процеси у світі. Сучасна соціокультурна ситуація полікультурного світу, соціокультурні обставини в українському суспільстві вимагають розгляду питань щодо всебічного розвитку і функціонування лексичної системи української мови, її взаємодії з іншими мовами, взаємовпливу мов світу.

Українські лінгвісти вивчають мовну реальність, проводять спостереження над явищами існування й розвитку внутрішньої структури мови як самодостатнього феномену, розглядають мову не як закриту систему поза умовами її реального функціонування, а крізь призму соціолінгвістики, пресолінгвістики тощо. Перенесення акценту

на соціальну складову мови вимагає по-новому розглянути цілий ряд факторів, інтерпретація яких можлива тільки при урахуванні позалінгвістичних умов здійснення комунікації.

Нас зацікавила мова газет, а саме іншомовні лексеми у ній. Адже, незважаючи на стрімке впровадження у наше життя новітніх технологій, газета продовжує займати важливе місце серед засобів масової інформації. Вона має велику аудиторію і становить особливу сферу для функціонування мови, віддзеркалює мовленнєву ситуацію регіону. Варто зазначити, що мова газет привабила нас своєю багатогранністю, адже на шпальтах присутні усі стилі літературної мови, жанрове розмаїття, ідейно-тематичне багатство, поєднання експресії та стандарту. Науковці зазначають, що особливо сьогодні спостерігаємо значне поповнення галузевих систем запозиченими словами різного походження. Однією з таких терміносистем є мова сучасної газетної періодики, тому актуальними будуть наші дослідження.

Також актуальність теми наукової розвідки обумовили й такі фактори:

1. Мовний синкретизм, поліфонія мовних засобів у межах одного висловлювання – реалії сьогодення.
2. Діалектика мовної системи зумовлює потребу в теоретичному осмисленні й узагальненні спостережень за функціонуванням у різних мовних сферах запозиченої лексики.
3. Домінантною тенденцією у лексиці преси є кількісне поповнення її складу словами іншомовного походження, зумовлене як екстралінгвістичними, так і внутрішньомовними чинниками.
4. Існує потреба у ціленаправлених теоретичних і практичних дослідженнях, спрямованих на опис умов і способів освоєння слів іншомовного походження сучасним соціумом, різними референтними групами у різних комунікативних ситуаціях.
5. Назріла необхідність комплексного підходу до лексичних запозичень з урахуванням досягнень сучасної соціолінгвістики, лексикології, семасіології, пресолінгвістики.

Беззаперечно, проблеми лексикології української мови потребують теоретичного осмислення сучасною наукою. Це визначається історичним розвитком суспільства, технічним прогресом, різноманітням і складністю зв'язків української мови з іншими мовами світу, мовним снобізмом.

Аналіз досліджень і публікацій... Багатогранність лексичних одиниць, непомітність переходів від одного лексичного класу до іншого, з одного боку, і глибокий зв'язок класифікації слова з найважливішими

завданнями теорії мови, з іншого, зумовлюють проблему класифікації словникового складу мови. У останні десятиліття мовознавці (І. Білодід, А. Коваль, Т. Коць, Л. Кравець, Д. Мазурик, І. Самойлова, О. Сербенська, Л. Ставицька, О. Стишов, О. Тараненко) об'єктом наукових досліджень обирали лексичний склад національної мови. Особливості функціонування слів іншомовного походження в українській мові розглядали В. Акуленко, В. Григор'єв, Ю. Жлуктенко, І. Кочан, О. Лисенко, А. Олійник, С. Семчинський, С. Федорець та ін.

Мова преси є предметом наукових зацікавлень багатьох сучасних українських науковців, зокрема С. Єрмоленко, А. Мамаліги, Н. Непійводи, О. Пономаріва, В. Різуна, О. Сербенської, М. Феллера, М. Яцимірської та ін. Разом з тим, в українській мовознавчій науці досі немає розвідок присвячених функціонуванню слів іншомовного походження у газетах Хмельниччини.

Формулювання цілей статті... Актуальність проблеми та ступінь її розробленості у літературі зумовили вибір теми і мети наукової розвідки. *Мета* дослідження – висвітлити і проаналізувати слова іншомовного походження, що функціонують у газетах Хмельниччини.

Виклад основного матеріалу... Проблеми взаємовпливу мов давно привертають увагу мовознавців. Протягом всієї історії розвитку суспільства люди вступали у воєнні, економічні, політичні, культурні та інші відносини один з одним, запозичуючи різного роду лексичні одиниці. Сучасна мовна ситуація в Україні на загальнонаціональному і на регіональному рівні характеризується наявністю іншомовних лексичних одиниць.

Першопричину нинішнього стану речей слід шукати передусім в особливостях історичного розвитку, тривалим періодом недержавного розвитку української мови, супроводжуваного постійним тиском на неї з боку тих мов, які мали статус державних (російська, німецька, польська, румунська). Негативно впливають на мовну ситуацію також і відмінності фактичних меж етнічної спільноти та чинного адміністративно-територіального поділу. До загальних причин кінця ХХ ст., що стимулюють процеси запозичень, додалися і суто українські, породжені суспільними змінами в Україні та розширенням міжнародних зв'язків України як суверенної, незалежної держави, що зумовило потребу в активному поповненні її лексики, у формуванні галузевих термінологій та у нових основах і словах для утворення нових номінацій.

У наш час науково-технічний прогрес, інформаційна революція, євроінтеграційні процеси обумовлюють функціонування слів іншомовного походження в українській мові. Справді, у першому

десятиріччі ХХІ ст. процеси запозичень до українського лексикону ще більше активізувалися, що можна кваліфікувати як посилення чужомовного тиску на лексичну та словотвірну підсистему сучасної української літературної мови в період глобалізації. Щоправда, функціонування іншомовних лексем у мові деяких українських засобів масової інформації, живомовній стихії та у різних соціолектах нерідко сприймають неоднозначно.

Мова засобів масової інформації як виразник еволюції суспільної думки зазнає постійного розвитку. Вплив позамовних та інтралінгвістичних чинників зумовив активізацію процесів, спрямованих передусім на оновлення словникового фонду мас-медіа, вдосконалення засобів впливу на реципієнта, що сприяє підвищенню ефективності журналістського тексту. Саме тому однією з актуальних проблем сучасної науки є функціонування у лексиці іншомовних слів. Сьогодні в українському мовознавстві дедалі зростає інтерес до комплексного дослідження соціолінгвістичних та пресолінгвістичних аспектів української літературної мови.

Для населення Хмельниччини державною мовою є українська, переважна більшість людей цього регіону у побуті спілкується рідною українською мовою. Проте варто зазначити, що мовну ситуацію на Хмельниччині зараховують до типу, для якого характерно вживання іншомовних лексичних одиниць. Адже лексичні одиниці із різних груп мов збагачують словниковий склад української мови. Це є закономірним наслідком мовних контактів української мови. Як зауважив П. Селігей, у лексиці співіснують чуже й питоме, інтернаціональне й національне. Перший складник єднає її з міжнародними стандартами, другий виявляє її самобутність, зберігає народний характер [8, с. 3].

Ми погоджуємося з думкою Д. Мазурик, що значна кількість запозичень потребує належної нормативної оцінки, адаптації іншомовних елементів до структури української мови, бо перенасиченість запозиченими термінами порушує рівновагу в системі мови й вона втрачає можливість бути універсальним засобом наукового спілкування [4, с. 161]. І розділяємо думку дослідників, «...при оцінюванні запозичень важливо дотримуватися критерію правильності та критерію доцільності...» [4, с. 161].

Ми розробили алгоритм аналізу слів іншомовного походження у газетних виданнях Хмельниччини:

1. Аналізоване слово (початкова форма).
2. Встановити походження слова (з якої мови засвоєно слово).
3. Лексичне значення (тлумачення) слова.

4. Лексична сполучуваність з іншими лексемами (вільна, зв'язана)
5. Якщо зв'язана сполучуваність, то визначити зумовленість (синтаксична, фразеологічна, конструктивна зумовленість).
6. Поділ слів за характером значення (повнозначне, службове, вигуки і звуконаслідування).
7. Тип запозичення (повне, часткове).
8. Лексико-семантична ознака слова іншомовного походження (вузькоспеціальне, загальноповживане, термін-аббревіатура та скорочення).
9. Якщо вузькоспеціальні, то визначити різновид (професіоналізм, номенклатура, торговельний знак або паронім).
10. Поділ слів за будовою (просте, складне, термін-словосполучення).
11. Якщо термін-словосполучення, то визначити тип.
12. Синтаксична одиниця.

За розробленим алгоритмом нами проаналізовано слова із текстів різних жанрів і стилів газет міст Хмельницького та Кам'янець-Подільського (культурно-історичних центрів Хмельниччини). У полі нашої уваги були газети «Ділове місто», «Кам'янець-Подільський вісник», «Край Кам'янецький», «Подільянин», «Проскурів».

Газети обирали не випадково, а за такими критеріями: мова видання (українська), історичні рамки виходу (кін. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.), періодичність видання (не менше одно разу в тиждень), разовий наклад (більше 5000 примірників), розповсюдження (роздріб і передплата), невисока вартість. Саме ці підстави для оцінки і класифікації одиниць періодики допомогли нам визначити популярність, загальнодоступність українськомовних газет. Тексти із зазначеної періодики обиралися випадково.

Дійсно, українська мова впродовж останніх десятиліть зазнає глобалізаційного впливу, який проявляється в інтенсивному запозиченні іншомовних слів, у зростанні кількості нових лексем та основ, що проникають у побутове спілкування та мовлення фахівців тієї чи іншої галузі.

Як зазначають сучасні соціолінгвісти, слова іншомовного походження становлять приблизно десять відсотків лексичного складу нашої мови. У газетах Хмельниччини зафіксовано слова запозичені з різних мов світу, однак ми звертали уваги на слова індоєвропейської сім'ї. Вибір пояснюється тим, що ця мовна сім'я обслуговує понад 2 млрд. осіб, у її складі усі світові мови, українська мова належить до цієї мовної сім'ї та контактує з різними групами мов індоєвропейської сім'ї.

В українську мову влилося чимало слів-термінів, запозичених із романської групи мов, до якої входять іспанська, португальська, французька, італійська, румунська, молдовська, мертва латинська мови. Частина давніх запозичень із цієї групи мови активізувалась саме у наш час разом з переосмисленням лексичних значень або включенням у складні назви.

У проаналізованій нами пресі Хмельниччини було виявлено слова романської групи мов, лексичні значення яких зрозумілі. Найбільш широкого розповсюдження набули слова, які запозичені із латинської (експресія, інспекція, конференц-зал, офіційний, тон та ін.), французької (вернісаж, кокон, маска, оранжерея та ін.), італійської (віртуозний, концерт, лаванда, лоджія, мозаїка та ін.) мов. У процесі освоєння цих лексичних одиниць відбувається повне або часткове пристосування графіки, вимови та орфографії до української, або зберігає оригінальне написання запозичених слів. Інше мірило - характер значення - допомогло визначити, що усі проаналізовані слова повнозначні (авантюрний, амулет, вернісаж, газета, інформація, лаванда, машина, преса та ін.). Здебільшого прослідковується вільна лексична сполучуваність слів іншомовного походження із українськими лексемами, але їй має місце зв'язана сполучуваність із трьома видами зумовленості. Усі запозичення із романської групи мов – узагальнені назви понять, що мають лексичні та граматичні значення. Наприклад, аспірантура, версія, екскурсія, кокон, ситуація, фестиваль та ін. Основна частина слів, що походять із романської групи мов, зазнавши графічної, фонетичної, морфологічної та семасіологічної адаптації, не лише гармонійно влилися у словниковий склад української мови і стали загальноживаними, а й виявляють високу словотвірну активність. У реченні ці слова можуть виконувати роль головних і другорядних членів. Наприклад, У Кам'янці-Подільському у стінах Старої фортеці відбудеться туристично-розважальна програма, основу якої складає зліт історичних реконструкторів «Kampus Kamieniescum» [2, с. 1]. Костюк вступив до аспірантури Інституту літератури імені Тараса Шевченка [3, с. 3]. «Кам'янець – місто героїв» передбачає також екскурсії містом над Смотричем і костюмовану екскурсію учасників зльоту [2, с. 1]. Волонтерство як вияв емоційної експресії особистості [6]. Невеличкий будиночок, що його придбала сім'я Ролле, незабаром став культурним осередком, що притягував до себе не лише подільську інтелігенцію [5, с. 11]. Не варто втручатися в енергетичний кокон людини [1, с. 24]. Відбувся концерт духовної пісні і музики [3, с. 6]. Стару графську оранжерею, всю понівечену часом, купив львівський меценат [1, с. 21]. У Торгово-промисловій палаті італійські експерти

провели воркшоп EU-Project, на який запросили хмельницьких підприємців [7].

Саме сьогодні, у час євроінтеграції, активно відбуваються запозичення із германської групи мови, до якої входять англійська, німецька, голландська, шведська, норвезька, данська, ісландська, мертва готська мови. Цей процес настільки динамічний та мобільний, що лексикографи не в змозі охопити усі запозичення.

Через газетну періодику лексеми іншомовного походження активно проникають до усталеного словникового складу української мови. Цей процес є доволі хаотичним і некерованим, тому аналіз його дасть можливість об'єктивно охарактеризувати мовну ситуацію, що склалася у регіоні на побутовому рівні.

Правомірно стверджувати, що переважають слова німецького та англійського походження. Лексичні значення проаналізованих слів – загальновідомі, зрозумілі, доступні для усвідомлення різних верств населення. Сполучуваність запозичень є зв'язаною та вільною. Наприклад, зв'язана сполучуваність з іншими лексемами проявляється у таких словах: Free Humans Fest, бюджет, герцог, інвестиції, масштаб, флігель-замочок, форпост та ін. Вільна – дизайн, коледж, меседж, офіцер, ювіляр та ін. Слова англійського та німецького походження переважно повнозначні, повного типу запозичення, загальнозживані. Наприклад, айсберг, аншлаг, баскетбол, друк, єврокредити, євровалюта, євроринок, котедж, мас-медіа, парк, пункт, радикальний, суверенітет, шахта, штраф, ярмарок та ін. Слід зауважити, що немало вузькоспеціальних лексем (аутсайтери, гільза, реверс, рентабельний, ордер, офіціоз, флешбек) зустрічаємо на шпальтах. У речення проаналізовані слова можуть виконувати роль підмета або додатка, рідше – означення. Зверніть увагу, Парк більше нагадує ліс, хоча і є пам'яткою природи державного значення [1, с. 21]. Нещодавно у Дрогобичі відбувся Перший фестиваль феєрверків Західного регіону [3, с. 3]. На засіданні сесії було прийнято зміни до бюджету [3, с. 3]. Це пояснювалося просто: дивацтва нестерпного характеру герцога привертали увагу [1, с. 23]. Звісно, ці часописи не замикалися на суто офіціозі, але, цілком очевидно, змушені були тримати себе «в певних рамках» [5, с. 11]. Нещодавно у Дрогобичі відбувся Перший фестиваль феєрверків Західного регіону [3, с. 3]. На Хмельниччині побував з робочим візитом уповноважений або, по-сучасному кажучи, омбудсмен з питань бізнесу при Кабміні Альгірдас Шемета (на фото), який зустрівся з представниками бізнес-середовища краю, керівництвом області та нашого міста, а також провів брифінг для місцевої преси [7].

Слова, що належать до грецької групи мов, як правило, механічно переносились на український ґрунт. Під час аналізу мовного матеріалу було визначено переважаючі характеристики цих слів: вільна сполучуваність; повнозначні; повні; загальноновживані. Наприклад, аромат, гімназія, криза, ліцей, музей, педагог, телефон, фантастика, школа та ін. Наводимо одиниці синтаксису, у яких грецизми виконують роль головних і другорядних членів речень: Тут напрошується аналогія із «Подoliaнином» сучасним [5, с. 11]. Юні читачі бібліотеки нагадували присутнім про значення книг в житті людини [3, с. 6]. Попри свою ідеологію «Подoliaнин» досі залишається цінним джерелом інформації про події минулого [1, с. 11]. Згодом придбали духовий оркестр, який суттєво змінив обличчя школи [1, с. 15]. Іуда отримав ім'я Кіріак, і згодом був рукоположений в єпископа Іерусалимського [1, с. 26]. Він шукав себе, своє місце в цьому складному житті, де так обмаль добра, правди й так багато зла, підступності, брехливого цинізму [3, с. 3].

Вважаємо за доцільне навести кілька синтаксичних одиниць із газет Хмельниччини, у яких гармонійно функціонують слова різних мов: Економічний ефект ради бізнес-омбудсмена при Кабінеті міністрів, яка фінансується з іноземних джерел, за рік роботи, як він повідомив, становить понад 3,5 млрд. грн., а в його команді всього 15 фахівців [7]. Експерт EU-Project Дієго Канчан заявив, що Європейська комісія розглядатиме інвестиційні проекти, які відповідатимуть трьом параметрам — перспективні ідеї, технології, інновації [7]. Минулого тижня у Хмельницькому з'явилася перша заправка для електрокарів, за допомогою якої кожен щасливий власник транспорту майбутнього зможе безкоштовно підзарядити свою автівку [7]. Клієнти отримують доступ до багатьох сучасних банківських послуг: безкоштовного зарахування коштів, внесення комунальних платежів без черг, каналів дистанційного обслуговування WEB-банкінгу «Ощад24/7», кредитної лінії, сервісу «Мобільні заощадження», що передбачає отримання 9% у гривні на залишок коштів на рахунку, інструмента електронної ідентифікації OschadBank ID для отримання адміністративних послуг [7]. Вартість розваг в аквапарку варіюється у вихідні і будні, а також у ранішні та вечірні години [7]. На лінійці виступала шкільна агітбригада «Живчик», яка, до речі, є постійним учасником і навіть переможцем конкурсу-фестивалю «Молодь обирає здоров'я» [7]. Народний художній колектив України, ансамбль стилізованого бального танцю «Альборода» та народний колектив мажореток «Альфа» вразили танцювальною майстерністю та харизматичністю не лише Всеукраїнський конкурс «Епіцентр талантів», а й міжнародний «Golden Eurore – Весняна симфонія» [7]. У Палаці творчості дітей та юнацтва

відбувся брейн-ринг з правової тематики, в якому взяли участь вихованці прес-клубу «Юний журналіст» та лідери міського учнівського самоврядування [7]. Очевидно, вузькоспеціальні та загальнонавчальні, прості й складні за будовою слова іншомовного походження вільно сполучаються з іншими лексемами та виконують різноманітні синтаксичні ролі.

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволив зробити такі висновки: запозичення слів іншомовного походження – явище, що зазнає впливу внутрішньомовних та позамовних чинників; функціонування слів іншомовного походження у пресі розглядається під призмою різних наук таких, як: лексикологія, соціолінгвістика, пресолінгвістика, термінознавство та інші; вживання іншомовних лексичних одиниць на сторінках газет – суб'єктивна справа, яка залежить від журналістського бачення проблеми; у процесі освоєння нові терміни зазнають графічних, фонетичних, морфологічних та лексико-семантичних змін; мовні одиниці іншомовного походження входять до певних лексико-граматичних класів слів мови-реципієнта, тобто української мови, набувають у зв'язку з цим відповідних морфологічних і синтаксичних ознак; слова іншомовного походження включаються в лексико-семантичну систему української мови, встановлюють різноманітні зв'язки із питомими елементами словника, включаються в різноманітні ряди і ланцюги залежностей, що в різних напрямках перетинають словниковий склад мови; кожна іншомовна лексема повинна бути ґрунтовно проаналізована, що дасть можливість узагальнити і систематизувати інформацію про стан функціонування слів іншомовного походження у пресі певного регіону; слова іншомовного походження будуть одним із продуктивних способів розширення словникового складу української мови, коли їх вживання буде доцільним, виправданим, виваженим, вмотивованим та підпорядкованим законам української мови; дослідження іншомовних запозичень, безсумнівно, значною мірою сприяє розумінню міжкультурних контактів українського суспільства, а також процесу самоорганізації словникового складу української мови.

Висновки... Підсумовуючи, наголошуємо, що під час аналізу мовного матеріалу було визначено домінуючі характеристики слів іншомовного походження. Переважна частина слів іншомовного походження – загальнонавчальні, але існують вузькоспеціальні мовні одиниці, рідше – терміни-аббревіатури. За будовою переважають прості. За характером значення – повнозначні. Переважна більшість іншомовних запозичень вільно сполучається із лексемами українського походження.

У перспективі маємо намір дослідити спорідненість української мови із іншими слов'янськими мовами, їх взаємовплив.

Список використаних джерел і літератури:

1. Ділове місто : щотижнева газета. – Кам'янець-Подільський : вид-во «Ділове місто», 2010. – №40(360). – 30 с.
2. Кам'янець-Подільський вісник. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільська міська друкарня, 2010. – №39(1289). – 18 с.
3. Край Кам'янецький : регіональна газета. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільська міська друкарня, 2010. – №39(13662). – 14 с.
4. Мазурик Д. Нормативне оцінювання нових слів у сучасній українській мові / Д. Мазурик // Зб. пр. і матер. на пошану професора І. Ковалика. – Львів : Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2003. – С. 161–165.
5. Подолянин : приватна газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.podolyanin.com.ua.
6. Подолянин : приватна газета. – Кам'янець-Подільський: [б/в], 2010. – №39(1049). – 24 с.
7. Проскурів : газета Хмельницької міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.proskuriv.info/index.php/2010-12-21-12-53-44>
8. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 16–32.

References:

1. Dilove misto : shchotyzhneva hazeta. – Kamianets-Podilskiyi : vyd-vo «Dilove misto», 2010. – №40(360). – 30 s.
2. Kamianets-Podilskiyi visnyk. – Kamianets-Podilskiyi: Kamianets-Podilska miska drukarnia, 2010. – №39(1289). – 18 s.
3. Krai Kamianetskyi : rehionalna hazeta. – Kamianets-Podilskiyi : Kamianets-Podilska miska drukarnia, 2010. – №39(13662). – 14 s.
4. Mazuryk D. Normatyvne otsiniuvannia novykh sliv u suchasniy ukrainskiiy movi / D. Mazuryk // Zb. pr. i mater. na poshanu profesora I. Kovalyka. – Lviv : Lviv. nats. un-tu im. I. Franka, 2003. – S. 161–165.
5. Podolianyn : pryvatna hazeta [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.podolyanin.com.ua.
6. Podolianyn : pryvatna hazeta. – Kamianets-Podilskiyi: [b/v], 2010. – №39(1049). – 24 s.
7. Proskuriv : ghazeta Khmeljnycjkoji misjkoji rady [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.proskuriv.info/index.php/2010-12-21-12-53-44>

8. Selighej P. Shho nam robyty iz zapozychennjamy? / P. Selighej // *Ukrajinsjka mova.* – 2007. – №4. – S. 16–32.

Summary

Alina Kykylyk

***Functioning of Words of Foreign Origin
in the Newspapers of Khmelnytskyi Region***

Newspapers of Khmelnytskyi region, using different language tools, highlight important themes, give information, persuade, form the world outlook. Their ability to reach the widest and the most diverse audience gives the chance to enrich the vocabulary of every person. That is why the language of newspapers, particularly the newspapers of Khmelnytskyi region, is an important and actual problem of modern researches.

In the article, in accordance with the goals and objectives, the functioning of the words of foreign origin in the newspapers of Khmelnytskyi region is described; the materials concerning the use of the above-mentioned linguistic units in communicative purposes are offered; sociolinguistic, lexical, semasiological aspects of the functioning of words of foreign origin in newspaper publications are studied; the linguistic analysis of foreign language tokens is described in detail.

The materials and results of the scientific work can be used in the practice of teaching general and special courses on philology, sociolinguistics, terminology, linguistics of mass media, in seminars on the study of modern language situation in Khmelnytskyi region.

Key words: *newspapers of Khmelnytskyi region, linguistics of press, composition of vocabulary, words of foreign origin, Ukrainian language.*

Дата надходження статті: «06» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «29» вересня 2016 р.

УДК 801.8:930.2 «19/20»(09)

ВАЛЕНТИНА КРИЩУК,
кандидат філологічних наук
(м. Хмельницький)

Функціонування прецедентних феноменів в історичному дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ ст.

У статті розглянуто прецедентний текст на тлі історичного дискурсу, проаналізовано особливості його використання в текстах художньої історичної прози. Уточнено сутність поняття «дискурсивний маркер». Здійснено аналіз досліджень щодо функціонування прецедентних феноменів у дискурсах різних типів, їх особливостей. Розглянуто підходи дослідників до класифікації прецедентних феноменів. Прослідковано функціонування прецедентних феноменів у текстах історичної прози для характеристики оцінки. З'ясовано умови функціонування прецедентних феноменів в іронічному тексті. Зосереджено увагу на способах репрезентації прецедентних текстів в історичному дискурсі. На основі узагальнення дослідження визначено частоту вживання прецедентних феноменів у текстах історичної прози. На конкретних прикладах наведено одиниці прецедентних феноменів, які застосовуються в історичному дискурсі. Виявлено прецедентні релігійні назви оцінного характеру як самостійні дискурсивні маркери. Зроблено висновок про значення вживання прецедентних текстів у процесі мовлення.

Ключові слова: маркер, прецедентний феномен, прецедентний текст, прецедентні релігійні назви, історична художня проза, іронія.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Історичний дискурс має широкий діапазон виражальних можливостей передання оцінки. Використання прецедентних текстів дозволяє авторам досягнути різнопланових стилістичних ефектів. Текст – це матеріальне втілення проміжного ланцюжка оцінної інформації, до якого входить дискурсивний маркер.

Сучасні лінгвісти по-різному трактують поняття «дискурсивний маркер». На протигагу традиційному, «широкому» тлумаченні поняття як вставного слова/виразу, вигуку, модальної частки, дискурсивний маркер розуміють як одиницю мови, значення якої зводиться до реалізації когерентного зв'язку між певним висловом у дискурсі й попереднім(и) висловлюванням(и), тобто до зв'язку змісту тексту та

висловлювання. Маркер оцінки є групою слів з неповторними формальними і прагматичними особливостями, частотність яких доволі висока. Прецедентні тексти в історичній художній прозі виступають дискурсивними маркерами оцінки і є засобами репрезентації прецедентних феноменів.

Аналіз досліджень і публікацій... Поняття прецедентності зацікавило і українських, і зарубіжних мовознавців у другій половині ХХ століття: В. Красних, І. Захаренко, І. Сахарук, О. Найдюк та ін. Досліджуючи прецедентні феномени (далі – п. ф.) у дискурсах різних типів, дослідники виділи такі ознаки прецедентних феноменів: регулярна відтворюваність у мовленні і зрозумілість для представників певної спільноти.

О. Селіванова тлумачить прецедентний феномен як «компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані» і відносить п.ф. до сфери культурно-мовної компетенції. Розуміння текстів, що містять п.ф. ґрунтується на фонових та енциклопедичних знаннях адресатів [12].

В. Красних, досліджуючи п.ф., зазначав, що він має індивідуальний характер, відзначається емотивністю, образністю, пов'язаний з емоціями й оцінками – аксіологічний за природою, формується на базі сприйняття, має за першоджерело одиничний, унікальний феномен. Автор визначає національно-прецедентні феномени як мовні одиниці, які передають зміст, що є зрозумілим і важливим для певної національної спільноти [8].

М. Жинкін кваліфікував випадки вживання знаків, за якими стоїть культурно значима або енциклопедична інформація, як глибинні елементи змісту [2]. На думку В. Красних, знаки п.ф. характеризуються значним інформаційним обсягом, подібні до символів. Типами п.ф. є ім'я (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту), ситуація (значима подія, яка реально відбувалася в житті етносу й цивілізації); текст (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване механізмами інтертекстуальності) [9, с. 47–48].

Поняття прецедентного тексту розроблене в етнопсихолінгвістиці, лінгвокультурології, лінгвокраїнознавстві (Ю. Караулов, В. Красних, В. Костомаров, Ю. Сорокін, Д. Гудков та ін.). П.ф. можуть мати універсальний і національно-специфічний статус (прикладом першого є світові війни, політичні події, катаклізми; відомі усьому світові люди й герої творів, кінофільмів; твори скарбниці світової літератури тощо) [13, с. 492].

Аналізуючи прецедентні феномени вербалізовані у сучасній пресі Л. Ільченко виділяє такі типи п.ф.: 1) прецедентна ситуація; 2) прецедентний текст; 3) прецедентне ім'я; 4) прецедентне висловлення [3].

Погоджуємось із думкою Т. Кальченко, яка стверджує, що прецедентні феномени виконують об'єднувальну роль, впливають на визначення цінностей національної спільноти, утверджують людину як представника етносу [5].

Формулювання цілей статті... Прецедентні тексти як дискурсивні маркери оцінки широко використовуються в сучасному художньому дискурсі, зокрема й історичному, що й зумовлює актуальність дослідження. Метою нашої статті є дослідити прецедентний текст на тлі історичного дискурсу, з'ясувати особливості функціонування прецедентних текстів у дискурсі української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу... Прецедентні тексти виконують оцінну функцію, конкретизуючись у контексті творів. Це пояснюємо тим, що процес творення образу тісно пов'язаний зі співвідношенням денотативної та фонові інформації. Історико-філологічне тло, на якому відбувається опис, часто стає визначальним. У ньому переважає фонові інформація. За нашими дослідженнями частотність функціонування маркерів оцінки в українській історичній прозі становить 6,6 %.

Наведемо кілька прикладів прецедентних текстів у дискурсі української історичної прози, що репрезентують:

– риси характеру: «Скажемо просто й без претензій: друг, товариш і брат. Всі мені стали друзі, товариші й брати: і Держикрай, і товариш Книш, і доцент Крижень, надто ж доцент Крижень, добрий, безкорисливий, трохи занудливий, зрештою, наш доцент, який не тільки вчив нас, а ще й добирав для нас гарних дівчат, щоразу вважаючи, що обирає для самого себе. Але ніколи не впадав у відчай. Вічна бадьорість духу. «Если к другому уходит невеста, то неизвестно, кому повезло». Він легко згоджувався, щоб Валерія теж пішла... «Я від діда втік, я від баби втік, і від тебе втечу... По засіку метений і на яйцях спечений...» не втечеш!» (П. Загребельний. Переходимо до любові, 194).

Автор описує позитивні риси героя, використовуючи пояснення окремих з них через прецедентний текст. Водночас це є і рядки пісні «Если к другому уходит невеста, то неизвестно, кому повезло» (Рула – фінська народна пісня, російський текст В. Войновича, обробка О. Фельцмана); і текст казки про колобка, і слова, подібні до виступу по радіо Голови Державного Комітету Оборони Й. Сталіна 3 липня 1941

року – перше звернення голови Уряду СРСР Й. Сталіна до радянського народу після початку війни. Текст виступу був видрукуваний у газеті «Правда» від 3 липня 1941 року. Виступ розпочинався словами: *«Товариші! Громадяни! Брати і сестри! Бійці нашої армії і флоту! До Вас звертаюся я, друзі мої!»*.

Ю. Мушкетик за допомогою прецедентного висловлювання передає позитивну рису характеру персонажа, який не хоче вирізнятися у колі вчених, сперечатися з ними, видаючи із себе простака, прикривається Сократовим: *«Я знаю тільки те, що нічого не знаю»* (Ю. Мушкетик. У пастці, 11).

– *опис зовнішності* (портрет, позитивна оцінка): *«Справді, обоє були паровані. Як горнятка мальовані: невисокі, але стрункі, гарно вироблені, по-балканськи кучеряві, кароокі, чорнобриві, схожі між собою, як брат і сестра...»* (В. Кожелянко. Діти застою, 56) – слова з пісні, яка описує красиву пару.

– *учинки* (позитивна з позиції автора характеристика): *«Рубікон я перейшов: став по лівому боці барикад, наготовлений і готовий уже посвятити себе справі українського державотворення літературними засобами»* (Р. Іваничук. Благослови, душе моя, Господа..., 130). Перейти Рубікон означає зробити безповоротний крок, рішучий вчинок. В оповіданнях Плутарха, Светонія та інших античних авторів зазначається, що в 49 р. до н.е. Юлій Цезар, порушивши заборону римського сенату, перейшов зі своїми військами річку Рубікон, що відокремлювала Умбрію від Північної Італії. Після цього почалася громадянська війна, в ході якої Цезар оволодів Римом [10].

– *кольоролексеми* (у переносному значенні): *«Може, зчорніло сонце і голубе грецьке небо зникло, як звинутий лист? Аби ж то! Все залишалось без змін, вічний Акрополь вічно білів у голубому небі (білий кам'яний парус у небесному океані вічності, як сказали б оті дурні поети!), а по вулицях Афін вицокували ковани німецькі чоботи»* (П. Загребельний. Добрий диявол, 63). Імплікаційне оцінне порівняння кольорів та зведення їх до чорного кольору – кольору горя.

Простежуємо функціонування п.ф. у текстах історичної прози для характеристики оцінного ставлення героїв до течій в політичній системі (негативна, дещо іронічна): *«Пане полковнику, наші північні сусіди дуже люблять хизуватися таким модним терміном, як інтернаціоналізм. – Як-як (перебив мене полковник Гуляницький) – interregnum, коли старий король вмер, а нового ще не обрали?»* (В. Кожелянко. Конотоп, 30); *«– Я хочу врятувати честь моєї вітцівщини, честь України. Хтось мусть стати ідеалом національної чесності. Я спробую, і напевне, не одна я така... Може,*

моя віра у вільну Україну, яка наснажувала колись гетьмана, надихне людей на переможну битву» (Р. Іваничук. Мальви, 88); *«Партія говорить «нужно», комсомол відповідає єсть! – Іншо»* (Ю. Мушкетик. У пастці, 14); *«... ми завжди будемо ходити із закованими рукавами»* (Р. Іваничук. Благослови, душе моя, Господа..., 248); *« У наших урядників, костиль їм у гузно, сім п'ятниць на тиждень!»* (В. Шкляр. Чорний ворон, 158).

Негативна характеристика надана в дещо прихованій формі, оскільки в нашому прикладі завдяки іронії явище інтернаціоналізму береться під сумнів, створюється «іронічний смисл», під яким розуміємо зміст, який прямо протилежний буквальному [11, с. 5]. Ословлений він за допомогою введення прецедентного тексту.

О. Калита, описуючи іронію як семантичний механізм формування художнього тексту, зазначає, що іронія виконує, крім інших, емоційно-оцінну функцію – «засобами іронії автор висловлювання дає оцінку подіям, фактам, явищам, уникаючи при цьому категоричної і прямої їх оцінки з метою запобігання конфлікту...» [4, с. 72].

Вибір прецедентного тексту, за допомогою якого автор досягає певної оцінної мети, зумовлюється ціннісними потенціалами героїв художнього твору, автора, читача, моральними та соціальними обмеженнями, соціальним статусом героїв та автора тексту. Іронія в таких текстах визначає ціннісну орієнтацію й одночасно надає текстові інтелектуалізму. Ось як зображує негативне ставлення до радянського ладу мешканців Буковини за допомогою прецедентних вкраплень В. Кожелянко: *«Якщо ми, кілька джерелівських парубків, дехто в сардаку поверх джинсового шмаття, сидимо в барі і п'ємо по-європейськи (без закуски); якщо хтось із нас читає на вухо своїй коханій (на сьогоднішній вечір): «Яблука досіли, яблука червоні! Ми з тобою йдемо стежкою в саду. Ти мене, кохана, проведеш до поля, я піду – і, може, більше не прийду»; якщо йдучи додому, ми співаємо крамольні «Туман яром», а не лояльної «Шумел камиш», і якщо, геть утративши обачність, заводимо давньої маршової «Як австрійці наступали, да гей! А кацани утікали, да гей!» із приспівом: «Право, ліво, щоб серце не боліло, да гей!», а далі: «Ой ти, Сталін, курвий сину, що ти зробив з Буковинов, да гей!», то чим це може зашкодити радянській владі на Україні!? Такий комуністичний, такий електрофікований! Такий за народ»* (В. Кожелянко. Діти застою, 79).

Релігійні лексеми та слова також постійно вживаються в художньому дискурсі, в тому числі й історичному. Подибуємо такі роздуми: «Спостереження над матеріалом показали, що дібрані

прецедентні релігійні назви як самостійні одиниці чи в складі фразеологізмів цілком слушно досліджувати як дискурсивні маркери, оскільки, реалізуючись у художньому дискурсі, вони виявляють риси, передбачені визначенням цього класу мовних утворень» [1], а саме: передають процес взаєморозуміння мовців (виявляють ставлення мовця до висловленого, почутого чи побаченого).

Прецедентні релігійні назви оцінного характеру як самостійні дискурсивні маркери граматично належать до вторинних вигуків відіменникового походження, які ще раз доводять мовленнєвий характер вигуків як специфічних мовних знаків. Основне значення: створення оцінної інтонації як рамки, в яку вкладається речення. Наприклад, вираження оцінки самому собі, яка передбачає занурення в щось погане, недобре: «– **Боже, Боже**, – зашепотіла вона. – *Хіба можна в череві апокаліптичного звіра, в пеклі цього світу залишитися чистим*» (В. Шевчук. У череві апокаліптичного звіра, 35), або полегшення від позитивного завершення складної справи: «**Слава Господу Всевишньому**, з цим уже покінчено, після підписання вересня минулого року у Гадячі трактату з гетьманом Яном Виговським, територіальну цілісність Речі Посполитої відновлено». (В. Кожелянко. Конотоп, 95). Власне оцінювальними функціями є інтерпретація та оцінювання мовцями одного із чинників: «*Я подивився на нього спокійно і сказав словами апостола Петра, мовленими римлянам: – Коли Божя правда через мою неправду збільшилася на славу йому, пощо судити ще й мене як грішника?*» (В. Шевчук. У череві апокаліптичного звіра, 110); ставлення до отриманої інформації (схвалення або заперечення): «– **Господь з тобов, Васильку**, – *Альциуллерка навіть не подумала збиратися в село, натомість теж сіла до столу і потягнулася до штофа з самогонкою, – подивись, яка негода надворі, хочеш, аби мене грім убив?*» (В. Кожелянко. Діти застою, 214); або ж: «*Людинюк аж охрінів від такої «соівстики»: – Господь з вами, пане Чарвак, про яку країну рівних можливостей ви триндите, про есересер чи Америку?*» (В. Кожелянко. Діти застою, 228).

Окремі висловлювання, вжиті в діалогах героя, допомагають скласти оцінну думку про нього. У В. Шевчука людина, якій погано, у якій поселяється звір, прагне поговорити з іншою. Ось опис зі знаком «мінус» такого героя: «*Здавалося Григорію, що й день ніби померк, а може, від людини, що безмовно й понуро крокувала поруч, відходило якесь темне світло, бо є і такі люди в цьому світі – назагал тихі, нікому не чинять ані добра, ані лиха, але від них хвилями плинуть темні хвилі і все навкруги померкає, навіть коли вони не*

вдягають темної одежі» (В. Шевчук. У череві апокаліптичного звіра, 174). Позитивним же є інший герой, антипод попереднього. Його найкращі риси, зокрема розум, автор описує, використовуючи прецедентний релігійний текст: «**Але Бог з тобою, Мисаїле, – гаряче озвався Сковорода. – З чого міг пізнати мою мудрість, добре мене не знаючи? Та й де межа між розумом та глупотою? Чи ж забув, що про те говорив апостол Павло: «Я погублю премудрих, а розумних відкину!» Пам'ятаєш? «Де мудрий? Де книжник? Де досліджував віку цього? Хіба Бог мудрість світу цього не змінив на глупоту?»** (В. Шевчук. У череві апокаліптичного звіра, 174). Павло – один із апостолів. А. Коваль пише: «Він не знав Ісуса, не належав до його дванадцяти учнів. Але церква прирівняла Павла до них, назвавши його «першопрестольним апостолом», і поставила зразу ж після апостола Петра – за великі заслуги перед нею... Апостол Павло – автор 14 послань, які входять до Нового Завіту» [6, с. 180, 183].

Поява прецедентних імен, що апелюють до інших художніх текстів, а не до об'єктивної дійсності, як, наприклад, у випадку історичних осіб та фактів, зумовлена зануренням тексту в інтертекстуальний простір [7, с. 70]. Наприклад, звертання до героя Григорія Андрійовича Полетики Кирила Розумовського: «*Ви перекладали колись працю Ксенофонта про виправдання Сократа перед суддями. Скажіть-но, чи визнаєте ви за філософом рацію у тій його тезі, де він твердить, що ніби талант завжди йде в парі з чесністю?*» (Р. Іваничук. Журавлиний крик, 109).

Висновки... Наявність тексту у прагматиконі особистості, частотність його використання у мовленні залежить від системи знань про світ та образ світу, яка реалізується в етнокультурні, реалізація ж когнітивної функції мови здійснюється шляхом передання через мову текстової (прецедентної) інформації, накопиченої автохтонною культурою про довідля, тобто соціологічними чинниками. Оцінне вживання прецедентних текстів має завдання прагматичне і лінгвокогнітивне, оскільки спілкування особистості відбувається в процесі мовлення. Якщо мовленнєвому репертуару особистості притаманні прецедентні тексти, то це дає змогу робити висновки про її особистісні якості, оскільки використання прецедентних текстів у мовленнєвому спілкуванні співвідноситься із сукупним знанням представників певної етнокультури.

Список використаних джерел і літератури:

1. Берестова А. А. Прецедентні релігійні назви і прецедентні тексти з релігійним компонентом як дискурсивні маркери (на матеріалі

сучасної української художньої прози) [Електронний ресурс] / А. А. Берестова. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2014/pretsedentni-relihijni-nazvy-i-pretsedentni-teksty-z-relihijnym-komponentom-yak-dyskursyvni-markery-na-materiali-suchasnoji-ukrajinskoji-hudozhnoji-prozy/>.

2. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 157 с.

3. Ільченко О. А. Прецедентність як ознака текстів сучасної преси (на матеріалі метафоричних словосполучень) / О. А. Ільченко // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2012. – Вип. 34. – С. 97–100.

4. Калита О. М. Лінгвістична сутність іронії та семантичні механізми формування іронічного смислу / О. М. Калита // Українська мова. – 2006. – № 2. – С. 67–74.

5. Кальченко Т. Ю. Національно-прецедентні феномени в поетичних текстах В. Герасим'юка: вербалізація елементів національної когнітивної бази / Т. Ю. Кальченко // Наукові записки. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Т. 164. – С. 52–54.

6. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 309 с.

7. Кондратенко Н. В. Інтертекстуальна номінація в модерністському та постмодерністському художньому тексті / Н. В. Кондратенко // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Сер. : Філологія, 2013. – Т. 18, вип. 2. – С. 69–74.

8. Красных В. В. Грамматика лингвокультуры: определение некоторых базовых понятий / В. В. Красных // Мова і культура : наук. журн. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12, Т. IV (129). – С. 62–69.

9. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология : курс лекц. / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

10. Перейти Рубікон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/33/53407/33041.html>.

11. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К., 1989. – 128 с.

12. Селіванова О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) / О. Селіванова // Філологічні студії. – Харків, 2009. – С. 129–139.

13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

References:

1. Berestova A. A. Pretsedentni relihiini nazvy i pretsedentni teksty z relihiinym komponentom yak dyskursyvni markery (na materialy suchasnoi ukrainskoi khudozhnoi prozy) [Electronic resource]. Mode of access : <http://naub.ua.edu.ua/2014/pretsedentni-relihijni-nazvy-i-pretsedentni-teksty-z-relihiinym-komponentom-yak-dyskursyvni-markery-na-materiali-suchasnoji-ukrajinskoji-hudozhnoji-prozy/>.
2. Zhinkin N. Y. Rech kak provodnik informatsii. Moskva, Nauka, 1982, 157 s.
3. Ilchenko O. A. Pretsedentnist yak oznaka tekstiv suchasnoi presy (na materialy metaforychnykh slovospoluchen). *Linhvistychni doslidzhennia*, 2012, Vyp. 34, ss. 97–100.
4. Kalyta O. M. Linhvistychna sutnist ironii ta semantychni mekhanizmy formuvannia ironichnoho smyslu. *Ukrainska mova*, 2006, Vyp. 2, ss. 67–74.
5. Kalchenko T. Yu. Natsionalno-pretsedentni fenomeny v poetychnykh tekstakh V. Herasymiuka: verbalizatsiia elementiv natsionalnoi kohnityvnoi bazy. *Naukovi zapysky (Filolohichni nauky)*, 2014, vyp. 164, ss. 52–54.
6. Koval A. P. Spochatku bulo Slovo: Krylati vyslovy bibliinoho pokhodzhennia v ukrayinskii movi. Kyiv, Lybid, 2001, 309 s.
7. Kondratenko N. V. Intertekstualna nominatsiia v modernistskomu ta postmodernistskomu khudozhniomu teksti. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnikova (Filolohiia)*, 2013, vyp. 18, part 2, ss. 69–74.
8. Krasnykh V. V. Grammatika lingvokultury: opredeleniye nekotorykh bazovykh poniatii. *Mova i kultura*, Kyiv, 2009, Vyp. 12, T. IV (129), ss. 62–69.
9. Krasnykh V. V. Etnopsikholingvistika i lingvokulturologiia. Moskva, Hnozys, 2002, 284 s.
10. Pereity Rubikon [Electronic resource]. Mode of access : <http://slovopedia.org.ua/33/53407/33041.html>.
11. Pokhodnia S. Y. Yazykovyie vidy i sredstva realizatsii ironii. Kyiv, 1989, 128 s.
12. Selivanova O. Pretsedentna motyvatsiia nominatyvnykh odyntys (na materialy ukrainskoi movy), *Filolohichni studii*, Kharkiv, 2009, ss. 129–139.
13. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy i problemy. Poltava, Dovkillia-K, 2008, 712 s.

Summary

Valentyna Kryshchuk

Functioning of Precedent Phenomena in Historical Discourse at the End of XX – Beginning of XXI Century

The precedent text on the background of historical discourse has been studied in the article; the peculiarities of its use in the texts of art historical prose have been analyzed. The essence of the concept «discourse marker» has been specified. The analysis of the researches as for the functioning of the precedent phenomena in the discourses of different types, their peculiarities has been conducted. The researchers' approaches to the classification of the precedent phenomena have been examined. The functioning of the precedent phenomena in the texts of historical prose for the characteristic of evaluation has been traced. The conditions of functioning of the precedent phenomena in an ironic text have been made clear. The attention is concentrated on the ways of representing precedent texts in historical discourse. On the basis of generalization of the study the frequency of use of precedent phenomena in the texts of historical prose has been made. By the specific examples the units of precedent phenomena, which are used in historical discourse have been offered. The precedent religious names of evaluative character as independent discourse markers have been found out. The conclusion about the importance of using precedent texts in the process of speaking has been made.

Key words: *marker, precedent phenomenon, precedent text, precedent religious names, historic artistic prose, irony.*

Дата надходження статті: «27» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 811.161

ТРИНА МІЩИНСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

Особливості перекладу соціально-маркованої лексики в медіа-дискурсі

У статті розглянуто особливості застосування соціально-маркованої лексики в медіа-дискурсі. Виявлено чинники введення соціально-маркованої лексики до медіа-дискурсу. Зосереджено увагу на доборі лексичного матеріалу до медіа-дискурсу. Визначені причини включення соціально-маркованої лексики до медіа-дискурсу. На конкретних прикладах наведено одиниці сленгу, які застосовуються в медіа-дискурсі. Враховано чинники виникнення й застосування сленгу та професійного жаргону в медіа-дискурсі. Зазначені способи утворення сленгу: афіксація, словоскладення, скорочення та функціональний зсув. Встановлено конкретні групи людей, на які спрямовано застосування сленгу та професійного жаргону в медіа-дискурсі. Зроблено висновок про застосування соціально-маркованої лексики як засобу ідентифікації певного класу чи соціальної групи. Зосереджено увагу на труднощах, які виникають при перекладі соціально-маркованої лексики. З'ясовано способи перекладу соціально-маркованої лексики, а саме переклад за допомогою аналогу, описовий переклад та дослівний переклад. На основі узагальнення визначено методи, за допомогою яких перекладається соціально-маркована лексика в медіа-дискурсі, а саме метод кальки, метод напівкальки, метод фонетичної мімікрії, переклад з використанням стандартної лексики в особливому значенні, переклад з використанням сленгу інших професійних груп.

Ключові слова: соціально-маркована лексика, медіа-дискурс, соціальні групи, сленг, професійна жаргонна лексика.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Широке застосування всесвітньої мережі Інтернет сприяло розвитку комунікації в усіх сферах суспільного життя, зокрема – в медіа-дискурсі. Згідно з існуючими в сучасній лінгвістиці підходами, медіа-дискурс – це специфічний мовленнєво-мисленнєвий вид діяльності, характерний виключно для інформаційного мас-медійного простору, який реалізується в медіа просторі і продукується ЗМІ [4, с. 16].

Аналіз досліджень і публікацій... Особливості медіа-дискурсу висвітлювалися в працях вітчизняних та зарубіжних науковців В. Костомарова, М. Желтухіної, О. Суської, А. Белла, М. Монтгомері, Н. Фейрклафа, Р. Фаулера та ін.

Оскільки медіа-дискурс – це провідний тип дискурсу, який проникає у всі типи інституціонального та повсякденного спілкування, його характерними ознаками є групова співвіднесеність (адресант поділяє погляди своєї групи); публічність (орієнтованість на масового адресанта); дієсна орієнтованість (створення протиріччя з наступною дискусією); інсценування і масова спрямованість (вплив на кілька груп одночасно) [1, с. 27–40]. Отже, медіа-дискурс спрямований на певні групи людей у соціумі і має свої правила та засоби передачі інформації цим групам людей.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є висвітлення особливостей соціально маркованої лексики, яка використовується в медіа-дискурсі, і способів її перекладу на українську мову.

Виклад основного матеріалу... Орієнтація на певні соціальні групи у суспільстві передбачає добір конкретних мовних засобів, а саме – мовних одиниць. Існує ряд прийомів, які застосовуються авторами при створенні медіа тексту – повідомлення, викладеного у будь-якому жанрі медіа (газетній статті, телепередачі, відео кліпі, фільмі тощо). Наприклад, автори застосовують певні часові форми. «Часова форма Past Simple зазвичай передає головну сюжетну лінію, або виступає на першому плані тексту. На противагу їй, інші часові форми передають події заднього плану» [5, с. 221]. Іншим засобом, яким користуються автори, є модальність. Такі слова й вирази, як *may, might, could, will, must, undoubtedly, it seems to me, it's possible that*, передають певний ступінь впевненості чи авторитетності, тим самим викликаючи певне ставлення до викладеного матеріалу.

Окрім того, «вибір певної мовної одиниці, граматичної форми або конструкції не лише свідчить про мовний стан, мовні уподобання та звички окремих людей, але й сигніфікує про мовні навички окремих класів і соціальних груп, тобто усього суспільства певного історичного періоду» [6, с. 220]. Яскравим прикладом такого добору лексичного матеріалу є введення соціально-маркованої лексики до медіа-дискурсу. Лексика розглядається як соціально маркована «за ознакою віднесеності лексичних одиниць до словникового запасу певних соціальних груп людей» [3, с. 8]. Застосування сленгу в медіа-дискурсі стало можливим завдяки зміні соціально-психологічних умов, коли одиниці сленгу змінюють значення та переходять у загальне вживання, стають частиною стандартної мови або продовжують своє

функціонування як сленг в певних секторах суспільства. Деякі одиниці сленгу поступово втрачають «пікантне» значення. Наприклад, такі слова як «funk», «shag», «spunk», які колись вважалися надто расистськими, зараз цілком відкрито застосовуються в кіно та телешоу. Деякі сленгізми існують століттями, як «booze», що означає «алкогольний напій», який у вжитку з XVII століття.

Найефективніші та найдовше вживані одиниці сленгу часто функціонують на складнішому соціолінгвістичному рівні комунікації, котрий загалом виявляє додаткову інформацію стосовно мети висловлювання, користувача даної одиниці сленгу і соціальне тло, на фоні якого застосовується цей термін. Деякі сленгізми продовжують існувати в прихованому стані, доки увійдуть в загальний обіг в суспільному житті. Одна і та сама одиниця сленгу може мати діаметрально протилежні значення, якщо вона використовується різними соціальними групами. Сленг також виступає як засіб ідентифікації певного класу чи соціальної групи.

Важливість окремих одиниць сленгу визначається тим, що в стандартній мові не існує слів з абсолютно ідентичним їм значенням, наприклад, таких як «geek», «nerd», «soap opera» тощо. Отже, цілком природно, що вони з'являються в медіа-дискурсі, наприклад, в назвах статей та рубрик «The war nerd», «Best nerdy articles», «Rainn Wilson on growing up geeky», «Geek squad's guide to Google cardboard», «How soap operas changed the world», «Soap opera' love isn't true love, pope says».

Причини, з яких виникає і застосовується сленг, є чисельними. Лексикограф сленгу Е. Партрідж у своїй книзі «Slang: Today and Yesterday», перше видання якої з'явилося в 1933 році, навів низку причин застосування сленгу. Серед них згадуються такі, як:

- вправління в дотепності чи в гуморі;
- можливість вирізнитися, проявити новизну;
- спосіб уникнути кліше або спосіб бути лаконічним;
- можливість збагатити мову;
- можливість надати ваги, конкретності чомусь абстрактному, приземленості – чомусь ідеалістичному, доречності – чомусь віддаленому;
- метод навчити когось бути дотепним, або додати додаткового значення чомусь, відмовити у чомусь;
- спосіб применшити, розвіяти урочистість, помпезність, надмірну серйозність розмови (чи письмового тексту);
- засіб пом'якшити трагедію, «прикрасити» невідворотність смерті чи божевілля або замаскувати огидність очевидно негідних вчинків

(зради, невдячності) і таким чином надати можливість як тому, хто вживає сленгізм, так і адресату «переварити» факти;

– можливість звертатися в усній та письмовій формі так, щоб було зрозуміло тим, хто знаходиться на щабель нижче, і водночас, щоб це розрадило вищу по положенню публіку; або просто можливість підтримувати розмовний рівень з аудиторією;

– спосіб полегшити спілкування;

– спосіб викликати відчуття товариськості. яке матиме тривалий ефект;

– можливість показати свою належність до певної школи, ремесла, професії, мистецького чи інтелектуального кола чи соціального класу з метою встановлення контакту або для того, щоб показати свою обізнаність;

– можливість показати чиясь необізнаність;

– спосіб підтримання секретності (застосовується дітьми, студентами, коханцями, членами секретних політичних організацій, злочинцями чи ув'язненими) [9, с. 6–7].

При розгляді сленгу як соціально-маркованої лексики в медіа-дискурсі можна зазначити, що автори застосовують одиниці сленгу з метою заниження стилю формальної або серйозної промови чи письмового тексту щоб досягти ефекту товариськості з аудиторією, для якої ці слова та вирази зрозумілі. Інколи одиниці сленгу вживаються замість загальноприйнятних термінів, щоб уникнути незручності, яку може викликати загальноприйнятний термін [8, с. 53].

В медіа-дискурсі сленг більшою мірою відображений в лексичному складі мови, ніж у фонологічному чи синтаксичному компонентах. Одиниці сленгу вписуються у встановлені синтаксичні зразки. Вони утворюються тими самими продуктивними способами, що й інші мовні одиниці, такими як афіксація, словоскладення, скорочення та функціональний зсув. Однак, якщо розглядати застосування сленгу в таких різновидах медіа-дискурсу, як ток-шоу чи кінофільми, слід зважати і на мову тіла та інтонацію, які є важливими індикаторами певної фрази чи слова як одиниці сленгу, хоча їх не можна передати при перекладі.

Сленг і жаргон широко застосовуються для підсилення у членів певної соціальної групи відчуття свої ідентичності та належності до цієї групи. Деякі групи, діяльність яких пов'язана з мережевою роботою, особливо активні у створенні сленгу. Наприклад, Leet (Leetspeak чи «1337») був на початку створення популярним лише серед певних користувачів Інтернету (netheads), таких як так звані комп'ютерні хакери чи он-лайн відео геймери. Leet (також відомий як «leet») – це

альтернативний алфавіт англійської мови. Цей алфавіт існує у формі символічного письма. Однак, протягом 1990-х років та на початку ХХІ століття Leet зайняв більш звичне місце в Інтернеті і зараз поширений за межами інтернет-комунікації і в розмовній мові.

Особливої уваги вимагають труднощі, які виникають при перекладі соціально-маркованої лексики. Переклад такої лексики передбачає сформованість у перекладача соціокультурної компетенції, оскільки він вимагає знань культури англійських країн, уявлення про особливості мовленнєвої та не мовленнєвої поведінки носіїв мови, наявності фонових знань в різних галузях, зокрема – знань термінології.

На думку вітчизняних фахівців, яку підтверджує дане дослідження, найбільш поширеною групою соціально-маркованої лексики в медіа-дискурсі є професіоналізми, або жаргонна лексика, та сленг. Причини застосування одиниць сленгу були розглянуті вище. Жаргонна лексика «в умовах телекомунікаційного, політичного та бізнес середовища використовується з метою спростити процес передачі інформації та для того, щоб економити час, так як професіоналізми різних середовищ добре відомі представникам тих чи інших професій і не потребують додаткового пояснення» [2, с. 60].

Найбільш поширеними способами перекладу соціально-маркованої лексики вважаються переклад за допомогою аналогу, описовий переклад та дослівний переклад. Наприклад, вищезгадані «nerd», «geek» та «soar orega» перекладаються як «розумник, зануда» (описовий переклад з негативною конотацією), «комп'ютерник», «мильна опера» (дослівний переклад).

На особливу увагу заслуговує переклад комп'ютерного сленгу. Основними способами перекладу комп'ютерного сленгу дослідники вважають кальку (повне запозичення), напівкальку (запозичення основи), фонетичну мімікрію, переклад: а) з використанням стандартної лексики в особливому значенні; б) з використанням сленгу інших професійних груп [7, с. 160]. Наприклад, такі лексичні одиниці як «device», «message» перекладаються як «девайс», «меседж» (калька).

Іноді переклад англійського терміна на українську мову вимагає підпорядкування його нормам правопису та граматики української мови, як наприклад в словах «CD-ROM», яке перекладається як «сідіромка», «to connect» – перекладається як «коннектити» (зв'язувати).

Метод фонетичної мімікрії, заснований на фонетичному збігу семантично несхожих загальноживаних слів і англійських комп'ютерних термінів. За допомогою цього методу перекладаються такі слова, як «button» – «батон», «shareware» – «шаровари» [7, с. 161].

Таким чином, медіа-дискурс спрямований на певні групи людей у соціумі і має притаманні йому правила та засоби передачі інформації цим групам людей. Застосування соціально-маркованої лексики, зокрема сленгу в медіа-дискурсі стало можливим завдяки зміні соціально-психологічних умов, коли одиниці сленгу змінюють значення та переходять у загальне вживання, стають частиною стандартної мови або продовжують своє функціонування як сленг в певних секторах суспільства. Жаргонна лексика використовується в медіа-дискурсі для того, щоб спростити процес передачі інформації та зекономити час, оскільки вона широко відома представникам певних професій. Орієнтація засобів масової інформації на певні соціальні групи у суспільстві передбачає добір конкретних мовних засобів, а саме – соціально-маркованої лексики для застосування у медіа-дискурсі.

Список використаних джерел і літератури:

1. Желтухина М. Р. О содержании дискурса масс-медиа / М. Р. Желтухина // Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – №11 (128), Ч. 1. – С.27-40.
2. Зірка В. В., Зінукова Н. В. Функції соціолектів у сучасному недійному дискурсі: питання перекладу / В. В. Зірка, Н. Ф. Зінукова // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи, 2014. – С. 54-61.
3. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонування маркованої лексики: автореф. дис.канд. філол. наук : 10.02.01 / Кабиш О. О. ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 21 с.
4. Кожемякин Е. А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования / Е. А. Кожемякин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2010. – №2(73). – Вып. 11. – С. 13-21.
5. Міщинська І В. Критичний аналіз дискурсу матеріалів преси / І. В. Міщинська // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць. Вип. 32. – К. : Університет «Україна», 2015. – С. 218-227.
6. Суська О. О. Слово. Символ. Текст / О. О. Суська; [под ред. Е. С. Снитко и проф. Л. П. Дяченко]. – К., 2006. – С. 211-226.
7. Ярощук Л. Комп'ютерний сленг як форма молодіжного спілкування / Л. Ярощук // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. – 2012. №1. – С. 156-164.
8. Dumas B. K. and Lighter J. Is Slang a word for linguists? / B. K. Dumas and J. Lighter // American Speech. – 1978. №53. – P. 5-17.
9. Partridge E. Slang Today and Yesterday / E. Partridge. – London : Routledge and Kegan Paul, 1972 [First published 1933]. – 484 p.

References:

1. Zheltukhina M. R. O sodержanii diskursa mass-mediya / M. R. Zheltukhina // Visnyk Luhanskoho pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – Luhansk, 2007. – №11 (128), Ch. 1. – ss.27-40.
2. Zirka V. V., Zinukova N. V. Funktsii sotsiolektiv u suchasnomu nediiinomu dyskursi: pytannia perekladu / V. V. Zirka, N. F. Zinukova // Lihvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy, 2014. – ss. 54-61.
3. Kabysh O. O. Zminy v semantychnii strukturi ta funktsionuvannia markovanoi leksyky: avtoref. dys..kand. filol. nauk : 10.02.01 / Kabysh O. O. ; Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova. – K., 2007. – 21 s.
4. Kozhemiakin E. A. Massovaia komunikatsiia v mediadiskurs: k metodologii issledovaniya / E. A. Kozhemiakin // Nauchnyie vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2010. – №2(73). – №. 11. – ss. 13-21.
5. Mishchynska I V. Krytychnyi analiz dyskursu materialiv presy / I. V. Mishchynska // Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh: zb. nauk. prats. Vyp. 32. – K. : Universytet «Ukraina», 2015. – ss. 218-227.
6. Susska O. O. Slovo. Symvol. Tekst / O. O. Susska; [pod red. E. S. Snytko y prof. L. P. Diachenko]. – K., 2006. – ss. 211-226.
7. Yaroshchuk L. Kompiuternyi slenkh yak forma molodizhnoho spilkuvannia / L. Yaroshchuk // Aktualni problemy romano-hermanskoi filolohii ta prykladnoi lihvistyky. – 2012. №1. – ss. 156-164.
8. Dumas B. K. and Lighter J. Is Slang a word for linguists? / B. K. Dumas and J. Lighter // American Speech. – 1978. №53. – R. 5-17.
9. Partridge E. Slang Today and Yesterday / E. Partridge. – London : Routledge and Kegan Paul, 1972 [First published 1933]. – 484 p.

Summary

Iryna Mishchynska

Peculiarities of Translating Socially-Marked Vocabulary in Media-Discourse

The article presents peculiar features of socially-marked vocabulary in media-discourse. The author discloses reasons for applying socially-marked vocabulary in media-discourse. Principles of selecting vocabulary for media-discourse are highlighted in the article. Reasons for including socially-marked vocabulary in media-discourse are determined. Certain examples of slang units used in media-discourse are presented in the article. The author views reasons for introducing slang units into media-discourse. The main ways of forming slang units are mentioned, such as affixation, word-building, shortening and functional shift. The author points to groups of

people being the object of socially-marked vocabulary usage in media-discourse. Socially-marked vocabulary is viewed as a means of identifying certain classes or social groups. Special emphasis is given to difficulties in the process of socially-marked vocabulary translation. The main ways of translating socially-marked vocabulary are translation by analogues, descriptive translation, and word-for-word translation. Methods of translating socially-marked vocabulary in media-discourse are: calque, half-calque, the method of phonetic mimicry, translation of standard vocabulary in special meaning, and translation of other professional groups slang units.

Key words: *socially-marked vocabulary, media-discourse, social groups, slang, professional jargon vocabulary.*

Дата надходження статті: «30» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «27» жовтня 2016 р.

УДК 811.112.2'42

ТЕТЯНА ПЕШКОВА,

кандидат філологічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

Комунікативні особливості креалізованого тексту

(на матеріалі німецькомовних музичних кліпів)

У статті проаналізовано особливості формування німецькомовного кліпу, розглянуті компоненти та чинники, які впливають на сприйняття. Кліп розглядається не як універсальний, а як унікальний тип комунікаційного процесу. З'ясовано, що візуальний та звуковий компоненти підсилюють вербальний і впливають на нього образом, а не фактом, й у такий спосіб активізують його образне сприйняття, відтак формують комунікативний акт відповідь. У процесі дослідження виявлено, що в креалізованому текстовому комплексі музичного кліпу обидва компоненти (вербальний та зображальний) можуть виступати і як самостійні носії інформації про зміст пісні, і як взаємопов'язані, при цьому вербальний компонент кліпу не залежить від зображального, бо він має здібність функціонувати самостійно.

Ключові слова: *паралінгвістика, креалізований текст, комунікативний акт, суспільна комунікація, вербальний, візуальний та звуковий компоненти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Розвиток комп'ютерної лінгвістики, комунікативної лінгвістики та лінгвістики тексту визначив проблему дослідження паралінгвістичних засобів тексту. Вирішення цієї проблеми передбачає встановлення номенклатури паралінгвістичних засобів у тексті, визначення їхньої ролі в організації тексту та його типоутворенні, у формуванні комунікативно-прагматичного аспекту тексту. Зрозуміло, що паралінгвістичний аспект є цікавим для прагмалінгвістики тільки в поєднанні з вивченням вербального спілкування. Цю думку підтверджував американський лінгвіст А. Хілл, який запропонував сам термін «паралінгвістики» та орієнтував його на зв'язок паралінгвістичних явищ з мовою [4, с. 11].

Формулювання цілей статті... Мета статті – на матеріалі німецькомовних музичних кліпів науково обґрунтувати комунікативні особливості креалізованого тексту.

Виклад основного матеріалу... Паралінгвістичні засоби різняться ступенем прив'язаності до вербальних засобів тексту, роллю в розкритті його змісту, своїми функціями. Так, поряд з паралінгвістичними засобами, що виступають самостійними носіями інформації та є самодостатніми для розкриття змісту тексту (наприклад, малюнок, фотографія), існують паралінгвістичні засоби, що використовуються як допоміжні у вербальних засобах та вносять додаткові семантичні та експресивні відтінки в його зміст (наприклад, шрифтове варіювання). Значна частина паралінгвістичних засобів не має прямого відношення до змісту тексту, але утворює оптимальні умови для його сприйняття (наприклад, формат сторінки, оформлення веб-сторінки). А отже, роль паралінгвістичних засобів у типоутворенні текстів не є однозначною. В одних типах тексту участь паралінгвістичних засобів охоплює тільки план вираження і не є суттєвою для плану змісту, тому завданням паралінгвістичних засобів в даному випадку є обмежити презентацією звичної візуальної форми тексту, і це як правило, не затримує увагу адресата. Для таких типів тексту паралінгвістичні засоби виступають як не релевантні із точки зору їхнього типоутворення. В інших типах тексту паралінгвістичні засоби беруть участь в організації як плану вираження, так і плану змісту. Тут паралінгвістичні засоби є носіями певної інформації (семантичної, експресивної) і тому отримують особливу значимість в тексті, формують поряд із вербальними засобами його змістовий та прагматичний аспекти, виступають як релевантні для його типоутворення. Тексти, в яких розміщено невербальні, зображувальні знаки, приваблюють увагу адресата та передбачають інтерпретацію з його боку. Дослідниця О. Є. Анісімова називає такі

тексти паралінгвістично активними. До них відносяться креалізовані та гібридні тексти.

Ілюстрація, відео та текст утворюють лінгвовізуальний комплекс. Такий комплекс, в структуруванні якого задіяні коди різних знакових систем (вербальний та зображувальний коди) та фактура якого складається з двох негомогенних частин (вербальної та невербальної) називають креалізованим [5, с. 180–186]. Визначення точне, на перший погляд, але воно, на нашу думку, все ж таки потребує доповнення. Адже креалізований текст, із позиції лінгвістики тексту, можна визначити як особливий лінгвовізуальний феномен, текст, в якому вербальний та зображувальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, забезпечуючи його комплексний прагматичний вплив на адресата.

Сучасні дослідження пісні зводяться до вивчення лексичних та структурних особливостей. Але на сьогодні таке вивчення є не актуальним. Зараз пісню все більш не тільки слухають але й дивляться. У своїй статті ми хочемо запропонувати дослідження музичного німецькомовного кліпу з точки зору комунікаційного процесу, якому притаманні власні джерела інформаційних контактів, особлива організація соціальних взаємовідносин, специфічне функціональне навантаження в суспільстві, своя морфологія, багаторазовий стиль спілкування мікросоціальних груп та інші характеристики. Лише такий підхід дозволяє визначити онтологічні підвалини комунікативних процесів у цій сфері.

Інформація не може бути просто узята з мозку однієї людини і перенесена в іншій. В цілях трансляції інформації її вдягають у форму, придатну для цього процесу. Такою формою є мова, писемність, міміка і т.д. Процес перетворення інформації в дану форму називається кодуванням. Процес її розшифровки декодуванням. При будь-якому обміні інформацією між двома людьми спочатку вона кодується однією людиною, а потім декодується іншою.

Кліп розглядається не як універсальний, а як унікальний тип комунікаційного процесу. У кліпі набагато сильніше, ніж в інших видах масової комунікації зливаються в єдине ціле змістовна та емоційна інформація. Інформаційний ряд подається через певні семантичні, експресивні чи художні образи, кліп завжди десь посередині між медійним повідомленням (фактологічним та змістовним) і створюваним у мистецтві художнім образом, де переважає емоційне сприйняття. Ці особливості, що впливають на формування цілком визначеного типу сприйняття світу і мислення, наближають світ музичного кліпу до світу міфу, поєднують свідомість «людини

реальної» з міфологічною свідомістю. Таким чином, метафізичний та міфологічний рекламний світ перетворюється на соціальну, економічну та психологічну реальність, яка не просто впливає на рецепієнта, але й активно формує суб'єктивний досвід кожного з них.

Таким чином, у міфологізації та символізації концентрується чи не найцінніша грань креативу музичного кліпу: це найбільш виразний спосіб кристалізації опорної ідеї повідомлення. Саме символ чи вдало знайдена міфологема здатні результативно «зачепити» увагу реципієнта, викликати його живий інтерес, спонукати до роздумів або до деякої реакції.

Ще однією проблемою вибору засобів передачі є проблема соціокультурної детермінації сприйняття інформації. Пізнавальні можливості людини, стиль мислення і осмислення світу обумовлені особливостями рідної мови. Саме мова, якою ми спілкуємось, не лише передає наші думки, а й у значній мірі визначає їх хід. Структура мови впливає на розуміння реальності і поведінку по відношенню до оточуючого світу. У різних типах національних культур домінують і різні типи асоціативних зв'язків.

Кліп є частиною суспільної комунікації. Це – комунікативний акт, структура якого є спільною для всіх різновидів комунікації.

Кліп у сучасній реальності будується таким чином, що його можуть сприймати люди інших країн, які не знають мови. Образи, що з'являються на екрані передають зміст пісні.

Нами були досліджені кліпи сучасного австрійського музиканта Юлія ле Пля «Rollercoaster», «Mr. Spielberg», «Philosoph», «der Wolf», «Wir haben noch das ganze Leben», «Mein Anker» та інші.

Комунікативний акт припускає і процес декодування повідомлення (переклад на мову одержувача). Як вважає Н. Б. Горюнова, «інформація відносно легко декодується, тому що вибрані моделі тексту істотно допомагають виділенню головного, основного від супутнього, другорядного» [3, с. 25]. По відношенню до об'єкту нашого дослідження, який є синтетичним текстовим феноменом, можна говорити про можливість вивчення структурних елементів в їх взаємозв'язку. Дослідники виділяють три основні структурні компоненти повідомлення у кліпі: вербальний, візуальний ряд і звучання.

Так, наприклад, розглянемо такі компоненти у кліпі «Wir haben das ganze Leben». Вербальний:

Wir haben noch den *ganzen* Morgen
um frühstücken zu gehen
das Fenster *voller* Sorgen
die uns draußen begegnen

Wir haben noch die *ganze* Nacht
um tanzen zu gehen
und ich bleib nächtelang wach
um dich beim Schlafen zu sehn
Und ich weiß,dass du bleibst
bis der Himmel mich dann fuft
Und ich zeig dir,dass ich bleib
bis zum letzten Atemzug
Ich bin noch nicht bereit,noch ist da Zeit
will die Welt mit dir durchsegeln
Und am Abend müde sagen
wir haben noch das *ganze* Leben
Wir haben noch alle unseren Glauben
keine Angst wenn sich was tut
wir haben noch keine müden Augen
weil wir haben alle unseren Mut
Wir haben den Rücken *voller* Sorgen
und den Bauch auch *voller* Wut
aber wir glauben noch an morgen
weil jedes Feuer kommt durch Glut

Und ich weiß.....
Wir haben noch das *ganze* Leben
ich hab noch einiges zu geben
noch ein *ganzes* Leben
Den Himmel voll mit Farben
sein Wille wird mich tragen
noch ein ganzes Leben
Ich trag dich durch die Jahre
bis zum letzten meiner Tage
noch ein *ganzes* Leben

Und ich weiß,dass du bleibst
bis der Himmel mich dann ruft
Und ich zeig dir,dass ich bleib
bis zum letzten Atemzug
Ich bin noch nicht bereit,noch ist da Zeit
will die Welt mit dir durchsegeln

Und am Abend müde sagen
Dass ich weiß,dass du bleibst

bis der Himmel mich dann ruft
Dass ich weiß,dass ich bleib
bis zum letzten Atemzug
Ich bin noch nicht bereit,noch ist da Zeit
will die Welt mit dir durchsegeln
Und am Abend müde sagen
wir haben noch das *ganze* Leben

→ [Julian le Play-Wir-Haben-Noch-Das-Ganze-Leben | youtube.de](#)

Вербальному компоненту цього тексту притаманна повторюваність та символізм. Так слова *ganz* та *voll* повторюються багато разів у різних варіантах та несуть смислове навантаження – «щасливе життя». В цей час візуальний компонент, тобто відео та звуковий, а саме музика поряд із словами створюють світ, про який нам хоче розповісти автор.

Висновки... Таким чином, людина яка не знає німецької мови зможе отримати задоволення і зрозуміти зміст цієї пісні. Крім того візуальний та звуковий компоненти підсилюють вербальний і впливають на нього образом, а не фактом, і таким чином активізують його образне сприйняття, а відтак формують комунікативний акт відповідь. Отже, в креалізованому текстовому комплексі музичного кліпу обидва компоненти (вербальний та зображальний) можуть виступати і як самостійні носії інформації про зміст пісні, так і взаємопов'язані, при цьому вербальний компонент кліпу не залежить від зображального, - він має здібність функціонувати самостійно.

Список використаних джерел і літератури:

1. Анисимова Е.Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креализованных и гибридных текстов)// Вопросы языкознания. – 1992. - №1. – С. 71-79
2. Березенко В.М. Вплив екстралінгвістичних факторів на вірогідність повідомлення // Проблеми семантики, слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. Вип.. 6/ від. Ред. Н. М. Корбазерова. – К.: КНЛУ, 2001. – С.6-13.
3. Горюнова Н.Б. Механизм психологической идентификации в телевизионной рекламе/ Н.Б. Горюнова // Реклама и жизнь. – 2002. – № 3. – С. 23-27.
4. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. – М.: Наука, 1984. – 174 с.
5. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креализованные тексты и их коммуникативная функция //Оптимизация речевого воздействия. – М. Наука, 1990. – С. 180-186

References:

1. Anisimova E. E. Paralingvistika i tekst (k probleme krealizovanykh i gibridnykh tekstov) // Voprosy yazykoznaniiya. - 1992. - №1. - S. 71-79
2. Berezenko V. M. Vplyv ekstralinhvistychnykh faktoriv na virohidnist povidomlennia // Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu. Zbirnyk naukovykh statei. Vyp .. 6/ vid. Red. N. M Korbazerova. - K.: KNLU, 2001 - S.6-13
3. Goriunova N. B. Mekhanizm psikhologicheskoi identifikatsii v televizionnoi reklame / N. B. Goriunova // Reklama i zhizn //. - 2002. - № 3. - S. 23-27.
4. Kolshanskii G. V. Kommunikativnaya funktsiya i struktura yazyka. - M. Nauka, 1984. – 174 s.
5. Sorokin Yu. A., Tarasov E. F. Krealizovannyye teksty i ikh kommunikativnaya funktsiya // Optimizatsiyar rechevogo vozdeistviya. - M. Nauka, 1990. - S. 180-186

Summary

Tetiana Pieshkova

***Communicative Features of Krealized Text
(On Material of German Musical Clips)***

The features of forming German language clip, consideres components and factors that influence on perception are analyzed in the article. The clip is examined not as universal, but as unique type of communication process. It is cleared out that visual and acoustic components intensify the verbal one and influence on it with the image, not with the fact, and thus they make the image perception more active, and form communicative act-response. In the process of the research we found out that in the krealized text complex of music clip both components (verbal and visual) can be independent carriers of information about the content of the song, as well as they can be interconnected. Here the verbal component of the clip doesn't depend on the visual one because it has the ability to function independently.

Key words: *paralinguistics, krealized text, communicative act, public communication, verbal, visual and voice components.*

Дата надходження статті: «07» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «27» жовтня 2016 р.

УДК 811.161.2'373.71.82-3.09

ГАЛИНА СТУКАН,

кандидат педагогічних наук, доцент;

ГАЛИНА ЦИЦ,

кандидат філологічних наук, доцент;

ЛЮДМИЛА ГЛУШОК,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

Роль узуальних і трансформованих фразеологічних одиниць у романі «Катарсис» Віталія Мацька

У статті проаналізовано роль узуальних і трансформованих фразеологічних одиниць у романі Віталія Мацька «Катарсис». Об'єктом дослідження стали, зокрема, прислів'я, приказки, каламбури.

На багатому фактичному матеріалі розглянуто фразеологічні одиниці як одну з основних ознак ідіолекту письменника. За результатами спостережень зроблено висновок про те, що фразеологічні одиниці, представлені в романі, яскраво змальовують індивідуальність персонажів, певні риси характеру, точно передають думки і наміри, позначають явища дійсності, дають їм оцінку, передають мовленнєвий етикет, відображають звичаї і традиції подолян.

Ключові слова: мова роману «Катарсис», ідіостиль Віталія Мацька, фразеологічні одиниці, прислів'я, приказки, каламбури.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Використання у будь-якому художньому тексті фразеологізмів стилістично увиразнює мову, оскільки характерною ознакою стійких словосполучень є експресивність, завдяки якій вони є одними з найяскравіших виражально-зображувальних засобів мови. Більша частина сталих зворотів виконує емотивну функцію, бо вони не просто називають дії та явища, а й дають їм певну оцінку. Загальномовні стійкі звороти часто застосовуються у мові митців. За словами Г. Передрій, у творах письменників фразеологізми як образні одиниці використовуються з певним художньо-виражальним завданням або набувають заданого автором емоційного забарвлення [1, с. 29].

Поєднання народних традицій та літературних інновацій, фольклорні мотиви створюють світ роману В. Мацька «Катарсис», який нещодавно вийшов друком з-під пера сучасного українського

письменника. Згаданий твір ілюструє нове буття фольклору в літературному середовищі ХХІ століття, доводить невичерпність та життєвість фольклорної традиції, а творча манера автора відповідає традиції українського письменства.

Мова героїв пересипана прислів'ями та приказками, які вживаються задля того, аби яскравіше змалювати індивідуальність персонажа, певні риси характеру, наміри, репрезентувати авторську позицію тощо: *«старий буряк солодший на смак», «в чужому оці мачинку бачить, а в своєму скалки не помічає», «де два пси кусаються, третій хай не пхається», «з посміху люди бувають», «без громади не буде і ради», «половина світу скаче, половина – плаче», «той, хто для когось копанку копає, той сам у неї конче полетить», «трапляється свято і в будні»* [2; 3].

Аналіз досліджень і публікацій... Більшість науковців зазначає, що в мові художнього твору відбувається стилізація розмовності, тобто свідоме переймання письменником характерних особливостей розмовного стилю з метою створення відповідного колориту в художньому тексті. Саме з метою стилізації розмовності в мові художньої літератури письменники використовують фразеологізми, окремі слова, властиві живому усному мовленню, синтаксично-інтонаційну будову речень.

Творчість українських письменників привертала і привертає увагу вчених з точки зору багатства фразеологізмів, їхнього використання, функцій [4, с. 23]. Так, наприклад, М. Онишкевич працював над фразеологією творів І. Вишенського; народні фразеологізми «Енеїди» Котляревського досліджував П. Плющ. Багато досліджень здійснено на матеріалі творів Т. Г. Шевченка (Л. Добржанська, М. Коломієць, Ф. Медведєв, В. Рубан). Фразеологічні одиниці у творах письменниці Марка Вовчка досліджували М. Ладухін, Н. Титаренко. Мову роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», зокрема фразеологічні звороти, досліджувала Н. Крижанівська. Вагомими у лінгвістичному аспекті є праці, в яких висвітлено фразеологічний склад творів О. Кобилянської, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, А. Тесленка, В. Стефаніка, А. Свидницького, Л. Глібова та ін. П. Дудик працював над мовою творів Ярослава Галана, В. Сенчук досліджував фразеологізми у мові творів Олекси Десняка. Як зазначає В. М. Білоноженко, під пером відомого гумориста Остапа Вишні фразеологізми стали джерелом нових художніх образів, жаргів, несподіваних каламбурів. Письменник звертається до багатой на фразеологізми рідної мови як до невичерпного джерела мовної експресії.»Сьогодні, **як на духу**, розкажу

вам, як мене підвела преса, друковане тобто слово, як воно, оте слово, **поклато мене на обидві лопатки**» [5, с. 156].

А. М. Емірова зазначає: «Фразеологія покриває переважно ті ділянки дійсності, які безпосередньо пов'язані з людиною, з її баченням, оцінкою реалій, з психічними особливостями особистості – пізнавальними процесами, емоційно-вольовою стороною психіки, індивідуально-типологічними особливостями особистості тощо [6, с. 42].

До фразеологічного фонду увійшло багато одиниць-назв українських творів: «Борислав сміється» (Іван Франко), «Голодна воля» (Панас Мирний), «Досвітні вогні» (Леся Українка), «Під тихими вербами» (Борис Грінченко), «Тіні забутих предків» (Михайло Коцюбинський), «Хліб і сіль», «Кров людська – не водиця», «Чотири броди» (Михайло Стельмах), «Жива вода» (Юрій Яновський), «Кайдашева сім'я» (Іван Нечуй-Левицький) та ін.

Отже, фразеологізми займають значне місце у художніх творах, тому що вони образно й точно передають думку, яскраво зображують різні аспекти дійсності. Фразеологізми не тільки позначають певне явище, але й характеризують його, дають йому оцінку, тому що їм властиві такі виражальні якості, як образність, емоційність, експресивність. У значеннєвому відношенні вони відповідають єдиним поняттям, виражаючи значення предметності, процесу, якості, властивості або способу, мають граматичні категорії, що визначаються морфологічними формами й синтаксичною функцією в реченні, і виявляють закономірності в співвідношенні із загальною системою мови, які проявляються в лексичній сполучуваності, стилістичному й емоційно-експресивному забарвленні значення й синонімічних зв'язків.

Письменники за допомогою фразеологізмів передають мовленнєвий етикет українського народу, відображають мову, звичаї та традиції українців.

Мову роману «Катарсис» Віталія Мацька, зокрема його фольклорні мотиви, вивчала С. Маховська, яка довела, що зазначений твір ілюструє нове буття фольклору в літературному середовищі ХХІ століття [7, с. 31]. Проте лексичне та фразеологічне багатство зазначеного роману ще не знайшло свого висвітлення в науковій літературі.

Формулювання цілей статті... Мета статті – на матеріалі тексту роману «Катарсис» Віталія Мацька вперше дослідити роль узуальних та трансформованих фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу... Характерною особливістю роману «Катарсис» є мова, яка рясніє фразеологічними одиницями різного типу – неоціненим здобутком розмовного мовлення. Вони відтворюють

національний колорит, сприяють художньому втіленню ідеї, яскраво змальовують персонажів, увиразнюють авторське мовлення, передають особливості мовлення подолан.

У романі «Катарис» Віталія Мацька виявлено такі прислів'я: – *Авжеж, – прогудів Трохим, – кажуть, хто рано встає, тому Бог подає.* (Йдеться про Трохима, який не полінувався і прокинувся рано-вранці для вирішення справ) [2, с. 8];

І назбиралося багатенько. Нитка до нитки – голому сорочка (Підкреслює працьовитість, дбайливість, безкорисливість Насті Олійник, яка ходила по селу, вимінювала на молоко зерно та збирала все до крупинки, щоб засіяти колгоспну ниву [2, с. 9];

– *Душечко, на цьому світ клином не зійшовся* (Вжито, щоб показати, що немає безвихідних ситуацій, що кожен заслуговує на щастя і треба не втрачати віру) [2, с. 15];

Де два пси кусаються, третій хай не пхається. (Розповідається про людей, які втручалися в особисте життя Сергія та Ольги і не давали їм спокою) [2, с. 22];

– *А хто тобі скаже, крім мене. Інші у спину тобі сміх кидають.* (Вжито у значенні «говорять неправду», «насміхаються». Автор показує щирі наміри сусідки Юстини) [2, с. 22];

– *Не тішся. Не сукай мотузки, бо обірветься.* (Письменник використав у значенні «увірветься терпець». Йдеться про Ольгу, якій набридли утиски з боку влади та Прокопенка, що нишпорив по селу та вишукував ворогів) [2, с. 44];

– *Еге, після приземлення сатанисти понавипускали плакатів:»Увесь світ облітав, ніде бога не видав». Побачиш перед кончиною, як боляче припаде.* (Вжито у прямому значенні. Так звертався із застереженням дядько Денис, який не боявся говорити правду своєму племіннику Василю) [2, с. 63];

– *Воно й не дивно, бо половина світу скаче, а половина плаче. Тому й квіти одні чисті, прозорі, росяні, інші стоптані, опорошені, споневірені.* (Йдеться про людей, які не цінують Божу красу, а тільки руйнують її, а потім шкодують про зроблене) [3, с. 100];

– *Кругом жлобство – жлоб на жлобові сидить і жлобом поганяє. Доборолись!* (Засуджує скнарність людей, яка виявляється у вчинках та поведінці. Вжито у розмові баби Гольки з Наталею про те, що влада завдає шкоди працьовитим селянам, які важко заробляють на життя) [2, с. 146];

– *Хтось із спритних майбутніх журналістів про мене жартома придумав: «Один мельник жито меле, другий язиком».* (Йдеться

про Романа, про те, що, з одного боку, його підтримують, а з іншого, – критикують) [3, с. 3];

– **Вік живи, вік учиш.** (Автор показує, якою досвідченою не була б людина їй завжди доводиться вчитися на своїх помилках. Йдеться про Павла (Павця), який радить Романові, завжди вчитися не на чужих помилках, а на своїх) [3, с. 15];

– *Ні, але нещодавно нам телефонував і сказав, що робить мені на літо виклик. **На когось надійся, а сам не плошай.*** (Вжито для того, щоб показати, що людина повинна завжди розраховувати тільки на себе та на свої сили. Йдеться про Павла Васильовича, який втручається у справи Романа) [3, с. 48];

– *Долю не обійдеш навіть десятою дорогою. **Доля і на печі знайде.*** (Розповідається про Варку, що вона вийшла заміж за солдата-білоруса та виїхала на батьківщину чоловіка, тому що так її було визначено долею) [2, с. 85];

– *Якась стара жінка не то жартома голосно висловила у бік молоді своє невдоволення: **«Не свистіть, а то всі гроші вивітрите».*** (Письменник залучив народну прикмету, тому що прикметам вірять. Йдеться про молодь, яка на весіллі тішилась, висвистувала, вигукувала [2, с. 86];

– *Піди перевір, коли в податкову і на гарматний постріл не підпускають. Однак, коли поміж людей є така балачка, то **диму без вогню не буває.*** (Використано у значенні негативного, небажаного наслідку, якому завжди передують якісь причини. Розповідається про державу, яка забирає гроші у церкви на свої потреби. У контексті «забирають на агітацію, на підкуп виборців та людей») [2, с. 95];

– *Нічого безслідно не минає. **Хто на кого яму копає, той сам в неї впаде.*** (Прислів'я застосовано для того, щоб застерегти не робити зла іншим, бо воно обернеться проти тебе ж самого. У творі так говорить Поля Бабич, у якої трагічно загинув син. Його збила секретар районної ради, а її покривають депутати. Поля розуміє, що ця справа ніколи не буде розкрита і слід сподіватися лише на Божу кару) [3, с. 98];

– *Скоро моя кара впаде на голову тих, хто чинить зло. **Око за око, зуб за зуб.*** (Автор показує, що настане відплата за заподіяне державою зло простому народу. Так скаржиться Павло на те, що держава чинить зло народу, і вірить, що винні будуть покарані [3, с. 99];

– ***Знову за рибу гроші, знову розшукують, вказуючи адреси, де він може перебувати, і що злочинець має зареєструвати зброю.*** (Вжито у значенні «невідступно наполягати на чому-небудь, настирливо повторювати те саме». Йдеться про те, що вкотре безрезультатно

розшукується правоохоронними органами Коробков, який несе загрозу суспільству) [3, с. 108];

– *Звідки він знатиме, що кожна жаба своє болото хвалить, а об'єктивності катма? Одна водичка і самовихваляння.* (У романі йдеться про істориків, які вихваляють свою професію) [3, с. 113];

– *Майже кожне речення потребувало правки. Та повертати монографію не насмівся. Назвався грибом, то лізь у кошик.* (Вжито для того, щоб показати, якщо вже є поставлена перед собою мета, якщо дав згоду, то не потрібно відмовлятися, а йти до кінця, як у творі це трапилось з Варфоломенком, який приніс невивірену дисертаційну роботу і зазнав критики і сорому від комісії) [3, с. 113];

– *Брехня – шило, що вилазить із мішка,* – сказала, мати. (Йдеться про те, що мама хотіла застерегти Василька, щоб жив тільки з правдою у серці) [2, с. 56];

– *Бачиш, – сумно стішилась Наталка, – кажуть, одна голова добре, а дві краще.* (Використано для того, щоб вчити прислухатися до думок інших та не робити поспішних висновків. У романі йдеться про Романа, який звернувся за порадою до сестри Наталки у вирішенні господарських справ) [3, с. 135].

Роман також рясніє такими приказками: *очам не вірю* [2, с. 8]; *нехай буде гречка* [2, с. 10]; *одним миром мазані* [2, с. 24]; *шила не втайш* [3, с. 26]; *не трави душу* [3, с. 29]; *не в тих саях опинився* [3, с. 36]; *не всі вдома* [3, с. 16]; *п'яте колесо до воза* [3, с. 24]; *ні риба ні м'ясо* [2, с. 26]; *нечистий на руку* [3, с. 39]; *тримати язик за зубами* [2, с. 13]; *змішав праведне з грішним* [2, с. 71]; *наче на голиці* [3, с. 135]; *кинула оком* [3, с. 49]; *як середа на п'ятницю* [2, с. 148]; *не ликом шитий* [3, с. 39]; *ані пари з вуст* [3, с. 49]; *пальця в рот не клади* [3, с. 50]; *мокре місце лишилось* [3, с. 58].

Автор влучно використовує крилаті вислови, каламбури, формули мовленнєвого етикету. Наприклад: *«Відчай кричав про марнотність життя. Безсмертник обр'ю запалив слова: «Лише з ненависті і втрат народжується любов і творчість»,* – так зазначає Феофан Прокопович. Адже любов – найпрекрасніше почуття, яке тільки може народитися в серці людини [3, с. 99];

«Слово – це видих душі». Слово звільняє душу людини від зневіри, байдужості, депресії. Слово – взаємини людського серця і Всесвіту. Зі словом народжується новий час [3, с. 102];

«Краса врятує світ», – так сказав Федір Достоєвський. *Письменник не розшифрував, не потлумачив, не розжував і не поклав до рота кожному читачеві, який смисл несе його афоризм. Не*

дешифрував, бо автор мав на думці духовну красу, красу душі [3, с. 120];

«Коли є окрема мова, то і є окремий народ». В цих словах учений-філолог Іван Огієнко мав на увазі життя української нації в рідному слові, у європейській родині, яка біля Ужгорода. Адже центром старої Європи якраз і є гостинний закарпатський край [3, с. 157].

«А я сказала спасибі, хай вам Бог помагає». (Цією формулою скористалася Ольга, щоб побажати сусідці кращої роботи) [2, с. 12];

«Дай, Боже, здоровля» – відповіла Ольга, побажавши Сергію довгих років життя [2, с. 16];

«А повилазило б тобі! Не хотіла вона! Дивитися треба, а не літати в небесах!». (Клене вітчим, коли Наталя ненароком залишила солодкий слід від свіжого варення на його піджаку. Саме ці слова передають справжнє ставлення вітчима до падчірки) [2, с. 27].

«Та що ви на мене налетіли, як коршун на курку». (Слово «коршун» вживається у значенні «хижа пташка, для полювання, яка обирає меншу за себе жертву». Так у селі називали Степана Польового, бо любляв сперечатися та нападати на людей, тому й мав прізвисько Коршун) [2, с. 43];

«З чоловіками розмовляла на рівних, не панькалась з ними, матюкалася у три поверхи». (Йдеться про пліткарку Параску, яка завжди користувалася лайливою та ненормативною лексикою, що свідчить про її нестримність, грубіть, невихованість) [3, с. 45];

«Гостинці йшли поза хмарами, бо жінка міняла на чарку і шварку». (Розповідається про Параску Денисівну, яка цінувала Петруся, слала гостинці, догоджала невдячній невістці, а невістка все міняла на випивку та їжу) [2, с. 17];

«Так, прийду. Гадаю, про вовка помовка. Яромір ще тримає у своїй цупкій пам'яті мою фізіономію». (Йдеться про Яромира, який згадує всіх лихим словом та не хоче пристосовуватись до умов життя) [3, с. 70];

«Голубонько моя, ще із Сергієм невідомо як буде, на воді вилами писано». (Автор хоче підкреслити, що подія малоімовірна, така, що може й не відбутися, як у творі це трапилось з Сергієм, який хотів влаштуватися за кордоном і планував там навчатися) [3, с. 71];

«Останнє слово у Теклі вискочило, наче вжила чорне слівце, бо її не доводилось виступати на правлінні». (Простежується негативне ставлення Теклі до Ольги Олійник, яка стала кращою ланковою, а «чорним слівцем» вона хотіла дошкулити Ользі і показати присутнім і свої заслуги) [2, с. 39];

«Оскалюється на тих, хто насмілився збити замки із правди, хто розповідає про роль партії у вчиненні злочину проти власного народу масовими репресіями, голодомором». (Вжито, щоб показати, що не все величне є правильним та вірним. Йдеться про Кіма, який висловлює свою думку про комуністичні гасла та про систему, що чинить злочин проти власного народу) [3, с. 33].

«Так і записали. А мені подумалось, що ця пані від скромності не помре, піде далеко, як її не спинять вчасно спритніші від неї». (Автор хотів показати у безглуздому становищі Людмилу Проценко. Коли назвали галузь журналістики, вона голосно назвала своє ім'я, пропонуючи себе на посаду, що й обурило колеґ) [3, с. 39].

У романі вжито більшість узуальних фразеологізмів, але ми знаходимо й трансформовані (у кожному гуморі є дрібка правди; хто на кого копанку копає, той сам в неї впаде; щоб тебе колька сколола, щоб тебе злидні обсіли) та авторські: старий буряк солодший на смак (про уже не молодого чоловіка-залицяльника), де два пси кусаються, третій хай не пхається; збити замки із правди; міняла на чарку і шкварку та ін. Вони виступають як засіб експресивності, комізму.

Висновки... Як бачимо, узуальні і трансформовані фразеологічні одиниці, вжиті у романі, сприяють розкриттю ідейного змісту і наданню високої художньої якості роману. Використання прислів'їв, приказок відіграє істотну роль. Послугуючись великою кількістю прислів'їв та приказок, письменник намагався зберегти перлини української мови, передати особливості розмовного стилю подолян. Вони використані з метою увиразнення авторського мовлення чи характеристики персонажів, підсилення художнього викладу, відтворення національного колориту мовлення, зокрема Поділля.

Список використаних джерел і літератури:

1. Передрій Г. Лексика і фразеологія української мови. / Г. Р. Передрій, Г.М.Смолянкіова. – К.: Академія, 1993.– 29 с.
2. Мацько В. Катарсис: Частина 1 / Віталій Мацько – Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А. А., 2015. – 152 с.
3. Мацько В. Катарсис : Частина 2 / Віталій Мацько. – Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А. А., 2015. – 172 с.
4. Білодід І. Із спостережень над фразеологією української прози / І. К. Білодід // Мовознавство. – 1995.– №12.– С.23.
5. Білоноженко В. М. Функціонування українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 2000. – 156 с.
6. Алефіренко М. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко – Харків, 1997. – 48 с.

7. Маховська С., Козуленко В. Фольклоризм роману Віталія Мацька «Катарсис» / С. Маховська, В. Козуленко // Філологічний дискурс: зб.наук.праць / гол. ред. В.П.Мацько. – Хмельницький : ХГПА, 2015. – Вип. 2. – С. 30-33.

References:

1. Peredrii H. Leksyka i frazeolohiia ukraiinskoii movy, K.: Akademiia, 1993, 29 s.

2. Matsko V. Katarsys: Chastyna 1, Khmelnytskyi: Vydavets FOP Tsiupak A. A., 2015, 152 s.

3. Matsko V. Katarsys: Chastyna 2 / Vitalii Matsko, Khmelnytskyi, Vydavets FOP Tsiupak A. A., 2015, 172 s.

4. Bilodid I. Iz sposterezhzen nad frazeolohieiu ukraiinskoii prozy Movoznavstvo, 1995, № 12, s. 23.

5. Bilonozhenko V. M. Funktsionuvannia ukraiinskykh frazeolohizmiv, K. Naukova dumka, 2000, 156 s.

6. Alefirenko M. Teoretychni pytannia frazeolohii, Kharkiv, 1997, 48 s.

7. Makhovska S., Kozulenko V. Folklorizm romanu Vitaliia Matska «Katarsys», *Filolohichni dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, 2015, Vyp. 2, ss. 30–33.

Summary

Halyna Stukan, Halyna Tsyts, Liudmyla Hlushok

The Role of the Usual and Transformed Phraseological Units in the Novel «Katarsys» by Vitalii Matsko

The role of the usual and transformed phraseological units in the novel «Katarsys» by Vitalii Matsko has been analyzed in the article. Particularly proverbs, saying, puns have become the matter of the research.

Phraseological units as one of the main features of the idiolect of the author were studied on the basis of sufficient factual material. On the results of the observation the conclusion has been drawn: phraseological units represented in the novel vividly depict characters' individuality and certain character traits, convey the thoughts and intentions accurately, define and evaluate the reality phenomena, render speaking etiquette, reflect the traditions and rites of Podillia region residents.

Key words: *language of the «Katarsys» novel, Vitalii Matsko's individual style, phraseological units, proverbs, saying, puns.*

Дата надходження статті: «28» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «13» жовтня 2016 р.

УДК 811.111'25:651.926

ІВАННА ШУМИЛО,
викладач;
ТЕТЯНА СНІЦА,
старший викладач
(м. Хмельницький)

Особливості перекладу юридичних текстів

У статті розглянуто лексичні, граматичні та лінгвокультурологічні особливості перекладу юридичних текстів. Особливу увагу приділено фаховій термінологічній лексиці, яка є характерною для юридичних документів. Окреслено основні перекладацькі труднощі, які можуть виникати під час роботи з юридичними документами.

Ключові слова: юридична термінологія, термін, юридична терміносистема, переклад.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Інтеграція до Європейського співтовариства, швидкий розвиток зовнішньоекономічних та політичних відносин України з іншими країнами світу, що проявляється у розширенні міжнародних контактів, піднімає низку питань, пов'язаних із перекладом юридичних документів як з української мови на англійську, так і навпаки. Грамотно перекладений юридичний текст забезпечує співпрацю держав, їхніх юридичних та фізичних осіб на належному рівні. Зважаючи на існуючі відмінності у культурних та юридичних сферах України та інших країн, перекладачу слід особливу увагу звертати на використання юридичних термінів у правових документах. Переклад юридичних текстів належить до актуальних проблем теорії та практики перекладу.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблемою юридичного перекладу останнім часом займалися такі науковці як С. Власенко, В. Карабан, Л. Черноватий, В. Слепович, Е. Щепотіна та інші. Проте питання адекватності перекладу юридичних текстів потребує подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті... З огляду на вище зазначене метою статті є визначення основних труднощів, які можуть виникати під час перекладу юридичних текстів.

Виклад основного матеріалу... Особливості взаємозв'язку мови та права з давніх пір цікавлять як мовознавців, так і правознавців.

Практика перекладу юридичних текстів застосовувалась ще з давніх-давен під час укладання договорів між державами. Сьогодні вона набуває все більшого поширення, що можна пояснити розвитком нових засобів комунікації, становленням процесу правової інтеграції та адаптації законодавства України до вимог Європейського законодавства, а отже і розширенням міжмовної комунікації у сфері права. Юридичний переклад є одним із видів спеціального перекладу, об'єктом якого є передача засобами іншої мови правових письмових чи усних текстів. Юридичний переклад, як будь-який інший вид спеціального перекладу, має ряд особливостей, з якими повинен бути обізнаним перекладач юридичного тексту, оскільки помилки у перекладі можуть призвести до конфлікту між сторонами юридичного дискурсу, судових позовів чи припинення співпраці.

До особливостей юридичних текстів можна віднести такі:

1. Насиченість юридичних текстів спеціальною юридичною лексикою, основну частину якої складають юридичні поняття та реалії (pleader, lawyer, coerced acquiescence, to retaliate accusation, nugatory, solicitor).

2. Вживання загальноновживаної лексики у її звичному значенні (accomplice, money) та вживання загальноновживаної лексики зі спеціальним незвичним значенням (agreement, assessment, utility, valid, warrant).

3. Наявність скорочень більшість яких зустрічається тільки в юридичних текстах (ALJ – Administrative Law Judge, MP-Member of Parliament, USJC – United States Judicial Code, cc. – chapters, CB – casebook, COA – court of Appeals, CIF – Coming into Force, J – Judge).

4. Вживання синонімів (парних та потрійних), що використовуються для позначення одного поняття з метою уникнення двозначності; кліше та сталих виразів.

5. Тексти міжнародних угод характеризуються запозиченнями з латинської (lex lata, lex loci delictus, corpus delicti, absente reo, ex curia, lis pendens) та французької мови (appeal, plaintiff, lien, verdict, voir dire, profit a prendre), які часто не перекладаються.

6. В англомовних юридичних текстах вживаються слова давньоанглійського походження, які вийшли із загального вжитку (hereinabove, therein, whereby).

7. У юридичних текстах часто використовуються дієслова у пасивному стані (P. should be acquitted, the record was read out loud by the investigator, the criminal case was initiated by the Prosecutor's Office).

8. Однією з характерних рис англійського юридичного тексту є вживання модального дієслова «shall» для вираження наказу або

зобов'язання. Наприклад, «The Parties shall take the necessary measures to...» («Сторони зобов'язуються вжити необхідних заходів...») [7, с. 322].

9. Наявність в юридичних текстах особливих ідіоматичних виразів та фразеологічних сполучень, які не вживаються чи рідко вживаються в літературній мові (to meet claim; Marshal of the court, the jury finds guilty, legal consequences, preliminary stipulations).

Щодо перекладу юридичних фразеологізмів, то варто зауважити, що під час перекладу є недопустимим використання калькування. Наприклад, «bad actor» часто перекладається як «поганий актор» замість «закоренілий злочинець». «Fruits of the poisonous tree» слід перекладати як «докази, отримані із порушенням конституційних прав», а «favorite son» відноситься до реалій американської виборчої компанії та перекладається як «особа, яку висувають в президенти делегацією певного штату».

Переклад юридичних текстів з англійської або на англійську мову часто ставить перед перекладачем складні завдання, обумовлені специфікою правової системи й термінології, прийнятої в англосаксонських країнах. За словами Д. Мелінкоффа, англійська юридична термінологія характеризується «значно більшою різноманітністю спеціальних сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами. Жанрове розмаїття обумовлене множинністю джерел права й розвиненістю англосаксонської правової сім'ї, до якої зараховуються, передусім, правові системи Сполучених Штатів Америки та Великої Британії» [8, с. 106].

Під час перекладу юридичного тексту постає проблема вибору адекватного відповідника в одній мові для іншої. На вибір варіанту перекладу впливає фактор наявності або відсутності еквіваленту в мові перекладу. При його існуванні, процедура зводиться до звичайної підстановки еквівалента, проте за його відсутності – до ретельного підбору одного з варіантних відповідників з урахуванням цілого ряду лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів [2].

Еквівалентами вважають такі відповідності між словами двох мов, які є постійними, рівнозначними незалежно від контексту: burglary – крадіжка зі зломом, white-collar crime – злочин, вчинений службовцем, smuggling – контрабанда. До цієї категорії належать багато інших слів та словосполучень термінологічного характеру, наприклад: injunction – судова заборона, affidavit – письмове показання під присягою, juvenile court – суд у справах неповнолітніх, copyright – авторське право, person – особа, людина, plaintiff – позивач, stranger – незнайомец, іноземець, probate law – спадкове право, corporal punishment – тілесне покарання.

До еквівалентів можна віднести і латинські вирази, які стали «крилатими» в багатьох мовах, у тому числі в українській і англійській. Наведемо декілька прикладів: *ab actu ad potentiam* – від дійсного до можливого, *de facto* – де-факто, на ділі, фактично; *sub crimine falsi* – під страхом обвинувачення у порушенні клятви; *act pro se* – діяти від власного імені; *res iudicata* – вирішена справа – юридичний прецедент, *facta notoria* – загальновідомі факти; *particeps criminis* – співучасник злочину; *ultra vires* – поза компетенцією.

Деяко складнішим є завдання вибору необхідного відповідника із декількох можливих варіантів. Так, наприклад, українському терміну «право», залежно від контексту, може відповідати два англійських терміни «right» або «law». «Right» відповідає українському поняттю суб'єктивного права, а «law» – об'єктивного права. В той же час електронний словник «Lingvo» пропонує 16 варіантів перекладу слова «law» на українську мову та наводить понад 100 словосполучень з цим словом.

Терміни синонімічні в одній галузі права, іноді розходяться за значенням в іншій. Перекладачу потрібно з обережністю підбирати терміни, щоб уникнути конфліктів та негативних наслідків. Більше того, вимога точності при перекладі обмежує можливість використання синонімічної заміни в одному і тому ж тексті. У той же час юридичний текст допускає часте повторення одного і того ж терміна у тексті, що є недопустимим та вважається тавтологією у літературному стилі.

За відсутності еквівалентного відповідника у мові перекладу, перекладач, залежно від контексту, може використати наступні прийоми перекладу:

– калькування (дослівний або буквальний переклад): *lawgiver* – законодавець, *householder* – домовласник, *manpower* – людські ресурси;

– транскодування (передача звукової та/або графічної форми слова вихідної мови засобами алфавіту мови переклад): *beneficiary* – бенефіціарій, *securutization* – сек'юритизація, *New York* – Нью-Йорк; *acquirer* – еквайер, *General Assembly of the United Nations* – Генеральна Асамблея ООН. Транскодування часто використовується під час перекладу прізвищ, імен та назв різноманітних закладів, установ, фірм, фірмових назв автомобілів, приладів тощо;

– лексико-семантичну заміну (конкретизація, генералізація, додавання, вилучення, заміна): *private staff* – приватний обслуговуючий персонал; *highly litigious prisoner* – ув'язнений або обвинувачений, який утримується під вартою та активно захищає свої права в судовому порядку; *premises and accommodations* – приміщення; *the Charter of the United Nations* – Статут Організації Об'єднаних Націй, *Criminal Justice*

Act – Закон «про кримінальне правосуддя»; citizen's arrest – затримання правопорушника цивільною особою.

Слід зазначити, що вище зазначені прийоми перекладу термінів слід використовувати лише у тому випадку, коли у мові перекладу дійсно відсутні еквівалентні або варіантні відповідники і неможливо використати інші прийоми перекладу.

Юридичні тексти характеризуються високою об'єктивністю, що виключає будь-яке вираження суб'єктивної думки перекладача, який здійснює переклад юридичного тексту. Крім того, юридичний документ не може містити емоційно забарвлену лексику, слова у переносному значенні, розмовну чи жаргону лексику. Зазвичай, будь-який юридичний документ складається за встановленим зразком. Тому відсутність реквізитів, порушення структури документа, неточність у вживанні слів може призвести до втрати валідності документа, судових позовів та матеріального відшкодування збитків. Отже, перекладач повинен бути особливо уважним до особливостей юридичних документів.

Юридичний переклад включає переклад з однієї правової системи на іншу, оскільки правова системи будь-якої країни має свої джерела права, термінологічний апарат та соціально-економічні принципи. І чим більш спорідненими є правові системи, тим легше перекладати юридичний текст. Як відомо, українська правова система має риси соціалістичного та цивільного права, у той же час Великобританія та США – загального права. А тому перекладач зобов'язаний володіти юридичною термінологією, знаннями у галузі права, з якою пов'язана його діяльністю та особливостями судових систем тих типів культур, між якими ведеться комунікація. На думку чеських лінгвістів В. Матезіуса і В. Прохазки, передача тексту – це не тільки заміна мови, але і функціональна заміна елементів культури [6, с. 183].

Для комуніканта текст оригіналу та текст перекладу виступають як рівноправні форми одного повідомлення, вони рівноцінні в їхньому функціональному навантаженні. Тому для досягнення такої адекватності перекладач повинен володіти «юридичною грамотністю», причому як іноземною, так і рідною мовою [4, с. 45].

Висновки... Отже, переклад юридичного тексту в межах двох різних правових систем вимагає від перекладача:

- вільного володіння мовою перекладу та мовою оригінала;
- володіння знаннями у галузі права країни, на мову/з якої перекладається документ;
- володіння спеціальною юридичною термінологією;

– розуміння національно-культурних відмінностей та особливостей країни, для представників якої здійснюється переклад.

Неточний, неадекватний переклад з однієї мови на іншу створює певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа. Тому, переклад юридичного тексту викликає багато труднощів, пов'язаних із своєрідністю юридичної мови, лінгвокультурними розбіжностями мови оригіналу й мови перекладу, різницею в законодавчих системах та лінгвістичних традиціях країн, особливостями оформлення документів різного типу. А тому подальші дослідження з цієї теми є продуктивними для всебічного та більш докладного вивчення аспектів перекладу різних видів юридичного дискурсу, що допоможуть уникнути помилок під час перекладу юридичних текстів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Англо-український юридичний словник: Близько 75000 термінів / упоряд.: С. М. Андріанов та ін.; за ред. Л. І. Шевченко. – К.: Арії, 2007. – 552 с.
2. Вагапов А. С. Выбор адекватного лексико-фразеологического соответствия при переводе английских правоведческих текстов [Електронний ресурс] / А. С. Вагапов – Режим доступу до ресурсу: http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/my-art.shtml.
3. Дорда С. В. Складності перекладу юридичної термінології [Електронний ресурс] / С. В. Дорда. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Nvnu/filolog_mov/2011_6_2/R1/Dorda.pdf.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 576 с.
5. Слепович В. С. Деловой английский. Business communication: учебн. пос. / В. С. Слепович. – Мн.: ТетраСистемс, 2002. – 256 с.
6. Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык / Я. И. Рецкер. – Минск: ТетраСистемс, 1982. – 256 с.
7. Чепурна О. В. Особливості методичної роботи над англomовними юридичними текстами у процесі перекладу [Електронний ресурс] / О. В. Чепурна // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер.: Філологічні науки. - 2013. - № 2. - С. 321-325. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2013_2_46
8. Mellinkoff D. The Language of the Law / David Mellinkoff. – Boston : Little, Brown and Co, 1963. – 526 p.

References:

1. Anhlo-ukrainskyi yurydychnyi slovnyk: Blyzko 75000 terminiv / uporiad.: S. M. Andrianov ta in.; za red. L. I. Shevchenko. – K.: Arii, 2007. – 552 s.
2. Vagapov A. S. Vybor adekvatnogo leksyko-frazeolohycheskogo sootvetstviya pri perevode anhliiskikh pravovedcheskikh tekstov [Elektronnyi resurs] / A. S. Vagapov – Rezhym dostupu do resursu: http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/my-art.shtml.
3. Dorda S. V. Skladnosti perekladu yurydychnoi terminolohii [Elektronnyi resurs] / S. V. Dorda. – 2011. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvnu/filolog_mov/2011_6_2/R1/Dorda.pdf.
4. Karaban V. I. Pereklad anhliiskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury: Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy / V. I. Karaban. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2004. – 576 s.
5. Slepovich V. S. Delovoi angliiskii. Business communication: uchebn. pos. / V. S. Slepovich. – Mn.: TetraSystems, 2002. – 256 s.
6. Retsker Ia. Y. Posobiye po perevodu s angliiskogo yazyka na russkii yazyk / Ia. Y. Retsker. – Minsk: TetraSystems, 1982. – 256 s.
7. Chepurna O. V. Osoblyvosti metodychnoi roboty nad anhlomovnymy yurydychnymy tekstamy u protsesi perekladu [Elektronnyi resurs] / O. V. Chepurna // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Ser.: Filolohichni nauky. - 2013. - № 2. - ss. 321-325. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2013_2_46

Summary

Ivanna Shumylo, Tetiana Snitsa Peculiarities of Legal Texts Translation

The article considers lexical, grammatic and linguo-cultural peculiarities of the legal texts translation. The attention is paid to the specific lexicon common to legal documents, legal terminology, as well as the features of translation of legal terms. The main problems of translation of legal documents are described.

Key words: *legal terminology, term, legal terminological system, translation.*

Дата надходження статті: «04» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

РЕЦЕНЗІЇ

Петро Іванишин

(м. Дрогобич)

**Шевченкові «Гайдамаки» у тенденційному дешифруванні:
метакритична репліка**

Грабович Г. Шевченкові «Гайдамаки»: поема і критика / Г. Грабович ; наук. ред. Олесь Федорук. – К. : Критика, 2013. – 356 с.

Увагу до праці Григорія Грабовича «Шевченкові «Гайдамаки»: поема і критика», що побачила світ у 2013-му, привернула не так бурхлива полеміка довкола Шевченківської премії 2016 року, як дивовижні перехвалювання цієї роботи та її творця кількома авторами (між ними – й «членкинями-кореспондентками» (o tempora, o mores!) академії наук). Студія, мовляв, «комплексно досліджує рецепцію твору і відтак форму, зміст і контексти самої поеми», «проф. Грабович запропонував цілу низку нових, свіжих ідей», «дослідник тут виявляє тонке відчуття й уміння дешифрувати саме біблійну закодованість тексту», «значення праці... не можливо переоцінити», взагалі ж, «Тарас Шевченко в книжках Грабовича постає як симпатична і приваблива постать», бо у цих працях – «високий професіоналізм, глибинне чуття художнього тексту і любов до Шевченка», а ще «радощі пізнання, екстаз творення» і под., тому, щоб ніхто не сумнівався, Шевченківська премія «не варта його мізинця».

Тут сама собою напрошується аналогія. Колись у Давньому Римі довкола багатих і амбітних людей, котрих називали «патронами», гуртувались бідні і залежні від них індивіди – «клієнти», що отримували від патрона різні преференції та винагороди в обмін на безоглядну підтримку. Можна припустити, що якби котрийсь із тих авторитарних лідерів написав книжку про «Гайдамаки», «критика» на неї з уст його клієнтів виглядала б саме так. Що ж, не зовсім втратили актуальність рядки одного галицького поета, написані ще в радянський час: «Олексю, братку, вже твої пістолі / В чужих коморах поржавіли досі. / Тепер у нас за кварту бараболі / Співати буде навіть безголосий».

На тлі запропонованих криптоклієнтами Г. Грабовича (за дивним збігом обставин – усі вони автори його газети «Критика») рапсодичної (оспівувальної) квазікритики увиразнюється потреба академічної

оцінки монографії гарвардського професора. Однак попередньо, у цьому розмислі, наважуся запропонувати зацікавленому читачеві лише кілька принагідних метакритичних міркувань, котрі, сподіваюсь, допоможуть йому більш адекватно сприймати «тонкі» трактування Т.Шевченка. (Глибше зацікавлених позицією автора відсилаю до своїх шевченкознавчих та полемічних досліджень.)

По-перше, у випадку Г. Грабовича ми маємо справу лише частково із академічним ученим, набагато більше його праць напряду залежать від сповідуваної політичної ідеології – ліберальної демократії, демолібералізму (чи неолібералізму). Звичайно, кожен гуманітарій має світогляд, а значить – ті чи інші політичні, релігійні, економічні тощо погляди та уподобання. Однак тут є два проблемні моменти. Насамперед, під час наукового дослідження прийнято керуватися не цими уподобаннями, а тими чи іншими науковими методами та методологіями, котрі забезпечують об'єктивність та вивіреність концепцій. Інакше – не пошук істини, а політична заангажованість керуватимуть науковим розумом. Однак американський дослідник рідко приховував власну політичну тенденційність саме у своїх наукових (начебто) текстах. Тому він постійно протиставляє себе як представника «модерного» і «ліберального» світу різним негативним, на його думку, ідейним явищам – «народницькому», «патріархальному», «традиційному», «нативістичному», «націоналістичному» та ін. Наприклад, у 1989 році («У пошуках великої літератури») автор чітко протиставляв «традиційне, авторитарне, до речі, ще далі народницьке світосприймання» лібералістичному, «вільноринковому».

Вже в інтерв'ю 1987 року Г. Грабович чітко окреслює себе як «постструктураліста». Тобто представника постмодерної методологічної течії, з її різновидами – деконструктивізмом, неофемінізмом, постмодерним постколоніалізмом та ін. Особливо симпатичним став для нього постмодерний метод деконструкції, покликаний «децентрувати» та «деканонізувати» того чи іншого національного класика чи певну традицію. Все це в сенсі академічного плюралізму можна було б сприйняти, якщо б ми у випадку постструктуралізму не мали справу із суто «ідеологічною» (як слушно окреслює постструктуралізм сам Грабович) критикою, котра на думку авторитетних фахівців (Р. Рорті, П. Бурдьє, Е. Саїд, Б. Шоу, П. Андерсон, С. Квіт та ін.), була всього на всього квазінауковим вираженням, інструментом, фетишизацією політичної ідеології лібералізму (а значить, культурного імперіалізму, нігілізму, крайнього суб'єктивізму, монізму, цензури та ін.). У цьому випадку метод підміняє доктрина. Схоже у радянський час «методологія» марксизму-ленінізму

в науці була вираженням політичної ідеології комунізму (більшовизму). Перефразовуючи незабутнього Ілліча, не лише література, а й наука може стати суто партійним органом – «коліщатком і гвинтиком» якоїсь темної, поневолювальної справи.

Інший момент пов'язаний із суттю лібералізму, особливо новітнього, радикального. Справа в тому, що ця політична доктрина (як і комунізм чи псевдотрадиціоналізм) є імперським (переважно, серед великодержавних націй) або космополітичним (в основному серед колоній та неокolonій) світоглядним явищем. А це значить, що він спрямований на політичне, духовне та економічне поневолення народів і людини. Тому лібералізм рішуче негативно, деструктивно, хоч і не завжди явно, налаштований до нації, національних культур, національних ідентичностей, національних традицій, національних держав та ін., у тому числі, до національних письменників та літератур. Звідси, наприклад, часто згадувана в сучасності шевченкофобія в середовищі лібералів є лише формою політичної українофобії. Одним із основних методів лібералістичної денационалізації стає у духовній сфері політична міфологізація (тобто фальшування) дійсності через витворення хибних стереотипів. І про це не варто забувати. Як рівно ж варто враховувати і те, що у чистому вигляді така деструктивна, нігілістична настанова важко сприймається і суспільством, і науковим середовищем, тому її часто поєднують із конструктивними методологічними ідеями, що є цілком науковими й впливають саме із національної традиції. Є це і в Г. Грабовича, коли він епізодично, вимушено писав, переважно в ранніх роботах (див.: «Деякі теоретичні проблеми українського літературознавства», «Теорія та історія: «горизонт сподівань» і рання рецепція нової української літератури» та ін.), про «необхідність» «органічно-українського» стилю, про «націотворчий дискурс» в літературі, про існування літератури в «культурно-естетичному й суспільному коді», про те, що література є «еманацією та віддзеркаленням конкретної культури» та ін.

Із цього першого міркування випливає друге. І пов'язане воно із аберованим, викривленим, під впливом ідеології радикального лібералізму, сприйняттям та тлумаченням творчості й постаті Т. Шевченка в гарвардського дослідника. У книжці «Поет як міфотворець» (1982, 1991, 1998) він пропонує тлумачити Шевченка як самосуперечливого «міфотворця», антитрадиціоналіста, антимакулініста, «шамана», антиреволюціонера, антидержавника, «популіста», богоборця, розірваного між українським та російським світами маргінала, зрештою – космополітичного універсаліста, котрий, мовляв, начебто просувався від «етноцентричної настанови до

універсальних істин». Але при цьому «міф» Шевченка, хоч і «допоміг своєму народові знайти себе», виявився деструктивним, бо «залишив сумнівну соціально-політичну спадщину» й спричинив до «блокування раціональних видів мислення». Категорично не подобалось американському україністу й тлумачення Шевченка як письменника-націотворця, «батька свого народу.., котрий як ніхто до й після нього зазирнув у самі глибини національної душі й висловив її потреби, цінності». Отаку напрочуд «симпатичну і привабливу постать», за словами своїх шанувальників, малює із Т. Шевченка пан Григорій. Але це ще не все.

В інших студіях, зібраних у теж номінованому на Шевченківську премію збірнику «Шевченко, якого не знаємо» (2000, 2014), автор продовжує утверджувати свою політичну тенденцію на постмодерну деконструкцію («децентрування», десакралізацію та деканонізацію) творчості Т. Шевченка. Звідси – кидалось бездоказове припущення (ще 1979 року!) про «гомосексуальну орієнтацію» Кобзаря та представлення його як жертви сексуального насильства, на основі наявності жартівливого оголеного автопортрета робилось епохальне відкриття того, що Шевченко, виявляється, був «достеменною реальною людиною зі статтю» (наче хтось це колись заперечував чи приховував!), класичні інтерпретації трактувались як начебто примітивні, «громадські» (наприклад, Шевченко як «серцевина українського самоототожнення»), а космополітичні уславлювались як начебто єдино «інтелектуальні», крім того, різко критикувались пострадянські тлумачення Шевченка авторства І. Дзюби, І. Драча, М. Жулинського, В. Пахаренка, Є. Сверстюка, Вал. Шевчука за «національний і націоналістичний, антиімперський» пафос, за «встановлення... нового канонічного обличчя Шевченка», за «невідрадну традиційність» та інші уявні злочини перед лібералістичним каноном.

Трете міркування спонукає уважніше придивитись власне до праці «Шевченкові «Гайдамаки»». І тут впадає в око часте намагання професора приховати свою справжню суть за маскою дослідника-патріота, традиціоналіста і в чомусь народника. Від імені цієї нативістичної маски робляться певні висловлювання, котрі підважують, децентрують низку власних міфів про Т. Шевченка. Наприклад, автор, очевидно, не без впливу попередньої критики, змушений паралельно із терміном «міф» вживати більш коректне окреслення образів та ідей Кобзаря як «візій». Він зізнається, що від 2011-го року більше не думає, що «Гайдамаки» це «майже невдача» генія (що ж, краще пізно, ніж ніколи) (с. 15). Заперечуючи деякі свої попередні твердження, визнає наявність революціонізму в поета

(с. 160), «історичної візії» у «Гайдамаках» (с. 188), «візії України» та «реальної України» у «Кобзарі» (с. 236), присутність «майже політичної форми» в поемі (с. 237) та «протополітичного звучання» в поезії «Холодний Яр» (с. 337).

Та найприкметнішим є інше. Маска патріота змушує дослідника озвучити, в термінології самого професора, нечувано «ідеологічні», «примітивні», «партійні», «національно-екзистенціальні», «інструментальні», «політичні», «нативістичні», «праворадикальні», «наські», «патріархальні», «націоналістичні», «громадські», «традиційні», «нацреалістичні», «лжегерменевтичні» й «антинаукові» тези про націоцентричність та націотворчість поезії Т.Шевченка. Тому автор визнає, що поет таки мав вплив на «національне самоствердження українців» (націотворення!) (с. 48), що в центрі «Гайдамаків» лежить «нова візія того, що своє, рідне» (нативізм!) (с. 208), що головними темами поеми є «імперативи пам'яті та ствердження колективної ідентичності, самототожності» (традиціоналізм!) (с. 257), що у збірці «Три літа» поет «озвучує нове українське самоосмислення, нову колективну ідентичність» (націоцентризм!) (с. 342), а в «Гайдамаках» чітко показує, що «вища цінність, за яку варто віддати своє життя, існує, і це стражденна Україна» (націоналізм!) (с. 329). Просто якась суцільна й безпардонна націософія.

Але і це ще не все. Від далекого 1982-го року Г. Грабович рішуче заявляв про своє бажання заперечити хибні націоналістичні трактування Т. Шевченка як «національного пророка». Та в останній своїй студії таки змушений був, щоправда, без відкритого спростування власних попередніх тез (непомилні патрони не помиляються! та й клієнти вже встигли ті тези розхвалити до небес, незручно якось...), визнати (і то кілька разів!), що Шевченко таки є «національним поетом» і «пророком», бо його готовність «зійти, побачити і переказати затаений зміст» «великого льоху колективних уявлень і пристрастей» «вимірює його силу, право на роль національного поета, пророка» (с. 343–344). Думки ці (тут доведеться розчарувати гламурних апологетів шановного професора) хоча, звичайно, не «нові» й не «свіжі», а типові, традиційні для українського шевченкознавства, проте цілком аргументовані, науково вивірені.

Однак, на жаль, тотально переважає в студії Г. Грабовича інший тип дискурсу – висловлювання без патріотичної маски, – покликаний не вивчати, а деконструювати, деформувати образи та ідеї Т.Шевченка з політичних позицій лібералістичної ідеології. Чого там тільки нема! Яке продемонстроване «тонке відчуття» й «уміння дешифрувати!» Самі

«радощі пізнання» й «екстаз творення»! Лише кілька прикладів. Виявляється, постколоніальне літературознавство й далі використовує ганебну парадигму «советизму-сталінізму» (с. 34–36), Шевченко не був «носієм колективного» і його голосом «не промовляє народ» (с. 65, 151), народництво мало «нативістичні та ксенофобські схильності» (знали б це Кониський, Нечуй чи Грінченко) (с. 104), поема «Гайдамаки» не є ні епічною, ні ліро-епічною, ні героїчною, ні історичною (с. 168, 183, 198, 216), не можна говорити про історичність, історіографію, історіософію чи націософію у творах Т.Шевченка (с. 190–191), сам Шевченко не є ні філософом, ні теологом, ні релігійним мислителем (ну що вже від репаного кріпака хотіти) (с. 307), осмислення минулого «цілих колективів» не є історією (с. 211), в поемі є «колективна пам'ять», але нема історії (с. 219, 221), поема роздвоєна на «літературний твір» і «міфічний код» (с. 193), авторський голос поеми роздвоєний на «кобзаря» і «поета», правда, їх важко розрізнити (с. 134 та ін.), Шевченко у поемі – «шаман», бо «викликає сили природи та потойбіччя» (с. 224), в поемі херем («священна розправа») змішується з «демонізмом» (с. 264, 265), «сакрум має природний нахил до екстремізму», а релігія «споріднена» із насильством (дісталось тут і юдеям, і католикам, і протестантам...) (с. 268), Гонти не є «над-героєм» (с. 294), вчинок Гонти не схожий на вчинки ні Авраама, ні Агамемнона, ні Брута (с. 302, 303, 326), «ядро етичного виміру» встановлює не «колективна мораль», а «вселюдське бачення добра і зла» (с. 308) та ін. Усе це, як і в попередніх студіях, найчастіше просто постулюється, тиражується й нав'язується читачеві без переконливих пояснень.

Інші міркування, що розгортаються у «міфічному плані» (с. 268), більш виразно стосуються дослідницького розуміння двох моментів: суті поеми, її ідей та ватажка повстання – Гонти. І обом їм не надто пощастило із адекватними оцінками. Усі гайдамаки, котрих, часто всупереч історичним реаліям, Т. Шевченко у своїй поемі (на це він і художній твір, а не підручник з історії!) зображає як зразкових борців за національну справу, називає «орлами», «синами», а Гонту – «мучеником праведним» і в наступних творах моделює як ідеальний тип національного провідника (особливо у «Холодному Ярі» чи «Великому льосі»), в Г. Грабовича отримують дещо інше трактування.

На думку американського професора, чин гайдамаків, зображений у поемі, не є героїзмом (мабуть, якимсь побутовим конфліктом на ґрунті алкоголю?), тому ні самі гайдамаки, ні Ярема, ні Гонти – не є героями. Шевченковий художній вимисел – вбивство Гонтою власних покатоличених синів – викликає у дослідника лише роздратоване риторичне запитання: «...який героїчний зміст можна вкласти в цей

вчинок?» (складається враження, що сам науковець із невимовною легкістю вже не одного свого нащадка прирізав і тому нічого надзвичайного в цьому не бачить) (с. 183, 184, 186). А оскільки Гонта, на свою біду, не Авраам, не Агамемнон і не Брут (тобто не праведник і не герой), а всі інші колеги-дослідники (крім Драгоманова, Куліша і раннього Франка, котрі цей вчинок засуджували) перебувають у «народницькій» чи «сталінській» парадигмі, то й наукових відповідей шукати не треба. Та й що там шукати, якщо Гонта явно репрезентує «образ упиря», котрого, як і інших гадаймаків, священна «присяга веде до гріха», котрий приносить в жертву своїх дітей «Нації» як «новітньому Молоху» (язичник, мабуть) і котрий, щоправда, згодом, і знову тільки в дослідницькій уяві (бо у самому творі цього й близько нема), начебто саморозмножується, бо «упир» раптом роздвоюється на «героя» й «анти-героя», на «мученика» й «упиря української історії» (с. 262, 268, 297, 272, 306). Просто якийсь постмодерний фільм жахів.

Схожі екстравагантні трактування отримали й самі «Гайдамаки». Однозначна суть їх увиразнюється наприкінці студії, коли дослідник твердить, що поема «майже непомітно» (воістину «тонке» формулювання!) «деконструює свою героїчність» (значить, якась героїчність там таки була?), що в ній «праведна кара» «через своє виконання» «перетворюється на щось пекельне, демонічне та гріховне, де кров замазує все» (с. 313). От лихо: не зумів Шевченко створити твір про якесь тихе безкровне героїчне і водночас праведне повстання... Сенс поеми віднаходить професор в «Епілозі»: «...такі жахіття не варті людської пам'яті...» (с. 314). Висновок загадковий, бо в поемі насправді йдеться про протилежне – гайдамаччина вартує на пам'ятання, однак нащадки-раби в обставинах, коли «кат панує», збайдужіли до національної справи, забули своїх героїв: «А унуки? Їм байдуже, / Жито собі сіють».

І нарешті дається на диво українолюбне й остаточне, правда, чомусь надмірно емоційне, публіцистичне як для незаангажованого «професіонала», трактування твору як «етнічної чистки»: «Питання варто поставити руба: якщо йдеться про етичний вимір, а не про колективні або колективістські уявлення, про «народну мораль» тощо, то різанина є різаниною і загальне винищення всіх із «ворожого табору», матерів і дітей, калік і старих, «шляхтяночок» і «жидівочок»..., тобто всього живого, ради «кари» – це вбивство і масакра, в сучасних поняттях – «етнічна чистка», а не етичний вчинок» (с. 310). Отак, «чистка» і все, оцінка гідна шевченкофобських опусів. Ну чого ще чекати від кровожерного «шамана»-«міфотворця»? Та й досліднику легше. Дав політичну оцінку під виглядом псевдоетичної, і не треба

шукати глибших сенсів у по-романтичному гіперболізованих образах поеми... Не треба осмислювати поняття інкультурації універсальних релігійних ідей, різних типів етик (як, наприклад, переконання й відповідальності у М. Вебера), інші етичні та релігійні теорії, котрі могли б пояснити, чи справді Тарас Григорович таку вже аморальну, антиетичну річ сотворив?.. Не треба також враховувати те, що начебто сам урочисто проголошував: «стражденна Україна» для Т. Шевченка є «вищою цінністю»... Правда, постає одне неприємне питання, чим така «свіжа» оцінка відрізняється від україножерських шовіністичних постулатів, популярних і серед «наських» «овечих натур», – «Гайдамаки не воины – / Розбойники, вори. / Пятно в нашей истории...» («Холодный Яр»), – котрі деміфологізував («Брешеш, людоморе!») ще сам поет?

Далі ще цікавіше. На думку Г. Грабовича, згодом Т. Шевченко хоч і вважав гайдамаків «синами», але «дистанціювався» від них, від їх справи, бо «не мав ілюзій» щодо «поразки і бруталності повстання» (с. 314). У своїй подальшій творчості поет начебто «вивільнюється» від «емоцій та пристрастей внутрішньої гайдамаччини» (с. 347). Доказів, і це, на жаль, типово для «комплексних досліджень» гарвардського дослідника, не наводиться. Мовляв, шукайте самі...

Однак окрім епізодичного наукового й магістрального політичного потоків, у дослідженні можна помітити й інші дискурсивні струмки, котрі, хоча, напевно, й впливають з «екстазу творення», однак, на жаль, не підвищують якість мислення науковця. По-перше, йдеться про часту вторинність професорської думки, про явну залежність від апробованих концепцій інших дослідників, наприклад, теза про «дуалізм» запозичується Г. Грабовичем у Б. Навроцького (с. 186), а те, що «Гайдамаки» мають «драматичну структуру» позичено в О. Білецького (с. 272, 280) та ін. По-друге, американський дослідник насичує свою нарацію численними тавтологіями, тобто давно доведеними ідеями, котрі стали для шевченкознавства банальностями: Шевченко – «національний поет», «пророк», «Гайдамаки» не є суто історичною поемою, Україна для генія – «вища цінність» та ін. Добре, що автор ці положення не завжди заперечує, але навіщо видавати їх за своє «нове слово»? По-третє, науковець постійно озвучує взаємовиключні тези, тобто формує внутрішньо суперечливий, контрверсійний, еkleктичний тип висловлювання, що в науці прийнято вважати серйозним недоліком. Наприклад, говориться про «етичний вимір» поеми й водночас про те, що в ній нема «етики» чи «етичного питання» (с. 307–308), що Гонта зовсім не схожий на Авраама і водночас «вписується» в Авраамову роль батька (с. 326, 328), що в поемі зображена «етнічна

чистка» і водночас, що поема не є ксенофобська чи антисемітська (с. 310) і под.

Не згадуємо вже тут ширше про факти замовчування наукових опонентів. Наприклад, у першому розділі заявлений масштабний огляд критичних праць про «Гайдамаки» дається, всупереч академічній традиції, вельми вибірково, не аналізуються (а в другому розділі лише епізодично засуджуються) концептуальні шевченкознавчі студії С. Смаль-Стоцького, Д. Донцова, Є. Маланюка, Д. Бучинського, В. Барки, В. Пахаренка, Вал. Шевчука, Г. Клочека, Ю. Барабаша та ін. Найвні також мало коректні, навіть дифамаційні висловлювання супроти інакомислячих дослідників і маніпулятивні використання цитат із їхніх праць (Д. Донцова, Л. Білецького, Ю. Барабаша, В. Пахаренка та ін.). Наприклад, з позицій комісарської зверхності Грабович окреслює видатного українського літературознавця Леоніда Білецького «критиком-проповідником» (с. 295) і приписує йому «політичний екстремізм» (с. 297). Літературознавства, хай навіть полемічно загостреного, тут небагато, зате ці виловлювання вельми нагадують політичний донос. Але, знаю це не лише по собі, шановний професор та його однодумці мастаки доносів, тож дивуватися не треба (із секретами їх доносописательної майстерності можна ознайомитися в книжці «Агон, або Перипетії одного захисту»).

Не цілком складається і з «новаторством» – «новими» та «свіжими ідеями» – в студії автора. Бо якщо судження однієї із шанувальниць дослідника – «основна теза Грабовича полягає в тому, що поема «Гайдамаки» не є суто історичним твором» – є вірним, то це вельми сумно. Сумно, бо про цю «основну тезу» писало чимало авторитетних шевченкознавців і до цього видання. То в чому «свіжість»?

Якщо згадати інші оцінки групи криптоклієнтів пана професора, то не знати, чого у цій книжці більше – «високого професіоналізму», «глибинного чуття художнього тексту» чи «любові до Шевченка», але науковості, базованій на аргументах і логіці, їй трошки бракує. Тому назагал у тексті Грабовича домінує така впізнавана й невідраднана політична тенденційність, що закономірно й неминуче приводить до новітньої політичної міфологізації – фальсифікації «Гайдамаків» як поеми про «етнічну чистку», «екстремізм», «демонізм» гайдамаків-упирів, «гріховний» чин яких вартує тільки «забуття».

Усе це, звичайно, вельми розчарувало б, якщо сприймати студію Г. Грабовича як суто наукову розвідку, услід за (не)залежними від нього авторами. Однак наявність спотворених коментувань, перекручень, внутрішніх суперечностей із штучними реверансами у бік націоналістичної герменевтики, цілком уписують її в політичний дискурс

лібералістичного міфотворення. Якщо раніше поема «Гайдамаки» (як «майже невдача») дослідником розглядалась епізодично, то тепер, слідом за прикладом міркувань О.Забужко (поема – «міф українського національного пекла»), робиться спроба повноцінно вписати її в космополітично тлумачений «Шевченків міф України».

Однак постає ще одне делікатне питання. Звідки таке раптове, в останні роки, зацікавлення (із ритуальними національними поклонами) «Гайдамаками», їх факсимільне видання, організація шевченківської конференції та виставки у США та ін. проекти? Тут напрошується одне припущення, хоча не думаю, що канонізатори професора Г. Грабовича сприймуть його із захватом. Можливо, гарвардський патрон планував у ювілейний (2014-й) рік отримати все ще найбільш значущу серед «аборигенів» Шевченківську премію і таким чином не лише отримати загальнонаціональне визнання, а й легітимізувати свої далекі від українолюбства та шевченкознавства політико-космополітичні ідеї? Але, щоб це зробити, довелося стати на доволі слизький шлях нативістичного відступництва (ренегатства), протилежний ідеологічний приклад якого дотепно зобразив Т.Шевченко якраз у «Гайдамаках»:

Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей
Та ще слави, того дива,
Співай про Матрьошу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори, –
От де слава!

От, мабуть, хай і не заради «грошей» (утримувати цілу секту клієнтів і дев'ятнадцять років фінансувати об'ємну газету й потужне видавництво можуть собі дозволити вельми небідні люди, в Україні – дуже часто різнотипні корупціонери чи так звані «агенти впливу» чужих держав), але заради «слави, того дива» довелося на схилі літ заспівати про Шевченка як не лише «міфотворця», а й «національного поета» та «пророка». Пройтися, так би мовити, «і задком, і передком» перед Шевченківським комітетом. Важкий і безмірно драматичний виявляється у декого шлях на преміальний Парнас! Ще й, як на біду, Майдан та війна (до речі, серед добровольців на фронті адептів пана професора та інших представників радикальних лібералістичних сект – космополітів, феміністок, апатридів, постмодерністів та ін. – чомусь досі не помічено) затримали висунення аж на два роки...

Насамкінець ще таке. Якщо звернутися до вимог щодо праць, котрі висуваються на здобуття Шевченківської премії, то вона присуджується «за найвидатніші твори літератури і мистецтва, публіцистики і журналістики, які є вершинним духовним надбанням українського народу», а також «збагачують історичну пам'ять народу, його національну свідомість і самобутність». Що ж, навіть за найнеуважнішого й компліментарного розгляду, якщо він, звичайно бодай формально об'єктивний, важко віднести номіновані книжки «Шевченко, якого не знаємо» та «Шевченкові «Гайдамаки»» до «найвидатніших творів», «вершинного духовного надбання українського народу». Не вельми збагачують вони й «історичну пам'ять народу, його національну свідомість і самобутність», хоч би як штучно, в останній момент, не одягав автор маску патріота чи «нативіста» і не вставляв у них слова «пророк», «колективна ідентичність» чи «Україна». Швидше, їх «неможливо переоцінити» у плані денационалізації й примітивізації української науки та демонізації самого Тараса Шевченка. І взагалі, премія імені «шамана» й співця «етнічної чистки», на мій многогрішний погляд, навряд чи мала би тішити его майстра «тонких» прочитань...

Віталій Мацько
(*м. Хмельницький*)

Творчість Віри Вовк в ореолі сакрального і літературознавчого штибу

Григорчук Ю. М. Проза Віри Вовк: виміри сакрального / Ю. М. Григорчук. – Брустурів : Дискурсус, 2016. – 364 с.

В українському філологічному просторі добре відоме ім'я письменниці-бориславчанки Віри Вовк (Селянської), яка багато років мешкає в далекому бразильському місті Ріо-де-Жанейро і перша поетична збірка якої побачила світ 1954-го. З того часу з-під пера «бджілки з-за океану» вийшли десятки книг, сотні високовартісних художніх творів, що поповнили духовну скарбницю української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

З членами Нью-Йоркської групи Віра Вовк познайомилася наприкінці 1959 р., коли приїхала на рік до Нью-Йорку. 1966 р. уперше відвідала радянську Україну. Творчий набуток Віри Вовк – широкий і багатогранний. На еміграції (Мюнхен, Ріо-де-Жанейро, Нью-Йорк) і в Україні (Київ, Львів, Дніпропетровськ) авторка надрукувала чималу кількість книг поезій, прози, п'єс та перекладів (з португальської, німецької, французької мов на українську, та з української на португальську і німецьку мови). Художню практику письменниці аналізували С. Гординський, Л. Онишкевич, М. Жулинський, Ю. Ковалів, О. Астаф'єв, С. Павличко, В. Мацько, Б. Кравців, М. Тарнавська, Г. Кочур, Л. Тарнашинська, Ю. Покальчук та інші дослідники. Твори В. Вовк стали предметом захисту дисертаційних робіт Ю. Григорчук «Прозова творчість Віри Вовк: поетика сакрального», І. Жодані «Інтерсеміотичність у творчості письменників Нью-Йоркської групи (Емма Андіївська і Віра Вовк)».

І ось цьогоріч Ю. Григорчук надрукувала в Кам'янець-Подільській друкарні монографію «Проза Віри Вовк: виміри сакрального». Треба сказати, що це перша книжка про подвижницю української духовності, пропагандиста національної культури в зарубіжжі, якою є Віра Остапівна – лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка. Монографія, переплетена цушкою обкладинкою, справляє приємне враження, вдало проілюстрована не лише зовнішньо, а й внутрішньо. У передмові професор Л. Тарнашинська зацентровує на творчій співпраці автора й дослідниці: «Суголосність, яка пролягла поміж письменницею та дослідницею її творчості, – і через Текст, і через особисте

спілкування – дивовижна», така дослідницька проникливість «накладала особливу відповідальність – дошукатися саме тих ключів, які дадуть можливість бодай трохи привідкрити таємницю тієї чаші Грааля, що сповнює життя й творчість письменниці високим непроминальним сенсом» (с. 14). Цілком заслужена оцінка праці авторки монографії. Лише до цитати, оскільки йдеться про виміри сакрального, я би додав, що Ю. Григорчук поволі привідкриває не чашу Грааля, а Храм Грааля (з французької Graal – це чаша, переносне значення – таємна посудина), позаяк дослідниця уводить читача в простір високого духовного Собору, духовного світу, творчу лабораторію Віри Вовк.

Прикметно, що в основу літературознавчого аналізу лягли типологічний, порівняльно-історичний, біографічний, комплексно-системний наукові методи дослідження. Так, меандри (орнаменти) долі письменниці глибоко розкрито завдяки застосуванню біографічного методу в першому розділі «Меандри долі Віри Вовк: плинне і вічне». Власне Віра Вовк частково репрезентувала свою біографію у книгах «Духи й дервіші», «Спогади», «Мережа», «Човен на обрію», «Бабине літо», однак авторка монографії підійшла до життєпису по-науковому, систематизувавши його в підрозділі «Від Борислава до Ріо-де-Жанейро» за топонімічними підпунктами (Борислав, Прага, Львівщина, Кути, Тюдів, Львів, Дрезден, Тюбінген, Курітиба, Ріо-де-Жанейро) тощо. Спершу читач відчувається ніби розгубленим, бо, занурившись в структуру тексту означеного підрозділу і вловивши науково-популярний стиль письма, схоплює себе на думці, для чого така скрупульозна біографічна деталізація життєпису літератора у монографічному дослідженні. Та це лише на перший погляд: подолавши разом з автором хронологічний рубіж, усвідомлюєш українську душу, ментальний спосіб специфічного світосприйняття, характерний для великої нації, що була позбавлена власної державності. Родина Віри Селянської на емігрантських шляхах і роздоріжжях не розгубила християнських правічних істин, національних чеснот, що їх перейняла від батьків, і десятиліттями у вільному світі засобами художнього слова активно поширює українську культуру – як реакція на явища оточуючої дійсності, спонука на виклики невблаганної долі.

Осиливши життєпис, дослідниця у такий спосіб розкрила формування світогляду, світобудови творчої особистості, спроектувавши інтенціональні розмисли у поле студіювання поезики сакрального в аспекті інтегральної рефлексії правічних високих духовних істин, релігійно маркованих і суто літературознавчих концептів у прозі Віри

Вовк. Виявляє сакральне Юлія Григорчук крізь призму мотивів, тематичних індикаторів, літературної трансформації традиційних сюжетів, характеротворення персонажів, синкретичні жанри (містика, біблійні перекази, міфологічні оповіді, легенди) і констатує: «Сукупність цих виявів власне й формує поетику сакрального – систему творчих принципів і художніх засобів, за допомогою яких у літературному творі об'єктивуються сакральні смисли» (с. 75).

Науковець більш впевненіше, сміливіше почуває себе в наступних розділах монографічного дослідження «Сакральне у просторі художньої реальності: домінантні образи й мотиви», «Жанрово-стильова репрезентація поетики сакрального», «Об'єктивація сакрального в мові прозових творів Віри Вовк». Загострюючи увагу на екзистенціал-кодї малої прози, дослідниця добачила у ній, що екзистенціали перетворювалися в мотиви бунту проти реальності, проти самотності через розкриття психологічної ідеї бунту і духовного пафосу прозріння істини. Різка поляризація, контрастність мрії і дійсності, ідеального і матеріального, внутрішнього і зовнішнього, сакрального і плотського підсилюється проникненням дослідниці не лише у текстову, а й позатекстову структуру й уможливорює зазирнути в глибину індивідуально-творчого процесу письменниці, дешифрувати у філософському ключі реалізацію авторського міфопоетичного мотиву від задуму, зав'язки до розв'язки. Сугерує й динамізує читацьке сприйняття модерного прозового тексту побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, що зумовлена світоглядною позицією, естетично-художнім ідеалом. Останній, слушно завважає Ю. Григорчук, «наскрізь органічний, укорінений в архетипних пластах української ментальності й оснований на аксіологічних підвалинах релігійного досвіду» (с. 265), а отже, «поетикальна маніфестація сакрального – одна з визначальних констант художнього світу Віри Вовк» (с. 266).

Певна річ, до наукового видання такого рівня можна висловити деякі побажання. Скажімо, різке слух діалектологічна дефініція «доробок», коли можна застосувати синонім спадщина або чітко вказати жанр прозових творів – повість, оповідання, новела, образок, новелета тощо. З нашого погляду, «заблукали» у додатках статті-дослідження авторки «Відображення світоглядних ідей Григорія Сковороди у творчості Віри Вовк», «Релігійні мотиви в поезії Віри Вовк і Яна Твардовського», які могли скласти окремих підрозділ першого розділу і підсилили б концепти світоглядних ідей, принципів, переконань письменниці на шляху пошуку форми моделювання різножанрових філософсько-естетичних художніх текстів у просторі *sacrum*. Але, як

мовиться, досконалості немає меж, бо в кожного своя думка і своя точка зору.

Монографічне дослідження Юлії Григорчук про сакральний світ у прозовій спадщині Віри Вовк демонструє глибину наукового пошуку та його реалізації, оприявнює самобутній стиль письменниці. Авторка комплексно аналізує художній світ прозаїка, жанрово-стильові та мовностилістичні виміри, логічно й аргументовано потлумачує основний зміст та результати досліджень за новітніми методологічними принципами, уникає бездоказових тверджень і тавтології, а отже, монографія Ю. Григорчук «Проза Віри Вовк: виміри сакрального» є вагомим внеском в розбудову новітньої української філологічної науки.

Марія Сенета
(м. Дрогобич)

Ad fontes: до джерел національної ідентичності

Іванишин М. В. Дискурс національної ідентичності в українському постколоніальному літературознавстві : [моногр.] / М. В. Іванишин. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – 208 с.

Історіографічне дослідження М. Іванишин «Дискурс національної ідентичності в українському постколоніальному літературознавстві» відкриває перспективи розвитку досліджень, здійснених з позицій національно-екзистенціальної методології інтерпретації та постколоніалізму. Взяті за предмет дослідження шість провідних студій С. Андрусів, О. Вертія, Ю. Мариненка, В. Моренця, Л. Сеника, Н. Шумило стали матеріалом для виявлення сенсу та моделі національної ідентичності в сучасному літературознавстві.

Перш за все, варто відзначити актуальність вибраної проблеми. Акцент на національних питаннях загострює увагу читача на питанні становища української тожсамості у вимірах сучасного літературознавства. У надскладний період виживання нашої культури, а тому і літератури, такі праці покликані оберігати та відстоювати національні цінності, традиції та інтереси в науці.

У першому розділі йдеться про теоретичні засновки вивчення даної проблеми. Посилаючись на досвіди Е. Д. Сміта, С. Гантінгтона, І. Денисюка, О. Багана, М. Жулинського, В. Дончика, Р. Шпорлюка, а особливо дуже часто І. Франка, дослідниця окреслює термінологічний інструментарій для подальших напраювань. Зокрема, велику увагу приділено таким багатозначним і часто вживаним термінам, як «дискурс» та «національна ідентичність». Вдало й аргументовано пояснено доцільність використання методів, серед яких метод постколоніальних студій є методологічною домінантою. Значна частина теоретичного дискурсу базується на системі принципів мислення, що відповідають філософії національної ідеї (націософії) і спрямовані на захист та утвердження українського буття. Тому особливо важливе місце в праці посідає використання теоретико-методологічного досвіду філософії українського націоналізму для потреб літературознавчої науки.

У наступному розділі праці вдало представлено розгляд основних історико-літературних та методологічних аспектів кожного з досліджень. М. Іванишин докладно аналізує кожну працю,

відзначаючи як сильні, так і слабші сторони. Вибір саме цих праць продиктовано національним імперативом та бажанням охопити найбільш націоналістично репрезентативні, монографічно виражені досвіди в українській нації про літературу.

У дослідженні С. Андрусів «Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.» М. Іванишин окреслює специфіку націєцентричного мислення та особливості творчої майстерні авторки: створення власної термінології, «виразна схильність до оригінального теоретичного мислення, до виважених методологічних узагальнень» (с. 64), інтердисциплінарність як провідна риса методологічної бази і з одночасним використанням національно-екзистенціальної інтерпретації як основної підтекстової методологічної домінанти. «Поняття національної ідентичності є ключовим для цієї праці», – впевнено констатує літературознавець. Однак, крім безперечних переваг і достоїнств праці С. Андрусів, дослідниця вбачає деякий недогляд у монографії. Це стосується терміна «міф», який через свою часто вживаність, розповсюдженість не завжди сприймається однозначно.

Щодо компаративістичної монографії В. Моренця «Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща», то дослідниця, хоча й помічає меншу теоретичну заангажованість у націоналістичну проблематику відомого вченого, що є закономірним з огляду на порівняльно-історичний характер студії, однак вказує на вагоме методологічне значення праці. Тому, не зважаючи на те, що автор, на її думку, «не дає ширших експлікацій поняття національної ідентичності» (с. 71), все ж у досліджуваній монографії виявлено вагомі з погляду націоналізму теоретичні акценти. Що особливо зацікавлює дослідницю, то це те, що В. Моренець вельми продуктивно експлікує поняття «народництво», віднаходить в ньому глибокий позитивний сенс і реабілітує культурні надбання тієї епохи.

Особливу увагу приділяє М. Іванишин праці Н. Шумило «Під знаком національної самотності: українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст.», написаній «у скрупульозному академічному стилі» (с. 84). Що найбільше імпує літературознавцеві, так це те, що Н. Шумило детально розробляє поняття дискурсу національної тожсамості і приділяє велику увагу критичним напрацюванням І. Франка, наприклад, – ставлення до модернізму. Тут чітко видно світоглядно-методологічні орієнтири М. Іванишин при дослідженні дискусійних питань, яка свої висновки формує саме через врахування націоналістичного дискурсу.

Об'єднавши названих вище трьох авторів, літературознавець відкриває власне бачення на роботи Л. Сеника, Ю. Мариненка, О. Вертія в наступному розділі. Якщо перші три праці були синтетичними, то наступні три є власне історико-літературними. Це, своїм чином, породжує деяку модифікацію методики їх дослідження, однак основні смислові акценти залишаються незмінними.

У монографії Л. Сеника «Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності» підкреслюються такі сторони праці: авторське поняття «національної ідентичності», розуміння літератури як способу протистояння окупаційному режимові ворожої влади і взагалі широке окреслення Л. Сеником культурно-політичної ситуації в ранньорадянську добу. М. Іванишин відзначає зусилля науковця у плані ґрунтовного представлення генології жанру роману. Найбільш значущим для дослідниці видаються міркування літературознавця щодо герменевтичного досвіду Д. Донцова. Зокрема М. Іванишин відзначає, що у роботі Л. Сеника спростовано низка закидів Д. Донцову.

Робота Ю. Мариненка «Місія: проблеми національної ідентичності в українській прозі 40–50-х років ХХ століття» привертає увагу науковця насамперед «поглибленим зосередженням на націоналістичній проблематиці в гуманітарних науках» (с. 109). Робота М. Іванишин виокремлює такі сутнісні аспекти з погляду національної ідентичності: простежено розвиток української етнонаціональної самобутності, окреслено основні риси національного менталітету, з'ясовано роль Т. Шевченка у ціннісних орієнтаціях літературознавця, конкретизовано значення термінів «код», «ідеологія», «риторика». Окреслено той факт, що націоналістична зорієнтованість виступає основним критерієм при розгляді Ю. Мариненком провідних авторів того часу («Старший боярин» Т. Осьмачки, «Рай», «Останній пророк» В. Барки, романи І. Багряного, численні твори О. Довженка, трилогію У. Самчука «Ост» та ін.).

Стосовно роботи О. Вертія «Народні джерела національної самобутності української літератури 70–90-х років ХІХ століття» не лише відзначено, що «поняття національної самобутності є ключовим для цього історика літератури» (с. 119). Дослідниця вказує на певну суголосність аналізованої студії до вище вказаної праці Н. Шумило, вбачає ґрунтовність викладу думок науковця, вирішення поставлених завдань. Загалом вона спостерігає у всіх шести роботах вагомий не лише теоретичний, а й історичний результат: некординуючись між собою, дослідникам вдалося із суголосних методологічних позицій

проінтерпретувати українську літературу від другої половини ХІХ – до середини ХХ століття.

В останньому розділі, який має суто теоретичний характер, вдало експліковано та верифіковано методологічну продуктивність постколоніальної інтерпретації на прикладі названих вище праць. М. Іванишин не лише сумлінно дотримується основних принципів вказаної методології, відкриваючи їх смисли у роботах дослідників, а й на основі провідних концептів проаналізованих досвідів розбудовує власну, досі в українській філології єдину в своєму роді, модель літературознавчої теорії національної ідентичності як іманентної український культурній традиції.

Вірність принципам наукового мислення, активний діалогізм із вітчизняними та зарубіжними авторами, спостережливість роблять монографію показовою на тлі сучасних історіографічно-літературознавчих пошуків. Теоретичні висновки обґрунтовуються попередньою інтерпретацією. Важливо підкреслити, що дослідниця не просто здійснила метакритичний огляд названих праць, вона порівнює їх між собою, активно висловлює свою позицію. Сформованість світогляду дає змогу М. Іванишин чітко диференціювати необхідні концепти, аналізувати та систематизувати. Однак інколи відчувається деяка недоопрацьованість думки, фрагментарність висловлювань. Хочеться також, щоб у праці більш детально (попри епізодичні згадки) було експліковано й інші націоналістичні досвіди: І. Дзюби, М. Жулинського, М. Наєнка, Г. Ключека, В. Пахаренка, В. Панченка, Т. Салиги та ін.

Витлумачуючи інтерпретаційний потенціал українських учених, дослідниця послідовно виявила вагому присутність теорії національної ідентичності (націоналістичної інтерпретації як структурного елемента національно-екзистенціального гуманітарного мислення) у сучасному літературознавчому метадискурсі. Праця М. Іванишин безумовно має новаторський характер, тому що є першим історіографічним дослідженням новітньої методологічної течії. Її успішність, сподіваємося, стане своєрідним стимулом для розгортання інших дослідницьких сюжетів стосовно розвитку в добу Незалежності українського філологізму, постколоніалізму, постструктуралізму, міфокритики, компаративізму та ін.

Відомості про авторів

Бабенко-Жирнова Марина – старший викладач кафедри гуманітарних та фундаментальних дисциплін Київського кооперативного інституту бізнесу і права, кандидат філологічних наук (*м.Київ*)

Бобинець Степан – завідувач кафедри французької мови та зарубіжної літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент (*м.Ужгород*)

Василик Марина – доцент кафедри іноземних мов «ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат педагогічних наук (*м.Івано-Франківськ*)

Вільчанська Юлія – здобувач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*м. Чернівці*)

Глушок Людмила – доцент кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент (*м.Хмельницький*)

Іванишин Петро – завідувач кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор (*м.Дрогобич*)

Карабович Тадей – доцент кафедри української філології Університету Марії Кюрі-Склодовської, доктор гуманітарних наук (*м.Люблін, Республіка Польща*)

Карпушина Майя – старший викладач кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (*м.Хмельницький*)

Кикилик Аліна – доцент кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук (*м.Хмельницький*)

Кіраль Сидір – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України (*м.Київ*)

Крищук Валентина – доцент кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат філологічних наук (*м.Хмельницький*)

Крупка Віктор – доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат філологічних наук (*м.Вінниця*)

Кутова Світлана – доцент кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук (*м.Хмельницький*)

Лаюк Мирослав – аспірант Національного університету «Києво-Могилянська академія» (*м.Київ*)

Мацько Віталій – завідувач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор філологічних наук, професор (*м.Хмельницький*)

Міщинська Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (*м.Хмельницький*)

Набитович Ігор – професор Університету Марії Кюрі-Скłodовської, доктор філологічних наук, професор (*м.Люблін, Республіка Польща*)

Накашидзе Ірина – доцент кафедри українознавства Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, кандидат філологічних наук, доцент (*м.Дніпро*)

Пешкова Тетяна – доцент кафедри іноземної філології Хмельницького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент (*м.Хмельницький*)

Пірошенко Світлана – доцент кафедри зарубіжної літератури та культурології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії кандидат філологічних наук, доцент (*м.Хмельницький*)

Поляруш Ніна – завідувач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат філологічних наук, доцент (*м.Вінниця*)

Сенета Марія – аспірантка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (*м.Дрогобич*)

Слоневська Ірина – завідувач кафедри зарубіжної літератури та культурології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат філософських наук, доцент (*м. Хмельницький*)

Сніца Тетяна – старший викладач кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (*м.Хмельницький*)

Сребнюк Валентина – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (*м. Тернопіль*)

Стукан Галина – доцент кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент (*м.Хмельницький*)

Ткаченко Тетяна – докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент (*м.Київ*)

Філінюк Валентина – доцент кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат філологічних наук, доцент (*м.Хмельницький*)

Хоцянівська Ірина – доцент кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат філологічних наук, доцент (*м.Вінниця*)

Циц Галина – доцент кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат філологічних наук, доцент (*м.Хмельницький*)

Чистякова Ольга – старший викладач кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (*м.Хмельницький*)

Шевченко Неля – аспірантка кафедри теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету ім. Василя Стуса (м. Вінниця)

Шумило Іванна – викладач кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

Янець Надія – асистент кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)

Information about the Authors

Babenko-Zhyrnova Maryna – senior lecturer of the department of humanitarian and fundamental disciplines of Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, candidate of philology (*city Kyiv*)

Bobynets Stepan – head of the department of French language and foreign literature of Uzhhorod National University, candidate of philology, assistant professor (*city Uzhhorod*)

Chystiakova Olha – senior lecturer of the department of translation of National Academy of the Borderguard Troops of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (*city Khmelnytskyi*)

Filiniuk Valentyna – assistant professor of the department of Ukrainian language and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of philology, assistant professor (*city Khmelnytskyi*)

Hlushok Liudmyla – assistant professor of the department of foreign languages of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of pedagogy, assistant professor (*city Khmelnytskyi*)

Ivanyshyn Petro – head of the department of Ukrainian literature and theory of literature of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, doctor of philology, professor (*city Drohobych*)

Karabovych Tadei – assistant professor of the department of Ukrainian philology of Maria Curie-Skłodowska University, doctor of humanities (*city Lublin, Republic of Poland*)

Karpushyna Maiia – senior lecturer of the department of translation of National Academy of the Borderguard Troops of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (*city Khmelnytskyi*)

Khotsianivska Iryna – assistant professor of the department of history and culture of Ukraine of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, candidate of philology, assistant professor (*city Vinnytsia*)

Kiral Sydir – doctor of philology, professor, professor of the department of Ukrainian and classic languages of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (*city Kyiv*)

Krupka Viktor – assistant professor of the department of Ukrainian literature of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, candidate of philology (*city Vinnytsia*)

Kryshchuk Valentyna – assistant professor of the department of Ukrainian language and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of philology (*city Khmelnytskyi*)

Kutova Svitlana – assistant professor of the department of Ukrainian language and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of pedagogy (*city Khmelnytskyi*)

Kykylyk Alina – assistant professor of the department of Ukrainian language and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of pedagogy (*city Khmelnytskyi*)

Laiuk Myroslav – postgraduate student of National University of «Kyiv-Mohyla Academy» (*city Kyiv*)

Matsko Vitalii – head of the department of Ukrainian language and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, doctor of philology, professor (*city Khmelnytskyi*)

Mishchynska Iryna – candidate of pedagogy, assistant professor, senior lecturer of the department of translation of National Academy of the Borderguard Troops of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (*city Khmelnytskyi*)

Nabytovych Ihor – professor of Maria Curie-Sklodowska University, doctor of philology, professor (*city Lublin, Republic of Poland*)

Nakashydzhe Iryna – assistant professor of the department of Ukrainian studies of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, candidate of philology, assistant professor (*city Dnipro*)

Pieshkova Tetiana – assistant professor of the department of foreign philology of Khmelnytskyi National University, candidate of philology, assistant professor (*city Khmelnytskyi*)

Piroshenko Svitlana – assistant professor of the department of foreign literature and culture studies of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of philology, assistant professor (*city Khmelnytskyi*)

Poliarush Nina – head of the department of Ukrainian literature of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, candidate of philology, assistant professor (*city Vinnytsia*)

Seneta Mariia – postgraduate student of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (*city Drohobych*)

Shevchenko Nelia – postgraduate student of the department of theory and history of Ukrainian and world literature of Vasyl Stus Donetsk National University (*city Vinnytsia*)

Shumylo Ivanna – lecturer of the department of translation of National Academy of the Borderguard Troops of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (*city Khmelnytskyi*)

Slonievska Iryna – head of the department of foreign literature and culture studies of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of philosophy, assistant professor (*city Khmelnytskyi*)

Snitsa Tetiana – senior lecturer of the department of translation of National Academy of the Borderguard Troops of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (*city Khmelnytskyi*)

Srebniiuk Valentyna – postgraduate student of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (*city Ternopil*)

Stukan Halyna – assistant professor of the department of Ukrainian language and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of pedagogy, assistant professor (*city Khmelnytskyi*)

Tkachenko Tetiana – doctoral student of Kyiv Taras Shevchenko National University, candidate of philology, assistant professor (*city Kyiv*)

Tsyts Halyna – assistant professor of the department of Ukrainian language and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, candidate of philology, assistant professor (*city Khmelnytskyi*)

Vasylyk Maryna – assistant professor of the department of foreign language of SHEE «Precarpathian national university named after Vasyl Stafanyk», candidate of pedagogy (*city Ivano-Frankivsk*)

Vilchanska Yuliia – degree-seeking student of the department theory of literature and world literature of Chernivtsi Yurii Fedkovysh National University (*city Chernivtsi*)

Yanets Nadiia – teaching fellow of the department of journalism of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (*city Ternopil*)

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Запрошуємо Вас взяти участь у випуску **фахового** збірника наукових праць «**Філологічний дискурс**».

У «Філологічному дискурсі» публікуються оригінальні (раніше ніде не опубліковані) *статті з актуальних проблем літературознавства (українська література, російська література, література слов'янських народів, література зарубіжних країн, порівняльне літературознавство, теорія літератури, фольклористика, журналістика, літературне джерелознавство і текстологія) та мовознавства (українська мова, російська мова, слов'янські мови, германські мови, романські мови, класичні мови, індоєвропейські мови, загальне мовознавство, перекладознавство, порівняльно-історичне і типологічне мовознавство) тощо.*

Вимоги до статей:

При написанні та оформленні статей необхідно керуватись такими **вимогами**:

1. До друку приймаються статті, які відповідають тематиці збірника, що відображається у поставленому зверху зліва УДК.

2. Статті повинні бути написані українською (англійською, німецькою, польською, російською) мовою в науковому стилі і не містити граматичних помилок (стаття має бути вичитаною).

3. Структура статті повинна мати такі елементи (відповідно до Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. №7-05/1, пункт 3 (*Бюлетень ВАК України. – 2003. – №1. – С.2*) [додаток 1]:

– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше питань загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з описаного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Стаття повинна містити список використаних джерел та літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» (див. Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел... (*Бюлетень ВАК України. – 2009. – №5. – С.26-30*); анотації і ключові слова (українською мовою після заголовка статті – 150-250 слів (приблизно 0,5-0,75 сторінки друкованого тексту, 14 шрифт, півторащільний інтервал, поля з усіх боків по 2 см), англійською мовою після списку використаних джерел та літератури) (слова-маркери до анотацій див. у додатку 3).

4. Автор статті несе відповідальність за правильність та достовірність поданого матеріалу, за точне цитування джерел і літератури та посилання на

них, що він стверджує своїм підписом на звороті останньої сторінки, вказавши: *вчитано, відредаговано, дата, підпис.*

5. Рукопис статті подається на компакт-диску, що містить матеріали, набрані у вигляді документа MS Word 2003 (але не пізніших версій цієї програми). До диску додається підписаний автором роздрукований варіант рукопису. Текст на диску повинен бути ідентичним роздрукованому. Матеріали пересилаються у конверті формату А4.

6. Параметри документа: *формат листка* – А4 (орієнтація книжкова), *поля* – верхнє, нижнє, правє, лівє – 2 см, *шриффт* – Times New Roman, Суг, розмір 14, звичайного стилю, без переносів та табуляцій, *інтервали* – міжрядковий – півтора, відступ першого рядка – 1,25 см, вирівнювання абзаців – за шириною.

7. Увесь текст повинен бути набраний шрифтом одного типу і розміру в одну колонку. Не допускається використання вставок та гіперпосилань. Можна виділяти символи (фрагменти тексту) курсивом та (або) напівжирним шрифтом. Бажано уникати (там, де це можливо) набору тексту великими літерами. При наборі тексту необхідно дотримуватись правил комп'ютерного набору тексту, зокрема, необхідно використовувати кутові (французькі) лапки, круглі дужки, розрізняти символи тире і дефіса (тире відокремлюється з обох боків пробілами та є більшим за довжиною від дефіса). Нумерація сторінок не проставляється (нумеруються сторінки олівцем на звороті роздрукованого примірника рукопису).

8. Ілюстрації (рисунок, таблиці, формули, графіки, схеми) друкуються шрифтом 10pt, розміщуються по центру, складові їх частини групуються в один об'єкт. Підписи до них та посилання на них в тексті є обов'язковими. Загальна кількість ілюстрацій не повинна перевищувати десяти (всі вони входять до загального обсягу статті).

9. Бібліографія до статті повинна включати мінімум 5 літературних джерел, оформлених у встановленому порядку з обов'язковим зазначенням кількості сторінок. У посиланні на використанні джерела та літературу зазначається їх порядковий номер у списку літератури та сторінка, які проставляються у квадратних дужках (наприклад: [4, с.32]). Якщо автор використовує посилання на декілька літературних джерел, то це зазначається так: [4; 32]. Бібліографія складається в алфавітному порядку або за порядком посилання в тексті. Статті без бібліографії редколегією розглядатися не будуть. Обов'язково в кінці статті подається транслітерація списку використаних джерел (правила транслітерації див. у додатку 4). Транслітерований список літератури є повним аналогом списку літератури та виконується на основі транслітерації мови оригіналу латиницею. **Посилання на англomовні джерела літератури не транслітеруються.**

10. Обсяг статті повинен бути в межах 9-15 сторінок, набраних і оформлених відповідно до п.п.6-9.

11. Матеріали розташовуються у такій послідовності:

1) індекс УДК;

2) ініціали та прізвище автора(ів);

3) науковий ступінь, вчене звання, посада;

4) місце роботи: назва установи (скорочена), населеного пункту (якщо його назва не входить до складу назви установи), назва країни (для іноземних авторів). Всі дані про місце роботи беруться у дужки;

5) назва статті (друкується малими літерами з першої великої);

6) анотація статті та ключові слова українською мовою без назви статті і прізвища автора;

7) текст статті (з дотриманням усіх наведених вище вимог);

8) список використаних джерел та літератури;

9) анотація статті та ключові слова англійською мовою із зазначенням прізвища й ініціалів автора(ів) та назви статті;

10) місце для запису дати надходження тексту рукопису до редколегії – «_»_____201_р.

Статті, оформлені з порушенням наведених вище вимог, прийматися до розгляду не будуть. Диски та роздруковані примірники статей авторам не повертаються.

11) всі авторські матеріали є об'єктом проведення незалежної та закритої експертизи без розголошення контактної інформації про рецензентів авторам матеріалів.

12) при розміщенні матеріалів у збірнику наукових праць «Філологічний дискурс» автор передає у безкоштовне та не ексклюзивне використання редакцією матеріалів із збереженням тільки авторських прав на рукопис без обмеження терміну такої передачі.

13) фактом розміщення матеріалів у збірнику наукових праць «Філологічний дискурс» автор дозволяє редакції журналу розміщати матеріали у мережі Інтернет та надає право доступу до цих матеріалів користувачам незалежно від їх місця проживання.

14) редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження у електронній або паперовій формах збірник наукових праць «Філологічний дискурс» та/або іншої інформації, підготовленою редакцією, або сторонніми редакціями, що діють від імені редакції, цілком або лише окремих статей або їх фрагментів, що вже опубліковані без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав відповідно до законів України «Про інформацію» (редакція від 10.08.2012 р.) та «Про науково-технічну інформацію» (редакція від 09.05.2011 р.).

15) згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» (редакція від 05.12.2012) за автором зберігаються всі немайнові права на твір із забезпеченням вказування авторства твору. Редакція збірника наукових праць «Філологічний дискурс» згідно статті 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виконує передачу примірника твору бібліотекам та архівам України та інших країн, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, за умов використання отриманих матеріалів від редакції у освітній діяльності із збереженням авторства. Передача матеріалів виконується із забезпеченням принципів відкритого та безкоштовного доступу до переданих матеріалів (open access).

16) Прийнятті статті після друку розміщуються у мережі Інтернет:

– на сайті Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського;

– на сайті збірника наукових праць «Філологічний дискурс»:
<http://fildyskurs.kgpa.km.ua>.

До редколегії збірника надсилаються такі матеріали:

- 1) стаття у відповідності до наведених вище вимог;
- 2) завірений витяг із засідання кафедри навчального закладу чи лабораторії науково-дослідної установи про рекомендацію статті до друку (для аспірантів, здобувачів);
- 3) рецензія на статтю аспіранта (здобувача), підготовлена і підписана доктором (кандидатом) наук, та завірена в установленому порядку;
- 4) на окремому аркуші відомості про автора(ів) за поданою нижче формою [додаток 2];
- 5) чистий конверт з маркою для листування з редколегією.

Проплата за друк статті здійснюється лише після повідомлення про прийняття статті до друку.

Усі матеріали необхідно надсилати на **адресу редколегії:**

29013, м.Хмельницький, вул.Проскурівського підпілля, 139, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.

E-mail: kryshchuk86@gmail.com

Тел.: (0382) 79-59-45

Контактні особи: Мацько Віталій Петрович (096-110-33-73), Кришук Валентина Леонідівна (098-870-81-34).

Додаток 1

Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України (З постанови Президії ВАК України від 15.01.2003р. № 7-05/1)

Необхідною передумовою для внесення видань до переліку наукових фахових видань України є їх відповідність вимогам пункту 7 постанови Президії ВАК України від 10.02.1999 р. № 1-02/3 «Про публікації результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію». Однак окремі установи-засновники таких видань не дотримуються вимог до складу редакційної колегії видань, не організовують належним чином рецензування та відбір статей до друку, не надсилають свої наукові видання до бібліотек, перелік яких затверджено постановою президії ВАК України від 22.05.1997 р. № 16/5, тим самим обмежуючи можливість наукової громадськості знайомитися із результатами дисертаційних досліджень. У зв'язку з цим Президія Вищої атестаційної комісії України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Попередити установи-засновники наукових фахових видань, що у разі відсутності видань у фондах визначених ВАК бібліотек вони будуть вилучені з переліку наукових фахових видань України, в яких дозволяється друкувати результати дисертаційних досліджень.

2. Установам-засновникам фахових видань оновити склади редакційних колегій так, щоб більшість у них становили фахівці, основним місцем роботи яких є установа-засновник фахового видання.

3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Зобов'язати їх приймати до друку у виданнях, що виходитимуть у 2003 році та у подальші роки, лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Спеціалізованим ученим радам при прийманні до захисту дисертаційних робіт зараховувати статті, подані до друку, починаючи з лютого 2003 року, як фахові лише за умови дотримання вимог до них, викладених у п. 3 даної постанови.

5. Встановити обов'язковим подання до ВАК України разом із клопотанням про внесення видання до переліку фахових також копії свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу.

6. Зобов'язати установи, які є засновниками фахових видань, протягом 2003 року надсилати до ВАК України один контрольний примірник видання із супровідним листом.

7. Експертним радам ВАК України провести до 1 січня 2004 року аналіз наукового рівня публікацій у фахових виданнях і подати президії ВАК України пропозиції щодо внесення відповідних змін до переліку фахових видань.

Додаток 2 **ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА(ІВ)**

Прізвище _____
Ім'я, по батькові _____
Науковий ступінь, вчене звання _____
Місце роботи (повна назва) _____
Посада _____
Навчальний заклад, в якому навчається (для аспірантів (здобувачів)) _____
Домашня адреса _____
Контактні телефони _____
E-mail _____
Назва статті _____
Дата _____
Підпис _____

Додаток 3
СЛОВА-МАРКЕРИ ДО АНОТАЦІЙ

Акцентовано (<i>увагу на</i>)	Запропоновано <i>заходи щодо...</i>
Апробовано <i>підхід</i>	Зафіксовано
Аргументовано, <i>що</i>	Здійснено
Безпосередньо <i>у Полтаві</i>	Знайдено
Введено <i>в науковий обіг</i>	Зосереджено <i>увагу</i>
Вдосконалено	Зроблено <i>висновок</i>
Виведено <i>формулу</i>	З'ясовано
Вивчено <i>вплив</i>	Модифіковано
Виділено <i>операції</i>	На <i>базі</i>
Визначено <i>методику, перспективи, шляхи, складові, умови, орієнтацію...</i>	На конкретних прикладах На основі <i>узагальнення</i>
Викладено <i>заходи, аспекти, авторську інтерпретацію, схему, методику...</i>	На підставі теоретико-емпіричних досліджень проаналізовано
Виконано <i>порівняльний аналіз,</i>	Наведено
Використано <i>документи, акти...</i>	Надано <i>оцінку</i>
Вирішено <i>проблему</i>	Обговорено <i>необхідність, неможливість, принципи роботи</i>
Висвітлено <i>питання, проблеми, досвід, роль...</i>	Обрано <i>метод</i> Обраховано <i>вартість</i>
Висновки дослідження <i>про склад, ...можна використовувати у курсах...</i>	Обумовлено Представлено Продемонстровано
Висунуто <i>пропозиції</i>	Прослідковано
Виходячи з цього,	Простежено <i>проблеми, методи...</i>
Виявлено <i>чинники</i>	Реалізовано <i>методику</i>
Відмічено	Рекомендовано
Віднайдено <i>матеріали</i>	Оцінено
Відображено	Розглянуто <i>особливості, підходи...</i>
Впродовж	Розкрито <i>зміст, суть, поняття...</i>
Враховано	Розроблено
Встановлено <i>можливість, критерії...</i>	Синтезовано
Доведено <i>високу ефективність...</i>	Систематизовано
Дозволено	Створено
Досліджено <i>вплив, властивості</i>	Сформовано
Досягнуто	У ході експерименту <i>обґрунтовано</i>
За результатами спостережень	Установлено <i>тенденції</i>
Задokumentовано	Уточнено <i>сутність поняття</i>
Залежно	

Додаток 4

**Правила транслітерації списку використаних джерел
(відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня
2010 р. №55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту
латиницею» (для джерел українською мовою) та ГОСТу 7.79-2000 (ISO 9-
95) (для джерел російською мовою))**

Український/ російський алфавіт	Транслітерація російського алфавіту латиницею (ГОСТ 7.79-2000 (ISO 9- 95))	Транслітерація українського алфавіту латиницею (Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. №55)	
		На початку слова	В інших позиціях
А	А	a	
Б	В	b	
В	У	v	
Г	Г	h	
Ґ	–	g	
Д	Д	d	
Е	Е	e	
Є	Ю	–	
Є	–	ye	ie
Ж	Ж	zh	
З	З	z	
И	І	y	
І	–	i	
ї	–	yi	i
Й	Ј	y	i
К	К	k	
Л	Л	l	
М	М	m	
Н	Н	n	
О	О	o	
П	Р	p	
Р	Р	r	
С	С	s	
Т	Т	t	
У	У	u	
Ф	Ф	f	
Х	Х	kh	
Ц	cz, c	ts	
Ч	Ch	ch	
Ш	Sh	sh	

Щ	Shh	shch	
Ъ	“	–	
Ы	y’	–	
Ь	’	–	
Э	e’	–	
Ю	Yu	yu	iu
Я	Ya	ya	ia

При транслітерації російського алфавіту латиницею Ц передається латинською C, або буквосполученням CZ. Рекомендується вживати C перед буквами I, E, Y, J, а в інших випадках – CZ.

При транслітерації українського алфавіту латиницею:

1. Буквосполучення «зг» відтворюється латиницею як «zgh» (наприклад, Розгон – Rozghon, Згарок – Zgharok) на відміну від «zh», яке є аналогом української літери «ж».

2. М'який знак та апостроф латиницею не відтворюються.

3. Транслітерація прізвищ та імен осіб, а також географічних назв виконується за допомогою відтворення кожної літери латиницею.

Приклади транслітерації:

– стаття в журналі:

Лисенко Н. В. Етнокультурна компетентність сучасного педагога: психолого-педагогічний аспект / Н. В. Лисенко // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – Вип. 2. – С. 100–106.

Lysenko N. V. Etnokulturna kompetentnist suchasnoho pedahoha: psykhologo-pedahohichnyi aspekt, *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, 2007, Volume 2, pp. 100–106.

Вульфсон Б. Л. Последипломное образование в развитых странах / Б. Л. Вульфсон // Педагогика. – 1993. – № 3. – С. 86–92.

Vulfson B. L. Poslediplomnoe obrazovnie v razvityx stranax, *Pedagogika*, 1993, № 3, pp. 86–92.

– книга:

Бенера В. Є. Самостійна робота студентів у вищій школі України: історичні трансформації (друга половина XIX – кінець XX ст.) / В. Є. Бенера. – Рівне : ПП ДМ, 2011. – 640 с.

Venera V. Ye. Samostiyna robota studentiv u vyshchyi shkoli Ukrainy: istorychni transformatsii (druha polovyna XIX – kinets XX st.). Rivne, PP DM, 2011, 640 p.

Новиков А. М. Методология учебной деятельности / Александр Михайлович Новиков. – М. : Эгвес, 2005. – 176 с.

Novikov A. M. Metodologiya uchebnoy deyatelnosti. Moskva, E'gves, 2005, 176 p.

– монографія:

Терещиций С. Стандартизація вищої освіти (спроба філософського аналізу) : [моногр.] / Сергій Терещиций. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 197 с.

Terepyschchy S. Standartyzatsiia vyshchoi osvity (sproba filosofskoho analizu): monohrafiia. Kyiv, NPU im.M.P.Drahomanova, 2010, 197 p.

Алпеева Т. М. Философия культуры : [моногр.] / Т. М. Алпеева. – Минск : Веды, 2004. – 452 с.

Алпеева Т. М. Filosofiya kul'tury': monografiya. Minsk, Vedy', 2004, 452 p.

– *тези конференції*:

Гапон Ю. А. Специфіка дисципліни і фактори, що визначають зміст навчання іноземної мови професійної спрямованості / Ю. А. Гапон // Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України : зб. статей наук.-практ. конф. – К., 2003. – С. 40–49.

Hapon Yu. A. Spetsyfyka dystsypliny i faktory, shcho vyznachaiut zmist navchannia inozemnoi movy profesiinoi spriamovanosti. *Linhvometodychni kontseptsii vykladannia inozemnykh mov u nemovnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: zbirnyk statei naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, 2003, pp. 40–49.

**Volume – порядковий номер журналу (збірника), Issue – номер видання,
Part – номер тому.**

Онлайн транслітератор
<http://translit.kh.ua/?passport>

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Філологічний дискурс
Збірник наукових праць

Випуск 4
Видається двічі на рік
Засновано в 2015 році

Збірник наукових праць «Філологічний дискурс»
включено до переліку наукових фахових видань України в галузі «Філологічні науки»
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 р. № 1328)

Збірник індексується міжнародною наукометричною базою
«Index Copernicus» ICV 2015: 46,34

Філологічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Віталій Мацько. –
Хмельницький, 2016. – Вип. 4. – 306 с.

Комп'ютерний набір та упорядкування: Кришук В.
Літературні редактори: Філіпюк В., Нагорний Я. (англійська мова)
Художнє оформлення: Львівський С.

*За достовірність фактів, назв, дат, посилань на літературні джерела тощо
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Підписано до друку 29.11.2016 р. Здано до друку 29.11.2016 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Century Schoolbook. Умовн.друк.арк. 17,7.
Друк різнографією. Тираж 100 прим. Зам.№ 9/12.

Адреса редколегії:
29013 м.Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.
тел. (0382) 79-59-45
e-mail: fildyskurs@ukr.net

Надруковано у друкарні ПП Мошак М. І.
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Іоанно-Предтечинська, 2
Тел./факс (03849) 2-72-01. Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 867
від 22.03.2002 р.

Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

SCIENTIFIC EDITION

Philological Discourse
Collection of Scientific Works

Issue 4
Published bi-yearly
Founded in 2015

Збірник наукових праць «Філологічний дискурс»
включено до Переліку наукових фахових видань України в галузі «Філологічні науки»
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 р. № 1328)

**The collection carries out indexation
of international scientometric base «Index Copernicus» ICV 2015: 46,34**

Philological Discourse : Collection of scientific works / editor in chief Vitalii Matsko. –
Khmelnyskyi, 2016, Issue 4, 306 p.

Typesetting services and formation: *Kryshchuk V.*
Literary editors: *Filiniuk V., Nahorni Ya. (English)*
Artistic finish: *Ilinskyi S.*

*The authors are responsible for reliability of facts, names, dates, references on literary sources
etc. Editorial board doesn't always share their views.*

Passed for printing 29.11.2016. Submitted for publication 29.11.2016.
Format 60x84/8. Typeface Century Schoolbook. Conventional printed sheet 17,7.
Risography. Circulation 100 numbers. Order № 9/12.

Adress of the editorial board:
29013 Khmelnyskyi, Proskurivskoho Pidpillia Str., 139,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, scientific department.
tel. (0382) 79-59-45
e-mail: fildyskurs@ukr.net

Printed in printing house of Moshak M. I.
32300 Khmelnyskyi region,
city Kamianets-Podilskyi, Ioanno-Predtechynska str., 2
tel.: (03849) 2-72-01